

№№ V და VI 1903 წ.

მშენებელი

თბილისი

თ ბ ი ლ ი ს ი

სტამბა ეკვ. ივ. ხელაძისა, რუსის ბაზარი, საეკვ. სახლი.

1903

1. სწავლა-აღზრდის რეფორმატორნი: აშამი და მი- ულქასტერი, ალ. ტატუნაშვილისა	333
2. ჰენრიხ ჰესტალოცკი, როგორც კაცი და პედა- გოგი, გ. ელგანდაშვილისა	347
3. გულის-ყური (დასასრული), ს. ქვარიანისა	357
4. დედები შესანიშნავ ადამიანთა, მორის ბლოკისა, თარგ. ვ. მალაქიაშვილისა	405
5. წერილი სოფლელ მუშას, მეორე, ტ. ართმელა- ძისა	412
6. მთვრალობა და მის წინააღმდეგ საბრძოლველი საშუალებანი (დასასრული), ის. კვაცარიძისა	443
7. ცხვრის ყვავილი, ს. ჩარქეზყურელისა	464
8. ქვეყნიერების მასალა ანუ მატერიის ქიმიური რაობა, ა. კვერკველაძისა	479
9. სამწუხარო განთიადი, ისტორიული მოთხრობა, იალონისა	125
10. ზოგიერთი ცნობები შესახებ საქართველოს ცხოვრებისა, ვინმე მესხისა	141
11. ბიბლიოგრაფია, ს. ავალიანისა	152
12. სახარება იოაკიმ და ანანასი, ალ. ხახანაშვი- ლისა	155
13. კათოლიკეთა ეპისკოპოსის მობრძანება საქარ- თველოში და ბათუმის ეკლესიის კურთხევა, ზ. ქ.-ისა	167
14. საბა ორბელიანის ზღაპარი, ვალექსილი მ. ზა- ნდარაშვილისა	175
15. ხალხური ლექსები, კ. ფრონისპირელისა	177

ხელის მოწერა, „მოგზაურზედა“ მიიღება უკუა წიგ-
ნის მადლობაში. ფასი 5 მანეთია; ცალკე წიგნი—1 მან.

მაისი და ივნისი, № V და VI, 1903 წ.

მ მ გ ზ ა უ რ ი

1903 წელს უზრნალი

„მოგზაური“

მთავრობის ნება-დართვით

986 6

გამოვა ახალის გავრცელებულის პროგრამით, ე. ი. ჟურნალში დაიბეჭდება ჰედაგოგიური, სამეურნეო, სამკურნალო-სამეცნიერო და ისტორიულ-გეოგრაფიული წერილები. რედაქცია სთხოვს მასწავლებლებს, მეურნეებს, მკურნალებს და სამეცნიერო საგნების მიმდევართ მოაწოდონ მას ყოველგვარი წერილები მოხსენებულ საგნებშიდამ. საუკეთესო წერილებს, ხალხისათვის ადვილ-გასაგების ენით დაწერილებს, რედაქცია იმავ დროს იაფფასიან წიგნაკებადაც გამოსცემს.

ფასი ჟურნალსა იგივე 5 მანეთია, ხოლო მასწავლებლებისათვის და ხელ-მოკლე დაწესებულებათათვის — 4 მანეთი.

ადრესი ფოსტით: *Тифлисъ, Редакция „МОГЗАУРИ“ (Межевая ул. № 72).*

რედაქტორ-გამომცემელი ი. პ. როსტომაშვილი.

თ ბ ი ლ ი ს ი

სტამბა ექვ. ივ. ხელაძისა. რუსის ბაზრი, სვეკ. საცლო.

1903

თუმცა XVI საუკუნეში დიდი ყურადღება იყო მიქცეული სწავლა-აღზრდის საქმეზე და მრავალი წიგნებიც იყო ამ საგნის შესახებ ინგლისურს ენაზედ დაბეჭდილი, მაგრამ ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ აშამის შრომამ, რომელიც 1570 წ. გამოსცა მისმა ქვრივმა და რომელიც შემდეგ 1571 და 1589 წლებში მეორედ და მესამედ დაიბეჭდა კიდევ. აშამის თხუზულება, „სკოლის მასწავლებელაჲ“, უყურადღებოთ იყო შემდეგ მიტოვებული და მხოლოდ 1711 წ. ჯემს-იუპტონმა ხელ-ახლად გამოსცა იგი და მას აქეთ აღარც დაბეჭდილა. დღეს იგი შეადგენს კლასიკურს შრომას სწავლა-აღზრდის საქმეში. დოქტორ ჯონსონი ასახელებს ამ წიგნს, როგორც ერთ უკეთეს სახელ-მძღვანელოს უცხო ენების შესწავლაში, ხოლო პროფესორი მაიერი, რომელიც ამ კითხვის გადაწყვეტაში უფრო ავტორიტეტულ პირად უნდა ჩავთვალოთ, ამბობს, რომ აშამის შრომა შეიცავს ერთგონივრულს მეთოდს მკვდარი ენების შესწავლისას.

ინგლისელ პედაგოგებს თუმცა სძულთ თეორია, მაგრამ მაინც მეტი არ იქნებოდა დაახლოვებით გაეცნოთ აღზრდის ისტორიის ერთი მხარე, სახელდობრ, სხვა და სხვა მეთოდების ისტორია. სწავლა-აღზრდის ისტორია გვიჩვენებს, რომ თვითუფრო სამოსწავლებლო საგანი სხვა და სხვა გზით ისწავლებოდა და მეთოდთა ბრძოლიდან გამარჯვებული ყოველთვის უკეთესი მეთოდი არ გამოდიოდა, მეთოდებს ხშირად შეეძლოთ დახმარება გაეწიათ მასწავლებლებისათვის მათ მიღებული მეთოდების აღსრულებაში, მაგრამ სამწუხაროდ ჩვენ ვხედავთ, რომ იგინი ძალიან ნაკლებ მეცადინეობენ თავიანთ თავის გაუმჯობესობასა და განვითარებაზედ; ამ უკანასკნელ ორმოცდაათის წლის განმავლობაში იგინი სრული კმაყოფილები იყვნენ ტრადიციონული რუტინით.

ჩვენს სკოლებში, რასაკვირველია, მას აქეთ, რაც

ჩვენი მამები სწავლობდნენ იქ, შემოვიდა რამდენიმე ცვლილება; იმ დროს ყოველივე ყურადღება მიპყრობილი იყო ლათინური ენის შესწავლაზე და მის შესწავლაში უკეთეს მეთოდად აღიარებდნენ Lily-ს გრამმატიკის ანუ როგორც მაშინ უწოდებდნენ, ითონიის ლათინური გრამმატიკის ზეპირად დასწავლას.

რომ ჩვენს სკოლებში სწავლა გონივრულ ნიადაგზედ ყოფილიყო დაფუძნებული და რიგიანად მიმდინარებულყო, ამ წიგნის ხმარება ძალიან ადრე მოისპობოდა. რჩიარდ ჯონსონი, თავის ძეტად საფუძვლიან თხუზულებში, „გრამმატიკულ კომმენტარიეს“-ში, რომელიც 1706 წ. დაიბეჭდა, დაწვრილებით არჩევს ამ წიგნს და ამტკიცებს მის სრულს უვარგისობას და გამოუსადეგრობას. მიუხედავად ამისა, ჩვენი პედაგოგები 150 წლის განმამავლობაში მაინც კიდევ სთვლიდნენ Lily-ს გრამმატიკას ერთ უკეთეს სახელმძღვანელოდ ლათინური ენის შესწავლაში. მხოლოდ ამ უკანასკნელ დროს დაიბეჭდა თხუზულებანი, რომლებშიაც ცხადად არის გამოთქმული სურვილი იმ მეთოდების გაახლების და მათკენ დაბრუნებისა, რომელიც გამოთქმულნი იყვნენ აშამის-მიერ მის «cholomasler»-ში და კომნონის-მიერ მის «ყმაწვილების აღზრდაში» (1588 წ.).

აშამის მეთოდი ლათინურ ენას ამ ნაირად უნდა ასწავლიდნენ; ყმაწვილებმა ჯერ უნდა შეისწავლონ სიტყვის რვა ნაწილი და მართლივი შეუღლება არსებითის და ზედ-შესრულის სახელებისა და ზმნებისა. როდესაც ყმაწვილები შეისწავლიან გრამმატიკის უპირველეს მოთხოვნილებათ, მასწავლებელი იღებს ციცერონის წერილების კრებულს და კითხულობს მათ ამ გვარად: პირველად ვრცლად და საფუძვლიანად უხსნის წერილის შენაარსს, შემდეგ ათარგმნინებს მოწაფეებს ლათინურიდან ინგლისურად იმ დრომდე, ვიდრე სრულიად არ შეისწავ-

ვლიან მას მოწათენი; შემდეგ მასწავლებელი გრამმატიკულად არჩევს წერილებს და ბოლოს თვით მოწათენი რამდენჯერმე თარგმნიან მას და გრამმატიკულად არჩევენ; შემდეგ მოწათენი იღებენ რვეულებს და სწერავენ შიგ ინგლისურად ამ საათში გარჩეულს და შესწავლილს წერილს და აძლევენ გასასინჯავად მასწავლებელს, რომელიც ართმევს მოწათეებს წიგნებს და ერთ საათს ასვენებს, რომლის შემდეგ მოწათეებმა სხვა რვეულებში უნდა გადასთარგმნონ ლათინურად ის, რაც ლათინურიდან ინგლისურად თარგმნეს; როდესაც მოწათენი ახალ თარგმანს უბრუნდებიან, მასწავლებელი ადარებს მას ღედანთან, აქებს ყმაწვილებს თუ ამის ღირსნი არიან; და უბოძებს იმ ადგილებზე, რომელნიც ღედანში უფრო კარგათ და გარკვევით არიან გამოთქმულნი.

ამ სახით მოწათენი ძალიან ადვილად სწავლობენ გრამმატიკის ფორმებს, რომლის შესწავლაც ასე ეძნელებათ საზოგადო სკოლებში. კარგი მწერლების ნაწერების მაგალითებით უფრო ადვილათ შეისწავლება გრამმატიკა, ვიდრე თვით მის კანონთა შესწავლითაო.

სხვა ადვილას აშამი ამბობს: „ყველა ენები, მათ შორის სამშობლო ენაც, ისწავლება მიბაძვით; ჩვენ იმ ენას ვსწავლობთ, რომელზედაც ჩვენს გარშემო ლაპარაკობენ; ჩვენ რომ აღამიანის ლაპარაკი არა დროს არ გავგეგონა, ლაპარაკსაც ვერა დროს ვერ ვისწავლიდითო“. დიდ მნიშვნელობას აძლევს აშამი აგრეთვე თარგმნას. „თარგმნა, ამბობს იგი, ყველაზედ უფრო მიღებული და სასარგებლო სავარჯიშოა ახალგაზდობისადვის; წერაში ვარჯიშობა ყმაწვილებისა შეადგენს ნამდვილ უტყუარ საშუალებას ახალგაზრდათა სწავლა-ცოდნის შეძენაში. თარგმნის სარგებლობა და სიკეთე აღზრდაში ყველა მწერლებისაგანაა აღიარებული. პლინი ამტკიცებს, რომ „ორნაირი თარგმნით უფრო მალე და ადვილად შეიძლება

გრამმატიკის ძნელი ფორმების შესწავლა, უფრო მალე შეიძლება შეჩვევა საჭირო სიტყვების და გამოთქმის პოზიციას, აგრეთვე სისწორით სიტყვების გამოთქმა და თანახმადენის მოთხოვნისა უკეთესი კილოთი ლაპარაკი“. ამას გარდა მივდევთ-რა ბეჯითად ყოველ დღე ფეხდაფეხ უკეთესს მწერლებს, და აღვნიშნავთ-რა მათ განსაკუთრებულ თვისებებს და მოხერხებას აზრთა გამოთქმაში და საბუთებით დამტკიცებაში, ჩვენ უფრო აღვილად ვკითხულობთ მათს ნაწერებს, ვიდრე მჭერ-მეტყველობას და ვსწავლობთ წაკითხულის სისწორით გაგებას და ამასთანავე ვეჩვენებთ მართლ-წერას და მართლ-ლაპარაკს.—

როგორც უახლოვეს და გამოჩენილს მაგალითს, — განაგრძობს აშამი, — დავასახელებ ჩვენს კოროლევას ელისაბედს, რომელსაც, როგორც ლათინური, ისე ბერძნული გრამმატიკა თავის დღეში ხელში არ აუღია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მან ეს ენები უფრო სავსებით იცოდა, ვინემ ჩვენი ორივე უნივერსიტეტების სტუდენტთა უმეტესობამ; ამ ნაირ ცოდნას კოროლევამ მხოლოდ იმით მიადწია, რომ ყოველ დღე დილით ჯერ ლათინურიდგან სთარგმნიდა ინგლისურად და შემდეგ ინგლისურიდგან ლათინურად დემოსტენსს და იზოკრატსა; საღამოობით კი სთარგმნიდა ტულიოს წიგნიდგან ზოგიერთ წერილებს.

სანამ თავს დავანებებდე აშამს, მოვიყვან კიდევ მის ნაწერებიდგან ერთს ადგილს, რომელსაც შემთხვევა მექნება კიდევ დავუბრუნდე. მოჰყავს რა ორნაირი თარგმანის გეგმა, აშამი ბრძანებს: „იმის შემდეგ, როდესაც მოწაფე გრამმატიკულად გაარჩევს და ორჯერ გადასთარგმნის გაკვეთილს, თორმეტჯერ მაინც კიდევ უნდა წაკითხოდ იგი თავიდან ბოლომდე. მოწაფე რაკი ერთხელ მიეჩვევა მის სისწორით შესრულებას, იგი შემდეგშია ც სიამოვნებით გააკეთებს მას. სასიამოვნო მეცადი-

ნეოზა შეაყვარებს მას შრომას და შრომით კი ყოველ-
თვინ მიაღწევს დანიშნულს მიზანს.

მას აქეთ ბევრი თქმულა ლათინური ენის სწავლება-
ზე; რამდენადაც ვიცი, ის მეთოდი, რომელსაც ჰკატცხავდა
აშაში და რომელიც ორასის წლის განმავლობაში კიდევ
ბატონობდა საერო სკოლებში, ეხლა სრულიად მიტოვე-
ბული და მივიწყებულია; ახლა აღარავინ აწყებინებს ლა-
თინური გრამმატიკის ზეპირად შესწავლას, ვინემ მოსწა-
ვლენი ცოტაოდნად მაინც არ შეეჩვევიან ლათინურს
ენას; გრამმატიკის ფარმების შესწავლა და სავარჯიშო
საწერები ხელჩაკიდულები უნდა მისდევდნენ ერთი-ერ-
თმანეთს, ამასთანავე მოწაფემ უეჭველად თავისთავად და
სხვის დაუხმარებლად უნდა იშრომოს და ყოველ შესა-
სწავლელ ფორმას თვითონვე უნდა მოუძებნოს საჭირო
მაგალითები. ჩვენს დროში მასწავლებლები ჰბაძავენ ამა
თუ იმ პედაგოგებს, რომელთაც დიდი შრომა და ღვა-
წლი გაუწევიათ ძველი ენების შესასწავლ მეთოდის შე-
მუშავებაში და გაუმჯობესობაში. იმის მიხედვით, თუ
რომლის სისტემას ემხრობოდნენ და რომელს ხმარობ-
დნენ სწავლებაში — აშამიას, რათინისას, კომენსკისას, გა-
მილტონისას, რობერტსონისას, თუ პრედერგასისას, —
შეგვიძლიან ორ დასად გავყოთ იგინი: პირველს ეუწო-
დებთ „იმპრესიონისტებს“ მეორეებს „კონსერვატო-
რებს“. პირველნი პირდაპირ აწყებინებდნენ ენების შე-
სწავლას და დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ ყმაწვილები
შალე დასძლევდნენ ყოველსავე სიძნელეს; მეორენი კი
ამტკიცებდნენ, რომ ყმაწვილმა პირველად უნდა შეის-
წავლოს ენის მხოლოდ მცირე რამ ნაწილი და კარგათ
გავარჯიშდეს მასში. აშაში ეკუთენის უკანასკნელ გუნდს;
იგიც თორმეტჯერ აკითხებს მოწაფეებს ერთსა და იმავე
გაკვეთილს თავიდგან ბოლომდე და მხოლოდ ამის შემ-
დე, აძლევს მეორე გაკვეთილს, მის ორნაირად თარგმნის

მეთოდის შესახებ შეიძლება ის ითქვას; რომ იგი მხოლოდ გაფარჯიშებული და დახელოვნებული მოწაფისათვის არის კარგი; და ახალ მოსწავლესათვის კი იგი გამჩუსადეგარი და უვარგისია; რადგან ხელს უწყობს მხოლოდ მეხსიერების განვრთარებას; ქვემოთ ჩვენ კიდევ გვექნება ლაპარაკი დანარჩენ მეთოდების შემომღებლებზე, ავტორებზედ, რომელთაც მათს გაუმჯობესობაში გაუსწრეს აშამს.

მიუღქასტერი.

(1531—1611).

სწავლა-აღზრდის ისტორია, სიმართლით რომ ვსთქვათ, დღემდე არ არსებობს ინგლისში. ლიტერატურაში აღზრდის შესახებ ნემენცები პირველი პიონერები იყვნენ, მათ გაუკვალეს გზა ამ საქმეში კაცობრიობას და იგიც რამდენსამე საუკუნეს დადიოდა ამ გზით. მთელი ევროპა დიდის გულსმოდგინებით მეცადინეობდა ნემენცთა პედაგოგების სწავლა-მოდღვრების შესწავლას; მხოლოდ ამ უკანასკნელ ხანებში საფრანგეთში დაიწყეს მეცადინეობა სწავლა-აღზრდის სამშობლო ნიადაგზე და მყარებისა და იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ამ მოკლე ხანში ჩვენშიაც დაიბადება სურვილი იმის გაგება-შესწავლისა, თუ რას ფიქრობდნენ და ან რას აკეთებდნენ სწავლა-აღზრდის საქმეში ჩვენი თანამემამულე წინაპრები.

ვინ არ იცის, რომ ყოველი გამოკვლევა უდიდესი მდინარის ტოტებისა ძალიან ძნელი საქმეა და თხოულობს დიდს გამოცდილებას და თავის დადებას, მაგრამ მიუხედავად ამისა ჩვენ მაინც დარწმუნებული ვართ, რომ აღმოჩნდებიან იმისთანა გამბედავნი და უშიშარნი მუშაკნი, რომელნიც თავს იღებენ ყოველ ნაირ გაქირვების და

სიძნელის მოთმენა-ატანას და შესწირავენ თავიანთ დროს და შრომას მეორე ამნაირსავე გამოკვლევას, იმნაირსავე დიდ მნიშვნელობიანს და სასარგებლოს, —სახელდობრ, იმის გამოკვლევას, თუ საიდგან მომდინარეობს სწავლის ის მეთოდი, რომელიც გაბატონებულია დღეს ჩვენს ინგლისურს სკოლებში.

XVI საუკუნეში სწავლა-აღზრდის კითხვათა შესახებ ბევრი წიგნები დაიბეჭდა; მათ შორის სამი „Gouverneur“ ელიოთისა, «Cholemaster» აშამისა და „Positions“ მიულქასტერისა ახლახან ხელ-მეორედ დაიბეჭდნენ. ჩვენა გვგონია, რომ ინგლისელი გამომცემლები არ იზარალებდნენ, რომ მიულქასტერის მეორე შრომაც «Elementaries» და ელუარდ კოოტის „Englis Cholomaster“-იც გამოეცათ, თუმცა ექვ გარეშეა, რომ ვერც კოოტი და ვერც მიულქასტერი ვერ მოიხვეჭენ ისეთს პოპულიარულს სახელს და დიდებას, როგორც როყერ აშამი.

ჰენრი ბარმარი, რომელიც კარგი მცოდნეა ჩვენის პედაგოგიურის ლიტერატურისა და რომელსაც ამ საქმეში მიუძღვის დიდი ღვაწლი, რაიცა ხდის მას ჩვენი დროის ერთ უდიდეს ავტორიტეტად, ამბობს, რომ მიულქასტერის დებულებანი (положенія) ერთ უკეთეს უპირველეს ტრაქტათაგანია ინგლისურ ენაზედაო. მართლაც მიულქასტერი გამოჩენილი პედაგოგი იყო და მისი შრომანი ცხადათ მოწმობენ, თუ რამდენად უკან დასტოვა მან თავისი თანამედროვენი. მას მხოლოდ ერთი ნაკლი ჰქონდა: იგი ძალიან ბევრს ფიქრობდა თავის თავზედ და ამიტომ მის სტილს აზის თავ-მოწონებისა და გაზვიადებულობას ბეჭედი. თავისს საყურადღებო და საინტერესო თხუზულებათაში „ელემენტარებში“ მიულქასტერი ამბობს: ჩხელოვნება თავის წყობილების შესაქმნელად და განსავითარებლად ირჩევს ენის ერთს უკეთეს განვითარე-

ბის ხანას, ჰმ ნაირ ხანად ითვლება საბერძნეთში დემოს-
თენის და რომში ციცერონის საუკუნე. ინგლისურ ენი-
სათვის ამ ნაირ ხანად ვაღვიარებ ჩვენს დროსა“; — შემ-
დეგ აგი განაგრძობს: «ინგლისურის ენის დგასაფასებლად,
რომელმაც განვითარების უმსაღესეს წერტილამდე მიაღ-
წია, შექსპირის და სიმერსის თხუზულებათ კი არ უნდა
მივმართოთ, არამედ მიულქასტერისას». ენის ღირსებათა
ჩამოთვლის შემდეგ იგი უმატებს: „მაგალითები მე არ
მომყავს, რადგან ჩემი ენა უკეთესი მაგალითიაო“.

მეორე ალაგას თავის „ქლომენტარიაში“ იგი, თუმცა
მართლად, შენიშნავს: „ბევრს ჩემს მკითხველთაგანებს, და-
ლიან განვითარებულებსაც, ვერ შეუგნიათ, ჩემი სიტყვების
სრული მნიშვნელობა და ვერ წარმოუდგენიათ ჩემ შე-
ხედულობათა სრული სიღრმე“. ესემა თავის-თავის გა-
ზვიადებამ ძალიან ბევრი ავნიშნის ლიტერატურულ სა-
ხელს (რენომეს).

მიულქასტერმა ძალიან დიდი სამსახური გაუწია სწა-
ვლა-აღზრდის საქმეს; მისი თხუზულებანი ცხადათ მო-
წმობენ, რომ გონივრული აღზრდა, რომელსაც ჩვენ
მე-XIX საუკუნეს ვაწერთ, ჯერ კიდევ მე-XVI საუკუ-
ნეში აღიარებული იყო ინგლისელი პედაგოგისაგან.

ეხლანდელს დროში პედაგოგიკამ გადასწყვიტა: 1) აღზრდას მიზნად უნდა ჰქონდეს განვითარება ხეულისა და სულისა; 2) სწავლების წესი (მეოცინი) შეთანხმებული უნდა იყოს მოსწავლეთა გონების განვითარებასთან; 3) დიდი მნიშვნელობა აქვს სწავლის საქმეში პირველ ნაბიჯს; მასწავლებლის ყურადღება და გამოცდილება უმეტესად ამაზედ უნდა იყოს მიქცეული; 4) ბავიღვან უნდა ავიცილოთ მოსწავლის გონების დაღალვა და მოქანცვა, ნამეტურ ნიჭერისა; 5) ყმაწვილობა უცხო ენათა შესწავლაში არ უნდა იკარგებოდეს და ყმაწვილებმა პირველად კარგად და საფუძვლიანად უნდა შეისწავლონ

სამშობლო ენა; 6) უნდა ასწავლიდნენ ხატვას და აჩვენებდნენ ხელთ-საქმეს; 7) ქალების აღზრდა ისეთივე საჭიროა, როგორც ყმაწვილებისა; 8) ერთათ-ერთი საშუალება ჩვენი სკოლების გაუმჯობესობისა და განვითარებისა, გახლავთ თვიურ მასწავლებელთა ჯეროვანად აღზრდა და განვითარება. ყველა ეს ახალი პედაგოგიკის საფუძვლიანი მოთხოვნებიანი და მოსაზრებანი პირველად მიულქასტერისაგან იყვნენ წარმოთქმულნი და აღიარებულნი.

ვინემ შევუდგებოდეთ ზემოთხსენებულ მიულქასტერის შეხსენების დაწვრილებით გარჩევას შევნიშნავთ, თუ რა ცუდი გავლენა ჰქონდა აღზრდაზედ სწავლა-გონათლების და აღზრდის მოთხოვნებთან ერთმანეთში არევიდარევას. აშამის და მიულქასტერის ნაწერებში ჩვენა ვპოულობთ საჯულისხმო აღკვილებს, რომელნიც გვიამტკიცებენ, რომ იდეალი ნასწავლ და კარგათ აღზრდილ აღამიანთა მართო უკანასკნელი დროის ნაშობი არ არის; მე-XVI საუკუნეში განათლება მართო მდიდართა და წარჩინებულთ საკუთრებათ არ ითვლებოდა; იგი უმეტესად გონიერ და ნიჭიერ პირთ ეძლეოდა; მიუხედავად ამისა განათლებულთა რიცხვი და, მაშასადამე, კარგათ აღზრდილთა რიცხვიც, იმ დროს ძალიან მცირე იყო; მიულქასტერი თავის «დებულებაში» ემხრობა იმას, რომ განათლებულთა რიცხვი შემცირებულ იქმნას და იმავე დროს კი თხოულობს, რომ ყველამ, განურჩევლად წოდებისა და ხარისხისა, იცოდეს წერა-კითხვა; ნამდვილი ადანიშნულება და მიზანი აღზრდისა კომენსკის მიერ იქმნა უარკვეულ-გადაწყვეტილი, რომელიც თხოულობდა, რომ სწავლა-აღზრდა მთელი კაცობრიობის საკუთრებათ უნდა გახდესო.

მე-XIX საუკუნეში ჩვენ შორს არ წავსულვართ რა ჩარდ მიულქასტერის შეხედულობიდან — ყოველი ნაწი-

ლი ჩვენს სხეულისა, ყოველი ნიჭი ჩვენი სულიერი თვისებებისა; — ამბობს იგი; — თავის განვითარების უმაღლეს წერტილამდე უნდა იქმნას მიყვანილიაო. მეორე ადგილას იგი ამბობს: ალზრდის დანიშნულებაა დაეხმაროს ბუნებას მის გაუმჯობესებაში; ყველა სულიერი თვისებანი საფუძვლიანად უნდა ჩვენ განვითარებულნი, გონივრულად დაწყებული და დაყენებული ალზრდა ჩვენთვის ღრობედ, დიდს შემწეობას გაგვიწივს; ჩვენ გულმოდგინეთ უნდა აღვნიშნოთ ჩვენ მოსწავლეობა სულიერი თვისებანი და ვზარდოთ იგინი თანხმად ჩვენს დაკვირვებისა, რადგან აღზრდასა და განვითარებასა თვისებისა დიდებულნი თანამედროვენი მონტენის მსგავსად, მიულქასტერმაც მთელი თავისი ყურადღება სამოსწავლო საგნიდგან მოწაფეებზედ გადტანა და ამით ჩაჰყარა საძირკველად ალზრდის მეცნიერებებსა; ალზრდა არა ჩვენი ბუნების სულიერი თვისებათა, რგი ამბობს: „ყოველ ჩაბეჭდილებას (impression) ჩვენ ხუთ ვარგვან გრძობათა შემწეობით ვლემულობთ; ყნოსვით, შეხებით, მხედველობით, გემოვნებით და სმენათ. ეს ვპრევანთ ჩაბეჭდილებანი ვარდაც კვირვან ჩვენს გონებას და ეხებიან არა გამოხატულებას ეძლევიან ჩვენს მხესიერებას და შეადგენენ საფუძვლს ჩვენს შემდეგის ცოდნისას.

სამნიარად მიულქასტერი ცდილობს დაამყაროს ჩვენი ალზრდის საფუძველი ბუნებისაგან მიმდინარე სულიერი თვისებებზედ, რთვითეული მოწაფისაგან, ამბობს იგი, ჩვენა ვთხოულობთ ნიქს შესათვისებლად, მხესიერებას დასამახსოვრებლად და გონებას გამოსაცნობლად“.

წინეთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ აღორძინების იდეალმა დაბადა მოწაფეებისადმი მასწავლებელთა დაუდევრობა და უყურადღებობა; მიულქასტერი შენიშნავს, რომ ძველს დროში ყმაწვილების აღზრდას დაბადების დღიდანვე იწყობდნენო; თვითონ კი მათ აღზრდას იწ-

ყოფს სკოლაში მიღებიდან; იგი ურჩევს მასწავლებლებს, რაც შეიძლება ცოტა მოწაფეებით სწავლების დაწყებას; აქვე იმტკიცებს, რომ საჭიროა რიგიანად იყოს დაფასებული მასწავლებელთა შრომა, რომელნიც შესდგომიან პირველ-დაწყებითი სწავლების მძიმე მოვალეობის შესრულებას; სწავლის საქმეში დიდი მნიშვნელობა აქვს დასაწყისს, და ამიტომ იგი რაც შეიძლება უკეთეს მასწავლებელთა ხელში უნდა იყოს; მან აღიარა ქეშმარიტება, რომელსაც, როგორც სხვა ამისთანა ქეშმარიტებთან, ღარს ვერაფერა ჰყოფს, მაგრამ სამაგიეროდ სისტემატიურადაა იგი ყველასაგან უყურადღებოთ მიტოვებული.

გვიან Nineteenth Century Magoune 1888 წ. ნოემბრის ნომერში დაიბეჭდა პროტესტი, რომელზედაც 400 კაცს უწერიათ ხელი ეხლანდელი სწავლის სისტემის წინააღმდეგ, რომელიც ნამდვილს აღზრდას სწირავს გამოცდას (ეკზამენს). ეხლანდელი ჩვენი სისტემა დაიბადა შემდეგი გარემოების წყალობით; ვინჩესტერის და იტონის სასწავლებლებს დიდი უფლება და შეძლება ჰქონდათ მოპოვებული; ესენი სტუდენტდენ სკოლაში მხოლოდ უკეთეს და უნიკიტურეს მოწაფეებს უფლებს მოსპოვებლად და ჩვენც ვხედავთ, რომ ბევრი მოსამზადებელი სკოლები, ახლად მოპოვებულ უფლებათა წყალობით გარდაიქცნენ რაღაც სადღეოდ, სადაც 12 თუ 14 წლის ყმაწვილები ფეხებზე იან ერთმანეთს სტიპენდიის აღებაში. ფულების და უფლების ძებნაში სკოლებმა დაივიწყეს თავისი უმთავრესი დანიშნულება აღზრდა.

ეს არ მოხდებოდა, მიუღქასტერის რჩევა-დარიგებისათვის რომ დაეჯერებინათ უგუნურობა; ამბობს იგი, მცირე სარგებლობისათვის კაცმა დაჰკარგოს დიდი უპირატესობა. ნუ თუ იმ კაცს არ დავემსგავსებით, რომელიც თავის დაჩვეულ დროზე ადრე დგება, რომ დილის ერთი საათი მოიგოს და ამის გულისათვის კი

მთელ ღღესა ჰკარგავს“. ევროპა ძალიან ღიღის მოგებაში იქნებოდა, რომ სწავლა-აღზრდის საქმეში შტურმი მიეტოვებინა და მიულქასტერს მიჰყოლოდა; მიულქასტერმა პირველმა აღამაღლა ხმა სამშობლო ენის-სწავლად და შესწავლასა და სარგებლობაზედ. იგი თხოულობდა, რომ ყმაწვილებს პირველად კარგად ესწავლათ წერო-კითხვა ინგლისურ ენაზედ და შემდეგ ეწყოთ ლათინური ენის შესწავლა; მისი ელემენტარული კურსი შეიცავს შემდეგ საგნებს: კითხვას, წერას, ხატვას, გალობას და ერთ რომელსამე მუსიკალურ ინსტრუმენტზე დაკვრას. ეს საგნები უნდა ესწავლათ ყმაწვილებს 2 წლამდე. მიულქასტერი ამტკიცებს, რომ ოთხ წელს 12—16 წლამდე უფრო ბევრის გაკეთება შეიძლება, ვინემ ჩვეულებრივათ წლიურ ფადის დროს 7—17 წლამდე საზოგადო სკოლებშია. სკოლა ყმაწვილებსათვის სატანჯველად აღიკად ხდება, თუ ძალიან ღიღისანს რჩებიან; იქ, ხოლო როცა სწავლა ნაკლებ დროს სწავლობებს, მაშინ იგი ბავშვების წამდელი გასართობი აღიკადიან. *საქმე-სწავლა-აღზრდა* მე-XIX საუკუნემ სწავლა-აღზრდის საქმეში ღიღი ნაბიჯი წაწსდგა წინ. მიქცეულ იქმნა ჯეროვანი ყურადღება ქალების აღზრდაზედ. წარსულ საუკუნეში ღღესათა მდგომარეობა უფრო ცუდ გარემოებაში იყო, ვინემ მზზე წინანდელ საუკუნეში. თუ სურდა მიელოცა იამე საზრდო თავის გონების განსავითარებლად, მას ეს ჰქმად უნდა ჩადენა, თორემ იგი საზოგადოებაში დაჰკარგავდა თავის ღირსებას. მე ვიცი, ზოგიერთნი მეცნიერნი არ დამეჯანხმებიან ამაში, მაგრამ სრულიად სარწმუნოთ მიმაჩნია მოწმობა იმასთანა ცნობილ და კეთილ-სინიღისძერ მკვლეველისა, როგორც იყო აღზრდის კითხვებში განსვენებული ჟოზეფ პენანი, რომელიც ამტკიცებს, რომ კაროლევა ელისაბედის დროის ქალები უფრო განვითარებულნი და განათლებულნი იყვნენ, ვინემ XVIII სა-

უკუნის ქალებიო: ამ კითხვის შესახებ მიულქასტერის მოწმობა რამდენადაც ძვირფასია, იმდენადვე დასაჯერებელი და საბუთიანი; იგი არამც თუ ესარჩლება ქალების განათლებას, არამედ თვითონვე ამტკიცებს, რომ თვით ჩვეულება მისი სამშობლოსი ანიჭებს დედაკაცს თავის-თავის განვითარების უფლებას.

დანარჩენმა სასწავლებლებმა მათის მიბაძვით დააწყეს მეცადინეობა ამავე ახალ რეფორმათა შორის, ეკვვარეშვა, ყველაზე უკეთესი და სასარგებლო მასწავლებელთა საოსტატოდ მომზადება. ამ კითხვაშიაც, როგორც დანარჩენ აღზრდის შესახებ სხვა კითხვებშიაც ჩვენ ინგლისელები ძალიან უკან ჩამოვრჩით; ამ საქმეში უფრო ბევრი გააკეთეს შეერთებულმა შტატებმა და დანარჩენმა ევროპამ. ამავე დროს უი ჩვენმა მწერლებმა დიდი ხანია მიაქციეს ყურადღება იმ უდიდეს გავლენას, რომელიც აქვს მასწავლებელს ახალგაზღობის განათლებაზე და გამოსაქვეს, რომ ეს გავლენა მაშინ უფრო ნაყოფიერი და სასარგებლო იქნება, როდესაც მასწავლებელი საფუძვლიანად შეისწავლის თავის ხელობას და ფაიციანობს ყურველ იმას, რაც თქმულა და გაკეთებულა ამ კრფხვის შესახებ ყოველ ხელობას აქვს თავისი საკუთარი სალარო ცოდნისა და გამოცდილებისა და ვისაც სურს ნაყოფიერად იმოდვაწეოს ამ ხელობაში (პროფესიაში). უპირველეს ყოვლისა, საფუძვლიანად უნდა შეისწავლოს მის ცოდნათა სალარო და საუნჯე *) რამდენადაც ვიცით მიულქას-

*) ჯონ ბრინსლე, აღზრდის საქმეში ერთი უკეთესი მწერალთაგანი, თავის თხუზულებაში: „Consoiation for our zrammar Schooles“, რომელიც დაბეჭდა XVI საუკუნის დასაწყისში, ამბობს: „როგორც სხვები, ისე მეც ხანგრძლივი შრომით და გამოცდილებით შევიტენ ის მრავალ-მხრიანი ბერატება, რომელიც მოაქვს ჩვენს სკოლას სწორი და გადა-

696

ტერს პირველს მოუვიდა აზრათ საოსტატო სასწავლებლის დაარსებისა. მან შეადგინა გეგმა უნივერსიტეტში რამდენიმე სპეციალური ფაკულტეტებისა, მათ შორის ერთი მასწავლებელთათვისაც. მისი პროექტი უნივერსიტეტის რექტორთა შესახებ დღეს შიღებულა; 1879 წელს კემბრიჯის უნივერსიტეტში დამტკიცებულ იქნა მასწავლებელთა მოსამზადებელი სინდიკატი; იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ასეთივე ფაკულტეტები მალე დაარსებულნი იქნებიან ოქსფორდისა და კემბრიჯის უნივერსიტეტებში. თხოულობს რა მასწავლებელთა მდგომარეობის გაუმჯობესებას, მიულქასტერი ამბობს: „რატომ წესიერად არ უნდა მოუამზადოთ ჩვენი მასწავლებლები და არ ვიზრუნოთ სკოლებზედ? ნუ თუ გონებითი განვითარება და ფიზიკური ჯანმრთელობა ჩვენი შვილებისა არ უნდა იპყრობდნენ ჩვენს ყურადღებას? თუ საკუთხეველს ჰყავს თავისი მსახური, სამრეკლოს ზარს მრეკავი, მით უფრო უნდა ვიზრუნოთ და ვიფიქროთ ჩვენს სკოლებზედ და ჩავაბაროთ იგინი კარგათ მომზადებულ და განათლებულ აღმზრდელებს. ისინი, ვინც არა გრძნობენ საოსტატო სემინარიის საჭიროებას, ღირსნი არ არიან ჰყავდეთ თავიანთ შვილების აღმზრდელებად კარგად მომზადებულ მასწავლებლები. უეჭველად უნდა მიეცეთ საჭირო განათლება იმ ახალგაზრდებს, რომელნიც მთელ თავის სიცოცხლეს შესწირავენ სკოლას. ხომ ეძლევათ საჭირო განათლება მღვდლებს, ექიმებს და კანონმდებლებს; ებ-

წვეტილი სწავლების სისტემის უქონლობით; ვცადე რა საჭიის წაუყანა სხვა ნაირად, კარგათ შემუშავებულის და გარკვეულის მეტადით საჩვენებლად, მე დაგრწმუნდი ამ ნაირი სისტემის პრაქტიკულ საჩვენებლობაში და დვთის მადლით შევუდექი ჩემს მრავალწლიან შრომას.

თუ აღესმე აღწევნ ხეირიან და სასურველ შედეგს, ამბობს იგი სხვა ადგილას, აღწევნ საწყადი მასწავლებლის ურცხვი ტანჯვა-ვაებით და მოწათის უსაზღვრო შრომით და შიშით. ეს კი იქიდგან წარმოსდგება, რომ ძნელად თუ ვისმეს, რომელნიც კანსულობენ შიშე მოვალეობას უმასწავლებლის ხწავლებისას, აქვს რაიმე წარმოდგენა სწავლების სწორ მეტოდზედ.

ლანდელ მასწავლებელთა უნუგეშო გარემოებაში დიდხანს არ რჩებიან სამასწავლებლო ასპარეზზე ნიჭიერი მასწავლებლები და ცდილობენ სხვა ადგილების შოვნას. ამ გარემოებათა წყალობით დღეს ჩვენი სკოლა არა სანატრელ მდგომარეობაში იმყოფება. უეჭველად საჭიროა დაარსდეს მასწავლებელთათვის საგანგებო სპეციალური სასწავლებლები, სადაც შეეძლოთ მათ მიიღონ მათი მომავალი მოქმედებისათვის საჭირო განათლება. აქ მათ უნდა გააფართოვონ თავიანთი ცოდნანი ენებში, შეისწავლონ, თუ როგორ უნდა ასწავლიდნენ ყმაწვილებს, და შეითვისონ ყველა ის ცოდნანი, რომელნიც საჭირონი იქმნებიან მათ მომავალ სამასწავლებლო მოქმედებაში“.

მიულოქასტერი დიდხანს იყო დავიწყებული, მაგრამ ვინც ინგლისის სწავლა-აღზრდის ისტორიის წერას შეუდგება, არ შეიძლება არ მოიხსენიოს იგი, როგორც ერთი გამოჩენილი პედაგოგთაგანი *).

ად. ტატუნაშვილი

*) აი ის მცირე ცნობანი, რომელნიც მოგვეცემება. მიულოქასტერის ცნობების შესახებ: იგი დაიბადა კუმბერლანდში 1530 ან 1531 წელში; ჩამომავლობით ეკუთვნოდა კარვ შეძლებულ ზნაურს ოჯახს; 1555 წ. იგი შევიდა ქრისტეს სკოლაში, სადაც წლის შემდეგ მას ვხედავთ ღონდონში მასწავლებლად; და რამდენიმე ხნის შემდეგ ტაილერის სკოლის გამგედ, რომელიც 1561 წ. დაასდა; ამ ადგილზე მან დაჰყო 25 წელიწადი, 1585 წლამდე; ძნელია გადაწვევით იმის თქმა, თუ როდის გადავიდა წმ. პავლეს სკოლაში, მხოლოდ ვიცით, რომ 1596 წ. იგი ამ სკოლის უფროსად ითვლება და 12 წელს რჩება ამ თანამდებობაზედ. თუმც კოროლევა ელისაბედა დანიშნა იგი Standford Reuer-ის რექტორად, მაგრამ იგი მაინც წინანდელ თავის ადგილზედ რჩება 1608 წლამდე; 1581 და 1582 წლებში მან გამოსცა ორი წიგნი, რომელთა მეოხებით დაიჭირა სათვალსაჩინო ადგილი ინგლისის სწავლა-აღზრდის ისტორიაში; პირველი იყო მისი Positions და მეორე „Elementaries“. მისმა ვგონებ უფრო შეასანიშნავს შრომამ: «Coto christianus» ჩვენამდე არ მოაღწია.

ჰენრის ჰესტალოცი,

რეზერვ კაცი და პედაგოგი.

(დ. 1746 წ. გ. 1828 წ.).

მასი წლის წინათ, შვეიცარიაში სცხოვრობდა პატარა სახლობა ექიმის ჰესტალოც-

საქენრის ჰესტალოცი

ცისა. ექიმს ბევრი შვილები ჰყვანდა, მაგრამ მათში განსაკუთრებით შესანიშნავი იყო სულ პატარა, რომელსაც ერქვა ჰენრიხი. მისი გამზრდელი იყო ერთი უბრალო გლეხის დედაკაცი, ოჯახისთვის ფრიად თავდადებული. რისგამოც მთელს ოჯახს ისე უყვარდა ის, როგორც ღვიძლი ნათესავი. თავის სიკვდილის შემდეგ, ოჯახის მამამ დასტოვა შვილები ყოვლად უმოწყალოდ დედისა და ამ გამზრდელის ხელში. მუდმივს, კაჭირვებაში ყოფნის გამო დედას მალე დაეხოცა ყველა შვილები, გარდა ჰენრიხისა. ყველა, ვინც კი გაიცნობდა ჰენრიხს, უმაღვე ამჩნევდა, რომ ის მეტად კეთილი და მოსიყვარულე გულის ბაღლი იყო. და არც გასაკვირველი იყო ეს, რადგანაც, მიუხედავად სიღატაკისა, რომელსაც ითმენდნენ მისი დედა და გამზრდელი, ჰენრიხი შინ მხოლოდ კარგს მაგალითს ხედავდა და ყოველს წუთს განიცდიდა მხურვალე სიყვარულს დედისა და გამზრდლისას. დიდიდგან, ვიდრე გვიან საღამომდე, შრომობდნენ ორთავე დედანი, მუდამ სრულის უოთიერთშორის თანხმობით და ყოველისფერში ურთიერთის დახმარებით და შეშველებით. ორთავენი ერთთავად მუდამ მზად იყვნენ ყოველისფერი მოეკლოთ თავის თავისათვის, ოღონდ მათს დიდად საყვარელს ჰენრიხს კი არა მოჰკლებოდარა. ამიტომ, თვით ჰენრიხიც ადრე შეიქმნა ყველას მოსიყვარულე და შემბრალებელი, მით უმეტეს, რომ თავის გარშემო, მახლობლად მდებარე სოფლებსა და დაბებში, იგი სიღატაკეს ხედავდა იმისთანას, რანაირიც თვითონაც არასოდეს არ გამოეცადნა. ხშირად, როცა ის ხელში პურის ნატეხით ქუჩაში გამოდიოდა და დაინახავდა შიმშილისაგან მოტირალ ბავშვს, იგი მაშინვე გაუყოფდა მთელს თავის საუზმეს და იწყებდა მასთან თამაშობას.

როდესაც ჰენრიხი სკოლაში მისცეს, იქაური ცხოვრება ვერაფრად მოეწონა. უნდა გამოეტყდეთ, რომ ჰენ-

ნრიხმა, ყოველ თავის კვრგ თვისებებთან, მღრე იწყო ჩენა ერთის ნაკლულეფანებისა. იგი მარად გულ-მაგიწვი და აბრანძულ-დაბრანძული იყო. რანაირად არა სტუქსავდნენ მას ამისათვის შინაურები, რანაირად არა ცდილობდნენ ესწავლებინათ მისთვის წესი და სისუფთავე, იგი მაინც მუდამ მთელს დღეს დაუვარცხნელი და ურიგ-მარიგოდ ჩაცმული დადიოდა.

რასაკვირველია, რომ შესძლებოდათ მუდამ თველო სტერდლათ მის ჩაცმა-დახურვაზედ და სისუფთავეზედ, და გაუქუქყიანდებოდა თუ არა, მაშინათვე გამოეცვალნათ მისთვის ქუქყიანი ტანსაცმელი, ყმაწვილიც, ექვე არ არის, მიეჩვეოდა სიფაქიზეს და შეიქმნებოდა შემდეგში წესიერ კაცად, — მაგრამ დედა და გამზრდელი მისი სიღარიბის გამო უფრო ლუკმა პურის მოპოვებაზედ ზრუნავდნენ და შვილის წესიერ აღზრდას იმდენად ყურადღებას ვერ აქცევდნენ.

მოხსენებულ გულ-მაგიწვიობეს გამო ჰენრიხის სწავლა სკოლის ჰირველ წლებში ძალიან ცუდათ მიმდინარეობდა და იგი სულაც კიმწარით გარბოდა სკოლიდგან თავის პაპისაკენ, სოფლის მღვდლისაკენ. რა იზიდავდა მას პაპისკენ? ჰენრიხი ხედავდა პაპას, გარეშემოხვეულს სწოფლებითა და მათი ბავშვებითა. მან სწრაფად შენიშნა, რა მხურვალელ აძლევს პაპა რჩევა-დარიგებებს, აქწავლის და ჰშველის ყველას, ვინც მას მიმართავდა, როგორ დაწვრილებით იკვლევს თვითეულის შინაურ ცხოვრებას, — მაშინ როდესაც სხვანაირი მოქმედებები მას დამოკიდებულება ჰქონდა, თქობდნენ მხოლოდ თავის თავზედ და თავიანთ სახლშიაც იშვილად სცხოვრობდნენ. მგანწყობი და მშვიდობიანად ჰენრიხმა ძრიელ იკარგად შეიგნო, რომ პატივისცემა და სიყვარულის ირომელსაც ყოველი მხრადგან უძღვნიდნენ მის პაპას, სრულიად მისგან იყო დამსახურებულნი, იგი სულით და გულით ეც

ვეთებოდა მოხუცს, დაწვრილებით ეცნობოდა საწყალი სოფლებების ბავშვებს, უმეგობრდებოდა მათ. ხშირად მაშინვე ხედავდნენ ჰენრიხს დაღონებულს და მოწყენილს, მრთამაშე ტოლებში მდგომარეს. აზრი, თუ როგორ და რით უშველოს საწყლებს, რომელთ უბედურება და გაჭირვება ისე ხშირად ჰქეჯნიდნენ მის სულსა და გულსა, ჯერ მაშინვე დაებადა გულ-ჩვილს ჰენრიხს. ჰენრიხი ხშირად ისე მიეცემოდა ამ აზრებს, რომ მთელი საათობით არ ესმოდა, რაც მის გარშემო ხდებოდა და მხოლოდ კვილის რომელიმე შეურაცხყოფილის ყმაწვილისას შეეძლო დროებით უისი განრინება მათგან და გაგულისიანება შეურაცხების მყოფელისათვის მისი ვარდნათ.

როდესაც პესტალოცის დაებადა სურვილი ხალხის სწავლებისა, იგი თვითონაც ბეჯითად შეუდგა სწავლის გიმნაზიაში, სადაც გადაიყვანეს ის სოფლის სკოლაში სწავლის შემდეგ. რომ ხალხისათვის სარგებლობა მოეტანა, მან პირველად პასტორად (მღვდლად) გახდომა განიზრახა. მაგრამ პირველმავე უხეიროდ ჩათქვა მამა ქადაგებამ შეაცვლევინა მას თვისი გარდაწყვეტილება. ამასთანავე მას საკმაოდ არ მიაჩნდა მცირე მრევლის სწავლება, და მან იწყო ფიქრი იმაზედ, რა კაცი უნდა გამოსულიყო, რომ არამც თუ მარტო ესწავლებინა საწყლებისათვის არამედ უფლებაც ჰქონოდა გაეუმჯობესებინა მათი უბედური მდგომარეობა. მას უნდოდა გამხდარიყო სახელმწიფო კაცად, რომ თვით ეწერნა კანონები და განედგენა თვისი სამშობლოდგან ხალხის შემავიწროებელნი. მაგრამ საშავიეროდ იგი თვით იქმნა გაძევებული იმ ურემარდგან, რადგანაც მმართველნი მოუხსივნარ კაცად სთვლიდნენ მას. ხალხში ტრალის დროს, იგი ცდილობდა ჩაეგონებინა, რომ ყველა მაშინ იქნება ბედნიერი, როდესაც ერთ სულს და ერთ ხორცს იქნებიან,

როდესაც ყველანი ძმურად უშველიან ერთმანერთს, როდესაც სოფლისძლიერნი აღარ^ა გაჰყიდნიან საქონელს ერთი სამად, არ გაასესხებენ ფულს დიდის სარგებლით და სხვა. იგი ჰკიცხავდა ასეთებს და სხვებსაც აქეზებდა ყოველი ბოროტების წინააღმდეგ, მკაფიოდ უხსნიდა, როგორ ატყუილებდნენ ისინი საწყლებს, როგორა სარგებლობდნენ მათის სიღარიბით და უცოდინარობით, რათა თავთ უფრო მომეტებულად გამდიდრებულყვნენ. ამის გამო მას ჰყავდა მრავალი მტერი, თითონ იმათგანაც, ვისთვისაც ის ასე თავდავიწყებით ზრუნავდა და ცდილობდა, რადგანაც სოფლის თავი კაცი, რომელთ ხელშიაც იგინი იყვნენ, ცდილობდნენ პესტალოცცის საქციელნი ხალხისთვისაც ცუდის მხრით აეხსნათ. უკანასკნელმა^ა შემთხვევაში იგი ძლიერ შეათქიანა. — «რატომ», — იმეორებდა იგი ათასჯერ, — „არ უნდა ამ ხალხს მერწმუნოს, როდესაც მე მზათა ვარ შევსწირო მთელი თვისი სიცოცხლე მათს ბედნიერებას? — იმიტომ, — სასწრაფოდ გარდასწყვიტა მან, — რომ მათ არ ძალუძთ არაფრის კანსჯა და მოსაზრება. მაშასადამე, უწინარეს ყოვლისა, საჭიროა მათთვის მოსაზრებისა და მსჯელობის სწავლება, და მაშინ იგინი თვით შეიძლებენ გარჩევას პატიოსანის კაცისას, მისგან, ვინც მათ ავიწროვებს, სწოვს ტვინსა, და მასთან მადლობასაც ახდევინებს. მან თავი ანება ყველაფერს, რითაც მანამდე მორბედობდა და გადასწყვიტა შესდგომოდა ბავშვების სწავლა-აღზრდას. ამისათვის მან გახსნა თავშესაფარი საწყალ ბავშვებისათვის. იგი სცხოვრობდა მათთან ერთის ცხოვრებით, ასწავლიდა წერაკითხვას და მოღვაწეობდა მათთან ერთად. მაგრამ, რაწამსაც ცუდად წაუვიდა თავშესაფარის საქმეები, რადგან პესტალოცციმ, თვითონაც სრულიად გამოუცდელმა ცხოვრებაში, არაფერი იცოდა სახლის პატრონობისა, ყველა მხრიდგან

მიაყარეს მას კიცხვა, ქოქოლა, ცილისწამება და ყველ-
რება. მაგრამ იგი მაინც განაგრძობდა დაუღალავად მო-
ღვაწიობას ყმაწვილებთან, სცხოვრობდა სავსებით გლა-
ხურად, ზშირად მარტო ერთის დამპალის კარტოფილით
აკვებებოდა, მთელს სასარგებლო საზრდოს კი უზოგავდა
სადილად თვის მოწაფეებს. თუმცა ასე თავ-დავიწყებით
იღვწოდა იგი, თავშესაფარი ბოლოს მაინც დაეკეტა,
რადგან აღარავითარი საშუალება აღარ გააჩნდა. ძნელად
გამოითქმის ვენით, რა სამძიმო დასაწყენი იყო პესტალო-
ცისთვის ამოდენა წვალებით დაწყებული საქმის ჩაფუ-
შვა და მრავალთაგან ბოროტი დაცინვა.

რამდენიმე წლის შემდეგ რომელნიც მან, თუმცა
ბავშვებს აღარ ასწავლიდა და სხვა დიდს მოღვაწეობაში,
ატარებდა დროს — სახელდობრ, მრავალ სასარგებლო
წიგნებსა სწერდა ხალხის საკითხავად, — მან კვლად მოა-
ხერხა გახსნა საყვარელ სკოლისა.

იმ დროს, იმ არემარეხედ, სპადაც ცხოვრობდა პე-
სტალოცცი, ომიანობა იყო და მრავალი ყმაწვილები
დარჩნენ სრულიად უპატრონოდ. ამის ბავშვები და ყვუ-
ლა სხვა უბინაოებო მატანტალანი და გლახაკნი მიიღო
მან თავის სასწავლებელში. ყველა ეს ბავშვები ფრიად
სამწუხარო მდგომარეობაში იყვნენ: ქუჭყიანე-
ბი, მუნღანებო, მუწუკიანები და გამხდარნი ასიცვისა,
შიმშილიკა და ყოველნი იარ სნეულეზაგან, იგინი უფრო
აღამიანის ჩონჩხებს ჰკვანდნენ, ვიდრე სულდგმულ ალა-
მიანებს. გარდა ამისა, რომელნიც უფრო უკეთესად ჩა-
ცმულები იყვნენ, იმათ შორს ეჭირათ თავი და არავითარ
კავშირი არ უნდოდათ ჰქონოდათ დმისთანა აბრან-
ძელებთან, როგორც იყვნენ პესტალოცცისგან თავ-
შესაფარში მიღებულნი, და ფრიად უზნეოდ და გარყნი-
ლი ბავშვებიც იყვნენ. გლახაკობას და მატანტალობას
მიეჩვია ისინი მათხოვრობისა, სიბრიყვისა და მცენარეო-

ბისათვის. ბევრი მათგანი მხოლოდ იმეტომ შემრდიოდა სკოლაში, რომ იმედიათობდნენ ყოვლად უშრომლოზე მიეღოთ საზრდო. ამისთანა ბავშვების ბრბოთი გაიფსო სკოლა პესტალოცისა, და იგი მხარტოღამარტო და ყოვლად უშემწეოდ და უმოსამსახუროდ შეიქმნა მათ მასწავლებლად, სახლის მცველად, მოსამსახურედ, გამზრდელად, ლტლად, ავადმყოფთა მომვლელად, მზისიყვარულე მამად, უფროსად ყოველი შემწეობა, რომელ შრაც კი ვინმე მათგანი საჭიროებდა, ყოველ ნაირი ღარიგება — ყველაფერად მარტო ამისგან იყო, მარტო მის ფულადგან გამომდინარეობდა. თუ ვინმე უმწვილებთაგანი მოიწყენდა, იგინი წასთან მირბოდნენ თვისი დარდის შესაჩივლელად, ინალღვლებდნენ ერთად დას უკეთ შეიქმნებოდნენ. ხოლო, როდესაც იგინი მხიარულად იყვნენ, რა ბედნიერება იყო ეს პესტალოცისთვის! იგი ივიწყებდა თავის ხნოვანებას, ხტოდა, დარბოდა, მხიარულობდა მათთან; — ავად თუ ვახდებოდა ვინმე იგი მთელად ლაშქ თავიდგან აღარა შორდებოდა ავადმყოფს, მიუხედავად ლამის ტეხისა, იგი დილაადრიან იწყებდა თვისი სკოლის დალაგებას, შველოდა, ჩაცმაში უმჯობესებს და უსუსურებს. ბავშვებსაც, როცა ხვდავდნენ ისინი თუ როგორ შრომობდა მათი მამა-მასწავლებელი, სცხვენოდნენ უხელგამომავალად ჯდომა, უჩუმრად ამოუდგებოდნენ მას მხარში და შეველიდნენ მუშაობაში. მაგრამ შრომის მიუჩვევარნი ბავშვები კიდევ დიდხანს უბედავდნენ მას ყოველნაირ მკვახზე სიტყვებს და ხხდენდნენ ათასგვარ უსიამოვნებას. მათი ცოცხლად ყველა ძლიერ ეკვეთებოდა მას ყოველმა მათგანმა თითქმის ხომ პირველად მისგან იხილეს რა ყვარული და აღერსი. ხშირად, როდესაც იგინი ეკვნებოდნენ მის გულს, პესტალოცს ვკითხავდნენ მათთვის რისთვის თუ არაოთქვენ როცა უბრდებოთ, ჩემებურად ცხოვრებასა საწყალთა და უბედურთა ბრბოში, მათგან წავრთნელოდ

და სხვათა კაცთა გასაკეთილშობილებლად? ჩვეულებრივ ყველანი თვალ-ცრემლიანები უბასუხებდნენ: „ღმერთმა ქმნას, რომ ჩვენც მანამდინ მივალწიოთო!“.

და, მართლაც, მოწაფეებმა პესტალოცისამ მალე დაამტკიცეს საქმით, რომ იგინი გამოიცივალნენ და სურდათ მიებადნათ თვისი მამისა და მასწავლებელისათვის. ერთხელ, მიდამო არემარეხედ, ცეცხლმა გადასწვა მთელი სოფელი. როდესაც ბავშვებს ემასლაათებოდა ამ შემთხვევაზედ, პესტალოცციმ წარმოასთქვა: „იქნება, ბავშვებო, ამ წუთს იქ უსაქმოდ დატანტალობდეს ასამდე ყმაწვილი უბინაოდ, უსაზრდოვოდ და უტანისამოსოდ; გასურთ თუ არა თქვენ იმათგან ოცამდე კაცს მანც მივცეთ თავშესაფარი ჩვენს მსახლში?“ — „ღიახ, ღიახ, გვსურს!“ — შესწიწინებდნენ მას. უბასუხად.

„კარგათ იცით თქვენ, რომ ჩვენ საშუალებანი უიმისოთაც ნაკლებია; ჩვენც თვით ძალიან ხშირად ვსაქიროებთ, და ამიტომ ბევრი ვიშრომით, ხოლო ამ საწყალთათვის თქვენ იძულებული იქნებით უფრო ბევრი იშრომით, ნაკლებათ სჭამოთ, თითქმის უნდა გაუყოთ მათ თქვენი ტანისამოსიც...“.

დეე, ყველანი აქ მოვიდნენ! ჩვენ ყველაფერს მოვითმენთ!... — უბასუხეს ბავშვებმა; — ჩვენ ყველანი თანახმანდ ვართ მეტი ვიშრომით და ნაკლებ ვსჭამოთ!“.. ეს იყო უუბედნიერესი, უუკეთესი წუთნი პესტალოცის ცხოვრებაში, რადგანაც იგი ხედავდა, რომ მისმა ღვაწლმა უბრალოდ არ ჩაიარა და ბრიყვი მოტანტალები ასეთი კეთილი და გულშემატკივარი აღამიანები შექმნენ. ასე იღვწოდა ეს კაცი მთელს. რაფის სიცოცხლეში, თვით დიკვდილამდე.

და თუ ეხლა აღარ სცემენ მოსწავლეთ სკოლებში თავსა და ხელებში, არ აკბილფინებენ ყველაფერს თუთიყუშურად, ფიქრობენ, როგორ გაუადვილონ მათ ძნელი გაკვეთილი,

ბითი გულის-ყური. მულო ცდილობს, რომ გულის-ყური არ იყოს ერთ რომელიმე შთაბეჭდილებაზე ან აზრზე დამყარებული, მას სურს, რომ იგი გადადიოდეს სხვა და სხვა აზრებზე და გზძნობებზე, ერთი სიტყვით, იყვეს დაფანტული; სულის ამ გვარ მდგომარეობას ეწოდება **მალაიდეაზმი** ანუ **მრავალ-აზროვნება** და **დაფუზია**. ამ რიგად სულს უნდა, რომ ყოველი მისი ნაწილი თუ ელემენტი იყვეს მრავლობაში, მოქმედებაში და სიცოცხლეში, ყოველი გარე შთაბეჭდილება მიიღოს და შეითვისოს შესაფერად. როდესაც გულის-ყური შიბყრობილია გვარიან ხანს რაიმე აზრით თუ აფექტით, მაშინ სულის-სხვა მხარეები რჩებიან უმოქმედოთ, თითქმის მიძინებულია და უძრავი, ამიტომ სულის ამგვარი მდგომარეობა ნორმალურია; ამგვარ ყოფას ჰქვიან, როგორც ვიცით, **მანიაკალიზმი**; სული ცდილობს მალე გამოვიდეს ამ გვარ მდგომარეობიდან და იყვეს პოლიიდენიზმი.

როგორც წინეთ ვთქვით, გულის-ყურს უნებლიეთ უფრო ხშირად იპყრობს რაიმე აფექტი, სიყვარული, შური, შიში და სხვა. აღამიანს შეუყვარდება, მეტად რაიმე საქმე ან ხელობა; მათ დაამყარებს თავის გულის-ყურს და გააკეთებს ბევრს საკეთილო და სასახლო საქმეებს. მაგ, თუ ჩვენ მართლაც გვიყვარს ბუდაგოგია, მეურნეობა, ექიმობა და სხ. არ ვეტანებით მათ ძალღატანებით, შეგვიძლია უნებლიეთ დავამყაროთ ამ საქმეებს ჩვენი გულის-ყური; მთელი სულიერი ძალა, ვპოვოთ ამათში უუღიდესი სიამოვნება და მით მოვუტანოთ საზოგადოებას და ჩვენს თავს დიდი სარგებლობა. თუ რაიმე კარგი გაკეთებულა ქვეყანაზე, თუ რაიმე სასარგებლო მოუგონია, თუ ბუნების საიდუმლოებანი გაუგიათ, თუ რაიმე ცოდნა-მეცნიერება დაუარსებიათ, განუფიქრებიათ და გაუბედნიერებიათ კაცობრიობის სული, ეს დიდი საგმირო საქმეები ჩაუდენია უმეტეს წილად იმ კაცებს,

რომლებიც ყოფილან გამსჭვალულნი თავის საქმისადმი ძლიერი სიყვარულით და ცოდნის მოყვარეობით. აგრეთვე ხშირად აქვთ ამისთანა კაცებს თავიანთი ძალ-ღონის და კეთილ შრომა-მოქმედების ღრმა შეგნებული რწმენა, რომელიც ეგრეთვე ერთი უუდიდესი ფაქტორია. ამიტომ ამ გარემოემას დიდი აღმზრდელი მნიშვნელობა აქვს. დიდათ საძნიშვნელოა ყმაწვილს თავიდანვე შეაყვარო შრომა, სწავლა, კეთილი მოქმედებანი, რომ მან ერთის მხრით შეაჩვიოს ამ საქმეებს ნერვები, სხეული და გაუხდეს ჩვეულებად, მეორე მხრით იშოვოს მომხრედ სულის ერთი ურმთავრესნი ბურჯნი: სიყვარული და სიამოვნება, რომ შემდეგ ამათ მიემხრონ ნება-სურვილი, მისწრაფებანი, წადილი, ცნობიერება და ამ გვარად სულმა ამ საქმეებს მოანდომოს მთლათ თავისი ძალა და არ დახარჯოს სიცილე-უბრალოდ შინაგან ამბობებაში და ბრძოლაში აფექტებთან და წადილთან. როდესაც აღამიანი დიდობისას სცნობს მხოლოდ სწავლის ან შრომის მნიშვნელობას, მაშინ მას დასჭირდება დიდი სულიერი ბრძოლა, უნდა შქონდეს დიდი ცნობიერება, დიდი ნების ძალა, რომ გაიმარჯვოს მანვე ჩვეულებებზე, მიდრეკილებებზე, აფექტებზე და შეიყვაროს სწავლა ან შრომა; ხშირად ამას ვერც ახერხებს იგი და მისი ნაყოფიც მეტად მცირეა და დაკვირვული.

ახლა ვიკითხოთ: რა რიგად ახდებია გულის-ყურის მუშაობა? ჩვენ ვიცით, რომ სული ბრძანდება თავის ტვინში და შეერთებულია მასთან, რომ ყოველივე მის ელემენტს და ნაწილებს დაკავებული აქვსთ ამ ტვინში ცალკე სადგომი, რომელიმე უჯრედში და ბეწვში, ან მათს ჯგუფში; ჩვენ ვიცით, რომ ტვინში შემდგარია მთელ მილიარდ ნახევრის უჯრედებიდან და რამდენიმე მილიარდ ნერვის ბეწვებიდან, მთლად ესენი დაკავებული და შეთვისებული აქვს სულს და მის ნაწილებს, აქედან სჩანს, თუ

რა რთული ყოფილა სული. რამდენადაც ვითარდება სული, რამდენად ემატება მას ახალი ნიწილები; ე. ი. აზრები, გრძნობანი და სხ., იმდენადვე უნდა გაადილოს ტვინი, რომ დააბინავოს ისინი. მართლაც, გამოჩენილ ფიზიოლოგთა გამოკვლევით უკვე ვიცით, რომ ნასწავლარ კაცების და მეცნიერების თავის ტვინი საზოგადოთ უფრო დიდია ვიდრე ბევრს ხწონს, ვინემ უსწავლელის და უვიცის, რადგან პირველთ უფრო განვიითარებული სული აქვთ, ვინემ მეორეებს; ამითვე უნდა აიხსნას ის, რომ მამაკაცის ტვინი საზოგადოდ უფრო დიდია, ვინემ ქალის, რადგან პირველს უფრო განვიითარებული სული აქვს, ვინემ მეორეს. ილიოტების ტვინი სულ პატარაა, ამიტომ სულიც ცოტა უდგიათ. მაგრამ მართლ თავის და ტვინის სიდიდით არ გაიზომება ქვეა-გონება და სულის ვითარება. არის კიდევ ბევრი სხვა რთული მიზეზები (მაგ. ტვინის შინაგანი ღირსება და სხ.), რომელთა განხილვა მეტად შორს წავიყვანს. ზოლბერის აზრით დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ შემთხვევაში ეგრეთვე თავის სიმეტრიულ მოყვანილებას (*). რომ სული მტკიცედ დაკავშირებულია ტვინთან, ამაში გვარწმუნებს ის ფაქტები, რომ ტვინის რაიმე ზიანი ან დაზავება იწვევს სულშიაც დიდ ზიანს, ერთისა და ატალორგიური მდგომარეობა იწვევს მეორეშიაც იმგვარსავე ყოფას. ახლა ვიკითხოთ, რატომ აკავშირებს გულის-ყური განცალკევებულ აზრებს, მათ კვალებს ვნებებს და სხვა? რარიგ აწყობს, რარიგ აერთებს მათ და ჰქმნის ახალ აზრებს? მაგ., აღძრავ, რომელიმე აზრმა გულის-ყური, ის აზრი იმყოფება ან ერთში ან რამდენიმე ტვინის უჯრედში. ეს აზრი აქედან არ გამო-

*) იხ. Пюль Беръ. „Анатомія и физиологія“ 1882

დაღის გულის-ყურშიც და არ ამუშავებს მას იქ; ამ აზრს არ შეუძლია თავის ჳდგილს მოსცილდეს. იგი მხოლოდ აღძრავს მის უჯრედთან მყოფ ნერვის ბეწვს, რომელიც გაბმულია გულის-ყურის სადგომთან, ახედებს გულის-ყურს იმ აზრისკენ და აბამს მათ შორის ცხოვრებითი ძალის ნაკადს მათ სამოქმედოთ; ასოციაციის კანონის ძალით იმ ერთხ აღძრული ბეწვის ჳამო იღვიძებენ ანუ აღიძვრიან სხვა ბეწვებიც, რომლებიც თავის რიგ აღვიძებენ იმ პირველი აზრის მსგავს, ან წინააღმდეგს აზრებს, შთაბეჭდილებებს; მის გასაფხიზლებელ გრძნობებს და სხ. ყველა ამავს აქვს თავ-თავის სიმი ანუ ნერვის ბეწვები, რომლების საშუალებითაც ტელეფონივით უკავშირდებიან გულის-ყურსა და იმ აღძრულ აზრს, და ამა გაიმართა გულის-ყურის საოცარი მუშაობა! რა ში მდგომარეობს იგი? იმ პირველ აზრის უჯრედებში ბეწვის ნაკადის შემწეობით იწყება გულის-ყურის მუშაობა; სხვა აღძრული აზრები, შთაბეჭდილებანი თუ გრძნობანი, ეხმარებიან გულის-ყურს ამ მუშაობაში და აძლევენ მასალას, მხნეობას და ხალისს, უფრო დიდხანს შეჩერდეს იმ აზრზე და დაამთავროს მუშაობა. ამისათვისაა, რომ ჩვენ უფრო ხალისიანად შეეჩერდებით იმ კითხვებზე ანუ აზრებზე, რომლისათვისაც მასალა ბევრი გვიძევს და მასთან კარგი ასოციაციის ნიჭიც გვაქვს; იმ კითხვებისა და სხვა კი, რომლებისათვისაც მასალა ცოტა გვეშოვება, ან ასოციაციის ნიჭი ძაბუნნი გვაქვს, არ მიგვაჩნია ისე სასიამოვნოდ და ხშირად გაუურბით; ამათ გარდა კიდევ სხვა მიზეზებიც არის აქ. დიან, რომელიმე აზრის ან კითხვის შესამუშავებლად, ჩვენ გვჭირდება ერთი მხრით ბევრი მასალა, მეორე მხრით კი კარგი ასოციაციური ნიჭი. თუ კაცს პირველი აქვს და მეორე არა, ანუ სუსტი მას ვეძახით მკოდნეს, მაგრამ უნიჭოს, თუ კი მეორე აქვს და პირველი არა, მას უწოდებენ ნიჭიერს, მა-

გრამ არ მკოდნეს. ყოველს საზოგადო მოღვაწეს, მეც-
 ნიერს, ფოეტს თუ ლიტერატორს, სტირდებდა პირველი-
 ცა და მეორეც, ამა, მაშინ იქნება მათი მოქმედება რამ-
 დვილი ნაყოფიერი და სასარგებლო. მაგრამ ნიჭი ბუნე-
 ბითი ძნლად, ანუ თვისებაა სულის, მას ჩვენ ვერ შევ-
 ქნით, მაგრამ ვაფერავთ, ვაფაუმჯობესებთ კი, და მარ-
 ჯიშობით კიდევ განვავითარებთ რამოდენობით. მასალის
 შეკრება კი ჩვენს ხელთაა; საჭიროა მხოლოდ მეტი შრო-
 მა, მეტი სწავლა, მეტი დაკვირვება, ნიჭიერი კაცი კო-
 ტა მასალასაც კი ისე საწრაფად შეკრებს, ისე შეაწყობს,
 ისე განაკვავებინასკვავს, რომ ხშირად კიდევ მივაიმარ-
 ჯვებს დიდს მკოდნეზე, მაგრამ ნაკლებ ნიჭიერ კაცზე.
 ნიჭიერი ცაცის გონება უფროა თხევლიანი, ბასრბ და
 ბრწყინვალე. მაგრამ ასოციაციური ნიჭი თავის მიგად
 ბევრგვარია და იმეტად რთული, საშუალებარად იქ არ შე-
 იძლება ამ ფრიად სავსულისხმოს საგნის განხილვა, რადი
 გან ბეყრს დროს წაფვართმევეს, ისედაც ხშირად ვადავ-
 დივართ ჩვენს გეგმიდას.

მასალისა და ასოციაციის გარდა, იმ აზრის თუ კი
 თვისს განსახილვად, შესამუშავებლად და ასახსნელად
 გულისყურს სტირდება კიდევ ერთი ფრიად სავსურადღე-
 ბორამ, ურომლისოდ არ შეიძლება არაფერი, თესა
 ცხადებდითი ძალა ანუ ენუგა. ბვენს უკვევიციითრობ
 მოელს სხეულს და სხეულის ყოველ რაგანოს, სსულ-
 დგმულებს და ატაკებებს ეს ატხოვრებითი ძალა, რომ
 მელიც ჩნდება სისხლში; ყოველგვარ მოქმედებას, სტირ-
 დება ძალად ისე ხელს ან ფებს ვერ ვავანძრევთ, რომ
 პარა არ იქარგებოდეს, ამ ძალს იძლევა სისხლად, მო-
 ქმედებისგან სისხლი კლებულობს და რომ არ ვსაზრდობთ
 ბდეთ დაორომ ეს საზრდო არა იქცეოდეს სისხლად, უსა-
 თუოდ მეტყუდებოდის ჩვენ ვმუშაობთ ხელით არამეს,
 დავვერდობ ხელები, რისთვისის ძალად რაც მას შიგაყა

დაიხარჯა მუშაობაში; სისხლმა კი, რომელიც ყველგან
 დაღეს და მიაქვს ძალა, ვერ მოიცალა მთლად ხელები-
 სათვის და ვერ მოაუტანა საკმაო ძალა, თუმც ვერ და-
 ვემდურებით, რაც შეუძლიან მოაქვს ბევრი, და ეს იმითა
 სჩანს, რომ ხელები გაგვიხურდება, დაგვიწითლდება, და-
 გვიმსხვილდება; ეს იმის ნიშანია, რომ მოსწოლია მათ
 სისხლი, მოაქვს ბევრი ძალა, ანუ ენერგია, რომ მეტი
 ვიმოქმედოთ. ესევე მოვლენაა ყოველ ორგანოს მოქმე-
 დებაში; მაგრამ ხელები მაინც გველალება? რათა? აქ
 იმის მიზეზი კი არაა მარტო, რომ მეტი ძალა გვეხარ-
 ჯება, მინამ მოგვდის, აქ ჩვენს ხელის კუთებში და მათ
 უჯრედებში ხდება მეტად ინტენსიური, რთული მუშა-
 ობა, ნივთიერებათა გარდაცვლა, მათ ქსოვილთა დაფუ-
 შვააწყობა და სხ.; ყველა ეს მეტად რთული მოქმედე-
 ბანია, ყველას ერთად ვერასწრებენ და ამიტომ ვგრძნობთ
 დაღლივას და მასივიურ (საერთო) ტკივილსაც. მაგრამ
 აი, დავისვენეთ კიდევ, სისხლმა მოზიდდა ისევ ბევრი ძა-
 ლა, კუთებმა და უჯრედებმა გაათავეს თავის შინაგანი
 მუშაობა, ჩვენ კვლავ ვიწყებთ შრომას. ასე ამ რიგად,
 ცოტად თუ ბევრად მოქმედობს და მოძრაობს ყოველი
 ადამიანის სხეული და ორგანონი მთელ დღეს, ეღლები-
 ან ისინი, მათში დაფუშული მეტივე, ვინემ გაკეთებული,
 ვერ მოაწრო სისხლიმა შინაგანი შესაქმნების გაკეთება
 ამიტომ სჭირია მათ მდგომარეობა, რომ უმო-
 ძრაოდ იყვეს ადამიანის სხეულზე, თითქმის ყველა ორ-
 განონი, თავის ტვინი და სული, — რომლებზეც ბევრი
 ძალა იხარჯება, რომ ამ გვარ მდგომარეობაში სისხლმა
 ააშენოს დაფუშული უჯრედები და მათი ქსოვილები,
 შთანერგოს მათში ძალა, გასწმინდოს ყოველ გვარი სი-
 მყარადვე გასუფთავდეს თითონ, რომ შემდეგ კვლავ მხნედ
 დაიწყოს ადამიანის სხეულმა და სულმა მოქმედება; ეს
 უძრავი მდგომარეობა არის ძალა, როდესაც თითქმის ახ-

ლდება ყოველი ორგანო და უჯრედნი. რამდენად მეტი დაღალულია და დასუსტებული ადამიანი სულიერად თუ ფიზიკურად, იმდენად უფრო ხანგრძლივად და ღრმად სძინავს. ბავშვს, რომელიც ბევრს მოქმედობს და მოძრაობს, ბევრიც სძინავს. მოხუცს კი, რომელიც ნაკლებ მოძრაობს და მოქმედობს, ნაკლებიც სძინავს და ძილიც ფხიზელი აქვს.

აი, ეს ცხოვრებითი ძალა, რომ მიაქვს სისხლს ბუსუსა ძარღვებით სულში ანუ უკეთ თავის ტვინში, მას ყოველს უჯრედებში და ბეწვებში; ასაზრდოვებს, აცხოვლებს და ამოქმედებს მათ. და როგორც წელან ხელების მუშაობაზე ვთქვით, ისე აქაც ყოველი აზრის, გრძნობის, აფექტის თუ ნების მუშაობაში უნდა მოგროვდეს ბევრი სისხლი მათ უჯრედებთან, რომ შეითვისონ ბევრი ენერჯია და იმოქმედონ უფრო მძლავრად და ნაყოფიერად. როდესაც გულის-ყურს იპყრობს რომელიმე აზრი ან გრძნობა, და როდესაც იგი დაიწყებს ამით უჯრედებში მუშაობას, აღიძვრიან ასოციაციით სხვა შთაბეჭდილებანი, აზრები თუ სხვა რამ, მოაწვება ყველა ამათ უჯრედებში სისხლი და მეტადრე იმ პირველი აზრის უჯრედებში, რომ კარგად იმოქმედონ, ნაყოფიერად იმუშავონ და გადასწყვიტონ ასე თუ ისე კითხვა, დაბადონ ახალი აზრი, ან გამოიგონონ ახალი რამ. და რამდენადაც ძნელია რომელიმე აზრი, ან კითხვა, რამდენადაც მეტს ვფიქრობთ მათზე, ე. ი. მეტს ვამყარებთ, ვამუშავებთ გულის-ყურს და ღრმად ვიკვლევთ, რამდენადაც მეტს შთაბეჭდილებებს და გრძნობებს ვიწვევთ იმათთვის, იმდენადვე იმათ განხილვა-გამოკვლევას, გამოწყობას, შეთანხმებას, დაფუშვას, ახსნას, ახლების წარმოშობას სჭირდება მეტი ენერჯია. მეტი ცხოვრებითი ძალა, რომელიც ძლიერ იხარჯება ამ რთულ მუშაობაში, ამიტომ სჭირდება მეტი სისხლის წარმოდენა და შეგროვება იმ აღა-

გებში, სადაც ხდება ამგვარი მუშაობა და მართლაც ასე ხდება ყველაფერი; ეს დაგვიმტკიცა ჩვენ ფიზიოლოგების საყურადღებო გამოკვლევამ და ექსპერიმენტებმა. რაღა ფიზიოლოგები გვჭირდება, როდესაც ყველა ჩვენგანს გამოუცდია ამგვარი მოვლენა; როცა ვფიქრობთ ან ვამყარებთ რამე აზრზე თუ მოვლენაზე გულის-ყურს, ვგრძნობთ, რომ სისხლი მოგვაწვავს თავში. სახე გაგვიწითლდება და თუ დიდხანს გასტანა, თავბრუს გვებვება; ეს იმას ნიშნავს, რომ ტვინი დაიღალა და სჭირია დასვენება. ამგვარმა მდგომარეობამ თუ ხშირ-ხშირად გასტანა მაშინ ტვინი მეტად გველლება და ცუდი შედეგი მოჰყვება ხოლმე. ამგვარად იღლება კაცის სული ანუ ტვინი, როცა აღიძვრიან აფექტები, როცა მოხდება სულში შინაგანი ბრძოლა და სხ. აქედან სჩანს, რომ რამდენადაც ჯანმრთელი ვართ, რამდენად მეტი გვაქვს სისხლი და ბქარა სდულს იგი სხეულში, იმდენად მეტად შეუძლია სულს მოძრაობა, იმდენად ვე მეტად შეიძლება დავამყაროთ რამე გულის-ყური, იმდენად ვე ნაყოფიერია მისი მუშაობა და იმდენად ვე ქმედება. და აქედან კიდევ სჩანს ჰიგიენის მნიშვნელობა და ლალულს და სხეულებით დასუსტებულს უფრო ბევრად ნაკლებ ხანს შეუძლია გულის-ყურის დამყარება და სულიერი მუშაობა, ვინემ დასვენებულს და ჯანმრთელს. ახალგაზრდა უფრო სწრაფად და ნაყოფიერად მუშაობს სულით ანუ ტვინით ვინემ მოხუცის კაცი ვინემ ქალი; როდესაც გულის-ყური ვერა რამეზეა დამყარებული და მუშაობს, მაშინ არამც თუ მართლ სისხლი მოაწვება იმ ადგილს, არამედ ბევრგზის საშუალებით მოგვუფლება იქ, ხან და ხან მთელი სხულის პოტენციალური ენერჯია დაფარული ძალა, ანუ ძალებადი და შეიცვლება მოქმედებად, სხულის დანარჩენი ელემენტები კი უმოძრაოდ რჩებიან; ამგვარი მდგომარეობა შესძენი და უსრამოვნო ხდება თვით სულსხუთვის, ვეტი მეტად იღ

ლება და ცდილობს გამოვიდეს მისგან და იყვეს ნორმალურ ყოფაში. ამიტომ მართალია რიბო ამ სიტყვებში: „გულის-ყური არის ნორმალური და არა ზანგარდივი მდგომარეობა, რომლითაც მეტად ილალება მთელი ორგანიზმი, მისი ძალდატანებულნი მდგომარეობა იწვევს დღლილობას, დაღლილობა კი ჰბადებს ფუნქციონალურ უმოქმედებას“ *).

როდესაც დაფამყარებთ მთლად რომელიმე საგანს გულის-ყურს ისე, რომ არაფერი არ შეგვეცილება, მაშინ სულში ყველაფერი ემონება იმ გაბატონებულ აზრს, აფექტს თუ სურვილს; სულის ყრველივე ძალა გროვდება იმ ერთ წერტილში, ადამიანი იჩენს საოცარ ძალას და გმირობას და თითქმის რომ სასწაულებსაც, მაგრამ ამგვარი მოვლენა ნორმალურ ადამიანში ძლიერ იშვიათია, ეს მოვლენა, ეს აბსოლიუტური მდგომარეობა, ხდება უფრო იდიოტებში და სომნამბულურ და ჰიპნოტიურ მდგომარეობაში, სპირიტულ ტრანსში და ექსტაზში. როდესაც გულის-ყური მყარდება აბსოლიუტურად ერთ რამეზე, მაშინ შესაძლოა სულმა დაიმახსოვროს შეუცვლელად იგი, საოცარი სინამდვილით და დაწვრილებით; ამისთანა აბსოლიუტური გულის-ყური შესაძლოა იქონიონ იდიოტებმა. დრობის მოკყავს საოცარ მაგალითად ერთი იდიოტი, რომელსაც წაეკითხა სამკურნალო ვრცელი დისერტაცია ლათინურ ენაზე და ამბობდა მას ზებირად სიტყვა სიტყვით, თავიდან ბოლომდე, თუმცა მან არ იცოდა არც შედიცინა და არც ლათინური ენა, კითხვის გარდა.

ნორმალური ადამიანის გულის-ყური შესაძლოა მეტად დაიპყროს ან რაიმე აზრმა, ან აფექტმა, ან სურ-

*) Психологія Вниманія, Рибо. 1892 г.

ვიღმა. რაიმე აზრით გამსჭვალული ჯაცი არ ხედავს და არ ესმის სხვა არაფერი, იგი სხვა საქმეებში აზრ გაფანტულია, მაგრამ იმ ერთში კი დამყარებული; ვნება-აღძრული ჯაცი ხომ ნამდვილ ამზენებულ მხეცსა ჰგავს; იგი მთვრალია; მას უბნელდება აზრებო, ცნობიერება და გონება. მთელი სული ემორჩილება მის ვნებას და მოქმედობს მისი ბრძანებით; იგი ვერ გრძნობს ვერც ტკივილს, ვერც მძიმე ჭრილობას, ამ გვარ ტიპებს წარმოგვადგენენ ჩვენ ხშირად მებრძოლნი, როდესაც გახურებული ომია და სისხლის ღვრა. ამ საზიზღ დროს ისე იტაცებთ ბევრს აღძრული ვნება, რომ სრულებით ვერ გრძნობენ ვერც მძიმე ჭრილობას, ვერც ტკივილს; ისინი ცდილობენ მხოლოდ დაჩეხონ, დახოცონ მტრები. როდესაც თავდება ომი, ამჩნევენ და გრძნობენ მაშინ თავიანთ ჭრილობას, ტკივილს და სისხლ დაკლილნი, მისუსტებულნი დაეცემიან ბრძოლის ველზე და ხდებიან სიკვდილის მსხვერპლად. რაც შეეხება ნება-სურვილით დაპყრობილ გულია-ყურს, ამის მშვენიერი მაგალითი მოჰყავს უშინსკის და ჩვენც ვისარგებლოთ. აი, წაეკიდა სახლს ცეცხლი, მოედვა ყოველ მხრივ და ბრიალებს წითლად გამზინვებული სტიქიო. პაწაწა ბავშვი მოჰყვა ცეცხლში და ვერავინ ჰშველის. ისმის მისი გამგმირავი ტირილი... ამ დროს გაჩნდა საიდლამაც დედა, მან სცნო ყველაფერი. იგი იქცა ერთ წამს მხოლოდ ნების, სურვილის აქტად, ქარის უმაღესად შევარდა ცეცხლმოდებულ ოთახში, დაეწვა ხელ-ფეხი, დაეწვა სახე, მოედო თმებზედაც ცეცხლი, მაგრამ იგი ვერ გრძნობს ვერაფერს, მან დაავლო ხელი თავის შვილს და გამირულად გადაარჩინა დაწვას... მოვიდა ცოტა გონზე, იგრძნო თუ რა საშიშ მდგომარეობაში იყო მისი შვილი, იგრძნო ზნეობრივი ტანჯვები და იწყო ტირილი. მოსულიერდა

ზნობრივ ტანჯვიდან და მხოლოდ ახლა იგრძნო დამწვარი ხელ-ფეხის და სახის მწვავე ტკივილი. მთელი სულის და გულის-ყურის ძლიერად დამყარება რომელიმე ემოციაზე არა იშვიათად ახდენს სამწუხარო მოვლენას; მეტად მწვავე გაურთობელი ჯავრი, ან ძლიერი სიხარული ჩან და ხან კვლავს კიდევ ადამიანს ან, რადგან სულს დიდი უავლენა აქვს ხორცზე, იმისთანა ღრმა ცვლილებას ახდენს მთელს ნერვის-სისტემაზე, რომ იგი თავის რიგად ქკუაზედ კშლის ადამიანს ჩვენ უკვე ვიცით, რომ სულის ამა თუ იმ მდგომარეობას ემორჩილება ხშირად ნერვები, მასთან კუთვები, სისხლი და მთელი სხეული. ვიცით, რომ ადამიანის სულის მდგომარეობა იხატება ნათლათ სახეზე, მთელს მოქმედებაზე, ეგრეთვე თვალეში და მით ვტყობილობთ ყველაფერს, მაგ., ჯავრს, სიხარულს, შიშს, ტანჯვას, სიყვარულს, სიამოვნებას და სხ. როდესაც გულის-ყური დაპყრობილია რაიმე აზრით ან წარმოდგენით, მაშინ სხეულიც გაჩერებულია, ან მის და გვარად შეწყობილია მისი მოქმედებანი, ე. ი. დამყარებულია ისინი იმ საგანზე; როდესაც გულის-ყური და სული დაბნეულია, მაშინ სხეულის მოქმედებანიც დაფანტულია. როდესაც გარე მოვლენა იპყრობს ჩვენს ყურადღებას, მაშინ თავი მალე იწევა, თვალეები უფრო იღება, წარბები იჭიმება, შუბლის კანი იწევა და ნაოქდება სიგრძით, ხან პირიც იღება ან იბერება ტუჩები, სუნთქვა სუსტდება და მძიმდება; როდესაც კი შინაგანი აზრი იპყრობს გულის-ყურს და ფეიქრობთ, მაშინ ტუჩი იმუწნება, თვალეები ინაბება, ან კიდევ იხუჭება; წარბები ძირს იწევა, შუბლი სიგრძით ნაოქდება, თავი ძირს იბრება, სულთქვა მძიმდება. დიახ, თუმცა კი სულს და გულის-ყურს ამგვარი მოქმედება აქვს ხორცზე, მაგრამ სამაგიეროთ თვით სხეულის მუსკულენის სხვა და სხვა რიგად მოკუმვაც იწ-

ვეფხე გულის-ყურში ამა თუ იმ სულის მდგომარეობას ამის შესახებ დიუშენმა მოახდინა საგულისხმო ექსპერიმენტები, მან მოახდინა ელექტრონის საშუალებით ერთის პაციენტის პირის სახეზე კუთუბის განსაკუთრებული შეკუმევა და გადმოიღო ისინი ფოტოგრაფიით თავის თხუზულუბაში „Mécanisme de la ghusionomie humaine“ (1862) დიუშენმა წარმოთქვა ის აზრი, რომ ხშირად საკმარისია შეიკუმოს სახის ერთი რომელიმე კუნთი რომ სულში ესა თუ ჩს მდგომარეობა აღიძრეს, ამ რიგად მისი აზრით შუბლის კუთი არის გულის-ყურის მუსკული, წარბების რგვალი კუნთი — ფიქრის მუსკული, ცხვირის ნესტოების ამწევი კუნთი — დამუქრების მუსკული, წარბების დამკუქნელი კუნთი — ტანჯვის მუსკული და სხ.

VI.

ნებათა ანუ აქტიურა გულის-ყურა აქამდე ჩვენ ვახეხილეთ უნებლიეთი გულის-ყური, რომელსაც იხეხრობს ჩვენდა უნებურად ხან რაიმე შთაბეჭდილება, ხან მოვლენა, ხან აზრი, ხან სურვილი, აფექტი, ჩვეულებანი და სხ. იგი ხან ერთის ხდება, ხან მეორესი, ხან მეათესის, სულიც და ნებაც ემორჩილებიან იმ ამღძრელ საგნებს და ხდებიან მათი სათაშაშო იარაღი. ამ გვარ მდგომარეობაში ადამიანი უმეტეს წილად ვერაფერს ნახეხთერს ვერ ჰქმნის და ვერ აკეთებს, იგი მონააყოფელი შთაბეჭდილების, ყოველი წარმოდგენის და გრძობის; ამიტომ არ იქნებოდა ქვეყანაზე არა რაიმე ხანგძლივი შრომის და მეცადინეობის ნახეხთი, არც კულტურა, არც დიდი ხელოვნება, არც მეცნიერება და სხვათაოდ არავითარი ნივთიერი და სულიერი სამხეხეზარდა და ეაცობრიობის პროგრესი, რომ არ ყოფილიყო

უნებლივით გულის-ყურის გარდა კიდევ სხვა რამ, რომე
 მელოც არის ნებათა ანუ ხელაგნუნი გულას-ყურად, და
 რომელიც წარმოიშვა პირველიდან. საბუთიწინადაც გაი-
 ძახის რიბი: "ნებითი გულის-ყური" გზნვითარებული აპა-
 რატია, ეგ არის მიზეზი და შედეგი ცივილიზაციისა. ¹
 დამიანის, შეგნებულ ანუ ცნობიერ ნებას ასურდა,
 რომ დაქმორჩილთა, ხელში ჩაეგდო და გაეხადო თავისი
 რაღად ის ძვირფასად, საოცარი მანქანა; რომელიც არის
 თვით სულის გულა და ურომლისაღმარაფერი ხდება სულ
 ში, ცნობიერ ნებას ეწადს დაეპროც გულის-ყური და აპა-
 შეასრულა კიდევ ეს გმირობა. რას არ აკეთებენებს
 ნება ამ დამორჩილებულ ვარაღს, ამ გულის-ყურს! სიმ
 დაც უნდა იქით ატრიალებს, ზუსტ საქმე უნდა იმას აკე-
 თებინებს. მაგა, მოიწადინა რომელიმე ძნელთ კითხვა
 გზაწყვიტოს, გააჩერა გულის-ყური მასზე და დააწყვიტო-
 ნა ფიცხელი მუშაობა რამდენიც უნდა იმდენ ხანს. შე-
 მძებგ მოიწადინა რომელიმე წიგნის კითხვა და ახლოაპა-
 ზე სამუშაოა გულის-ყური; მერე მოინება მუშაობა და რა-
 მის გაკეთება და ახლო ამებზე დაამყარა გულის-ყური;
 ერთი სიტყვით, გულის-ყური შეიქნა ნების ხელში ნამ-
 დვროლთ თილისმა და მისი მეოხებით სხადის თვით სასწა-
 ულებს, იმის ნამოქმედარს დაეტყო დიდი ნაყოფიერება.

მაგრამ იკითხავთ გაკვირვებითა როდის და საიდან
 იშოვა ცნობიერმა ნებამ ამგვარი გავლენა და ბრძანე-
 ბლობა გულის-ყურზე, როდესაც წინეთ დრო გამოშვე-
 ბით და მოკლე ხნობით თუ ცნობიერებდა მას? როგორ
 დაუთმეს მას გულის-ყური შთაბეჭდილებამ, აფექტებმა,
 ემოციებმა, აზრებმა, ნერვებმა, ჩვეულებებმა, რომელ-
 თაც წინეთ ისეთი ძლიერ-გაულოენა ჰქონდათ გულის-ყუ-
 რზე? ამ საბუთიან კითხვებზე იმას გიპასუხებთ, რომ, მსუ
 ტყვიდა, სასიყვარულოდ არც ერთ მათგანს არ დაუთმია
 გულის-ყური ნებისათვის, შათ შორის ატყდა ხანგრძლი-

ვი სტიქიური ბრძოლა, რომელიც გადადიოდა შთამომავლობიდან შთამომავლობაში, საუკუნიდან საუკუნეში და მოატანა აქნობამდე, ასე რომ ეს ბრძოლა დღემდე არ გათავებულა და ვგონებ გასტანს კიდევ ბევრს საუკუნეს. იმათ დღესაც დიდი გავლენა აქვთ გულის-ყურზე, დღესაც ხშირად გაინაგარდებენ ისინი გულის-ყურზე, სძრავენ ჩვენდა უნებურად სულს, ახდენენ მასში და სხვა ულში ბევრს ცვლილებებს, გვამოქმედებენ და სხვა დღესაც ბევრი შთაბეჭდილება ბინადრება ჩვენს სულში ჩვენის ნების წინააღმდეგ, ბევრჯერ გაგვიტაცებს და გვალღვეებს რომელიმე ვნება ან გრძნობა, ბევრჯერ გვიმორჩილებს ჩვეულებანი და აცმევენ ჩვენს ნამოქმედარს თავისებურ ხასიათის სამოსელს; ჩვენის ნებით გამოწვეულ აზრის გარჩევს დროს, ბევრჯერ გაიტაცებს გულის-ყურს, ხან შეუმჩნევლად, ხან ჩვენის სურვილის წინააღმდეგ ასოციაციით გამოწვეული რომელიმე აზრი, ან წარმოდგენა გადიკვანს თავისკენ სამოქმედოთ და ამით თითქო დასცინის ჩვენს ნებას. ამ რიგად არა იშვიათად ერთ რამეზე ვიწყებთ ფიქრს და სულ სხვა რამით კი ვათავებთ! მაგრამ მაინც მიუხედავად ამისა დიდი უფლება აქვს ნებას გულის-ყურზე და ეს გავლენა მოიხვეჭა, როგორც ვთქვით, დიდი ბრძოლის შემდეგ, რამდენიც დრო და უბი გადიოდა, იმდენი უფრო იცდებოდა ადამიანი, იმდენი უფრო ემატებოდა მის სულს შთაბეჭდილებანი, რომლებიც ავარჯიშებდნენ და ანვითარებდნენ მის ცნებას, ჭკუთ-გონებას და გრძნობებს. ამასთანავე ვითარდებოდა და ძლიერდებოდა ნება-სურვილიც. მაგრამ ვიცი, რომ ინტელექტი, ანუ ცნობიერება და აზროვნება, მასთან გრძნობანი ნების სურვილის ნაყოფია. პირველი მისთვის დაარსა, რომ ყველაფერი სცნოს ქვეყანაზე და მით მისცეს თავის თავს მეტი სიცოცხლე და მეტი სიძმონება, მეორენი კი მისთვის, რომ იგრძნოს და დას-

ტკბეს ამ სიამოვნებით. ნებად შეითვისა ცნობიერება, მი-
იმხრო ჭკუა; გონება გაძლიერდა და ამ გვარად დაწყვი-
მეტი გავლენა გულის-ყურზე. ეს; რასაკვირველია, არ მო-
ეწონა სხვებს და გაუმართეს ომი, მაგრამ ამ ომში თან
და თან იმარჯვებდა ცნობიერი ვნება, ასუსტებდა მო-
პირდაპირეთ და ითვისებდა გულის-ყურს. რადგან ჩვეუ-
ლებანი და გრძნობები ბუნებით კონსერვატორებია, —
მაშინ როდესაც ცნობიერება, აზროვნება და თვით ნე-
ბა ზროგრესისტებია, ამიტომ ნება ცდილობდა გადაენ-
სხვრია ზოგ-ზოგი ჩვეულებანი, ამით გამოეცვალა ერთი-
ანად მათი ხასიათი და გავხდა თვისი მორჩილი, მომხრე,
მშველელი და მართლაც მორღეაწა მან ეს დოდი. საქმენი.
დიდხნის მეცადინეობის შემდეგ ნებად გადაანსხვრია მე-
მკვიდრეობით შთანერგილი სიზარმაცის ჩვეულება, გარ-
დაქმნა შრომის მოყვარეობის ჩვეულებად და გაიხდა თა-
ვის უუმძლავრეს იარაღად. ეს არის ნების პირველი უუ-
დიდესი გამარჯვება; რომლისგანაც იწყება კაცობრიობის
ნამდვილი კულტურა. სულ პირველად, რასაკვირველია,
ნება ებრძოდა თავის მოპირდაპირეთ შეუფხვებლად, ანუ
სტიქიურად. მას ძალას ატანდა გაჭივრება და შიმშილი,
რომ მეტი გავლენა ექონა გულის-ყურზე და შეეცვალა
სიზარმაცე შრომის მოყვარეობად. წინააღმდეგ შემთხვე-
ვაში მას მოელოდა სიცოცხლის შემუსვრა და სულ-ხო-
რცის სიკვდილი. სიცოცხლის სიყვარული ხომ უუდიდე-
სი აღლოა ნების და მთელი სულის და სხეულისა. ვე-
ლური ხალხები მიტომ არიან ლატაკნი და უგნურნი,
რომ მათ ნებას ვერ გაუმარჯვია სიზარმაცის ჩვეულებაზე.
ისინი გატაცებით ელტვიან იმ გვარ ხელობას, რომელიც
სიამით სძრავს მათ აფექტებს, მაგ., ნადირობა და თევ-
ზაობა; მაგრამ არას დროს არ დაიწყებენ მიწის მუშაო-
ბას ან სხვა რამ მძიმე საქმეს, თუმც სასარგებლო იყოს,
რადგან ესენი არამც თუ არ აღვიძებენ მათს აფექტებს,

კიდევ ლალვენ მათ და აძლევენ დროებით უსიამოვნებას. დარვინმა ჰკითხა ველურ გაუჩეხებს: «რატომ არ მუშაობთო?» — დღეები მეტად გრძელიაო, — უბასუხა ერთმა მათგანმა. ამგვარი ხარმაცები დღესაც იბოვებიან ყოველ განათლებულ ხალხში, ვერ ეჩვევიან ვერაფითარ მუშაობას, ზოგი დაღაწლაწებენ, ან ქურდობენ, ზოგიც როსაკიპტებიან. ამგვარ მოვლენას ეძახიან კრიმინალისტები ატაგაზმს. გარდა ამისა ცნობიერმა ნებამ გადაანსხვრია, მიიმხრო და შესცვალა სხვა ბევრი ჩვეულებანი, გრძობანი და დღესაც ცდილობს სულ ერთიან დაიმორჩილოს ჩვეულებანი, აფექტები, ემოციები, ნერვები და სრულიად გაბატონდეს, ამგვარად ეს შეგვიძლია მივიღოთ მას შტაბად, გავზომოთ მით სხვა და სხვა. ერთა კულტურა და დავაყენოთ უფრო მაღლა ის ერი, რომლის ცნობიერ ნებასაც მიუღია მეტი გავლენა გულის-ყურზე და დაუთარგუნავს ბარბაროსული ცუდი ჩვეულებანი და ვნებანი. ამ გვარად ნებითი გულის-ყური არის შედეგი მუცადინეობის, გაწაფვის, აღზრდის და ხელაგნების; ერთი მხრით იგი დაბადა საჭიანობებამ და გაჭირვებამ, მეორე მხრით კი აღზრდამ გონების განვითარებამ; ამ რიგად იგი შეიქმნა უმთავრესი ფაქტორი კაცობრიობის ნივთიერ კეთილ დღეობის, სოციალურ განვითარების და ცივილიზაციისა. რასაკვირველია, ნებითი გულის-ყურის გენეზისი ჩვენ უნდა ვეძებოთ უხსოვარ დროში ან ტროპიკოლოგიურ პერიოდში. წინაპირველად იგი უნდა დაებადა გაჭირვებას და ძალდატანებულ შრომას, ამიტომ სულ პირველ მონებში და ყმებში უნდა ვეძებოთ მისი თავი; სპენსერის და, თუ არ ვცდები, ანტროპოლოგ ტეილორის და ლებოკის აზრით, ქალებიდან უნდა იყვეს წარმოშობილი ნებითი გულის-ყურიო, რადგან ქალებს ველურ ხალხებში აწევთ მთელი ოჯახის ტვირთიო, სწევენ დაუწყნარე-

ბელ შრომასა და ნამდვილი მონანი ირიან თავიანთ მამების, ქმრების, ძმების და შვილებისაო.

რომ ნებითი გულის-ყური მეტად დიდი სამნიშვნელოა, ამას მოწმობენ გამოჩენილი ფილოსოფოსები და ფსიხოლოგები. — „ჩვენის სიბრძნის და სათნოების მეტი ნაწილი, — ამბობს ფილოსოფოსი რიდი, — არის იმის შედეგი, თუ რა მიმართულებას ვაძლევთ ჩვენს გულის-ყურს“. — „ნებითი გულის-ყური არის სულის თვითმფლობელობა“ — გაიძახის ჰერბარტი. არისტოტელი, სპინოზა, ლოკი, რუსსო და ბენი ლალადებენ ერთხმად, რომ „ნებითი გულის-ყური არის საუკეთესო საშუალება მართლად ადამიანმა თავისი ვნებანი და მრუხედავად მათის გავლენისა იაროს ფიზიკურ გონებებს და სათნოების გზაზედო“.

მაშინ, როდესაც უნებლიეთ გულის-ყურს მეტად სძრავს უფრო სანტიმენტული მოვლენანი, შთაბეჭდილებანი ან აფექტი, ჩვენს ნებით გულის-ყურს კი ვაჩერებთ თავის კავად, არა სანტიმენტული საგნებზე, მაგრამ სასარგებლოზე კი; რაგ, გვინდა ვისწავლოთ კითხვა და წერა; თავისთავად ესენი სრულიად არ არიან სანტიმენტული, არამედ საკმაო სამძიმოც კი; მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ ესენი არიან სასარგებლო და ერთი ლუბთავრესი საშუალება შევექნათ დე მივიღოთ ბევრი სასარგებლო და სანტიმენტული რამეები ამგვარ საქმეებში და მუშაობაში ნებას მეტად შევლოთ ნურვები და ჩვეულებანი, თორემ თავის თავად ძლიერ ცოტას გააკეთებდა იგი რამეს. რა კი მიეჩვევა სხეულის ორგანონი სხვა და სხვა საქმის კეთებას და ხელობას, შემდეგ ჩვენს უნებურად აკეაბენ ყველაფერს და იწვევენ გულის-ყურს. მიჩვევამდე კი ნებას სჭირდება დიდი ჯაფა, რომ გააჩეროს გულის-ყური მისთვის უინტერესო საგანზე ან მოქმედებაზე. ამ ხანებში ნებას დიდათ ამხნეებენ იმ განსაკუთრებულ საქმის სარგებლობის და სწამოვნების მოტანის წამოდგენა, გა-

ქივრება, სიკაცხლის სიყვარული, შიში, სირცხვილი, თავმოყვარეობა, ქება-დიდების მოყვარეობა, მეტადრე კი სიყვარული და სათნო გრძნობანი, ქეშმარიტებისკენ მიდრეკილება, ზნეობითი მოვალეობა და სხვა. ყმაწვილის ან მოწათის ნებას კი ამხნევენ: ხათრი, პატივისცემა, სიმპატია, სიყვარული, სპიჭებები, სირცხვილი, ჯიბრი, თავმოყვარეობა და სხ. თანვე უნდა შეენიშნოთ, რომ სანამ შევეჩვეოდეთ, ან შევიყვარებდეთ რომელიმე საქმეს, საგანს, აზრს თუ სხვა რამეს, მანამ მათზე გულისყურის მიქცევა, ნაყოფიერი ფიქრი და მუშაობა წავგართმევს მეტად ბევრს ენერგიას, და იმდენად მეტს, რამდენადაც ძნელია რომელიმე აზრი, საქმე, თუ საგანი. ამიტომ არის დიდი განსხვავება ნებისა და უნებლიეთს გულისყურს შორის. ერთგვარ საგნისათვის (მუშაობის მხრივ) თუ უინტერესოა, პირველი თხოულობს ორჯელ და სამჯერ მეტს ენერგიას, ვინემ მეორე. ამიტომ ფრიად საგულისხმოა მასწავლებელმა, ცოცხლად და დასურათებით ჰკითხოს და აუხსნას ყმაწვილთ გაკვეთილები, რომ აღძრას მათში ინტერესი, მიიზიდოს მათი უნებლიედი გულღის-ყური, შეაყვაროს თან და თან სწავლა, შეაჩვიოს ამით შრომის მოყვარეობა და მეცადინეობა, რომ ამრიგად გაუადვილოს ყმაწვილთ შრომა, დააკარგვინოს მათ ნაკლები სულის და გონების ენერგია, მით გაიადვილოს თათრანაც ჯაფა და შოიტიანოს ხვაიური ნაყოფი.

ახლა კი დროა განვიხილოთ ოდნავ მაინც გულისყურის სწავლება ანუ პატოლოგიური მდგომარეობა

VII.

საათუდ არ იშვიათად შეხვედრიხართ იმის თანა პირთ, უფრო ხშირად ბავშვებს. და ქალებს, რომელთაც არ შეუძლიათ დაამყარონ

ცოტახნობით მაინც გულის-ვური რაიმე კითხვაზე, აზრზე, საგანზე თუ მოვლენაზე, არ გიგდებენ ყურს, ავიწყდებათ ნათქვამი; ისინი სწრაფად გადადიან ერთიდან მეორეზე, მეორიდან მესამეზე, მეოთხეზე და სხ., სულ ერათიცაზე მიზეზის გამო; ურევვენ აზრებს და წარმოდგენათ ერთმანეთში და ამ რევალ არიან მხრადის მოძრაობაში და დაფანტვაში; ამისთანა ადამიანთ ვეცახით «აზრ-დაფანტულებს» ან «ტვიან დახთხეულებს». ეს იმის მიზეზია ხშირათ, რომ მათ სულში არ არის ასოციაციური ნიჭი და ძლიერი შეგნებული ნება. მაგრამ თითქო ამისთანა აზრ-დაფანტულ მდგომარეობაში იყვნენ და არიან ბევრნი მტყინიერნი და სწავლულნი. როგორც პირველ შემთხვევაში, ესენიც არ გიგდებენ ყურს, ავიწყდებათ რა საგანზე დაიწყეს ლაპარაკი, ან რას აკეთებენ, ან სად არიან, ურევვენ აზრებს ერთმანეთში და სხ. ნუთუ ეს მოვლენაც პირველი მიზეზის, ან ასოციაციის და შეგნებულ ნების უქონლობის ბრალია? სრულებითაც არა, რადგანაც მაშ საიდან მიიღეს ამათ ამდენი სწავლა-ცოდნა? ეს მოვლენა იმის მიზეზია, რომ ისინი თითქო მიჯაჭულნი არიან ერთს ღრმა სამეცნიერო აზრზე, ფიქრობენ მასზე და ეხარებათ იქიდან გამოსვლა; ამ გვარი მოვლენა არის ის გულის-ყურის სუბუქი პათოლოგიური მდგომარეობა, რასაც ეძახიან *idée fixe*-ს (ეს იქ ხანგრძლივად გაბატონებული აზრი).

გულის-ყურის სნეულებანი ვარყოფიან სამ ჯგუფად: 1. **პათოლიკურა** გაბატონება რომელიმე აზრის ან ერთ ან რამდენიმე მდგომარეობის, აფექტის, ან სურვილის, რომლებიც სამუდამოდ მყარდებიან სულში და ცნობიერებაში იჭრებიან გულის-ყურს, და ძალათ ვერ გამოსდევნიან იქიდან. ამგვარი მდგომარეობაა **ამოხონდრა**, *idée fixe*, და **ექსტაზი**. ეს გაბატონებული აზრი თუ მდგომარეობა ხდება ულმობელი, ყველაფრის მსპობი და

მპყრობელი სულში. ამ ჯგუფს ეწოდება გულის-ეურის
 ჰიპოტროფია, მეორე (ე. ი. გაძლიერება) ჯგუფს ეკუთვნის
 იმგვარი მდგომარეობა, როცა ვერაფერს ვერ-სძრავს,
 ვერ აჩერებს და ვერ იპყრობს გულის-ყურს, ისეა იგი
 მისუსტებული; ხან იმდენი აზრები მოასკდება, გულის-
 ყურს, ისე გაიბრუნენ ფიცხლავ და გათელვენ მას, რომ
 ვერც ერთს ვერ შეაჩერებს და დაამყარებს იგი. ამგვარია
 მაგ. ბუკანაი, უმეტესად მწვავე მანია, ნერვების აშ-
 ჯა და ისტერიაული მდგომარეობა. ამ გვარ გულის-ყურს
 რბს სისუსტეს ვამჩნევთ აპათიურსა და უგრძნო ადამიან-
 მიაჩნებში, მთვრალეებში, სხეულითა და გონებითა დაქან-
 ცულ ადამიანებში და სხ. ამგვარ ჯგუფს ეწოდება გუ-
 ლის-ეურის ატროფია (ე. ი. დაძაბუნება). არის კიდევ
 მესამე ჯგუფი, როდესაც უნებლიეთი ან ნებისმი გულის-
 ყური არ აღიძვრის ყოველ-დროსა და თან დათან, არა-
 მედ დროვამოშვებით, ვითარცა იტალიის ამგვარ მო-
 ლენა ხდება ადამიანებში სულელებში და შემოღობებში.
 განვიხილოთ საერთაოდ ყველა ეს ჯგუფები.

სიძარტლე რომ ვთქვათ თითქმის ყოველს ხელს
 ადამიანს აქვს რომელიმე გაბატონებული აზრი რომელი
 ღირს მართავს მის ყოფა-ქცევას მაგ. პატივმოყვარეობა,
 ფულეობა, სიამოვნება, გარე მოვლენებზე ახსნა და დაკო-
 ნონება და სხვა ყოველი დიდებული კაცის ცხოვრება წა-
 რმოგვიდგენს თითქმის იმავე გაბატონებულ აზრს ან
 idée fixe-ს. არის დიდებული ცხოვრება, რომლის
 აღაურედ დე ვინი იყო, არა ვაუკაცობაში განხორციელებ-
 ბული ქაბუკობის აზრიო. ჩვენ ვიცით რომ დიდ კო-
 ლუმბო თოთხმეტი წელიწადი იყო გამსქვალული იმ აზ-
 რით რომ აღმოჩინდა ახალი ქვეყანა ანტი ამერიკა. ან
 აქ ნიუტონი მთელი 17 წელიწადი ეკვლევდა და ამტკიცო-
 ცებდა თავის უუდიდეს კანონს მსოფლიო დამწარელობა-
 ბაზე, დარკინმა ხიამ თავის ხანგრძლივი ასტროცხლო შე-

სწირა თავის თეორიების დადგენას და ხუთჯერ მოვლო მთელი ქვეყანა მათ დამტკიცებისათვის და სხ. და სხ. გაბატონებულ აზრის ძლიერი დამყარება სხეულის რომელიმე ორგანოზე, გულზე, თუ სხვა რამეზე იწვევს მათში სხვა და სხვა ცვლილებას და ჰბადებს ტკივილს ან სხვა რაიმე ბრძვას. ჯონ ბრედი გვარწმუნებს, რომ ჩემის ნებით შემეძლო სხეულის რომელიმე ნაწილზე ძლიერად დამემყარებია გულის-ყური და გამომეწვია ტკივილითა, ყველას გეცოდინებათ ის კლასიკური მაგალითი, რომ ცნობილი ლუიზა ლატო ყოველ ოთხშაბათ-პარასკევს წარმოიდგენდა ხოლმე ქრისტეს ჯვარცმას, მის დაღურსმნულ-დასისხლიანებულ ხელ-ფეხს, ამყარებდა გულის-ყურს თავის ხელებზე და იწვევდა ხელის გულთაგან სისხლს. წმინდა ფრანცისკი ხომ ისე ნათლად წარმოიდგენდა ქრისტეს ტანჯვებს ყოველ წითელ პარასკევს, რომ შუბლის კანიდან ჰსწვეთდა სისხლი, თითქო ეკლის გვირგვინით დაჩხვლეტილაო. ყველა ეს სუბუქი *idée fixe*-ები უმეტეს ნაწილად ჩვენის ნებითაა მოწვეული.

მაგრამ არიან *idée fixe*-ები უფრო ძლიერი და ხანგრძლივი, ჩნდებიან ჩვენდა უნებურად, წარმოშობიან ერთი წყაროდან, მაგრამ ისაზღვრებიან სამ რიგად, პირველ რიგს ეკუთვნის ცნობიერებიდან და აზროვნებიდან წარმომდგარი *idée fixe*. ამის ხასიათია ქუთა-გონების დანთხვევა და დაბნელება, მეორე რიგს *idée fixe*-ს ახლავს ემოციები, სევდა, შიში და სხ. ეს ეკუთვნის აფექტების წყებას, მესამე რიგი *idée fixe* კი იმპულსური ფორმისაა, იხასიათება რაიმე წადილით, რაიმე მოქმედების სურვილით, ანუ რაიმე ბოროტების ჩადენით: ქურდობით, კაცის კვლით, თავის მოკვლით. — ესაა ნების დაკარგვის შედეგი. ზოგს იპყრობს ანგარიშის *idée fixe*, მაგ., ერთ ისტერიულ ქალს ორ შეეძლო გამოეხე-

და ქუჩაშივე, რო მაშინვე თავის ნების წინააღმდეგ არ დაეწყო ქვების თვლა და ანგარიში, თუ რამდენია იმ ქუჩაზე ისინი: შემდეგ იანგარიშებდა მთელ ქალაქის ქუჩებზე რამდენია, შემდეგ თუ რამდენი ქვებია ყველა სახელმწიფოების ქალაქების ქუჩებზე, ყოველ მდინარეებში და სხ. დაინახავდა ტომრით ჰურის კაკალს და ახლა ამაზე მოყვებოდა გაუთავებელ თვლას და ანგარიშს, თუ რამდენი ჰურის მარცვალთა მთელს ქვეყანაზე. ის საცოდავი ქალი ფიცულობდა, რომ ვერა გზით ვერ შეუძლია მოიშალოს და გადიგდოს ის თვლის აზრი. მეორე განათლებული კაცი ამბობს თავის აღსარებაში: „მე ვახშობ ჩემს სიცოცხლეს იმგვარ ამიკანების გამოგონებაში, რომლებსაც ვერას გზით ვერ ახსნის ადამიანის გონება და მიუხედავად ჩემის ნება-სურვილის წინააღმდეგობისა, ის ამიკანები იცავენ ერთიანად ჩემს გულის-ყურს და არ მაძლევენ მოსვენებასა“. მეცნიერებმა გამოიკვლიეს ვრცლად *idée fixe*-ს ყოველგვარი მოვლენა და დაადგენ იმ საერთო აზრს, რომ ეს არის **გადაშენებას სამშტოში ანუ ნაშანა**. *Idée fixe*-ს დაარსების ძირითადი პირობაა სუბიექტის ნევრო-პათიური ორგანიზაცია, ეს კი არის ან შემკვიდრეობით გადმოცემული, ან ისე ცხოვრებაში შექმნილი. ზოგი წარმოსდგებიან დედ-მამიდან და იმკვიდრებენ მათ გასაშენებლად შიწურულს ორგანიზაციას, — ესაა უმრავლესობა. ზოგი დაქანტულები ბრძან სულით და ხორციით თავიანთ წარსულის სხვა და სხვა პირობათა გამო, ფიზიკურის თუ გონებითი დაქანტვით, ძლიერად აფექტებით და ემოციებით, გარყვნილობით და სხ. ყოველ *idée fixe*-ს თან ახლავს სხეულის ესა თუ ის მდგომარეობა: ნევროლოგია, თავის ტკევილი, უძილობა, სხვა და სხვა საღავას ნერვების აშლა და სხ. და იმითვე ბუკოდლას აზრით „*idée fixe* არის უუმაღლეს წერტილმდე ასული გულის-ყური, მისი შემჩერებელი ნი-

ქის უკანასკნელი მომენტია“. ამას ეთანხმება რიბოც; ჩვენ კი ვიტყვი, რომ თუმცა *Idée fixe* მეტად უახლოვდება და ესაზღვრება აბსოლიუტურ მონოიდეიზმს, მაგრამ არის კიდევ ერთი რამ *idée fixe*-ზედ უფრო ძლიერი, მაგრამ გაცილებით უფრო ხანმოკლე, რომელიც შეიცავს ნამდვილ აბსოლიუტურ მონოიდეიზმს, და ეს არის ექსტაზი. მაშინ, როდესაც *Idée fixe* არის გულის-ყურის ჰიპერტროფიის ხრონიკული ფორმა, ექსტაზი არის მხოლოდ მწვავე ფორმა. სამწუხაროდ ჩვენ არ შეგვიძლია ვრცლად განვიხილოთ ექსტაზი; ეს მეტად სოცალური მოვლენა, რადგან ფშიშობთ ძლიერ სპეციალური არ გამოვიდეს და შორს არ გაგვიტაცოს, ამიტომ ჩვენ აქ არას ვიტყვიტ მის ნების მსპობელ უკუთქმით მხარეზე; განვიხილოთ იგი მოკლედ მხოლოდ წაღმამხრით, როგორც ქვეა-გონების ექსტაზი ან უაღფრთოფანება

აი, რაოიგად სცნობენ და ხსნიან ექსტაზს მეცნიერნი, რომელთაც ახლად შეისწავლეს ეს მოვლენა. — ექსტაზი, — ამბობს ბერარი, — არის ძლიერი აღფრთოფანება ზოგიერთთა აზრების; რომლებიც ისე მტკიცედ იცავენ გულის-ყურს, რომ შესწყდება ზოლმყოფელგვარად გრძნობა და ბრძანნი, ჩერდებიან ნებისმიერ მოქმედებანი, და თითქმის კიდევ ნელაგდებან სხოვრებიით მოქმედებოან მიკვას სიტყვიტ: „ექსტაზი არის სულის დრმა ტრფიალება, გრძნობურების მსპობელი, ფოძრალბისა შემჩერებულოა, მორის აზრნიხეკი: ექსტაზი არის უუმაღლეს წერტილზე ასული სულის ტრფიალება, ნებასი შეუძლია იშვიათად გწმონწვიოს, ექსტაზი, მაგრამ ვერა გზით ყი ვერც შეაჩერებს მასო, ზოგერთ სულით ქოიერს იფუცტიურს და გულის-ყურს უდღი იქის მქონე ადამიანს შეუძლია განშორდეს აზრით ქვეყნიერებას და ვარე მოვლოენას, არ იგრძნოს ვრავიფარნი ბრძეა და ტკივილი, აღფრთოფანდეს

რაიმე აზრით ან წარმოდგენით და შესტრფოდეს მას. ამგვარ სანეტარო მდგომარეობაში რაინდენჯერმე ყოფილან აღმოსავლეთის დიდებული ფილოსოფოსნი, საკიამუნი, კონფუცი და ლაოდბი, საბერძნეთის ფილოსოფოსნი პითაგორი, სოკრატი და მათემატიკოსი არხიმედი; ბოლო დროის მეცნიერთა შორის პასკალი, ნიუტონი, გაუსი და სხ. ესაა შედარებით უფრო სუბუქი ექსტაზი ამგვარ მდგომარეობაში ყოფილან დროებით მოწამენი და ფანატიკები, რომლებიც საზიზღრად აწამეს სჯულის და პოლიტიკურ შეხედულობის გამო. თვით ეს გადარჩენილი მოწამენი არწმუნებენ, რომ წამების დროს ისე დაიპყრობდა მათსსულს და აფრთოვანებდა რაიმე აზრი ქრისტესი, ღვთის, სამშობლოს ან სხვა რამესი წარმოდგენა, რომ სრულიად ვერ გრძნობდნენ ტანჯვებს და ტკივილს, ზოგი კიდევ გალობდნენ ლოცვებს, მაგ., ივანე გუსსი; როცა სწვავდნენ, იგი გალობდა ფსალმუნს. მაგრამ არის ექსტაზის მეორე ფორმა უფრო ძლიერი და უფრო იშვიათი; ამგვარ მდგომარეობაში სხეული ცივდება, ხდება უძრავი, სიტყვა და სუნთქვა ჩერდება, თვალები იხუჭება, ყოველი გრძნობანი, აზრები და ნიჭნი შორდებათ ცნობიერებას, თვით ცნობიერება კი ფხიზლობს. ის მთავარი აზრია თუ წარმოდგენა ერთიანად იპყრობს გულისყურს, უერთდება სულს, სულის ყოველ ვორს, ყოველ ატომა, ატრფილებს, აფრთოვანებს, აჰყავს თითქო მძლლა, მალლა თვით ზეცას და ათქარებს ნელად უუტკბეს ნეტარებას, ზენაარ ფუფუნებას. ამგვარი მდგომარეობა ფრიად იშვიათი და მოკლე ხნოვანი. ასულს და ცნობიერებას არ შეუძლია ხორცის მოშორება, არ შეუძლია განშორდეს მატერიალურ პირობათ; იგი თითქოს ჩამოდის ზეციდან, ფხიზლდება და უბრუნდება ისევ ქვეყანას და ხდება ისევ, საღეთო წერილის სიტყვით, მინდორში მძოველ პაწაწა ჩოჩრად, ე. ი. უბრალო მოძია

კვდავად. ამ გვარ უზენაეს ექსტაზში, რამდენათაც ფიციტთ, ყოფილა სავია-მუნია; ორჯერ ყოფილა ნეობლათონელი ფილოსოფოსი და მისტიკი პლოტინი და ერთჯერაც ჰორფიროზი.

გულის-ყურის მონორდიზმური შდგომარეობა, შესაძლოა არამც თუ მარტო ფხიზლობის დროს, არამედ ძილშიაც. ჩვენ ვიცით ბევრი ცხვალისთებები, როცა სწავლულთ აეხსნათ სიზმარში, ანუ ძილში ბევრი დაამეცნიეროკითხვები, მოეგონათ რაიმე მანქანა, პოეტთ დაწვეწერათ პოემები, კომპოზიტორთ მოეგონათ სონეტები და სხ. — „ყოველი ამგვარი მოვლენა არის ტვინის ავტომატიზმის შედეგია“, — ამბობს რიბო. როგორც ძილში, ისე სიფხიზლეშიაც ხდება ხოლმე ამ გვარი ტვინის ავტომატიზმი; ხშირად ხდება, რომ რომელიმე სიტყვას და აზრს, რაც უნდა ეცადო, ვერ მოიგონებ, მერე კი თავის თავად მოგაგონდებათ, როცა სრულიად არ ფიქრობთ მათზე. ეგრეთვე მოხდება, რომ გსურთ რამე ძნელი კითხვის ახსნა, ბევრს ცდილობთ, მაგრამ ვერაფერი გამოგდით, რამდენიმე ხნის შემდეგ კიუს კითხვა თავის თავად ახსნილად დაგეხატებათ თქვენს გულის-ყურში. რა ძალა იყო, რომ ახსნა თქვენდა უცნობლად ეს კითხვა ან ამიდანა? ამას დასაბუთებით ჯერ ვერავინ ვერ ხსნის; მატერიალი სტები კი გაიძახიან, რომ ამას ჩადის ტვინის ავტომატიზმიო, მაგრამ რა არის ეს ტვინის ავტომატიზმი, რა ფრად სჩადის იგი ამგვარ საკვირველ საქმეებს? უდღეს ეს ჩვენთვის იმოცანაა. —

ძილში ტვინის ავტომატიზმის მოქმედებებამ ვიდრე სომნამბულიზმამდე და ჰიპნოტიზმამდე ერთი წაბიჯია. ჩვენ არას ვიტყვით აქ სპირიტუალიზმზე, რომელიც მიგვაჩნია ჯერ კიდევ საექვოთ, ეს ხუთმეტი-ოცი წელიწადია, რაც მეცნიერთა ყურადღება მეტად მიიზიდა სომნამბულიზმმა და მეტადრე ჰიპნოტიზმმა, შეუდგენ გულ-

მოდგინეთ მათ კვლევას, წარმოთქვეს მათ საკვირველ მოვლენებზე სულ სხვა და სხვა ჰიპოტეზები, ასტეხეს ხმაურობა და მიიზიდეს საზოგადოების გულის-ყურიც. მართლაც, ვის არ მოჰხიბლავდა და ვის ყურადღებას არ მიიქცევდა ის საკვირველი ფაქტები და მოვლენანი, რომლებიც თითქო გამოდიან ფიზიკურ კანონებიდან და ესაზღვრებიან თვით სასწაულებს. ფრიად სამწუხაროდ, შეუძლებელად ვხდი აქ შევჩერდეთ ამ მეტად საგულისხმო საგნებზე რადგან მოკლედ მათზე არაფერი ითქმება და გრძელი საუბარი კი შორს წაგვიყვანს; ჩვენ მიტომ ვახსენეთ სომნამბულიზმი და ჰიპნოტიზმი, რომ დაგვეკავშირებია ისინი სიზმრებთან, გვეღვიარებია ტვინის ავტომატიზმის მოქმედებად, და მოგვეხსენებია, თუ როგორ ხსნიან და რა აზრის არიან მათზე მეცნიერნი. რიბო უახლოვებს მათ *idée fixe*-ს და მონოიდეიზმს. ბრაიდი, კარპენტერი, ჰეიდენჰეინი ხსნიან მათ გულის-ყურის დამყარებით; ამერიკელი მეცნიერი ბირდი კი გაიძახას:— «სომნამბულიური და ჰიპნოტიური მოვლენანი ნერვის სისტემის ფუნქციონალური აშლია, რის გამოც ყოველივე მოქმედება დამყარებულია მხოლოდ ტვინის პატარა ნაწილზე, სხვა ნაწილები კი უმოქმედოდ რჩებიან, რის მიზეზითაც იკარგება ნება-სურვილის ნიჭიო. ტვინის უჯრედები ჰგვანან გაზის ურიცხვ ჩაღებიან ხომლს, ანუ კანდილს, როცა ყველა ჩაღები ანთებულია, — ესაა ღვაძარობა და სიფხიზლე, როცა ჩაღები მეტად დაწეულია, ოდნავ ბეთუვენ, მაგრამ დაუმქრალია კი, — ესაა ძილი, როცა კი ყველა დამქრალია ერთის გარდა, რომელიც ბრიალებს და ინდომებს მთელს გაზს, — ესაა ნამდვილი ჰიპნოზიო».

ბირდის ახსნამ და შედარებამ გამახსენა ერთი რამ, როდესაც რაიმე აზრი, მოვლენა, *idée fixe* თუ ექსტაზი იპყრობს ერთიანად გულის-ყურს და ამგვარად ამყარ

რებს მუშაობას ტვინის რომელიმე ნაწილზე, ხან და ხან მთელი სულის და ნერვების პოტენციალური ენერგია შეჯგუფდება ხოლმე უეცრივ იმ ალაგას, ეხმარება გულის-ყურს და ჩაადენინებს თითქმის რამ სასწაულიან მოქმედებას. მაგრამ რამდენად ძლიერად იყო აღძრული და ხანგრძლივი გულის-ყური, იმდენად მეტი დაიხარჯა ეს ენერგია, ეს სულ-ხორცის კაპიტალი, ამიტომ გამორკვევის დროს ადამიანი გრძნობს მეტის-მეტ დაქანცულებას და სჭირდება ბევრი დრო და უმოძრაოდ ყოფნა, რომ კვლავ შეიფასოს მის ნერვებში და ტვინში ის დახარჯული ცხოვრებითი ძალა. გულის-ყურის ამგვარ თვისებას, ამგვარ ენერგიის გამოწვევას ფიზიოლოგნი უხმობენ **დამოგუნას**. არ შემძლია არ მოვიყვანო აქ ბროუნ სეკარის საგულისხმო მაგალითი. ეს მეცნიერი რამდენჯერმე დარკვირვებია ერთს ხალგაზდა მშვენიერ ქალწულს, რომელიც ყოველ კვირა დილას ზარების რეკვის დროს ვარდებოდა ექსტაზში და 12 საათის განმავლობაში იდგა ხორმე თავის ტახტის განაპირზე, მაგრდებოდა მხოლოდ პაწაწა ფეხის ცერებით და სულ ერთცახე ფეხის გულის ნაწილით, ასე რომ გეგონებოდათ ან აგერ წაიქცევა და ან აგერო, მაგრამ ისე მაგრად ეკავა ტანი, რომ სამს ძლიერს ელექტრო-მაგნიტს ვერ გამოჰყავდა ამ მდგომარეობიდან. შემდეგ კი, როცა გამოფხიზლდებოდა, საბრალო ქალი გრძნობდა მისთანა დაქანცვას, რომ მთელი კვირაობით ლოგინიდან ვერ იძრიდა. მართლაც მთელი დღის განმავლობაში იმ გვარ გაჩერებისათვის საჭიროა შეჯგუფებულიყო მის დირიგო მატორულ ანუ სამოქმედო აპარატში მეტად ბევრი ენერგია.

VIII.

ქამდე ჩვენ განვიხილეთ, თუ რა ყოფილა გულის-ყური, რა დიდებული მნიშვნელობა ჰქონებია მას ჩვენს ცხოვრებაში, რაში მდგომარეობს

მისი შეხანიზმი, რაც ცვლილებებს ახდენს ჩვენს სულში და ჩვენს მოქმედებაში ამა თუ იმ ელემენტის: აზრების, ჩვეულების, აფექტების თუ ნების მიერ მისი დაპყრობა. ვცანით აგრეთვე, რომ გულის-ყური ყოფილა ორნაირი სახიერების: უნებლიეთი, როცა თავის თავად სძრავს მას რაიმე საინტერესო მოვლენა, ვნება თუ აზრონ და ნებნთი, როცა ისაკუთრებს მას ნება, რა საგანზედაც სურს, დმაზე დაამყარებს და ამუშავებს, საინტერესო იყოს იგი თუ არა-საინტერესო, აღვილი სამუშაო თუ ძნელი. ვცანით, თუ რა დიდი შედეგი ჰქონებია ნების გავლენას გულის-ყურზე, როგორ დაარსებულა მისი მეოხებით ისტორია, კულტურა, ცივილიზაცია, ხელოვნება, მეცნიერება და, ერთისიტყვით, მთელი კაცობრიობის ნივთიერი და სულიერი პროგრესი. ჩვენ შევეხეთ ეგრეთვე ვულს-ყურის პატალოგიასაც, განვიხილეთ ოდნავ *idée fixe* და ექსტაზის სხვა და სხვა ფორმები; ახლა კიდროა შევხედოთ გულის-ყურს სულ სხვა მხრივ და გავარჩიოთ ცოტათი მაინც მისი **აღმზრდელა, პედაგოგიურა მნიშვნელაბა**. თუ კი გულის-ყურს ჰქონებია უპირველესი მნიშვნელობა ჩვენს სულსა და ხორცზე, მთელს კაცობრიობაზე, ეჭვი არაა მასავე ეკავება ერთი უუღთავრესი ადგილი პედაგოგიკაში.

სამწუხაროდ, უნდა აღვნიშნოთ ის ფაქტი, რომ აღმზრდელნი და მასწავლებელნი შედარებით ცოტა ყურადღებას აძლევენ გულის-ყურს, არ აფასებენ ღირსებლად ამ საუნჯეს, არ ცდილობენ განუკითარონ ყმაწვილს ნებითი გულის-ყური, რომისცენ მით უუძლიერესი ცხოვრების იარაღი. არამც თუ პრაქტიკულად, თვით თეორეტიულადაც სუსტად და ბუნდათ არის გარჩეული ეს საგანი. საგანგემოთ გულდასმით განვიხილეთ ცნობილი პედაგოგიური თხუზულებან და ვპოვეთ, რომ იქ ძლიერ ცოტა ადგილი უკავია გულის-ყურს; თუმც ყვე-

ლა ავტორი ერთხელ სცნობენ გულის-ყურის დიდ მნიშვნელობას, მაგრამ არც ერთი ღრმად არ უკვირდება ამ საგანს და არ იკვლევს ღირსეულად მის მნიშვნელობას და მის თვისებებს; ერთი სიტყვით, არ უშვრებიან მას ანალიზს, არ ეხებიან მის შინაგან ბუნებას, მის დამოკიდებულებას და კვლავ მოღობს სულის სხვა ელემენტებთან და სხ. და სხ. ისინი ერთნაირად კმაყოფილდებიან საზოგადო ტრადიციით, აღიარებენ მის დიდ მნიშვნელობას, მოიყვანებენ რამდენიმე მეცნიერის სიტყვას და ცდილობენ გადვიდონ სხვა საგნებზე. ეს პატივცემული პედაგოგები თავის წიგნებში ძლიერ ჩერდებიან ასოციაციებზე, საკმაოდ იკვლევენ ქუა-გონების და აზროვნების პროცესს და მესხიერებას, მაგრამ ძლიერ სუსტად არჩევენ ნებას, რომელიც არის თავთ სულის შინაარსი და შეტადრე გულის-ყურს, რომ დაუუკვირდეთ, ამ მოვლენასაც ვუპოვით მიზეზს. ჩვენ ვიცით, რომ პედაგოგიკის თუქმთ ითვლება უმეტესად ფსახოლოგია, ესაა, რომ ასულდგმულებს და ანვითარებს მას. ამიტომ რაც არაა შემუშავებული ფსიხოლოგიაში, იმას ვერ გაარჩევს და ძალაუნებურად გვერდს გაუარს პედაგოგიკაც და სწორეთ აქაც ასე მოხდა. სამწუხაროდ უკანა კნელ დრომდე ფსიხოლოგია მეტად მკრთალად ეხებოდა გულის-ყურს, ზოგი მეცნიერი თითქმის ორს სიტყვასაც არ ამბობდა მასზედ, მაგრამ ამ ბოლო დროს ძლიერ მიიქცია ფიზიოლოგთა და ფსიხოლოგთა ყურადღება ამ უმთავრესი განმა სულის ელემენტს და იმედია აწინდელი პედაგოგებიც მიჰყვებიან იმათს კვალს: შეისწავლიან მტკიცედ ამ ფრიად საგულისხმო საგანს, მისცემენ მას შესაფერადგილს და მით მოიტანენ თავიანთ ნაყოფიერ სფერაში დიდს სარგებლობას კაცობრიობის საკეთილდღეოთ.

არამც თუ გულის-ყურს, საუბედუროდ სულის სხვა მხარეებსაც კი მეტად სუსტად აქცევენ ყურადღებას ჩვენ

ნი პედაგოგების უმთავრესი ნაწილი. არამც თუ ვიმნა-
ზიები და სემინარიები, სადაც დღემდე ტრიალებს სხოლა-
სტიკის სუნი, არამც თუ სხვა სახელმწიფო სასწავლებე-
ლნი, და სოფლის სკოლები, სადაც სუფევს რუტინა,
ჩინოვნიკური აპატია და სალდათური დისციპლინა, არა-
მედ კერძო მფსამზადებელი სასწავლებელნიც კი, ცოტა-
ოდენის გარდა, არ უკვირდებიან ყმაწვილის სულს და
არ ცდილობენ მის ჰარმონიულ განვითარებას. სამწუხა-
როდ სკოლის მასწავლებელნი არ არიან გამსჭვალულნი
კეთილშობილურ აზრებით და თავის საქმისადმი სიყვა-
რულით. მათ ამოქმედებთ მხოლოდ მატერიალური, კლ-
მერციული აზრი.

მაგრამ რა გვეთქმის მასწავლებელზე, როდესაც თავით
მშობლებიც არ აქცევენ ჯეროვან ყურადღებას თავიანთ
შვილებს. ჩვენ არ ვებებით აქ უფიცს და ღარიბს ოჯა-
ხებს. ერთი შევიხედოთ, თუ რა ხდება, მდიდარს, „გა-
ნათლებულის“ სახლში. აი, ზის ეგერ მშენივრად ჩაც-
მული ბავშვი, მის ანგელოზის სახეზე კრთის ღორჩი სი-
ცოცხლე და ნაზი ღიმილი, მის ცრიალა თვალებში
ჭვირს ქორთა, უმანკო სული; ამ სულს სწყურია აღერ-
სი, დედის ტკბილი აღერსი და სიყვარული, რადგან
ესაა მისი ნოყიერი საზრდო, მისი სანეტარო სტიქიონი.
მაგრამ ხშირად დედას არ სცალია მისთვის, მას არ სცა-
ლია ქმარშვილისათვის და ოჯახისათვის, გუშინ იგი იყო
თეატრში, ახლა კი მორთულია მდიდრულად, იხედება
გულმოდგინეთ სარკეში, ილესაფს პირისახეს სხვა და სხვა
ბალზამებით, კოსმეტიური საშუალებებით და ემზადება
წვეულებაში ან მასკარადში. ყმაწვილს კი მიუგდებს ძე-
ძას, შიმენორს ან მსახურთ. რას გრძნობს და რას სწავ-
ლობს ბავშვი ამათ სუერაში? დედის სიყვარულის მაგიერ
მას ესმის გაწყრომა და ლანძღვა-გინება; იგი მზერს მათ
არა-მშობლურ, მწყრალ სახეს, დედის აღერსის ნაც-

ვლად მას ურტყავენ კიდევ; ამ ყმაწვილს ჰსურს ეზოში თამაში, ხტუნვა, — არ უშვებენ; დაშლილი აქვთ — გაცივდება; რჩება უნებურად ოთახში ეს პაწაწა ტყვე და ძრება მისი ბრძოლის სხეული. ყმაწვილს უნდა ცელქობა, თამაში, სადაც მოძრაობს მისი ყოველი ორგანო, სადაც ვითარდება მისი სხეული, მეტადრე სადაც ვარჯიშობს სული, სულის ყოველი მხარე, ვითარდება ჭკუა-გონება, ვითარდება ცნება, მეხსიერება, ძლიერება, ნება და ეძლევა მეტი გავლენა გულის-ყურზე, უმახვილდება შემქმნელი მგონებლობა, მაგრამ დახე მტარვალობას! ბავშვს არ აღევენ თამაშის ნებას, მას აკლიან მისი სულ-ხორცის ბაცოცხლებელ სტიქიონს, რამეებს გასტეხ და მიფუშ-შიფუშავ ოთახშიო, ან „პაპაშას“ და „მამაშას“ სძინავს და გააღვიძებო. ბავშვი ხედავს ბუნების მოვლენათ, აცებენ იპინი მას, უკვირდება, იკვლევს, სწავლობს, ვითარდება მისი ბუნებითი ცოდნის მოყვარეობა, აი, თხოულობს იგი ზოგიერთ მისთვის ძნელი კითხვების ახსნას, მაგრამ ვისთან! დედ-მამას არ სცალიათ მისთვის, უვიცნი მსახურნი კიდევ დასცინიან მას ამგვარ კითხვებზე, რჩება უკმაყოფილოდ ბავშვის სული და წმინდანაპერწყლჩს გაღუების მაგიერ კიდევ ცდილობენ მას ჩქრობას; ამ რიგად ტლანქდება და კვირდება ეს ნორჩოსული, რხუთება მისი ნაზი, სიმბატიური, სათნო ემოციები, ეს სულის დიდება; გაწყრომით, დაშინებით, დასჯით, გაღაზვის და ატირების გამო სუსტდება და ინთხევა მისი აზროვნება, ცნობიერება, ჭკუა-გონება, ასოციაციები და მეხსიერება, უჩანგდება შემქმნელი მგონებლობა, უძლიერდება და უმონავდება ნება-სურვილი; ეთვისება ცუდი ჩვეულებანი, უწვითარდება ბოროტი ვნებანი და მეტადრე აგრესიული ინსტინქტი — ეს სულის შხამი; გულის-ყური ხომ ნების მაგიერ ხდება აფექტების, ქვენა გრძობების და ცუდ ჩვეულებათა ყურმოჭრილი მონა. ამ რი-

გად აღმაშფოთებელად და საზიზღრად მახინჯდება ეს ძვირფასი საუნჯე, ადამიანის სულ 7—8 წლამდე. ე. ი. მთელს იმ დროს, განმავლობაში, როდესაც დგება მის ცხოვრებაზე უუდიდესი ეპოქა, სულის უუდიდესო ზრდა, როგორც ამტკიცებენ ფსიხოლოგნი; ამ ხანებშიზღუნებს მოვლენათა გაცნობით და დაკვირვებით ყმაწვილი სწავლობს მეტს ვინემ მთელს მის დანარჩენ ცხოვრებაში; ამ აზრზე, გვამყარებს ფიზიოლოგიური გამტკიცლებანი; მერკელის აზრით ყმაწვილის თავის ზრდა იყოფა ორ პერიოდათა პირველი პერიოდ დაბადებიდან შვიდ წლამდე, მეორე პერიოდი კოოწყობა 14 წლიდან, მანამდე კი თავი ნაკლებად იზრდება. დიად, გაღის ამ გვარ უნაყოფობაში და მავნებლობაში ეს დიადი ხანა და „განაფლებული“ დედ-მამა ფითქმის სრულიად ვერ ამჩნევენ, ხუ როგორ ფუქდება მათი საყვარელი შვილი, რა რიგ სახიზრდება მისი ხასიათი; და თუნდაც შეამჩნეონ მაინც ბევრს არ იწუხებენ თავს, რა ვქნათ, ბავშვიარ, არ, სკოლაში შევიყვანთ და იქ გაკეთდებაო. აი, მოამზადეს კიდევ და შევიყვანეს სკოლაში; მივაღვენოთ თვალი, აქ რალა ემართება ყმაწვილს. ამ მომენტზე უიფროსად ამ ყმაწვილის წინაშე იღება „მინერვას ტაძრის“ კარები; ვნახოთ, როგორ შეამუშავენს და გარდაქმნის; ამ პაწია სულს ეს „ჰუმანიზმის სახელმწიფო“, რომლის მოვალეობაა შექმნას ადამიანი „სულით ძლიერი, გონებით ბრძენი და გულით სათანო“ აქ ტკბილი სიტყვისა და თავდაბლობის ნაცვლად, ყმაწვილმა მხერს მასწავლებლის სასტიკს პედანტურ სახეს, რომლისაგან სიყვარულის სითბოს მაგიერ მოჟვენავს ცივი ჩინოვნიკური სინესტე; საბრალო ბავშვი გრძნობს, რომ იგი ჩავარდა საშიშს დაბრჯავში, მაგრამ როგორც არის ეჩვევა ამ მდგომარეობას; ის ხედავს სხვა თავისავით პაწია ყმაწვილებს ამ მდგომარეობაში და ეძლევა ზნეობრივი სიმტკიცე ამ გაჭირვრე

ბის დროს, ანუ ვიტყვით აქ, რომ სრულიად არ აქცევენ ყურადღებას სკოლებში ყმაწვილის სულს, არ უნვითარებენ მას არც ნებას, არც გულის-ყურს, არც ზნეობას, არც მგონებლობას; ნუ ვიტყვით ამაზე მეთქი, რადგან ეს ძლიერ შოკს წაგვიყვანს; ვიკითხოთ ანვითარებს მაინც შკოლა ყმაწვილის ინტელექს, ე. ი. კვთაგონებას, ცნობიერებას, აზროვნებას და მეხსიერებას? აძლევს მას ქეშმარიტ განათლებას? თამამათ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ანა; არამც თუ არ ანვითარებს ამათ და არ აძლევს მათ ნამდვილ ცოდნას, საუბედუროდ, პიროქით, უმახინჯებს ამ სულის ძვირუას განძს, უნთხევს და უბნელებს ყმაწვილს ნორქ ტვინს. ჩვენ არ გვყავს აქ მუედველობაში მეტად ნიქიერ ყმაწვილთა მცირე რიცხვი, რომელთა ძლიერს სულს, ნათელ გონებას და სწავლისადმი სურვილს ვერ ანშობს სკოლის რუტინა; ისინი ვითარდებიან უფრო შკოლის გარეთ წიგნების კითხვით და ხდებიან ნამდვილი განვითარებული და სასარგებლო კაცნი. არა, ჩვენ გვყავს სახეში უმრავლესობა; რა ემარა ხებათ მათ? ასწავლიან მათ იმ პროგრამით, რომელიც შემოიღეს 1000 წლის წინეთ. სხულასტიკობის ბნელს დროს, და რომელიც ეწინააღმდეგება ცნობიერ ბუნებაგოგის ყოველივე მოთხოვნილებას, ბაფშეს უნდა კონკრეტული, ეპიზოდური რამ, მასწავლებელი კი აჩრინ ხმელს აბსტრატულ გრამმატიკას; ყმაწვილის სულითხოულობს ინსტინქტურად ბუნების გაცნობას, მის მოვლენათა შეტყობას, ბუნებასთან კავშირს, ეს ბნელი ბუნებატები კი ასაზრდოვებენ მას რვა წლის განმავლობაში მკვდარი ყნებით, ლათინურისა და ბერძნულის ტექსტებით, ვოკაბულეებთ და მათ ბუნდოვან გრამმატიკით, — რომელთაც უკავიათ სწავლაში უუპირველესი ადგილი და რომელთაც ანლომებენ უმრავლეს დროს; უნთხევენ ტვინს მათი უაზრო ზეპირობით იმისათვის, რომ ატეს-

ტატის შემდეგ, ერთი წლის განმავლობაში დაავიწყდეს ის, რასაც შესწირა ყმაწვილმა უკეთესი დრო, და რაზედაც ტყუილ-უბრალოდ დაანთხია ჭკუა-გონების ძაღლონე. ყმაწვილი თხოულობს თამაშს, მოძრაობას, თავისუფლებას, მაგრამ ამ დროს მას სდევნის არგუსის თვალი, მას ესმის სკოლის ყოველი კუთხიდან და კედლიდან: **დისცაპლინა, დისცაპლინა, დისცაპლინა...** აქედან აღვილი მისახვედრია, თუ რა სამწუხარო შედეგი ჰყვება ამგვარ ყოფას. ყმაწვილთ ეკარგებათ ცოდნის ხალისი, იხუთება მათ სულში სწავლის მოყვარეობის გრძნობა, უტყდებათ გული ყველაფერზე, მწვარდებიან, უსუსტდებათ ენერგია, ეხრწნებათ ხასიათი, მათ სულში შრება ის წვენი, ის ძვირფასი სითხე, რომელიც ღებავს მას ლსი-ცოცხლო ელფერიით; რომელიცაა სულის პროგრესიული მებანიზმი და რომელიცაა ჰქვია სულის **ანდიგადუა-ლურა მხარე**. ჩვენ არას ვიტყვივით აქ ბალებზე და ეგზამენებზე, რომლებიც არიან ბრიყული პალიატივი და თჳვის მოტყუება; ეს მაგონებს უვიცს, უბეირო ექიმს, რომელიც ვერ იგნებს სნეულის შინაგან ტკივილს, ადებს იარებს გარედას პლიასტიკის და სურს ამ რიგად განკურნოს აგიტირებული კლინიკის დასტრუქად დამახინჯებული ყმაწვილი ცდილობს მოტყუებით და უსტატობით როგორმე კაათავოს გემნაზია, იშოვოს ატესტატი და გაემგზავროს უნივერსიტეტში, რომელშიაც დაუძრავი ნაკლულევენებაა, მაგრამ გაცილებიხუ ბევრად უკეთესობაა, ვინემ ცემნაზიაში. აქ ყმაწვილი ან უკეთეს ჰბბუკი პირის-პირ შეხედვებ მეცნიერებას და ქვეშარიტს სწავლას, მაგრამ საუბედროთ გონების თვალი დახშული აქვს მას გემნაზიაში. რათინურ-ბერძნულთა მზუბ რობითა, ხშირად ვეღარ ეხსენებს ეს ბრმა თვალი ვერ ეთევიება მეცნიერებას, ნთქავს დროსა და ლოცვას ქეიფში, არ შეყობაში, გარყვნილე-

ბაში, ბანქოში და ცდილობს კი ამავე დროს როგორმე დაექყანოს პროფესორს, ან რაიმე ოსტატობით იგდოს ხელში დიპლომი, და თუ შეასრულა რითიმე ეს უგულისითადესი წადილი, თუ იგდო ხელში პატენტი, მას მეტი არა უნდარა. ის კმაყოფილია; იგი ჩამოდის ამაყად თავის სამშობლოში, მის წინ იღება კანცელარიების და დაწესებულებათა კარები, თუ კი იწება მასში შესვლა; მის წინ იღება მდიდართა დარბაზები, მას შესტირიან, შესცქრიალობენ ლამაზთა დასნი და უგებენ ჩაფანგებს. მას ეძახიან **ინტელიგენტს**, იგი იწყებს კიდევ ვითომდა საზოგადო მოღვაწეობას, მაგრამ რა ნაყოფს მოიტანს მხრმოღვაწეობა!? ამის მაგალითებს საუბედუროდ ბევრს ვხედავთ, — არ გვინდა დასახელება... მაგრამ ხალხი იგნებს ზოგი შათვანის ცბერობას, ვერაგობას, პირადობას და ანგართ მოყვარეობას; ხალხი იზიზღებს მათ და აბრალებს მათ ზნეობით გაფუჭებას, მხილოდ სწავლას; ის კი არ იცინა უბედურებმა, რომ „ნასწავლებს“ სრულებითაც არ უგემიათ ნამდვილი **სწავლა**, სრულიად არ ზნეზავთ მეცნიერება!..

IX

სს გონებდითი სერიზობა მოუხატდინეთ იმ გ აზრით, რომ ერთი მხრით გამოგვეწვიძ მესხიერებაში ჩვენი სკოლების ცუდი მდგომარეობა, ჩვენ ყმაწვილთა ნარომალური აღზრდა-განათლება და მისი კამწუხარო შედეგი; მეორე მხრით კი ამ კონტრასტით უფრო ნათლად წარმოგვედგინა, თუ რა ეჭიერება ყმაწვილს, რა უნდა მის ნაჭრის სტელს, მაგარ უნდა აღიზარდოს და უგაიწურთონას იგი, რომ უჭერეს, მას ცინდივიდუალური თვის

სებანი, რომ არ დაემსგავსოს მონეკენს, რომ განუვითარდეს მას ჰარმონიულად ყოველი მხარეები და ნაწილები, რომ დაითურგნოს მასში ცულდ აფექტები და ჩვეულებანი. ერთი სიტყვით **ემაწვილი უნდა აღაზარდოს ასე, რომ მას ექმოდეს ჭეშმარიტი საზოგადოებრივი ელემენტი, ნაძვლიანი პრაგმატისიული მიკროკოსმი, რასაკვირველია, ეს ფრიად საგულისხმო და რთული კითხვებია. ამებების ახსნას და განხილვას ვერ იკისრებს ეს ჩემი სუსტი და მოკლე შრომა, მათ დასჭირდება მთელი ტომები; აქ კი განვიხილოთ რამდენადაც შესაძლოა სულის ერთი მხარე, ე. ი. გულის-ყური, შევვხეთ პედაგოგიურის მხრით ამ ცივილიზაციის უუდიდეს ფაქტორს ნებისაი-გულის-ყურს.**

ჩვენ ისე ზევრი ვილაპარაკეთ წინეთ გულის-ყურის მნიშვნელობაზე და ხასიათზე, რომ ამ საგანზე ამგვარ რაიმესი თქმა იქნებოდა მხოლოდ იმ სიტყვების გამეორება, თუ კი საზოგადოდ გულის-ყურს და მეტადრე ნებისაი გულის-ყურს ჰქონებია ცხოვრებაში ამისთანა მთავარი მნიშვნელობა, მაშ ბავშვობიდანვე მისი განვითარება დიდი სასარგებლო და სასურველი უნდა იყვეს. მართლაც აი რას ამბობს ცნობილი პედაგოგი ბენეკე: „თავიდანვე კარგად აღზრდილი და კარგ მხარეზე მიმართული გულის-ყური არის პირველი სათნოება სიყმაწვილეშიო“. ლუგალდ სტიუარტი გვამხელს: რამდენადაც ძლიერია და განვითარებული გულის-ყური რამდენადვე ყოველი შთაბეჭდილებანი და ბრძვანი ნათლოვანი და ბრწყინვალეა, ამიტომ მათი ყვალეები ღრმად და სამუდამოდ რჩება ჩვენს მეხსიერებაშიო, ახლა მოვისმინოთ ფილოსოფოს გიუდოს მშენიერი სიტყვები, თუმცა მართლაც კალ მხრივ ეხება იგი ამ საგანს: «გულის-ყურის კულტურაში, ანუ აღზრდაში, ამბობს იგი თავის «Education et Hépedité» არის მთელი სეკრეტი ქკუა-გონების გაწვრთნისა და გაუ

ნვითარებისა. გულის-ყური აჯგუფებს აზრებს და წარმოდგენებს იმ რიგად, რომ ყველა ისინი კავშირდებიან ერთმანერთში ლოღოლიკურსა და ესტეტიურს მსგავსების გზით; გულის-ყურის უქონლობის ან განუვითარებლობის გამო კი აზრები და წარმოდგენანი წარმოიშობიან ხოლმე განკერძოებულნი, ცალ-კალკე, ვერ კავშირდებიან მტკიცედ ერთმანერთში და ილუზვიან უნაყოფოდ. მაშ გულის-ყური ეკუთვნის, როგორც თვით ბუნებას, ეგრეთვე პედაგოგიის მეთოდს. გულის-ყურის ვარჯიშით, ნებისთი გულის-ყურის აღზრდით აღამიანი ეჩვევა გზრების შეკავშირებას და სისტემატიურად განწყობას. გულის-ყური არის აზრის წყობიერობა და პათიოსნება, გულის-ყური არის ინტელექტის ელემენტალური ზნეობა და სათნოება, იგეა ხელოვნება პათიოსნად იმოქმედოს კაცმა ქვეყნების საქმეებში. გულის-ყურის დიდი მნიშვნელობა სწრაფ დიდობნიდან ხალხმაც და როცა ყმაწვილი კარგად სწავლობს, ამას ასოციაციის ნიქს სრულიად არ აწერს ხალხი. თუმც მასაც დიდი ალაგი უკავია ამ შემთხვევაში და იძახის მხოლოდ „იმ ყმაწვილს კაი გულის-ყური აქვს“.

სულის ყოველი ნაწილის აღზრდა და განვითარება შესაძლოა, ერთი მხრით პირდაპირი ვარჯიშით, მეორე მხრით სულის სხვა მხარეების მასზე ზედგავლენით და ვერ რიგად მისი გამხნეებით და გაცხოველებით. გულის-ყურიც რასაკვირველია, ამ კანონს ექვემდებარება. გულის-ყურის ვარჯიში ბავშვში უნდა დაიწყონ კარგე, ამას მოწმობს ყმაწვილის სულის მშვენიერი მცოდნე პრეიერი და მასვე ემოწმება სიკორსკი. საუკეთესო აღმზრდელი ბავშვის სულის და ხორცის არის თვით ბავშვი, თავისივე თავი, მისი ენსტიქტი, მისი სტიქიური წადილი; იგი ცდილობს და ელტვის ავარჯიშოს და ანვითაროს სულის და ხორცის ყოველ მხარე, ყოველი ორგანო, ის-

წრადის ქეშმარიტებისაკენ, მაგრამ ამ საოცარი საქმეების ჩადენა ბავშვს შეუძლია მეტ წილად ერთს სფერაში, და ეს სფერაა თამაშობა. ოჰ, ბუნებავ! ამ პაწაწა პედაგოგმა შექმნა თავის აღსაზრდელად მისთანა რამ, რომლის მსგავსი ვერ მოუგონიათ მთელი ქვეყნის პედაგოგთა შეერთებულ ძალას. მან შექმნა თამაშობა, ცელქობა, ეს სულიერი პროგრესის სათაური და წყარო. სამწუხაროდ ბევრს არ ესმის ბავშვის თამაშობის მნიშვნელობა; ერთი შეხედვით გვგონია ბავშვი ტყუილ-უბრალოდ ცუდლუტობს, ეშმაკობს და დროს ჰკარგავს; მაგრამ რო დავეუკვირდეთ ღრმად, ვნახავთ, რომ თამაშობა არის ბავშვის სულის ლაბორატორია, და თვით ბავშვი ასრულებს ფილოსოფოს-მეცნიერის როლს; ის უკვირდება ყოველგვარ საგნებს და ბუნების მოვლენათ, იკვლევს, სცდის, ირდგენს, აზრობს, იგონებს, ავარჯიშებს და აწვითებს ამგვარად ცნობიერებას, ჰკუთვნებს, შოცნიერებს, მეხსიერებას, მგონებლობას, შემქნელ ნიქს, ინდივიდუალურ მხარეს, ნება-სურვილს, გულის-ყურს, ითვისებს კარგ ჩვეულებებს, იმაგრებს ხასიათს და ამ სასწაულებს სწადის სულ ცოტა სულის ენკარგით დაგან ეს არაა რაიმე ძალდატანება, ესაა მისი თავისუფალი მოქმედება; თავისუფლება ხომ მოცოცხლებული მზეა ყველაფრის!.. ამ დროს ყველაფერი შხადებს ყმაწვილში ინტერესს, ყველაფერი სძრავს მის გულის-ყურს და ამუშავებს. ერთი სიტყვით, თამაშობაში იშლება ბავშვის სული, ვით დილის ნამზე მისის ვარდი. თამაშობაში კიდევ ბავშვი დარბის, დახტის, ამოქმედებს ყოველს ორგანოს, სხეულის ყოველ უჯრედს და ეს ხომ უმთავრესი მოვლენაა მისი ფაზიკური აგებულობისა. თამაშის დიდი მნიშვნელობა მტკიცეთ შეერგნო დიდმა პედაგოგმა ფრებელმა და შექმნა ბავშვთა ბაღები. თამაშში არამც თუ ვარჯიშობს და ვითარდება ბავშვის სულ-ხორცი, თამაშობა არამც თუ არის

ყმაწვილის გიმნასტიკა, არამედ თამაშობაში ხალხობის ბავშვი, მასში ცოცხლობს, სიამოვნებს მისი სული და ხორცი, ამიტომ თამაშობა ხდება ყმაწვილისათვის იგივე, რაც ცხოველთათვის ჰაერი და თევზისათვის წყალი. თამაშობა, ამბობს სიკორსკი, არის აზროვნობის სკოლა ბავშვისათვის; აქ ანვითარებს იგი სულის ყოველ მხარეებს, აქ ავარჯიშებს ნებას და გულის-ყურს *). ამიტომ თუ კი აღმზრდელი არ ვარგინარ, უმჯობესია მისცე ბავშვს თავისუფლება, მიანებო თავი; დეე, მან თავის თავად მაინც ივარჯიშოს და განვითარდეს თამაშობით. მიტომაა, რომ რამდენადაც ყმაწვილი ნაკლებად ყოფილა ცუდი აღმზრდელის გავლენის ქვეშ, რამდენად ის ყოფილა თავისუფალი, იმდენადვე მეტად განვითარებულია მისი სულიერი და ფიზიკური მხარეები, რმდენადვე მეტი სიფხიზლე და შემქნელობა გამოუჩენია ყოველ საქმეში. მაშ კიდევ გავიხსენოთ დიდი პედაგოგის კომენსკის სიტყვები ყმაწვილთა შესახებ: „omnia sponte fluant, absit violenta rebus“, ე. ი. ყველაფერი თავისუფლება და არაფერში ძალადობაო.

მეორე მხრით ბავშვის აღზრდაზე ერთი უმთავრესი მნიშვნელობა აქვს მატერიალს. ყმაწვილის სულია უმანკო სარტა, მსახრე, უით შცენარის ნორჩი ყრორტი, რომელსაც როგორც გსურთ ისე მოგრებთ და გაზრდით; ბავშვის სულია სარკე, ანუ უკეთ ფონოგრაფი, რომელშიაც თინათინებს და იბეჭდება დედ-მამის, აღმზრდელის თუ სხვა მის ახლო მყოფ ადამიანის კარგი თუ ცუდი მხარეები, კეთილი თუ ბოროტი მოქმედებანი, და იმდენად მძლიერია ეს გავლენა ყმაწვილზე, რამდენადაც იგი

*) Сикорский: „Воспитание въ возрастѣ перваго дѣтства, 1869 г. стр. 120—137.

ხშირადაა ცუდს ვინ კარგ ადამიანთან და რამდენადაც ჩვენი მეტ პატივს სცემს მას; აქ ავტორიტეტობას აქვს დიდი მნიშვნელობა; პატივს სცემს კი მას, ვინც უყვარს, და რომელშია ცუდს სულიერ ძალას ჰპოებს ბავშვი, ამ შემთხვევაში იგი იშვიათად სტყუვდება, ამგვარად ყმაწვილი ჰბაძავს დიდებს, ამიტომ მშობელია თუ აღმზრდელი უნდა შეიყვაროს ყმაწვილები, უნდა აფასებდეს მათ ადამიანურ ღირსებებს, უნდა მოიხვეჭოს მათი პატივისცემა და შემდეგ უნდა ცდილობდეს აჩვენოს მათ თავისი კიდგი მაგალითი: დიდსულოვნება, ხასიათის სიმტკიცე, ნება-სურვილის ძლიერება, საფნო გრძობანი, კეთილი და ესტეტიური მისწრაფებანი, სწავლა-განათლების დიდი სურვილი და ხალისი, შრომის-მოყვარეობა და კარგი ჩვეულებანი. მაშინ თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამგვარი აღმზრდელი თუ მასწავლებელი, კიდევ რომ არ იყოს პედაგოგიკის მეცნიერი და ფსიქოლოგი, იგი მაინც აღზრდის სასაოგებლო მამულიშვილს და შექმნის ნამდვილ ადამიანს. თუ გსურს ამოქმედო ყმაწვილზე, უნდა გაუხსნა მას წარუვლი კეთილი გულები, უნდა იქნეს მასთან ბავშვად, მაგრამ ნუ დაივიწყებ ამგვარ დროს, რომ შენ დიდი ხარ, სწორედ ამგვარივე მაგალითებით მოქმედებდა ყმაწვილებზე დიდებული პედაგოგი ჰენრიხ პესტალოცის თავის Kinder Class-ში. მაგალითების გარდა ბავშვზე მოქმედობს სიტყვაც და, რასაკვირველია, ის სიტყვა, რომელიც წარმოიშვა იმ ადამიანიდან, რომელსაც პატივს სცემს იგი. ამიტომ მართალია ცნობილი პედაგოგი სლომშეკი როცა ამბობს: „ერთი სიტყვა გულკეთილი მასწავლებლის უფრო ძვირფასია და გასაგონი ყმაწვილისათვის, ვინემ უგულო მასწავლებლის მთელი ქადაგება“.

მაგრამ მაგალითების და დარჩევების გარდა რა რიგ უნდა იმოქმედოს აღმზრდელმა ყმაწვილზე? მან უნდა

ეცადოს ანთოს ყმაწვილში უკვე ბუნებით ჩაკვესილი ცოდნის მოვალეობა, უნდა შეაყვაროს თან და თან შრომა, უნდა უფარჯიშოს ნება, მეტადრე კი ასე დასურათებრთ, ნათლად და ცხოველად უნდა აუხსნას ყველაფერი, რომ აღძრას მათი ინტერესი და მით დაამყარებინოს და გაუძლიეროს გულის-ყური. თვით ნების გაძლიერებას დიდი მნიშვნელობა აქვს გულის-ყურის დაპყრობაზე. მეტადრე ნებითი ძალით აფექტების დათურგნას.

„ჩვენთ გავლენა გულის-ყურზე, ამბობს უშინსკი, შეიძროთ შეკავშირებულია ნების ძლიერებასთან და ნერვის ორგანიზმის ჯანმრთელობასთან; აშლილი ნერვები მისთანა მტერია ნებითი გულის-ყურის, რომ ხშირად ვერ დასთურგნის მას თვით ძლიერი ნება. საზოგადოდ კი კაცები, ცნობილნი თავიანთი ძლიერი ნებით, ცნობილნი არიან უგრეთვე განვითარებულის გულის-ყურით *). ამ გვარადვე უნდა მოიქცეს მასწავლებელი სკოლაში. მან უნდა აღუძრას ყმაწვილს სწავლისადმი ძლიერი სურვილი, აუხსნას ისე გასაგებად და ცხოველად სასწავლო საგნები, რომ დაუბედოს მათი ინტერესი, შეაყვაროს კიდევ ისინი, ამით არამც თუ ყმაწვილთ მოუტანს დიდ სარგებლობას და შესძენს მეტს ცოდნას, — რადგან რამდენად სინტერესოა საგანი, იმდენად მეტად იპყრობს გულის-ყურს, რის გამო უფრო ღრმად იბეჭდება იგი მეხსიერებაში და ეფვისება სულის, დიას, ამით მასწავლებელი არამც თუ არ ასრულებს თავის დიდ მოვალეობას, აწამედ იადვილებს თავის შრომასაც, რადგან ურთხელვე სწავლა შეყვარებული და გაგებული ყმაწვილი, მალე ხვდება მასწავლებლის ყველაფერ ახსნას, მალე ითვისებს,

*) Ушинский. „Человѣкъ, какъ предметъ во питанія“, стр. 207.

მალე უგებს ყველაფერზე პასუხს და მით მასწავლებელს სჭირდება ნაკლები ჩიჩინი, ნაკლები მოთმინება, აღარ სჭირდება გულის მოსვლა და გაცხარება და მით კმაყოფილია, რომ პირნათლად ასრულებს თავის დიდსა და მძიმე მოვალეობას. მოწაფეებიც, რასაკვირველია, ამისთანა მასწავლებელს მეტს პატივს სცემენ და მით კიდევ კმაყოფილდება მისი ზნეობრივი მხარე. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ დიდი პედაგოგიური შეცდომაა და უგუნურება, როცა ზოგიერთი აღმზრდელი ან მასწავლებელი შიშით, გაწყრომით, გალახვით, ან რაიმე დასჯით ცდილობს გაუსწოროს ყმაწვილს ხასიათი, და მეტადრე დაამყარებოს გულის-ყური რომელიმე უინტერესო საგანზე და შესძინოს მით ვითომ სწავლა-განათლება. ერთი, რომ ამ გვარ მდგომარეობაში ყმაწვილი ხშირად სრულებით არ უგდება იმ საგანს ყურს, არამედ იგონებს, ანუ ცბიერობს. გარდა ამისა ეჩვევა ტყუილს და სხვა ცუდ თვისებებს, უძლიერდება აგრესიული ინსტინქტი, უჩლუნგდება ემოციები, უფუჭდება გულის-ყური, უსუსტდება ნება და შემქნელი ძალა, მაგრამ ყველაზე უფრო ცუდად მოქმედობს შიში და დასჯა-გალახვა აზროვნებაზე, ქუა-გონებაზე და საერთოდ ასოციაციურ ნიჭზე; ამ მდგომარეობაში ყმაწვილს ეშლება სისხლის ფუნქცია და ახდენს ცუდ შედეგს ტვინზე და ნერვებზე. ამიტომ დიდათ მართალია ბ. სიკორსკი, როცა ამბობს: „ვგონებ არც ერთი აფექტი და არავითარი ვნება არ მოქმედობს ნერვებზე და საერთოდ სულზე ისე ცუდათ, როგორც შიში და დასჯა“.

— ნებითი გულის-ყურის განვითარება შეიძლება კიდევ წიგნების კითხვის სურვილის აღძვრით; რასაკვირველია, ამ მხრით ყმაწვილთ უნდა მიეცეს პირველად ის პაწაწა სურათებიანი წიგნაკები, რომელთ შინაარსი აკმაყოფილებდეს მათ სულიერ მოთხოვნილებას, და მას-

თანვე ანვითარებდეს მათ; ამგვარია ზღაპრები, სახუმარო გასართობი ლექსები, გამოცანები, რებუსები, ყმაწვილთა ცხოვრების ეპიზოდები, მოგზაურობანი, ისტორიული ეპიზოდები, და მეტადრე ბუნების შეტყველობიდან: ბოტანიკა, ზოოლოგია, ფიზიკა, მინერალოგია, ქიმია, ფიზიოლოგია და სხ. ყველა ესენი ელემენტარულ ფორმით და რაც შეიძლება ეპიზოდურად და სურათებით. ეილერი იმ აზრისაა, რომ კითხვის სწავლა და საზოგადოთ კითხვა არის საუკეთესო ვარჯიში ბავშვის გულის-ყურისა; ამას ეთანხმება უშინსკიც. ყმაწვილის ნებითი გულის-ყურის განვითარების უშუალოდ ფაქტორია **შრომის-მოყვარება**. და რა აყვარებს უფრო ყმაწვილს შრომის თუ არ **ძებნაობა და ძებნატენობა!** რა სძრავს მასში უფრო ინტერესს და რა ამყარებს მის გულის-ყურს უფრო თუ არა **ყვავილების და სხვა მცენარეების დაკვარება, მცენარეების მოვლა!** იგი უმზერს და უკვირდება დღე-დღეზე თუ პაწია თესლიდან რა რიგ აღმოცენდა ყლორტი, რარიგ გამოესხა მას ფოთლები და ტოტები, როგორ იზრდება იგი თანდათან, რა ფრად გამოება კუკურები, როგორ გაიშალენ ყვავილებათ და ვარდებათ, ყვავილების შემდეგ როგორ აღმოჩნდა ზოგ მცენარეზე ნაყოფი და რაფრად დამწიფდა იგი; ერთი სიტყვით, აქ ყმაწვილს ეძლევა უღვევლი წყარო ცნობის მოყვარეობის აღსაძვრელად და ჯაფის შესაყვარებლად. ოჰ, რა სიხარულით, რა აღტაცებით დაგწათება ბავში და მოუვლის თავის პაწია ბაღას, თავის ბოსტნის კვალს! როგორ დაუწყებს ტრფობას და ლოლაობას თავის ხელით დათესილ ყვავილებს და სხვა მცენარეს! როგორ მოუვლის მათ, როგორ შეიყვარებს, გასწმენდს და გააღამაზებს! ოჰ, რა სიხარულს გრძნობს ყმაწვილი ამ შრომისში! აქ უკავშირდება ბავში **ძიწას**, აქ იყვარებს იგი **შრომის და ბუნებას**, აქ ეფურჩქნება და უნვითარდება

მას გულის-ყურა და ცნობიერება, აქ დაეღერენ მის ქორთა გულში უფრო მკაფიოდ ნახა და ესტეტიურა გრძნობასა... ამიტომ მცენარეთა შეეგარება, ბოსტანში და ბაღში ძაღდაუტანებელა შრომა არას ერთი უმთავრესი ბურჯი ემაწვილთა საზრდასად ჯღსაზრდელათ.

შევიზიწავთ აქვე, რომ რამდენადაც საინტერესოა ბავშვისთვის სასწავლო საგანი, იმდენადვე მის შესათვისებლად შედარებით ნაკლები ენერჯის სჭირდება, მაგრამ დიდი სამნიშვნელოა, რომ მასწავლებელმა ჯეროვანი ყურადღება მიაქციოს გაკვეთილებს და იმდენად შეამციროს მათი დრო, რამდენადაც ძნელია ისინი, და რამდენადაც ნორჩია მოწაფენი, რომ ბავშვს არ დაეჩანოს ტვინი და ცუდი შედეგი არ მოჰყვეს. გულის-ყურზე აქვს დიდი მნიშვნელობა მას, სუ რამდენად ძლიერია ბავშვში ასოციაციური ძალა: ჩვენ ვიცით, რომ გვეინტერესება ის, რაც ერთი მხრით ახალია და მეორე, რაც მეტი მისი მსგავსი კვალები გვაქვს მენსიერებაში, მაგრამ ამათ აგროვებს ამ დროს ასოციაცია, და თუ ეს ძაბუნია, მაშინ ის წინანდელი აზრები, შთაბეჭდილობანი თუ კვალები ვერ გროვდებიან ჯეროვანად, მით ეს ახალი საგანი ვერ ახდენს აფექტს და ამგვარად ვერ იპყრობს გულის-ყურს.

ნებითი გულის-ყურის განვითარებაზე მშვენიერად მოქმედობს აგრეთვე სიმპატიურისა და ნახი ემოციების აღძვრა ყმაწვილში. „ნებითი გულის-ყურის განსავითარებლად, ამბობს რიბო, უნდა იმოქმედოთ ნახსა და სიმპატიურ ემოციებზე და შთანერგილ ცოდნის მოყვარეობაზე, რომელიცაა გონების მადა და იმყოფება ცოტად თუ ბევრად ყველაში *). აი რა კარგი მაგალითი მოჰყავს ჰერტს: „ერთხელ 6 წლის, მეტად გონება დაბნე-

*) Рибо: „Психология внимания“, стр. 32.

უღლი ბავშვი, მიუჯდა თავის ნებით რომ ესწავლა ღა და-
 ეკრა ის მატრევი, რაც მოსწონდა დედს მისს, რათა მით
 ესიამოვნა მისათვის; იგივე ყმაწვილი, როცა 17 წლის
 იყო, შევიდა მამის ოთახში და იწყო ნემეცურ ენაზე წე-
 რა; — რას აკეთებს აქ ჰკირხა გჯევირვებით შიმუნარმა? —
 მე ვწერ ნემეცურხთო, — უპასუხა ყმაწვილმა; მართალმა
 ეს მეტად საჯაფოა და არა სამხიარულოა, მაგრამ მსურს
 ამით გავუკეთო დედას სწიამოვნო სჩურპრიზიოა. არის
 ერთგვარი სჩულები, როცა ყმაწვილს ეკარგება თითქო
 გულის-ყური და ზერათერზე ზჩერებს მას; ამ სენსაქვია
 აწკასიკაა! რომელიც წარმოსდგება მით, რომ ცხვირში
 და ან თავში გასივლებიან ჯიკვლები, რომლებიც შლი-
 ან ჩმ. რიგად ზოგ ნერვებს, რომ ჰრ აძლევენ ესენი გუ-
 ლის-ყურს დამყარდეს ერთ რამეზე. ერთხელ ერთმა 7
 წლის ბავშვმა ვერ ისწავლა მთელი წლის განმავლობა-
 ში ანბანი. იმ ჯიკვლებს ოპერაციის შემდეგ კი ერთ
 ჯვირში ისწავლა მთელი ანბანი. ამიტომ ფრიალ საგუ-
 ლისხმოა მასწავლებელმა და აღმზრდელებმა მიაქციონ
 ამ შოვლენას ყურადღება. ამ მოკლე განხილვამაც გვა-
 ჩვენს, თუ როგორ უნდა ვექცეოდეთ ყმაწვილს, რო-
 გობა უნდა ვანიტარებდეთ მის სულს. თუმც ეს მეტად
 ძნელი საქმეა, რადგან უნდა იცოდეთ ყოველი ყმაწვილის
 ზნე-ხასიათი, ბვისება, მეტადრე ტემპერამენტი, და მო-
 ქმედობდე ისე, მაგრამ გავიშხნეთ გული მით, რომ აღ-
 ზრდა უუდიდესი და უუპატიოსნესი ხელობაა. — **ღამეღ**
ერსაც კარგი სკოლები აქვს, ის ერი დადებულა, თუ
დეეს ანა, ხვალ იქნება მანც, ქალაქებს ჟიჟლსიმონი;
 ამას ჩვენ შევცვლით ამ გვარად: **ის ერია ბედნიერა და**
დადებულა, რომელსაც ჭეგს ჭეშმარიტი აღმზრდელი
და მასწავლებელი! მაგრამ ვინაა უკეთესი მასწავლებელი
 ქვეყანაზე, თუ არა ქალი, რომლის სულში და გულში
 ბუნებითად სცემს შედაგატაურა მარდვი! ვინაა უკეთესი

აღმზრდელი, თუ არა დედა, რომლის თითქმის პროვიდენციულურ დაწესებას შეადგენს ეს დიადი მოვალეობა.

«ეცადეთ თავიდგანვე ჩაუნთოთ ბავშვის არსებაში იმდენი სიხარული, რომ შემდეგ არავითარ ცრემლის ზღვას არ შეეძლოს მისი დანეღობა და ჩაქრობა», — სამართლიანად გაიძახის ჟან-პოლ-რიხტერი, და ვის შეუძლია ამის ჩადენა თუ არა დედას. დედაა, რომ ჩასწვეთ-ჩააგუბებს ყმაწვილის ჩვილს სულში და გულში სიხარულს, სინაზეს, ძლიერებას, სათნოებას და ყოველ კეთილ ჩვეულებას.

«ს. უკეთესო მასწავლებელი, ამბობს რაინი, არის დედა; დედის აღერსია პირველი სკოლა, სადაც ბავშვი იუგარებს კეთილს, იუგარებს შრომას, მისთვის, რომ დედის წმინდა სახე სძრავს მის სულში მის მძიმე გაუწყნარებელ შრომასა». „დედის აღერსია, სიუგარული, ნაზი ტრფობა და ტიტანია, — ამბობს მორელი, გგვლის და გგბადებს ჩვენ სულიერად და მით გზდებ. თ რა გგარად მისი შვილები“. როცა ურწევს ბავშვის აკვანს, როცა უგონებს მას სათამაშოს, როცა ასწავლის ენას, ქალი ხდება საზოგადოების უმთავრესი ხუროთ-მოძღვარი, პირველი ქვა-კუთხედი იდება მისი ხელებით“, — ამბობს პიროგოვი. და რომ ქალებია ერთი უმთავრესი საზოგადოების ძალა, ამის დამტკიცება არაა საჭირო; მეტადრე სამნიშველოა მათი მოქმედება ჩვენსავით დაცემულ ერში.

ჭაღს შეუძლია აღადგინოს დამშრალი, დაცემული ენა, ჭაღს შეუძლია შთაუნერგოს შთამომავლობას მადლი გრძნობანი, ჭაღს შეუძლია მხარი მისცეს, გამხნეუკოს და შთაბეროს ძლიერების სული მამაკაცს გაჭირვების დროს; ჭაღით აღმდგარა მრავალი დაცემული ერი, მშ ჭაღით უნდა განიკურნოს ესრედ ტანჯული მანაწა გმირი — საქართველოც!.. დროა გამოიფხიზდონ ჩვენმა ქალებმა, დროა სცნონ თავიანთი ჭეშმარიტი მოვალეობა და სამშობლოს ეგზეთი ყოფა!.. დროა მიაქციონ ამათ შეტი უურადლება, ვინემ ტანსაცმელს და კაზწიობას,

დედის აღზრდას. აქედამვე დავინახავთ ჩვენ, რომ ის დედები, რომლებმაც აღზარდეს შესანიშნავი შვილები, იყვნენ — ზოგნი შესანიშნავათ განვითარებულის ქუთის პატრონნი, ნიჭიერი და მიმხვდარი; ზოგს ჰქონდათ შესანიშნავი ნების ღონე, სამაგალითო ხასიათი და მაღალი სული. ჩვენ თავისუფლათ, აუარებელის ფაქტებით შეგვიძლია დავამტკიცოთ, რომ იმ დედებს, რომლებმაც შესანიშნავი შვილები აღზარდეს, ჰქონდათ არაჩვეულებრივი თვისებანი ხასიათისა და ქუთავონებისა.

აქვე ჩვენ უნდა გავიხსენოთ ერთი ფრიად საკირკო შენიშვნა: იმ შემთხვევაში, როცა რომელიმე შესანიშნავ კაცს ბავშვობის დროს დედე არ ჰყავდა და ის მაინც შესანიშნავი კაცი შეიქმნა, მაინც მასზე დიდი გავლენა ჰქონდა ქალს, რომელიც დედის მოვალეობას ასრულებდა. ასეთ შემთხვევებში დედის მოვალეობას ასრულებდა ან ძიძა, ან ბიცოლა, ან ნათლია და ან კიდევ ვინმე სხვა. ამას ჩვენ დავამტკიცებენ როსტის, ბერნარდენის, დესენ-პიერის, ბერანესის და ინგლისის ისტორიკოსის გიბბონის ჩიოვრუფიები.

II.

როგორ იხსენიებდნენ თავიანთ დედებს შესანიშნავი მამები? ჩვენ ვხედავთ, რომ ისინი უმეტესად იხსენიებდნენ თავიანთ დედებს შესანიშნავი მამები. ეს იმის გამოა, რომ ისინი უმეტესად იხსენიებდნენ თავიანთ დედებს შესანიშნავი მამები. ეს იმის გამოა, რომ ისინი უმეტესად იხსენიებდნენ თავიანთ დედებს შესანიშნავი მამები.

შეიძლება, რომ შესანიშნავ ადამიანებს შესანიშნავი შვილები ეყოლებათ. შეიძლება და გვეთქვას მკრა დიდის საფუძვლით კი ვერა, რომ ყველა დროის შესანიშნავ და ფრიად მრავალ ფეროვან ქუთა და ხასი-

ათის პატრონ ადამიანებს ზქვსთ ერთმანერთის მსგავსება. პატივის ცემა დედისადმი, რომელიც ეკუთვნის შვილს, ისინი განგებ ცდილობდნენ თავიანთ სახელისა და დიდების მონაწილეთ გაეხადათ ის ადამიანები, რომლებმაც მათ ძუძუ აწოვა, თან უმღერა და აღზარდა. ამითვე ისინი ამტკიცებდნენ, თუ რამდენად პატივსა სცემდნენ და მნიშვნელობას აძლევდნენ ისინი პირველ დაწყებითს აღზრდას. ამის ლაპარაკის დროს ჩვენ არა თუ მგრძობიარე გულის პატრონ პოეტებს ვგულისხმობთ, არამედ უხამიან ენის მქონე პამფლეტისტებს, სატირიკოსებს, ფილოსოფებს, მეცნიერებს და სამხედრო პირებსაც. ყველანი ესენი თავიანთ დედებს აღმერთებდნენ.

ამაირათ, დედის აღზრდა არა თუ ამბობდნენ ადამიანებს, არამედ ნერვავს მათში ზევრს კარგს თვისებებს, მაგალითად: დანაშაულის შეგნებას, დედის პატივისცემას და განუსაზღვრელ მისადმი სიყვარულს.

დიდის შთაბეჭდილების მქონე საბერძნეთის რაინდის ეჰამინონდის სიტყვები, რომელმაც ლექსტურაჰნ მტრის ძლევის შემდეგ სთქვა, რომ ჩემთვის აუწყრელი სასიხარულო ის არის, რომ ჩემის მშობლების სიცოცხლეში მტერს ვძლიეო. ასეთივე კარგი იყო ალექსანდრე დიდის პასუხი, როცა დედა მისი, ოლიმპია, გამტყუნდა გუბერნატორის წინაშე, რომელიც ალექსანდრემ თვის აზიაში ყოფნის დროს, მაკედონიაში თავის ალაგზედ დასტოვა; მან სთქვა: «ათი-ათასს ამისთანა წერილს გააქრობს დედიჩემის ერთი ცრემლიო». მარკ-ავრელიო, რომელიც შესანიშნავი ხელმწიფე იყო, მადლობას სწირავდა ღმერთს, რომ სიბერე დედაჩემს კარგათ გავატარებინეო. ისტორიკოსი ევინარი გადმოგვცემს, რომ შარლემანი და დედა მისი ერთ სახურავ ქვეშ ცხოვრობდნენ და შვილი დედას დიდს პატივსა სცემდაო. „არასოდეს, ნაგრძობს ბიოგრაფი, ერთი ცუდი რამ მათ შორის არ

ყოფილაო“. სენ-სიმონი და ბიუფფონი ყოველთვის დიდის პატივის ცემით იხსენიებდნენ თავიანთ დედებს. კორნელიოსს მუდამ დიდს პატივს ხცემდნენ შვილები და მუდამ მასთან ცხოვრობდნენ. მაგრამ ყველაზედ უფრო დიდი სიყვარული გამოიჩინა პოეტმა მილგუამ. ერთხელ ის მიიწვია სადილათ კანცლერმა კამბასერესმა, მარა მილგუა არ ეწვია ამ დიდებულ და წარჩინებულ გვამს და მოახსენა, რომ უკვე დაპატიჟებულად ვარო. — „ხელმწიფემ მიგიწვიაო?“ — ჰკითხა ძლიერმა კანცლერმა. — „არა, დედაჩემმაო, — უპასუხა მილგუამ. პოეტი ბერანჟე, რომელიც აღზარდა დედის მაგივრათ პროვინციელმა დეილამ, ყოველთვის პატივის ცემით იხსენიებდა მას. გრაფი ე. დემესტრი სწერდა პეტერბურგიდან: „მე დედაჩემზედ ვფიქრობ და სულ ბავშვივით ვსტირიოა.“

შესანიშნავი კომპოზიტორის მუნდელსონის საქციელი საკვირველი მაგალითია შვილურის სიყვარულისა და პატივისცემისა. როდესაც ის, დედის სიკვდილის შემდეგ პირველათ დირიჟორობდა, გულ თამაშში თავისი დედა გაიხსენა, უცებ მიატოვა ადგილი, გამოვარდა და რბაზიდან და მორთო ბავშვივით ტირილი. პოეტი შილლერიც დედის დიდი პატივის-მცემელი იყო. დედა ძალიან უმადლოდა მას მაზედ ზრუნვისათვის და სიკვდილის წინ დალოცა. ისტორიკოსს მიშლეს, დედის მოგონების დროს, არ შეეძლო ცრემლები შეეკავებია. წაიკითხეთ მისი ახალგაზრდობის მოგონებანი და დაინახავთ, თუ რას ლაპარაკობს ის თავის „საწყალ დედაზედ“.

ნუ თუ, ამის შემდეგ არ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ დედების პატივის-ცემა არის შესანიშნავ ადამიანთა ძირითადი თვისება, რაც ცხადათ მოწმობს, თუ როგორ როლს ასრულებდნენ მათს აღზრდაში ქალები, რომლებმაც მათ სიცოცხლე მიანიჭეს. იმათ უსათუოდ შეუძლიათ ზევით ხსენებულ ისტორიკოსთან ერთად გაიმეო-

რონ შემდეგი სიტყვები: „მე დაკარგე ზრე თუ დედა, არამედ სამაგალითო მეგობარიც, რომელიც იყო ჩემი გამამხნეველელი და შემწე საქმის შესრულების დროს“.

III.

შესანიშნავი ადამიანები, რომლებსაც მამები უძლიდნენ თავიანთ მოწოდების განხორციელებას, მარა დედები კი ესმარებოდნენ მათ.

ალიონ სპყურადღებოა კიდევ შემდეგი ფაქტი: მამამ ყოველთვის არ იცის თავისი შვილის მისწრაფებანი და სურვილები და ხშირათ წინ უდგება მისს მოწოდებას. ზოგს უნდა შეიღოს ვაჭრობა შეასწავლოს, როცა უკანასკნელს ლიტერატურა უყვარს; ზოგი ძალუთ ასწავლის შვილს ღვთის-მეტყველებას, როცა მის (შვილს) ბუნების-მეტყველება უყვარს და სხვა ასეთს შემთხვევებში ბავშვი ხელს იღებს, იმ საგანზე, რომელსაც მას აძალებენ. აი, ამ დროს შვილს ხელს უწყობს, ხანდინან ჩუმათაჲ კი, დედა-ის მიხვდება შვილის მიმართულებას, დაუმტკიცებს ქმარს, თუ რა ბრწყინვალე მომავალი ემნება მისს შვილს დაქრავმოყვარეობა ნებას არ აძლევს მას არ დაეხმაროს შვილს და არ შეუწყოს ხელი მისს მისწრაფებაში. რამდენი შესანიშნავი ადამიანი დარჩებოდა უსახელოთ, თავიანთ ჯიუტი, თუმცა კი მოსიყვარულე, მამებთან ბრძოლაში, რომ დედები არ დაჰხმარებოდნენ მათ თავიანთ მოწოდების განხორციელებაში! ერთი, თავის

დროის ძალიან ნაწყავლი ადამიანი, ვიკ დე-ლა მირან-
 დოლი, საშინლათ სძულდათ მამას და ქმრებს, რომელ-
 თაც აერჩიათ სამხედრო კარიერა; მირან დოლს ბავშვო-
 ბრძან წიგნის კითხვა უყვარდა და მხოლოდ დედასთან
 შეეძლო დამშვიდებულყო და თავისუფლათ ამოესუნთქა.
 ეს ამიო, რომელიც მეთექვსმეტე საუკუნის საუკეთესო
 მსწავლულთაგანია და რომლიცა მთელი სატრანგეთი
 თავს იწონებს, პარიზში წავიდა სასწავლებლათ მანძის წი-
 ნაალმდგე; რა გაიგო ეს მამამ, აღუკრძალა მას სახლში
 დაბრუნება. მარა ამ დროს მას დაეხმარა დედა, რომელ-
 მაც ქმრის ჩუმათ შეიღოს საზრდო უგზავნა და სწავლა
 არ მიატოვებია. შესანიშნავ ნატურალისტს, ლონენის,
 საშინლათ უკრძალავდა მამა მცენარეების კრფვას და
 ერთ მშვენიერ დღეს აღუთქვა შეიღოს დაეწვა მისთვის
 ბუნების-მეტყველების შინაჯარსიანი წიგნები, თუ ის თავს
 არ ღაანებებდა ამ საქმეს. ერთხელ კიდევ მიბარა ლინ-
 ნეი მამამ მატყელს. მარა ყველგზე საგულისხმო ისაა,
 რომ პატარა ლინენის დედა დიღოს რა სათანოდ დგე-
 ბოდა მფიროსათვის. ესაუზმის მოსწმხადებლათ და მითა ატ-
 ლევდა შეიღოს საშუალებას დიღით, მამისადგომამდე, მი-
 ნდვრები ჩამოერბინა. ჩააცმევდა ხოლმე თბილათ დედა
 მას, შექებდა სურვილს და აგზავნიდა მინდვრებში მცენ-
 რეების საგროვებლათ; ამასთანავე აბარებდა უსათუოთ
 ექვს საათზე მოსულიყო, რადგან ამ დროს მამა ღეთის-
 მეთყველების სწავლუბას დაუწყებდა. კრიტიკოსი მარმო-
 ნტელი თავის წერილებში (მეშუარებში) მოგვითხრობს,
 რომ მისს მამას ნდომებია მისი ვაჟრათ აღზრდა და მხო-
 ლოთ დედის დაჟინებით შესული სკოლაში.

ბერნადენ დე სენ პიერო საშინლათ სძულდა მამას
 და უნდოდა სჯოლიდნ გამოყვანა, მტრა ამას წინააღუ-
 დგა ბავშვის ნათლად და სენ პიერს სწავლა არ მიატო-
 ვებინეს. შესანიშნავ პრეტეს გიოტეს გზგიეებით უყვარდა

თეატრი როცა ფრანკფურტში საფრანგეთის ჯარები იდგა, მას არც ერთხელ არ გამოუშვია თეატრში წარმოადგენა. სადაც იმ დროს კლასიკურ პიესებს თამაშობდნენ. მამა ამისათვის შვილს უწყურებოდა და ეუბნებოდა, რომ ის უსარგებლოთ ხარჯავს ფულებს. მარა დედა ყოველთვის შვილს ემხრობოდა და ესვეწებოდა ქმარს ეპატიებია პატარა გიოტესათვის, როცა ის სადილზედ დაიგვიანებდა, რაც ხშირათ ხდებოდა. მატობრიანმა დედის წყალობით შეისწავლა ბერძნული და ლათინური ენები; პოეტს დიუსს დედა მუდამ აქეზებდა ლექსების წერისათვის, როცა მამა ამისათვის შვილს სასტიკათ ეპყრობოდა. დიდეროტს დედა ჩუმათ უგზავნიდა ფულებს პარიზში, როცა ის მამას წაეჩხუბა იმისათვის, რომ იგი კონონმდებლობის შესწავლას არ დაადგა. შესანიშნავ კომპოზიტორს ბეტხოვენს მუზიკას მამა ასწავლიდა, მარა ისე უგულოთ, რომ ყოველ წამს ცდილობდა შვილისათვის შეეძულებია ეს საგანი, მარა აქაც, დედის დაჟინებით, ბეტხოვენმა მუზიკას თავი არ დაანება. რომანისტი ბალზაკი თავისს მამას უყურებდა ისე, როგორც ცენზურას, რომელსაც მისი მიმართულება არ სწამდა.

პრუსიის მეფე ფრიდრიხ დიდი, სულ წაჩხუბებული იყო მამასთან, რომელიც მუდამ მისი გემოვნების და მიმართულების წინააღმდეგი იყო. ახალგაზრდა პრინცი მხოლოდ დედისაგან ლებულობდა დახმარებას და თავისს აზრებში წაქეზებას. ფრიდრიხის დედას ერქვა დაროტეა, ის იყო ძალიან ქვიანი და ლამაზი ქალი. ეჭვი არაა, რომ დედისაგან შვითვისა თავისი თვისებები ფრიდრიხმა, რომელმაც ვოლტერი დაიახლოვა, რისთვის მამამ მას დაცინვით საფრანგეთის მშვენიერი ქვეა უწოდა.

კიდევ შეიძლებოდა მოგვეყვანა ბევრი მაგალითი, მარა ესეც კმარა, მხოლოდ ორს კიდევ მოვიხსენიებთ, რომელნიც ცოცხლათ ამტკიცებენ ჩვენს აზრს: შესანიშ

წერილი სოფელ მუშას

(მეორე *).

ჩემო ერთგულ მეზობელო ბეჯან!

(იწყობი იანვრის)

ვინგან გამოგზავნილი მეორე ბარათი მე გასულ წელსვე მივიღე ზაფხულში და მასში მოთავსებული კითხვების ერთ ნაწილზედ პასუხიც უკვე მოგწერე. მაგრამ ეხლა ამ შენი უკანასკნელი წერილიდან ვტყობილობ, რომ იმ წერილს შენამდის არ მოუწვიაა!. სრულებით დაიკარგა ის, თუ კიდევ შესაძლებელია იმის მიღება, ამას, რასაკვირველია, მომავალი გვიჩვენებს.

განვაგრძობ დანარჩენ კითხვებზედაც პასუხის მოცემას.

ჩემს პირველ წერილში უკვე საკმაოდ დაგიმტკიცე, რომ ერთად-ერთი მიზეზი ჩვენის დღევანდელის სიღარიბისა, ისევე ჩვენივე სიზარმაცე, მიუხვდენლობა-დაუდევრობა და უთავბოლო მოქმედებაა და ერთათ-ერთი გზა

*) „პირველი წერილი სოფელ მუშას“, იხ. „მოგზაურია“ № 9 და 10, 1902 წ.

ჩვენის ასეთის მდგომარეობის გაუმჯობესობისა, ისევ იმავე მიხედვებით შრომა-გამრჯელობაში და კეთილ-შობილურ მოქმედებაშია. ამასთანავე ისიც საკმაოდ დაინახეთ, რომ ლუკმა პურისაფვის ბრძოლა ერთმანერთის თავ-პირის მტკრევაში და სხვისი კუთვნილების ძალით მითვისებაში კი არ გამოიხატება, არამედ მიხედვნილ გამკვლევაში და გონიერულ შრომა-მეცადინეობაში. საკმაოდ დავამტკიცეთ ისიც, რომ ერთი ქცევა ადგილის პატრონს სულ ადვილათ შეუძლიან ოფიც-ხუთი ზარმაცის ქონება-ცხოვრება (თუ გინდ მამული) ხელში ჩაიგდოს, რასაკვირველია, მუჟაფირ და მიხედვნილი შრომა-მეცადინეობის წყალობით, ყველა ზემოხსენებულს ეხლა კდევ შემდეგი შეგვიძლია დავსძინოთ: ფული და საზოგადოთ სიმდიდრე (ქონება), ჩემო ბეჭან, ხელიდგან-ხელში გადამავალია. ის მარად იჭითკენ მაისწაფის, სადაც მეტი ცოდნა და შრომის მოყვარეობა... მართალია, ფულების შექმნა ხანდისხან უბატონსო მოქმედებითაც შეიძლება და ამნაირად ის დროთი-დრო უბატონსოს ხელშიაც ბანაკდება (ბინაყდება), მაგრამ ეს მხოლოდ დროებით. — რატომ? — იმიტომ, რომ ასეთი უბატონსო მოქმედებით შექმნილი ქონება აღრე თუ გვიან ისევ მეორე უბატონსოსი შეიქმნება. სიმდიდრე, ვიმეორებ, ყოველ შემთხვევაში ხანგრძლივ ბინასაც იქ ირჩევს, სადაც მეტი ცოდნა და კეთილ-შობილური შრომა-გამრჯელობა, ე. ი. იქ, სადაც სიმდიდრეთა შექმნის სურვილი და მეცადინეობაა, მაგრამ მხოლოდ კეთილ-შობილური მოქმედებით კი, აი, ასეთს ადგილას მიაქვს მასაც ბედნიერება *).

ხოლო წინააღმდეგ შემთხვევაში ის უბრალო ღამის გა-

*) რასაკვირველია, რამდენათაც ეს შესაძლებელია სიმდიდრისაგან.

მთევი მგზავრია და ამიტომაც მას არც რაიმე ხანგრძლივი ბედნიერების დატევება შეუძლია შენთვის. — „ფუტლები შომცა, თვარა შემდეგ ვილა წამართმევს იმასო!“ — იქნება სთქვა შენ. მაგრამ საქმეც იმწმია, ჩემო ბეჟან, რომ ფული ზარმაცი და უფიცი მუშის ხელში ჭკვირებს მისვლას, თარემ, რაც შენებება წასვლას, ამაზედ ისობრც ქვე ეკითხება იმას!... ასეა თუ ისე, დღეს, გარდა **მუყათა მუშაობისა** *), აუცილებელ საქიროებას შეადგენს ცოდნა-განვითარებაც და აი, რატომ: ვთქვათ დღეს შენს მუყათით შრომა-მოქმედებით (რომელიც ჩვენ პირველს წეროლში განვმარტეთ), ათა-ბათას მანეთამდის შემოსავალი გაქვს წლიურად. მაგრამ, თუ შენ აქ მეტი ნიჭი, მეტი ცოდნა და გამოცდილება არ გამოიჩინე და მის შემწეობით შენი მუშაობის საქმე კიდევ უფრო არ გააუმჯობესე, იმ შემთხვევაში გარწმუნებ, რომ შენი ქონებრივი შეძლებაც დიდს ხანს ვერ გასტანს. და ვერ გასტანს იმითომ, რომ რაცა შენს ასეთს შრომა-მუშაობას სხვებზე შენედავენ და მისგან საგრძნობელ ნაყოფსაც დაინახვენ, მაშინ, უეჭველია, (რამდენიმე ხნის შემდეგ) ისინიც ამაგვარ შრომა-მოქმედებას მოჰკიდებენ ხელს და ამნაირად, რამდენიმე წლის განმავლობაში, რამოდენიმე მოკვლე (კონკურენტი) გაგიჩნდება შენ. იმათი მოკვლეობა შენს მაწყენსო, იქნება სთქვა შენ! მოცილოება ან, როგორც ამას ეძახიან «კონკურენცია», იმას გაწყენს შენ, რომ — რაშიდაც ამდენხანს არი ათჴს მანეთამდის ლეზობდო, იმდენ დანამუშაებებ საქონელში, ესწო (კონკურენციის დროს) იქნება ათას მანეთამდინაც ველარ ან ლო!... რატომ? — იმიტომ, რომ ამ მოცილეთა შარის, უეჭველია, ისეთებიც გამოერევინ, რომლებიც შენზედ

*) თავისი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად.

უფრო ჭკვანათ, ადვილათ და ზეცილებით ნაკლები შრომით (ნაკლები ხარჯით) მოიმოქმედებს იმას, რაცაღ შენ დღეს ასე გაჭირვებით ეწვევი და, მიუხედავად, იმათ ნაკლებ ფასშიდაც *) შეუძლიანთ გაპყრონ თავიანთი ნაწარმოები, ვინემ შენ; ეს უკანასკნელი გარემოება, თქვა არ უნდა, რომ შენს დღევანდელს მუშტრებს ზე) იმათკენ გააქანებს ღა ამას ხომ, ჟუსათ უოთ, შენი დამარცხებაც მოჰყვება ქონებრივის მხრით. ამ ნაბრად, ჩემო ბეჟან, ყოველივე ექვს გარეშეა, რომ ორ ერთნაირ მუყაით მშრომელთა შორის, რომელსაც მეტი ცოდნა ღა გამოცდილება აქვს, იმას ერთი და იმავე მუქმედებისგან ყოველთვინ მეტი ხერიც ექნება. მეტი ცოდნა გამოცდილების უპირატესობა არც მარტო საქმის უფრო ადვილათ მოქმედებაში გამოიხატვის; იმას (მეტს ცოდნას) კიდევ მეტი მნიშვნელობა აქვს ნაწარმოების უფრო სარგებლიანად გაყიდვა-გასაღებაში... და, აი, ამის საბუთიც: ვსთქვათ, შენ ემზადებრ დღეს ადრეულა ბალის გყიდვას ღა ამასთანავე იცი, რომ ქალაქში ასეთი ბალის, ფუთის გაყიდვა ოთხ-ოთხ მანეთად შეიძლება, ხოლო, თავის ეზოში კი სამ-სამ მანეთად. შენ, რასაკვირველრა, გორც გორც უცოდინარმა და თან გამოუცდულმა, დაუფიქრებლივ ღა საქმის აუწონ-დაუწონველად გადაწყვიტე ბალის გატანა და გაყიდვა ქალაქში, რომელიც ასე ვერსით და შორებულია შენზედ! ხოლო, შენმან მუზობელმა, პარმენმა, (რომელიც უფრო მაღლნა) ასეთივე ბალის გაყიდვა თავის ეზოშივე ირჩია — სამ-სამ მანეთად. შენ ბარმენის ასეთი საქციელრ ჯერ-ჯერობით გაკვირვებს და

*) თავისა თავის დაუნარალებლად

**) ე. ი. იმ ზირებს, რომლებიც აქნობამდის შენგან უიღუფობდნენ საქონელს უფრო ძვირად

ანის მიზეზი კი ვერ გამოგირკვევია! თუმცაღა უნდა გაა-
 მოვტყდე და გიხხრა, რომ აქ გაუგებარი და გასაკვირი
 არაფერია, და თვით მიზეზიც ერთობ ჩვეულებრივია! მა-
 ინც, მიზეზი?—მიზეზი ის არის, რომ პარმენმა, როგორც
 მეტი ცოდნა-გამოცდილების მექონემ, წინდაწინვე გაი-
 თვალისწინა თავისი მოქმედების შედეგი, უკეთ რომ
 ვსტკვათ, იმან გამოიჩინაგარიშა, თუ რა დაუჯდებოდა მას
 ფუთი ბალის ჩატანა, ქალაქში, ამ საქმეზედ მისვლა-მო-
 სვლას რა ხარჯი დასჭირდებოდა, აგრეთვე დაახლოვე-
 ბით შეზომა, თუ რამოდენა ფუთი ბალის წახდენა შეი-
 ძლებოდა გადატანის დროს. ამ ნაირად, იმან წინდაწინვე
 შეიტყო, რომ ფუთი ბალის ქალაქში ჩატანა და იქ ოთხ
 მანეთად გაყიდვა ძვეს ხელს არ მისცემდა. რატომ?—იმი-
 ტომ, რომ ფუთი ბალის იქ ჩატანას და გაყიდვას მანეთ
 ნახევრის ხარჯი სჭირდებოდა. ეს ხარჯი პარმენმა გამო-
 აკლო ქალაქში ფუთი ბალის ღირებულებას (4 მ.—
 1 მ. 50 კ. = 2 მ. 50 კ.) და მიიღო ორ მანეთ ნახევარს,
 რომელიც, ფუთი ბალის ნამდვილს ღირებულებას შეა-
 დგენდა. მაშასადამე, თვითეული ფუთი ბალის ქალაქში
 გაყიდვა მას ათ-ათ შაურის ზარალს აძლევდა! (რადგანაც
 ფუთში იმას ეზოშივე აძლევდნენ სამ-სამ მანეთს). შენ
 კი, ჩემო ბეჟან, შვიდასი, ფუთი ბალი სიხარულით გადა-
 გაქვს ქალაქში გასაყიდათ, რასაკვირველია, იმ იმედით,
 რომ შენ ფუთში თითო მანეთით მეტს აიღებ ქალაქში,
 ვინემ პარმენი თავის ეზოში. მაგრამ, სამწუხაროთ, ბო-
 ლოს ცუობილობ, რომ ფუთს ბალში თითო მანეთის მო-
 გების მაგორად, ათ-ათი შაური წაგიგია, ე. ი. შვიდას
 ფუთში, სულ—სამას ორმოცდაათ მანეთამდის! თქმა არ
 უნდა, ქალაქში, რომ ფუთი ბალის გაყიდვა ოთხ მანე-
 თად და ხუთმეტ შაურად შესაძლო ყოფილიყო (სოფე-
 ლთან შედარებით, ქალაქში ერთი შაურით მეტის აღე-
 ბა. რომ შესაძლო ყოფილიყო ფუთს ბალში), მაშინ პა-

რმენს შენ ვერც ქე მოასწრებდი იქ ბალის ჩატანას და გაყიდვას, რატომ? იმიტომ, რომ ამ შემთხვევაში პარმენი (ქალაქში გაყიდვით) შვიდასი ფუთი ბალისგან, შეიდასჯერ მეტს თითო შაურს ჩაიდებდა ჯიბეში, ვინემ ამავე ბალის ეზოში გაყიდვით. პარმენს, როგორც შენზედ მეტს მკოდნეს, თავისი მუშაობის დროს შესაფერად მოწყობაც ადვილად შეუძლია და შემდეგ იმისი სულ უფრო და უფრო გაუმჯობესებაც, გაუმჯობესებულად, დასამუშავებელი იარაღის გამოწერ-შემენით და ამნაირად, ხსენებული შრომა-მოქმედების გაადვილება და თანაც ერთი და იმავე ადგილიდგან მეტის შემოსავლის (ნაყოფის) მიღება. და ყველა ეს რის შემწეობით? — რასაკვირველია, შენზედ მეტის ცოდნის და განვითარების წყალობით. და, აი, სწორეთ ამიტომ გინდა აქ შენც დიდი მეცადინეობა, დაფაცურება და ჭკუა-გამჭრიახობა. უკეთ რომ ვსთქვათ, შენ გინდა დღეს ბრძოლა; ბრძოლა, პირველად, არა შენს მეზობლებთან, არამედ თვით შენი საკუთარი თავის შეუგნებლობა-უცოდინარობასთან! ბრძოლა შენს მეზობლებთან არა მუშტით და ძალ-მომხრეობით, არამედ მეტის ცოდნა-ჩიხვდენით და მეტის განვითარებით! აი, სწორეთ ასეთი ბრძოლაა დღეს ჩვენთვის საჭირო. მაგრამ რა ვქნათ, რომ ასეთი ბრძოლაც იმავე ცოდნას თხოულობს!? ამნაირად, ჩემო ბეჟან, საითაც კი გადადგამ დღეს ფეხს, ყველგან დაგჭირდება ცოდნა, ცოდნა და ცოდნა. ხოლო, ამ უკანასკნელთა მოსაპოვებლად კი საჭიროა მკოდნე პირთა გაპირების დაჯერება და თანაც წიგნაკების და ჟურნალ-გაზეთების კითხვა. რომელი თქვენგანიც მუყაით შრომასთან ერთად ჟურნალ-გაზეთებსაც დიდის ყურადღებით მოეპყრობა და იმათ კითხვას არ დაიხარებს, მერწმუნე, ის ზემოხსენებულ ბრძოლაშიაც გაიმარჯვებს. რატომ? — იმიტომ, რომ წიგნაკების და ჟურნალ გაზეთების კითხვა იმას, ყოველ

შემთხვევაში, მეტს ხერხს, მეტს საშუალებას და მეტს ცოდნა-განვითარებას მისცემს და ამიტომაც ასეთს გონიერს სოფლებს მუშას აქედგანვე შეეძლება მოიფიქროს; გააკეთოს და ისარგებლოს იმით, რის მოფიქრებას და გაკეთება-სარგებლობას შენ შესძლებ ოცი თუ ოცდაათი წლის შემდეგ! (რასაკვირველია, იმ შემთხვევაში, თუ შენ ჟურნალ-გაზეთების კითხვას არ ეტანები) ამწარიად, სანამ შენ რომელიმე მოქმედების შეცვლა, შენდა სასარგებლოდ, აზრში მოგივიდოდეს, ის მანამდის უკვე ხელ მომთბარი იქნება ასეთი მოქმედებით დათან, ამ შენთვის ახალს საქმეში, გამოცდრილი და უფრო დახელოვნებულიც. ამიტომ, ასეთ საქმეში, დახელოვნებულ კაცთან ყაირათის გაწევა უცოდინარისგან ყოვლად შეუძლებელი იქნება.

სხვა რომ არა იყოს რა, ასეთ შენზედ მეტ შტოდნე და დახელოვნებულ ადამიანს შეუძლია კიდევ მეორე, სულ სხვა ნაირ საქმეს მოჰკიდოს ხელი, რომელიც შენთვის უცნობი იქნება, მაგრამ მისთვის კი ცნობილი და თან ფრიად სასარგებლოც. ამიტომაც შენ, ჩემო მეზობელო, ამისთანა კაცთან ბრძოლაში (ბაზარზედ მოცილეობაში) მარად დამარცხება მოგელის. ზისაც კი უნდა ასეთ ბრძოლაში გაიმარჯვოს, იმან უსათუოდ წიგნაკების და ჟურნალ-გაზეთების წყალობით—თავისი თავის განვითარებას უნდა მიჰყოს ხელი. და, აი, სწორეთ ამიტომ გირჩევ შენც, ჩემო ბეჟან, ამ უკანასკნელზედ ყურადღების მიპყრობას და იმათ კითხვას. წიგნაკების და ჟურნალ-გაზეთების შემწეობით შენ (როგორც ეს შემოთ უკვე აღვნიშნე) სხვებზედ უწინ აინკვლევ და შეიძენ გაუმჯობესებულს და საუკეთესო სამუშეოარ იარაღებს; შესძლებ (მისივე შემწეობით) უფრო ნაყოფიერი შრომა-მოქმედების შეჩვენას და ამ უკანასკნელის რიგიანად მოვლას და ხელის შეწყობას; აგრეთვე ყველა თავისნა-

მოქმედარ-ნაშრომის შერჩეულ დროზედ (სხვებზედ უფრო მაღალ ფასში) ბაზარში გაყიდვას და საზოგადოთ, შენის სწრომა-მოქმედების ერთი-ათად განაყოფიერებას და თანაც განდვილებას! ყველა შემოსხნებულისგან ცხადია, თუ რა აუარებელი სარგებლობის მოტანა შეუძლია შენთვის წიგნაკების და ჟურნალ-გაზეთების კითხვას და ამიტომ მეც ხელმეორედ გირჩევ და თანაც გთხოვ, რომ შენ დღეობდგანვე შეუდგე იმათ კითხვა-შესწავლას, მით უფრო, რომ იმათი შოვნა შენ (წასაკიხხათ) არ გაგიჭირდება, რადგანაც ეხლა სამკითხველო უკვე არსებობს თქვენში. მაგრამ სამკითხველოც რომ არ იყოს ჟურნალ-გაზეთების გამოწერასა და იმათგან სარგებლობაში მანაც ვერაფერმა ვერ უნდა შეგიშალოს ხელი! რადგანაც აბი და თუთხმეტი მანეთის გაუღებლობა ისეთ რამეში, რომლის შემწეობითაც ათასჯერ მეტის მიღება შეიძლება — უმეცრებასთან ერთად ხომ მიუტევებელი ცოდვაც იქმნება?! და ასეთი რამე დღეს შენთვის უსათუოდ წიგნებო და ჟურნალ-გაზეთებია. მე, ჩემო ბეჟან, დიდის სიამოვნებით ვიგონებ იმ დროს, როცა თქვენ, სამკითხველოს დაარსების პირველ ხანებში, თავს იყრიდით ამ უკანასკნელში და ჟურნალ-გაზეთების სჯა-ბაასს გაფაციცებით თვალ-ყურს ადევნებდით. მაგრამ რა ვქნა, რომ, სამწუხაროდ, ესეთ სასიამოვნო მოგონებას მეორე დამამცირებელი მოვლენა მიშხაშებს?! „რა მოვლენა ასეთი ჩამშხამებელიო“, — იტყვი შენ! ეს ის მოვლენა გახლავს, ჩემო მეზობელიო, რომ დღეს თქვენ სამკითხველოს ზურგი აუქციეთ და ამის მაგივრად, რომ მისგან გესარგებლებით, სასაცილო-საოხუნჯოთ გაიხადეთ ის!!!... და განასახეთი საქციელი მიეტევება ჭკონიერ აღამიანთ?! ცოდნა-მიხვდენის და განვითარების აბუჩათ აგდება, ნუ თუ თავისივე თავის აბუჩათ აგდება, უარ-ყოფა და დამცირება არ არის?! და შერე, რამ გამოიწვია თქვენში ასე-

თი ყოვლად სამარცხვინო საქციელი? ალბათ გემახსოვრება, ჩემო ბეჟან, თუ რა ნაირი პასუხი მივიღე მე ერთი შენი მეზობელთაგანისგან, როცა საზოგადოებას ვსთხოვე აეხსნა მიზეზი ასეთი შეუფერებელი საქციელისა: „თქვე დალოცვილო, აქნობამდღს იმას ჩაგვიჩინებდით, რომ საქითხველო დავიარსოთ და ის გაგვაკეთებდნო; ეხლა ღმერთმა ესეც გვაღირსა, მაგრამ რათ გვიღნდა მერე? იმაში (ჟურნალ-გაზეთებში) გარდა ლანძღვაგინებისა ვერას იპოვი და განა იმის დამწერმა ლანძღვაგინებაც ჩემზედ უკეთ იცის ვითაამ? სხვა რამე სიკეთე, თვარა ლანძღვა-გინების პროფესორი მეცა ვარო და სხვა...!“ თქვენ კი, ჩემო მეზობელო, გამტყუნებულს მაგივრად, სიცილით და ვაშას ძახილით დააჯილდოვეთ ასეთი სამარცხვინო ორატორი!!... გაზეთში შეუფერებელი ლანძღვა-გინების წინააღმდეგი მეცა ვარ, ჩემო ბეჟან, და ამიტომაც ამის შესახებ, მე უკვე გავგზავნე ერთ-ერთ რედაქციაში ვრცელი წერილი ამ სათაურით: „რა გავლენა აქვს მკითხველ საზოგადოებაზედ ჩვენს ჟურნალ-გაზეთების გაუთავებელ ლანძღვა-გინებას?“ დიახ, იმათი შეუფერებელი პოლემიკის წინააღმდეგი, თქვენთან ერთად, მეც ვიყავი და ეხლაც ვარ, მაგრამ ეს იმას კიდევ არ ნიშნავს, რომ ხსენებულ ჟურნალ-გაზეთში მას შემდეგ, ვითომც და აღარაფერი დაწერილიყოს ჩემთვის სასარგებლო!!... და, მაშასადამე, რა მოსაზრების ძალით შეგვეძლო უარ გვეყო იგი? «შეუმცდარი ღმერთიც არ არისო», — იტყვიან ხოლმე ჩვენში და, მართლაც, ისეთი აღამიანის წარმოდგენა ხომ ყოვლად შეუძლებელია, რომელიც მარად შეუმცდარი იყოს თავის მოქმედება-საქციელში?! ამიტომ ხსენებული ლანძღვა-გინება *).

*) ვგულისხმობთ „კვალის“ № 46 (1898 წ.), № 11

უბრალო შეცდომათ უნდა მიგემჩნიათ, და არა ისეთ რა-
იმე საშინელებათ, რომლის შემდეგ ვითოვდნა ისეთი წმი-
და-წმიდათას უკუზღდებაც კი შეიძლება; როგორც არის
ჩვენთვის ყურნალ-გაზღთი!!... რა თქმა უნდა, ისინი,
რომ თქვენისთანა ახალ-ფეხადგმულ მკითხველი საზო-
გადოების შეხედულობა-მიმართულებასთან ყოფილიყვენ
ახლო გაცნობილი, მშინ იმათ, უსათუოთ ყსიც ეცო-
ტჩნებოდნა თუ რა გავლენას იქონიებდა თქვენზედ (მა-
თვანვე) ყურნალ-გაზეთის დამცირება და მიწასთან გას-
წორება, და ამ შემთხვევაში ისინი რომ მისდგეშიაც არ
იკისრებდნენ თქვენთინ ასეთის სამსახურის გაწეას. რა-
ტომ? — რიტომ, რომ თქვეულის მათვანის (რედაქციე-
ზის, ყურნალ-გაზეთების) მძსწრატებას შეადგენს რაიმე
კეთილის მოქმედება და თქვენისთანა მშრომელ ხალხთა
მდგომარეობის გაუმჯობესობა. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ
ასეთ მიმპატიურ მიზანთან მისაღწევათ (თავიანთი შეხე-
დულება-მიმართულებისამებრ), თვითეული მათვანი, თა-
ვიანთ საყუარ გზას რჩევს და მაშ, რაღა გასაკვირია,
რომ (ამ ამოჩჩევს ღროს) ყველას ერთი და იგივე მწო-
რია გზა არ შეზედეს?! ასეა თუ ისე, აწინდელი თქვენგან
თავის მართლება ყოველ-გვარ საჭუთს მოკლებული იყო
და თანაც სასირცხრ და გაუგებარი!

რაც შეეხება იმას, რომ ვჩინომც, ყურნალ-გაზეთე-
ში, თქვენთინ სასარგებლო და ხელ-მბსაწვდენი არაფე-
რი იწერებრდეს, ამის შესახებ შემდეგს მოგახსენებ: აღ-
ვითლი შესაძლებელია ყოველ დღე, მართლაც, ვერ ჰპო-
ვო შიგ შენთვან, ცხდვრებაში გამოსადეგი მალამო; მა-
გრამ სამაგიეროდ, — მეორე ხუ. შესაშევერ უსათუოდ შე-

(1899 წ.) და სხვ. აგრეთვე „აგურის“ №№ 245, 253
(1898 წ.) და №№ 17, 62 (1899 წ.)

ხვდებოდა იმაში (ჟურნალ-გაზეთში) ისეთ რამეებს, რომლის როგორც გაგება, ისე მოხმარებაც ადვილი იქნება შენტვის. და თუ დღეს მრავალი თქვენგანი სულ სხვა აზრისანი არიან ჟურნალ-გაზეთებზე ეს იმიტომ, რომ ისინი სრულებითაც არ კითხულობენ ამ უკანასკნელთ და, მაშასადამე, საიდგანლა ეცოდინებათ იმათ, იწერება დღეს ჟურნალ-გაზეთებში იმათთვის, (ცხოვრებაში) გამოსადევნო ცნობები, თუ არა?! რა არის ამის მიზეზი? — მიზეზი ის არის, რომ თქვენ ერთხელ თუ რამე არ მოგეწონათ ჟურნალ-გაზეთში, შემდეგ ამ უკანასკნელს ექვის თვალით უყურებთ და იმით სრულებითაც აღარ სარგებლობთ! ასეთი მოსაზრება და შეხედულება-საქციელი შემდეგში უკიდურეს დასკვნამდის მიგიყვანს შენ, ჩემო ბებო: ვინცოდაა თუ ოდესმე ირინესგან მომზადებული სადილი არ მოგეწონა, გამოდის, რომ შემდეგშიც მისგან გაკეთებულ სადილის ჰამასაც უსათუოთ თავი უნდა დაანებო!... მაგრამ აქ შენ ასე როდი იქცევი! რატომ? — იმიტომ, რომ იცი თუ რა შედეგი მოჰყვება ასეთ საქციელს. ამასთანავე ისიც გესმის, რომ ასეთი საქციელი სამარცხვინო იქნება შენტვის და თანაც უგუნურების და უმეცრების მომასწავებელი. აი, სწორეთ ასეთი უგუნურების და უმეცრების მომასწავებელი იქნება თქვენთვის რომელიმე ჟურნალ-გაზეთის სამუდამოთ ათვალ-წუნება და იმათი უარის ყოფა. იქნება დღესაც შეგხვდეს შენ ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში ისეთი უშვერი სიტყვები, რომელნიც შენი ზნეობრივი შეხედულების წინააღმდეგი იქნება, მაგრამ რა ვუყოთ მერე? ასეთი უშვერი სიტყვები, შენ, როგორც გონიერმა ადამიანმა, სრულებით უყურადღებოთ უნდა დასტოვო და ქვევით იმაში (გაზეთში) შენტვინ სასარგებლო რამეების ძებნა განაგრძო. აი, ამნაირი მოქმედებით შეგიძლია შენ ასცდე იმ უგუნურება-უმეცრებას, რომელიც მე ზემოთ დაგისახელიე. მთელს

თქვენს საზოგადოებაში, ჩემო ბებო, რა არ მოიპოვება ისეთი ადამიანი, რომელსაც თავის სიცოცხლეში ერთხელ მაინც არ მოექნიოს კეთი თავის მეზობელზე და განა ასეთი თავისი მეზობლის დამკირება, როგორც არის ჯოხიფ ვალახვა და თავის გატეხა, სამარცხინო მხეცობა არ არის?! განა ასეთი ერთმანერთის შეურაცყოფა-დამკირება მისატევებელი კია ვინმესგან?! დიახ, ასეთი მოქმედება სამარცხინოა და თანაც მიუტევებელი, მაგრამ რა გაეწყობა! ამებისთვინ თქვენ არვის გაღუგდისხართ ჯერ... პირიქით, ყველა მცოდნე და განვითარებული ადამიანი ცდილობს თქვენ ხელი მოგცეს, გაქვირებული მდგომარეობა შეგიმჩატოს; წიგნაკების და ჟურნალ-გაზეთების შემწეობით თქვენაც განგავითაროს და ამ უკანასკნელის წყალობით უმეცრებაზედ და ზემოხსენებულ კეტის ფრიალზედაც ნელ-ნელა ხელი აგადგბინოს. მწერალი, ჩემო ბებო, როგორც მცოდნე და განვითარებული, თქვენსავით კეტის მოქნევას ვერ იკისრებს და ამიტომაც, როცა გულმოსულია, ის ხშირად უშვერ სიტყვებს მიმართავს ხოლმე თავისი მოწინააღმდეგის დასამკირებლად. ამის მიზეზი იგივე მოუთმენლობა და თავ-დაუქერლობაა, რომელნიც, ასე გასინჯეთ, თქვენ კეტსაც კი გაღებინებთ ხელში თქვენზე გამგულისებელი მეზობლის!!!... და, მაშასადამე, რა მოსაზრებით შეგიძლიან თქვენ, სიტყვით გულის მოფხანაც აღარ აპატიოთ ისეთ პირებს, რომლებიც თქვენ, ყოვლად სამარცხინო, კეტების ფრიალსაც (ერთმანერთ შორის) გიტევენ და შემდეგ, ყველა ამის მიუხედავად, კიდევ თქვენი მდგომარეობის გაუმჯობესობაზედ მეცადინეობენ?!... ყველა ზემოხსენებულისგან ცხადია, რომ დღეს თქვენგან თავის მართლება ზემოხსენებულ საქციელში *) უსათუოდ სა-

*) გაზეთებს იმიტომ არ ვკითხულობთ, რომ გაზეთში ვხედავ ვითომც დასძლევა-გინების მეტი აღარაფერი იქნება!

მარცხენოა და კიდევ უფრო სამარცხენო იქნება იგი (თანაც თქვენზე გამათახსირებელი), თუ რომ თქვენ დღეს იქითაც ექვის თვალით დაუწყებთ ყურებას (მხერას) ისეთ წმიდათა-წმიდას, როგორც საზოგადოთ ჟურნალ-ვაზეთია ადამიანთათვის. თქვენ თუ გინდათ დღეს სხვებს არ ჩამორჩეთ და სხვებზედ უარეს გაქვირებულ მდგომარეობაში არ ჩავარდეთ, მაშინ ზემო ნაჩვენები საქციელის გასამართლებელ საბუთების ძებნას თავი უნდა შიანებოთ და სამაგიერო თქვენი მდგომარეობის გაუმჯობესობაზედ თვითონვე უნდა იზრუნოთ, აურეთვე საქმის რევიანად და თქვენთვის სასარგებლოდ მოწყობას. თვითონვე უნდა შეეცადოთ. ამას, უსათუოდ, მცოდნე პირებიც დაინახვენ და მაშინ, უექველია, თვითყული მათგანიც სიხარულით ეცდება (ჟურნალ-ვაზეთების საშუალებებით) მრავალად ყველა ის, რაც თქვენთვის მართლაც საჭირო და ცხოვრებაში გამოსადეგი იქნება. ამ ნაირად, ჩემო ბებენ, თქვენი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად დღეს შრომა-მოქმედებასთან ერთად საჭიროა ცოდნა, ცოდნა და ცოდნა, რომლის შეძენა მხოლოდ ჟურნალ-ვაზეთების და წიგნაკების კითხვით შეიძლება!

პირველ წერილში მე სკოლაში შვილების აღზრდის აუცილებელ საჭიროებაზედ მივითითე ხელი. მაგრამ მე იქ ერთი ისეთი დიდი რამ არ ამინიშნავს, რომელსაც პირველი ადგილი უჭირავს ბავშვების საბოლოოდ აგებანობაში. და იმათ, როგორც თავისთვინ, ისე თავიანთ თანამშემულეთათვის, გამოსადეგ თუ, გამოუსადეგრობაში. რა არის ასეთი დიდი რამ, იკითხავ შენ. — ასეთი დიდი რამ ბავშვების (სკოლაში მბრძანებლის) რევიანად აღზრდა გახლავს, ე. ი. იმათი თავიდგანვე სწორ გზაზედ დაყენება, საგანზედ ჰემარტი და სწორი შეხედულების ჩანერგვა, კარგის აწისგან გამორჩევა და საზიზღარე, შეუფერებელი მოქმედების მათგან შეზიზღება და კეთილბედ

თუ საქებურის საზოგადოთ მოწონება. აი, ყველა ის უსაჭიროესი თვისებანი, რომლების ჩანერგვა, ბავშვის არსებაში ფფითეულ მშობელთაგნის წმინდა მოვალეობას შეადგენს, მხოლოდ თავიდანვე ამნაირად ნაზარდი ბავშვიდან შეიძლება გამოვიდეს საბოლოოდ, მართლაც, სასიქადულო და ყველასთვის სასარგებლო მცოდნე ადამიანი. წინააღმდეგ შემთხვევაში პატარა კაცუნას (ბავშვის) სვე-ბედი, უსათუოთ შემთხვევას ჩაუვარდება ხელში.

უკეთ რომ ვსთქვათ, ხასიათ-დაუმაგრებელი ბავშვის, საბოლოოდ ავ-კარგიანობა დამოკიდებული იქნება იმ პატარა წრეზედ (ამხანაგებზედ), რომელთა შორის ეგ პატარა კაცუნა პირველადვე ამოჰყოფს თავს. კრატომ? — იმიტომ, რომ უკუღმართი აღზრდის წყალობით მასში ჯერ არავითარი რწმენა, არავითარი კეთილ-შობილური შეხედულება საგანზედ არ იქმნება ფესვ-გადგმული და ამიტომაც ის თავის ამხანაგებზედ რაიმე კეთილ-გავლენას ვერას დროს ვერ იქონიებს, ხართო, თვით მასზედ კი ყველა, იმისდა მიუხედავად, ავი იქნება იგი, თუ კარგი. ამისთვის ასეთ ღიღ-მნიშვნელოვან საქმეს, ჩემო ბებო, ყველა დიდი ყურადღებით-ც უნდა მოვეპყრათ. მაგრამ რას იქ, რომ შენ, მოუცლელიობის გამო, ბევრიც რომ იცოდე, აქ მაინც ვერას გახდები!... ამიტომაც ვერაღ-ერთი იმედი აქ დედაა, ის დედა, რომელიც თავსაც კი ანაცვალებს თავისი შეილებების კეთილ-დღეობას. მაგრამ რა ჰქნას საწყალობა, რომ აქ მისთვისაც ცოდნაა საჭირო და ამ ცოდნის შექმნისათვის კი იგივე წიგნაკების და ეურნალ-გაზეთების კითხვაა?!... ამნაირად, გამოდის, რომ შეილების რიგიანათ აღზრდისათვის საჭიროა შენმა ცოდნაც ეხლავე მიჰყოს ხელი წიგნაკების და ეურნალ-გაზეთების კითხვას და ამრიგად თავისი თავის განვითარე-

ბას *). — «კარგი დაგეშართოს, კარგი იყოს ეურნალ-გა-
 ზეთების საშუალებით თავისი თავის განვითარება, მაგრამ
 ყველა ამავებისთვის, როგორც მოგვხსენებათ, დროა (მო-
 ცლა) სწავლა, ის დრო, რომელსაც მე და ჩემი ცალი,
 ირინე, ორივე მოკლებულნი ვართო!» — იტყვი შენ.

რადგანაც ასეთი საჩივარი სხვებისგანაც ბევრჯერ
 მსმენია, ამიტომ საჭიროდ მიმაჩნია ცოტა შევაჩერო შე-
 ნი ყურადღება ამ სავანზე და მით ასეთი საჩივრის უსა-
 ფუძელობაში თვითონვე დაგარწმუნო. შენ აქ ნუ დაგა-
 ვიწყდება, ჩემო მეზობელო, რომ ვისაც სურვილი და
 ნდობა აქვს, ის ყოველ შემთხვევაში დროსაც ბევრს
 შოულობს ამავებისთვის; ხოლო ვინც მოკლებულია ამ
 ღირსებას, ის გარწმუნებ, თუ გინდ შეგელი წელიწადიც
 უსაქმოდ იყოს, მაინც არას გააკეთებს და თავის უგუ-
 ნურობა-უმეცროების გასამართლებლათ იმავე მოუცლე-
 ლობაზედ მიგბრუნებს ხელს!!... შენდა დასარწმუნებ-
 ლად ნათქვამში აქ მე ვისეთ ღირს ავირჩევ, რომლის გა-
 ნმავალობაში სოფელიცა მუშაი წლის სარჩო უნდა მო-
 იწიოს. რა დროს არის ასეთი გაცხარებული მუშაობა?

*) ამ შემთხვევაში სოფელს დედას დიდ სამსახურს
 გაუწევდა მატარა წიგნები „ბეშქის“ ნათარქმნი ბ. ნათარქმ-
 გან, მაგრამ ვინ არის მოწოდებელი? ჩვენში ჯერ კიდევ არა აქვთ
 კარგად შეგნებული ის ტექნიკა, რომ მარტო წიგნების
 გამცემს არ არის საკმაო; იმას ხალხში გავრცელება უნდა
 (რაც საშუალებით, ეს ამდსთვის უკვე არსებული საზოგადოე-
 ბის საქმე!), თორემ სოფელს დედას და მამებმაც კი
 სრულებითაც არ იციან: არის გამცემული მათთვის სასარგე-
 ბლო წიგნი სადმე, თუ არა?!...

„მეუღე გულში მდებარდა და, უმანა, მანს მითხარითა“,
 — სწორეთ ისე მოგვდის ჩვენც.

იმ დროს, როცა სოფლელი მუშა სჩვესავს, მარგლავს, თოხნის, ტეხს და ჰკრეფს. მაშ, გადვიდეთ საგანზედ, მაგრამ იმ პირობით კი, რომ შენ კარგად ჩაუჭვირდე ისეები მოქმედებების აღნიშვნას, რომელთა გაკეთებისათვის გაცილებით ნაკლები დროა საჭირო, ვინემ თქვენი ხმათა გაკეთებას აქნობამდის ანდომებდით. ამანებისთვის მე აქ ავიღებ მაგალითად, შენ მეზობელ ესიკას, რომელმაც ამას წინეთ (ნაწილ-ნაწილად) სამ ქცევა აღგიღამდის შეიძინა! ერთი ქცევა თავისივე ეზოს მახლობლად, ხოლო დანარჩენი ორი კი შენი ეზოს გვერდით (შენი ეზოს პირდაპირ, ახლო). ესიკას სახლიდგან შენს ეზომდის, ჩემო ბებენ, თუ მეტი არა, ორ ვერს ნახევარი მანძი იქნება და, მაშასადამე, თვითყელის იქ (სამუშაოთ) მისვლამოსვლა ხუთი ვერსის მანძილს შეადგენს, რომლის გაღლაშინაც (თვითყელ მუშაობის დღეს) ესიკას საათ ნახევარი დრო მანძი ეკარგება! ეს აღვიღებ, რომ თქვენ მოგხეტიქრებიათ ამდენ ხანს, და გადაგეცვალათ ერთმანერთისთვის *), მაშინ თვითყელი თქვენგანი (სანამ ამ ორი ქცევა აღვიღოს დამუშავებას გაათავებდით) თვითყელ მუშაობის დღეს საათ ნახევრამდის თავისუფალ დროს მოიგებდა, და ყოველ დღე თქვენ, რომ საათ ნახევარი გეხმარათ ქურნალ-გაზეთების წასაკითხათ, მაშინ მერწმუნე, რომ არც ერთი მათგანი არ დაგრიზოდათ თქვენ წიუკითხავი და გადაუთვალთერებელი. ამ ნაირ აღვიღებების ერთად თავის მოკურას, გარდა ზემოხსენებულისა.

*) ე. ი. ის ორი ქცევა სახნავ-სათესი, რომელიც ესიკას შენ ეზოს მახლობლად აქვს, შენთვის მიეთვისება და სამაგიერათ კი იმ ზღბადიდან, რომელიც შენ ესიკას მახლობლად აქვს, ორი ქცევა სახნავ-სათესი მასთვის მიეკუთვნება (მხვეთვისება).

ნებულასა, სხვა მნიშვნელობაც აქვს. მაგალითად, ვსთქვათ, რომ დილას ცა მოღრუბლულია დასაწვიმრად მომზადებული. შენ ხედავ ამას და ვერ გაგიბედნია აყანაში წასვლა... რატომ? იმიტომ, რომ თუ, მართლა, გაწვიმდა, შენ ისევ სახლში დაბრუნება მოგიწევს და ამნაირად, საქმის გაკეთების მაგივრად, უმიზნოთ წვიმი-სგან დაწუნწყვა!.. — «როცა ცა წვიმას გვიქადის, ჩვენ შეგვიძლია სრულებითაც არ წავიდეთ აყანაშიო», — იტყვი შენ. მჯერა, ჩემო ბეჟან, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ასე საწვიმრად მომზადებულმა ცამ შესაძლოა, ხანდახან, მთელი დღეც გასტანოს და ასეთ ლოდინში შენც მთელი დღე გაგაცდენიოს!.. ხოლო, შენ თუ სახნავ-სათესი (შეძლებისა დაგვარად) თავის ეზოზედ გექნება-მოკიდებული, მაშინ საწვიმრად მომზადებულიცა ხომ ერთი საათის სამუშეო დროსაც ვერ დაგიკარგავს? ესეც ცოტაა. ეხლა ვსთქვათ, რომ შენ ხეხილები გაქვს გამენებული შენს ადგილებში. ამას, რასაკვირველია, მეტი თვალ-ყურის გდება, მეტი მოვლა-მოწყვესვა სჭირია და აბა ამას რანაირად შესძლებ შენ, თუ ეს ხეხილები სხვადასხვა ადგილას გექნება დაფანტული?! სხვა რომ არა იყოს რა, ერთის ადგილას, ორი და სამი დარაჯიც ვერას გახდება და ეს უკანასკნელი უფულოთ ხომ არსად მოიპოვება?! ამნაირად, თქვენი საკუთრება-სახნავ-სათესის (გადაცვლა-გადმოცვლის წყალობით) ეზოს მახლობლათ, ერთად თავის მოყრა, გარდა შრომა-მოქმედების შემჩატებისა და მასზედ სახარჯავის შემცირებისა, იმ თავისუფალ დროსაც საკმაოთ იძლევა, რომლის უქონლობაზედაც თქვენ ამდენხანს ამყარებდით თქვენგანვე ეურნალ-გაზეთების წაუკითხავობის მიზეზებს! ამისთანების ამოჩენა სხვა თქვენს მოქმედებებშიაც ბევრი შემოიძლია, ჩემო მეზობელო, მაგრამ, რა ვქნა, რომ ამავებისთვის აქ არც დრო მაქვს და არც ადგილი. ამიტომაც მხოლოდ ერთ იმათგანზედ

კიდევ მიგითბრთებ ხელსა და დანარჩენს კი იშვლია შენ თვითონვე მიაქცევ ყურადღებას. ამ უკანასკნელი მაგალითისთვის მე ვიღებ აქ შენგან წისქვილზედ დასაფქვა-ვი სიმინდის ზიდვას. შენ გქირდება კვირაში (რასაკვირ-ველია, მთელი ოჯახისთვის) ორ ფუთამდის მჭნდის ფქვი-ლი, რომელიც შენ თავისივე ზურგით გადაგაქვს დასა-ფქვადათ შეიღწე ვერსის მანძილზედ (წისქვილზედ), რაც ტვირთიან კაცზე შეადგენს (იქით და აქეთ) ხუთი საათის სპსიარულო გზას. ამ ნაირად შენ ყოველ კვირაში ნახევარ-ნახევარი მუშაობის დღე გეკარგება! და რატომ, მერე? — იმიტომ, რომ ბქვენ ჯერ არც თქვენს უმიზნო ტანჯვა-ჯაფას, არც უსარგებლოდ დროის დაკარგვას არავითარ ყურადღებას არ აქცევთ! და ეს, რომ ქვეშა-რიტებაა, აი, ამის საბუთიც: ამაში შენც დამეთანხმები, რომ თვითეჟღეს თქვენგანს, დღეს, უღლოდ ხარები და ურემიც უსაქმოთ სახლში ჰყავს გაჩერებული, რომლის შემწეობითაც არამც თუ ორი ფუთი საფქვავის, არამედ ორმოცდაათ ფუთამდის შეიძლება წაღება. მაგრამ თქვენ კი ღინც, ყველა ამების მიუხედავად, თავისივე ზურგით შიათრევთ (მითრატყავთ) ორ-ორ ფუთობით ამო-დენა მანძილზედ!... ნუ თუ აქაც დაიწყებს რომელიმე თქვენგანი თავის მართლებას?! იქნება სთქვათ, რომ სანამდის ორმოცდა ათი ფუთი ფქვილი დაიღვოდეს, მანამდის ის წახდება და რომ არ წახდეს, სად გვჭეშოვება ოჯახში ამოდენა ფქვილის მოსაკვებელი ჭურჭელიო? კარგი, თუ გინდ ასეც იყოს, მაგრამ, რატომ თქვენ აქაც არ შეგიძლიათ ერთმანერთში შეთანხმდეთ და ერთმანეთს, მეზობლებმა, ძმობა-ამხანაგობა გაუწიოთ?! აი, მაგალითად, დღეს მიგაქვს შენ წისქვილში რვა ფუთამდის საფქვავი (ერთი თვის სარჩო); მაგრამ ნუ დაგავიწყდება, რომ ამავე ურმით ერთად, ორმოცდაათ ფუთამდის საფქვავის წაღება შეიძლება და მაშ, რას წააგებ იმით, რომ

იმპულს (ურემზედ) შენმა ხუთმა მეზობლებმაც დაუდოს თავი-თავი რვა-რვა ფუთი საფქვავე?! წააგებ კი არა, კიდევ შოიგებ ამნაირი მოქმედებით! რატომ? — იმიტომ, რომ მეორე, მესამე, მეოთხე, მეხუთე და მეექვსე ჯერ-ჯერით თვითვეული მათგანი რა წავა წისქვილზედ თავის ხარ-ურმით, სამაგიეროთ, რასაკვირველია, შენს რვა ფუთ საფქვავესაც თანაც წაიღებს *). ამნაირად გამოდის, რომ ასეთი მოქმედების წყალობით, ორმოცდა რვაჯერ ამოდენა მანძილზედ ტვირთის მითრევე-მოთრევის მაგიერათ თვითვეულს თქვენგანს მოუწევდა იქ (წისქვილზედ) წასვლა მხოლოდ ორჯელ წელიწადში და ისიც ხარ-ურმით და არა თავისი ზურგის წამებით!... ნუთუ თქვენ, ამნაირად მოქმედების შემოკლებით (ამით ხომ შრომაც შემჩატებული იქნება!), იმოდენა თავისუფალი დროც აღარ შემოგვმატებათ, რომ წიგნაკების და ჟურნალ გაზეთების წაკითხვა შეგეძლოთ?! ეხლა ამ ზემო ნაჩვენებ თავისუფალ დროს თუ მიუმატებ კიდევ კვირა-უქმეებს და ისეთ ამინდებს, როცა მუშაობა არ შეიძლება, მაშინ შენც დარწმუნდები, ჩემო ბეჟან, რომ ამოდენა დროს განმავლობაში არამც თუ წიგნაკების და ჟურნალ-გაზეთების წაკითხვა, ჯრამედ რის გაკეთება და მოქმედება არ შეიძლება?!

ასეთი მოქმედებით შენ შეგიძლია ირინესაც შეუმჩატო მისი დღევანდელი მძიმე მდგომარეობა (რასაკვირველია, შრომა-მოქმედების მხრივ) და მით მისცე მასაც იმოდენა თავისუფალი დრო, რომლის განმავლობაშიაც მა-

*) ვისაც ხარები არა ჰყავს, იმათ შეუძლიათ სამაგიეროთ მთელი დღე მოკეხმარონ. ამ ნაირად შენც მოკეპული იქნები და ისიც, რადგანაც მას თვეში ამდენხანს ორი დღის მუშაობა უძღებოდა ამ საქმეზედ!..

საც შეეძლოს თავისი თავის განვითარება. და რა ნაირად შეგიძლია ეს შენ? — ეს შეგიძლია შენ ოჯახის უფრო რიგიანად მოწყობით, რაში გამოიხატვის ოჯახის რიგიანად მოწყობა? — მრავალ სხვადასხვაობის შეცვლა-მოწყობაში, მაგრამ უწინარეს ყოველისა კი შენი სამზადი სახლის გადაკეთებაში. ხოლო რა არის იმაში გადასაკეთებელ-გასაუმჯობესებელი, ამაზედ ამნაირი კითხვის პასუხები მიგვითითებს ხელს; რას წარმოადგენს დღეს თქვენი სამზადი და თანაც საცხოვრებელი სახლი? — ის წარმოადგენს დღეს ოთხ-კუთხედ ლოჯიან სახლს, ისლით დახურულს, რომელსაც ზედა სხენი ქერებით (მრგვალი ხეებით) აქვს ჩაბოვებული (ჩაქერული) და იგივე სანახევროთ ღიჯა! წინა-უკანა კარები ცეცხლის ძლიერი ქარისგან დასაცავათ, რათა ამ უკანასკნელმა სულ ერთიანად არ გაფანტოს იგი! ამიტომაც, როცა ძლიერი ქარი არ არის, ასეთი კარები ზამთრიან-ზაფხულიანა სულ დაფეთილია (დაღებულია)! ფანჯრების მაგიერობას აქვს დაღებულ კარებთან ერთად, კედლების ქურტუმბოლები და საძირკვლების ქვეშიდგან ხუმუროები *) ასრულებენ. სხენის შუა ადგილისგან ჩამოშვებულა ოჯინჯალი, რომელზედაც ჰკიდია ცოლის ნამზითვი ჯაჭვი **). ამ ჯაჭვ-ოჯინჯალის საპირდაპირით გაკეთებულია ყვერბი, რომელზედაც იწფება ცეცხლი ***). აი, შენი სამზადი სახლიც, რომელიც სახლს კი არა, უფრო წარმოადგენს ქარ-სიცივის სათარეშო-კარავს, რომელშიაც მხოლოდ წვიმისგან შეიძლება თავი დაიფაროს ადამიანმა! თქმა არ

*) გამოდრეკებულს ადგილს ეძახიან.

***) ჯაჭვზედ კარდალი და ჩარხანი ჩამოიკიდება.

***) ყვერბს ერთი კედრით უდგია კერია, რომელზედაც

შეშას ჩამოუწყობენ თავებს.

უნდა, რომ ასეთ საქრულ ადგილზედ სადილ-ვახშმის კეთება და შეოჯახობა ყველასთვის გასაჭირი და აუტანელი იქმნება!.. ასეთ სახლში სადილ-ვახშმის გაკეთებას ოთხ-ხუთ ტვირთამდის შეშა მარტო სჭირდება და აბა, სადა აქვს ირინეს ამოდენა შეშა, თუ თვითონ სადმე არ მჩხვებნა (მოფიხნა) და არ მოიტანა?! შე დალოცვილო, ზაფხულისთვის კი არა, შენ ხშირად ზამთრისთვისაც არა გაქვს შეშა მომზადებული! შეშის უქრანლობასთან ერთად ირინეს, ასეთი უხერხული საცეცხურიც უჭიფრებს საქმეს. რატომ?— იმიტომ, რომ იმან კეცი თუ შედგა ცეცხლზედ, მაშინ უხალის ხარშვა უნდა შესწყვიტოს, ხოლო ფხალის ან ხარტის ხარშვა თუ განაგრძო, მაშინ კეცი ვეღარ გაახურებს დროზედ და ამნაირად, შას მჭადის გამოცხოვა დაუგვიანდება! და რადგანაც, როგორც ერთი, ისე მეორეც, თავის დროზედ, უსათუოთ მომზადებულნი უნდა იყოს, ამიტომაც ირინე იძულებულია ალიონიდან მოკიდებული. შეადღემდის ცეცხლი ფიხნა-ფუხნით ანთოს! ხოლო ასეთი ცეცხლის უძლურება ვინ არ იცის? ვერ მოასწრობთ მჭადის, დასაფარებელი ფურცლის მოტანას, რომ ის უკვე ჩანელბული (ჩაქრობილი) ზაგხვდებათ თქვენ. მაშასადამე, თუ გზდათ, რომ სადილის კეთებში არ შესწყდეს, საჭიროა ისევე ფიხნის მოძებნა და ცეცხლის ხელ-მეორედ შემობრუნება!!— აშნაირად, გარდა სხვადასხვა აუტანელი და თან უთავბოლო ტანჯვისა, საწყალ ძრინეს, ტუნჩიც *) წამწვარი აქვს მარად ცეცხლის პერვისაგან!.. ეს ხომ არც ერთი არ მოუვიდოდა ირინეს, რომ შენ არსებულ ყვერბის (საცეცხლული) მაგივრად, სამზად სახლში, რუსული ფეხი გედგას თავისი პლიტით? მაგრამ მე შენ

*) ტუნჩის—ბაგეს ეძახიან.

წინა წერილში და ც გიბხარი ღმ ამას ეხლატ გნგმერ-
რებ, რომ შენ, მარტო დაუდევრობის გამო, ვერ შიგნ-
ქცევია ამდენხანს ირინეს ასეთი უთავ-ბოლო ტანჯვა-
წვალაზე ყურადღება, თორემ რა არის აქ ისეთი გაუ-
გებარი, რომ შენისთანა ადამიანი ვერ შიხედეს მას?! დი-
ახ, გაუგებარი აქ, ჩემზე ბევრად, არაფერია, მით უფრო,
რომ ყველა ამავებედ ბუნება დიდი ხანია თავისთავით
გითითებს ხელს. აბა, კარგად დაუკვირდნ თავის თავს,
თუ შენი დაუდევრობა და ხაქციელი თვითონვე არს გა-
გიკვირდეს: ვსთქვათ, შემო აწერილ სამხად სახლში, შენ,
გინთია ცეცხლი და ხარ ზედ მიცხუნებული (რასაკვირ-
ველია, წამთარში). ოთხი-ხუთი წუთის შემდეგ ასეთი
თბობისა, შენ გრძობ, რომ წინა კედარო უავე გეწვება
და უკანა (ზურგის) კი გეყინება! შენ, რასაკვირველია,
ხელაუდ შეტრიალდები, მაგრამ ვაი ამისთანა შეტრიალე-
ბას, შენ ეხლს, ცეცხლის გამო, ზურგი გეწვება და წი-
ნა კედარო კი ისევ გეყინება! ამანიად შენ, ჩემო მე-
ზობელო, თუმცაღა შესაწავ გოჭივით ტრიალებ ცეც-
ხლის პირში, მაგრამ იმას კი მაინც ვერ მიმხვდარხარ,
რომ ამის მიზეზი ცივი ქარია, რომელიც დაფეთილი კა-
რებისგან და კედლების ქურტულიანებისგან შემოქირქი-
ლებს!! ამდენხანს მაინც ვერ მოგიფიქრებია, რომ ამ
ცეცხლის პირში, ასე შესაწავ გოჭივით ტრიალის თა-
ვიდგან ასაცილებლად, მარტო სამხადი სახლის შეტკე-
ჩვა-შელესვა საჭიროა!... ბუნებამ ამითაც არ კმაყოფი-
ლდება. ის, ქურტულიანების და ზემუროების შემწეო-
ბით, წამოუქროლებს და ხან ცეცხლის აღს გადმოაწ-
ვდენს შენსკენ, ხან ფურს შემოგიბოლტებს თავ-პირში და
როცა ამითაც ვერას ხდება, მაშინ კი იმავე ქარის შემ-
წეობით (წინა-უკანა კარებიდგან) გაგულისებულს გააქვს
გამოაქვს იქით-აქეთ საყვერბულიდგან წაკვერცხლი! მა-
გრამ, რაი ბერე? შენთან მაინც ვერას გახდა! იმან ამი-

თავ ვერ შესძლო თავ მიზეზებზედ მიექცია შენი ყურადღება! და მერე რა ჯრის ასეთი შეუწყნარებელი უგუნურობის მიზეზი? — სიზარმაცე და დაუდევრობა! მაშ ეხლა მგინც მივაქციოთ ყურადღება ბუნების ასეთ საქციელს და გამოვარკვიოთ, თუ რა არის იმის მიზეზი, რომ ის დღეს, ასე უსარგებლოთ ამოდენა შეშას გვახარჯვინებს?!

ამის მიზეზი ის არის, რომ მას (ბუნებას) უნდა დღევანდელ შეშის სიძვირებზედ შენი ყურადღება მიექციოს რამე ნაირად და თანაც ისეთი რამე საშუალება მოგაფიქრებლოს, რომლის შემწეობითაც ეხლანდელი შეშის ხარჯის შემცირება ერთდროით მაინც შეიძლებოდეს. ის შენსავე სახლში წამდაუწუმ ფუტით გახრჩობს, რატომ? — იმიტომ, რომ შენ ამ ფუტისთვის ცალკე გასავალი გზის გაკეთება გაფიქრებლოს. შენ ის (ცეცხლის შემწეობით) ყვერბის პირას განგებ ხან ერთ კედარს შეგაწვავს, ხან მეორეს, ხან ერთს გაგიყივნებს, ხან მეორეს, რატომ? — იმიტომ, რომ შენ ეხლანდელი ყვერბის მაგივრად, ისეთი რამე ცეცხლის დასანთები მოგაგონებლოს, რომლის შემწეობითაც ადამიანთა სხეულის ნაწილებს (ერთ და რამე დროს) ერთნაირი სითბოს მიღება შეეძლოს ის შენ კედლები! ქურტუმალებისგან და ხუმრობებისგან განუწყვეტლივ გიქირქილებს, ხოლო ხანდახან ცეცხლსაც მიგიფანტ-მოგიფანტავს თჯახშიდ, რატომ? — იმიტომ, რომ ამით მას უნდა შემომავალი ქარის საწინააღმდეგეთ შენ რაიმე მოგაფიქრებლოს და სხვა.

თქმა არ უნდა, რომ შენ ასე სიზარმაცე-დაუდევრობას არ დავძლიე, იმ შემთხვევაში, ვუსათუოთ შენს ასეთ გაქივრება-წვალებასაც ყურადღებას მიექცევი ამდენხანს და ამ უკანასკნელის თავიდან ასაცილებლად შენს სამზად სახლს სულ სხვანაირად მოაწყობდი, ე. ი. იმას ამდენხანს მშვენივრად შეტკეხავ-შეღესავდი (ჯერ

წითელი მხრით შელესვილი და შემდეგ კირით შეათეთუ
რებდი მხოლოდ); სხვენის ქერებსაც ერთი-მეორეზედ
უფრო კარგად მიატკბნიდნი; სიცივის დროს, ფარებსაც
მოხურულს იქონებდი და სენათლისთინ კი ერთ-ორ
ფანჯარას გაუკეთებდი თაფის-სამზად სახლს; ეხლანდელი
საყვერბულის მაგივრად, ერთ რომელიმე კუთხეში რუ-
სულ ფეხს (პატარა ფურნის მაგვარს) მიაშენებდი და ამ
უკანასკნელზედ პლიტასაც (კაქმელების მოსამზადებლათ)
მიადვმიდი და სხვა.....

აი, სწორეთ ასეთი მოქმედებით შეგიძლია შენ,
დღეს, იხსნა შენი ოჯახი ზემოხსენებული სიცივ-კანკა-
ლის, ტანჯვის და წვალებისაგან; შეგიძლია აგრეთვე
დღევანდელი უთავ-ბოლო შეშის ხარჯიც ერთი-ათათ
შეამცირო და ყველა ამით ირინეს იმდენი თავი-
სუფალი დროც მიანიჭო, რომ მას მოსვენებაც შეეძლე-
ბა და თვით ჟურნალ-გაზეთების წაკითხვაც.

ახლა დროა ცოტა სასტუმრო სახლშიაც მივიხედ-
მოვიხედოთ. რით განსხვავდება იგი სამზადი სახლისაგან?
— იმით, რომ სასტუმრო სახლში მეტი სიწმინდეა კი-
დეც იმით, რომ სინათლისთვის ამ სახლს ფანჯრები აქვს
დაკეფებული და არა ხუმუროები და კედლებში ჭურ-
ტუმალეები! ხოლო, რაც შეეხება სიცივეს, ამით კი ის
ვერათფრით განსხვავდება სამზადი სახლისგან. მიზეზი?
— მიზეზი (გარდა კედლების შეუღებავობის და ქვედა ია-
ტაკის რიგიანად გაუკეთებლობისა) ჩვენებური ბუხარია,
რომელიც (იატაკიდგან დაწყებული) ალყასავით მარჯვეთ
არის მიბჯენილი ცის სივრცეში!.. ასეთი ბუხრის საშუ-
ალებით (თუ კი თავის დაღწევას არ დაიხარებთ) თამამად
შეგიძლიათ გაარჩიოთ ცაზედ თვითფული ვარსკვლავი! *)

*) სწორეთ დურბინდის მაგიერობას გაგიწევს, მიკითხუ-
ლო!

სწორედ ამიტომაც არის, რომ ასეთ ბუხარში ხან წვიმა ჩამოუპარტყუნებს და ხან ქარი ჩამოუბერავს და თავლებს სულ ფუტონს ამოგიმსებს! მამ, გამოადის, რომ აქაც (სასტუმრო სახლში) შენგან ყურადღების ღირსი იგოვე სრცივე და უთავბოლო შეშის ხარჯი ყოფილა! მართლაც და შენ თუ ცივს დღეში მოგინდა ასეთ ოდაში ჯდომა და არ გინდა სიცივემ გიმსხვერპლოს, ამ შემთხვევაში იმ დრომდე განუწყვეტლივ უნდა აყარო ბუხარში შეშა, სანამ დაწოლის დრო არ მოვა და საბანს არ შეათარებ თავს! დღე კიდევ არაფერი გიჭირს, მაგრამ დილით ადგომას არ იკითხავ? ვინ ჯრის მამაცი, რომ ამ გაცხინულ ბუხარში ცეცხლი შეანთოს!.. ამიტომაც, ასეთ ყინვიან დილას, ხშირად კოლ-ქმარში პატივიც ჩამოვარდება ხოლმე: «კაცო, ერთი თუ არ გეზარება, წამოდექი და შენაზე ცეცხლი ბუხარში, თორემ ლამის არის სიცივით დავიხოცათო», — ეუბნება კოლი. — «ქალო, რა დაც ბრჭყვალები მიჩხუტუნებს გვერდებში და რომ აედგე, ვაი, თუ უარესი მომჩვიდეს! სჯობს ისევლე *) შენ წამოდგე ეხლა და რამე ნაირად ცეცხლით მოაპუყუნო, **). — უპასუხებს ქმარი. ამ ნაირად, სიზარმაცის მონა-მორჩილი, სიცივის თავიდგან ასაცილებლად, ავადმყოფობასაც იგონებს და ეს კი ვერ მიუფიქრებია ამდენხანს, რომ ყველა ამების მოსასპობლად მარტო ისეთი თი ფეჩის გაკეთება საჭიროა, როგორც შემოდებულია ქალაქებში. იქნება შენ მოგწონს ძველებური ბუხარი და არ გინდა მან თავი დაანებო? გახლდეს ბატონო, მაგრამ

*) ისევ — ისევლეს ნიშნავს.

**) მძუყუნება იმას ჰქვია, როცა დიდი ვაი-ვაგდახით ძლივს მათნებ პატარა ცეცხლს, რომელიც ჩქარ-ჩქარს ჩაიღულებს და შემოსაბრუნებლად ხელახლად ბერვა სჭირდება.

ამ შემთხვევაში იმას (ბუხარს) ისეთი თავ-სახურავიხმინც გაუკეთე, რომელიც შიგნიდან გარეთ სიტბოს არ უშვებდეს და გარედგან შიგნით—სიცოცეს. ასე ვაკეთებულ ბუხრიან ოთახში შენ ორჯერაც არ დაგჭირდება ცეცხლის დანთება (დღეში) და თან ოთახიც მარად თბილი გექნება. ასეა თუ ისე, სახლების შეტკეზვ-შემოღესვა, სამზად სახლში პლიტიანი ფეხის დადგმა, სასტუმროში ან რუსული ფეხის მოწყობა, ან და არსებული ბუხრის გაუმჯობესება დღევანდელ შემის ხარჯს ერთი-ათად შემამცირებს; ოჯახში სიწმინდის დაჭერასაც ხელს შეუწყობს; სახლებში საკმაოდ სიტბოს დაიჭერს; თქვენ შრომასაც ერთი-ორად შეამჩატებს და მით, ირინეს, მეტ თავისუფალ დროსაც საკმაოდ მიანდებებს.

ახლა გავდივით (წინააღმდეგ დაპირების) ირინეს გაუთავებელ წყალის ზიდვაზედ და ბავშვის დასაძინებლად იმისგან აკენის ჯრწევა-ქანჯალზედ! კიდევ კარგი, რომ ზოგიერთებს ეზოშივე ეშოვება ოჯახში საჭირო წყალი. მაგრამ შენს ცოლს, ირინეს, ის ხომ ათასდ ფეხის ნაბიჯის მანძილიდან აქვს საწიკავი?! თუ მეტი არა, ხუთჯერ დოქებით წყალის მოტანა ირინეს მაინც მოუწდება დღეში და ამნაირად ერთ-ათასი ნაბიჯის გადადგმა (იქით-აქეთ), რაც შვიდი-ცერსის მანძილს უდრის! ირინეს გამოდენა მანძილის გავლაზედ და იქ დოქების წყლით ავსებაზედ, დღეში ორ საათ ნახევრამდის, დრო ეკარგება, მაშინ როდესაც ამებების მოქმედება შენ ხუთმეტრი წყლის განმავლობაშიაც კი თამამად შეგიძლია!!... რა ნაირადო?—იკითხავ შენ.—აი, ამ ნაირად: ხარ-ურემი შენ ხომ სახლში გყავს უსაქმოთ გაჩერებული? *) მაშ

*) ქებხა არაა საჭირო, რადგანაც ხარები დამ-დამობით სახლშია დაბმული.

აქ შენ ერთი ბოჩკის შეძენა (ყიდვა) გჭირია, რომელსაც ურემზედ დაუღებ და მით დიდი-დილობით (ვინემ ყანაში გვემგზავრებოდე) ირინეს ბოჩკა წყალს მიაწვდი. დღეში ერთი დიდი ბოჩკა წყალი ირინეს ყველაფერზედ ეყოფა და ამნადრად ისიც შემოხსენებული. ტანჯვა-წვალებისგანაც განთავისუფლებული იქნება. ეხლა მივაქციოთ ყურადღება მეორე საგანს. მოგეხსენებათ, რომ ბავშვი, როცა დასაძინებლად აკვანში ჩაწოლილია (ზეძლებლობის თუ სხვა რაიმე მიზეზის გამო), ხშირათ ტირილს ამოუკიდებს ხრლმე; ხანდახან დედა მაშინაც ჩააკრავს ბავშვს აკვანში, როცა ამ პატარა არსებას უძლი სრულტებრთაც არა სურს! *). დასაკვირველია, როგორც პირველ შემთხვევაში, ისე მეორეშიაც ბავშვი ისე არ დაწყნარდება, თუ იმას ვინმე არ ურწიანებს (უკეთ რომ ესტქვათ თუ ვინმე აკვანს არ აქანჯალებს იქით-აქეთ!) ხსენებული შემთხვევა, დღეში, რამოდენჯერმე გამეორდება და ამნადრად. საქმესთან ერთად, ირინეს, ორი-სამი საათის დრო აკვნის რწებაშიაც ეკარგვის! ამაში შეგთლაც მე ხომ არ შემიძღვია? — იტყვი შენ. — დიახ, აქაც შენ შეგიძლია შეგთა და, ვი, რანაირად: აიღე აკარკი და საიმედო თოკი, ჩამოაბი ერთ-სამედო ქერზედ და შემდეგ ასევე თოკის ბოლოზედ საიმედოთვე ჩვეობი ის აკვანის რომელშიაც განდათ ბავშვი დააძინოთ. მოძრა და გათავდა ასე გაკეთებულ აკვანში ბავშვის დაძინებას (მანანდელი **) ერთი-ორი საათის აკვნის ჯაჯგუნ-რა-ხუნის მაგიერად) ერთი-ორი გარწინების მეტად არ დას-
 ვი, რანაირად: აიღე აკარკი და საიმედო თოკი, ჩამოაბი ერთ-სამედო ქერზედ და შემდეგ ასევე თოკის ბოლოზედ საიმედოთვე ჩვეობი ის აკვანის რომელშიაც განდათ ბავშვი დააძინოთ. მოძრა და გათავდა ასე გაკეთებულ აკვანში ბავშვის დაძინებას (მანანდელი **) ერთი-ორი საათის აკვნის ჯაჯგუნ-რა-ხუნის მაგიერად) ერთი-ორი გარწინების მეტად არ დას-

*) ამათ იმ შემთხვევაში ჩადის დედა, როცა მას სე-

რობული რამე აქვს გასაკეთებელი და ბავშვი კი ხელს უშლის ამ უკანასკნელს შესრულებას.

**) მანანდელი ნიშნავს წინანდელს.

მუშაობას სალამოს რვა საათზედ მიყენებო. თავი და შენ
 კი შეიღ საათზედ! ამნაირად გოგიაშ დღის განმავლობა-
 ში თორმეტი საათი იშრომა და შენ კი მხოლოდ რვა
 საათი! უკეთ, რომ ვსთქვათ, იმან დღის განმავლობაში
 ოთხი საათით შენზედ მეტი იშრომა და მჭირავებელის სა-
 სარგებლოთ და ამიტომაც გოგიაშ ამ უკანასკნელისგან
 ოთხჯერ ორ-ორი შაურითაც შენზედ მეტი აიღო, ან რა
 ორი აბაზით. ახლა ერთი ვიკითხოთ: რათ გოგიაშაც
 გვიან არ დაიწყო მუშაობა და შენებრ აღრე არ გაათა-
 ვა? რათ: გოგიაშ ალბათ სცოდნია, რომ შრომაში
 განვლილი დრო იგივე ფულებია! და რადგანაც მის მი-
 ზანსაც მეტი ფულების აღება შეადგენდა, ამიტომაც იმან
 (გოგიაშ) დღის განმავლობაში შენზედ მეტი დროც იშ-
 რომა. აქედგან კი ცხადია, ჩემო მეზობელო, რომ კარგი
 და მუშაობა შრომელი ჯდამიანისთვის დრო იგივე ფუ-
 ლებია და, მაშასადამე, რამდენადაც ასეთი ჯდამიანი,
 (წლის განმავლობაში) მეტ დროს იშრომებს, იმდენად
 ის (ამ ხნის განმავლობაში) მეტ ფულებსაც ჩაიდებს ჯი-
 ბეში. უკეთ, რომ ვსთქვათ, ბევრი დროის შრომა გვივე
 ბევრი ფულები არის, რადგანაც ბევრ დროთა შრომას
 ყიდვას ბევრი ფულები უნდა და ბევრი ფულების შე-
 ძენას ბევრი დროის შრომა. ყველა შემოხსენებულისგან
 გამოდის, რომ დროს უსარგებლოთ გატარება (გაფლან-
 გვა). იგივე ფულების გაფლანგვა! ხოლო განსაზღვრულ
 დროში მეტი დროს გამოჩახვა და იმის შრომაში გატარ-
 რება იგივე მეტი ფულების გამოჩახვა და თავიანთ ჯი-
 ბეში მოგროვება. და რაკი ეს ასეა, ჩვენც მივიხედ-მო-
 ვიხედლოთ და შევიტყუოთ: წლის განმავლობაში გვეკარ-
 გება დრო უსარგებლოთ თუ არა? როგორც პირველ წე-
 რილში, ისე ამ წერილშიაც ჩვენ მხოლოდ შევეხეთ ისეთ
 დროს, რომლის განმავლობაშიაც თქვენ წლის სარჩოს
 იწევთ ხოლმე და თუ თქვენც დამეთანხმებით, ამ ხნის

განმავლო მათაც საკმაოდ გამოვაჩინე მე ემოდენა თავი-
სუფალი დრო, რომელიც თქვენისთანა მშრომელ მუშას
მოსესვენებლადაც ეყოფა და ეურნალ-გაზზეთების საკით-
ხავადაც მათ ეტლად რიგი მისდგა ზამთრის დღეებზედ და
ამიტომაც გაძლევ ასეთ კითხვას: რას აკეთებთ თქვენ
პირველ გიორგობისთვის (ნოემბრისთვის) მოკიდებული
პირველ აპრილამდე? — რასაკვირველია, გარდა სმა ჭამისა,
არაფერს! *) გამოდის, რომ თითქმის ნახევარი წლის სა-
მუშაო დრო თქვენთვის უსარგებლოდ მიდის! და რად-
განაც გამრჯელი მუშისგან დროს უსარგებლოთ გატა-
რება. იგივე ფულების გაფლანგვაა, მაშ, რაღა გასაკვი-
რია, რომ დღეს თქვენც აგოე ლარიბ-ლატაკნი იყ-
ვნეთ?!.....

არა, ჩემო მეზობელო, ასე ნუ იხამთ თქვენ. თუ
თქვენ გინდათ, რომ წინანდელი შემოსავალი ერთი-
ორად აქციოთ, იმ შემთხვევაში ეს წლის დანარჩენი ხუ-
თი თვეც უსათუოთ შრომა-მეცადინეობაში უნდა გაატა-
როთ. „ზამთარში რა უნდა გააკეთოვო“, — იქნება სიტყვა
შენ! მაგრამ ყველაფერს მოფიქრება უნდა, შე დალო-
ცილო, თორემ ზამთარში გასაკეთებელის მეტი რა არი?!
თუ გინდ ავიღოთ მარტო აბრეშუმის მოყვანა და ფუტ-
კრის მოშენება, რომელთა შემოსავლის ათჯერ გადიდე-
ბა შეგიძლიათ თქვენ, გაუმჯობესებული წეს-წყობილე-
ბის შემოღებით. ყველა ამანებისთვის საჭიროა მხოლოდ
ერთად ერთი დრო და მიწოდება. და რადგანაც ესაა,
როგორც თავისუფალი დრო (ნოემბერი, დეკემბერი, იან-
ვარი, თებერვალი და მარტი), ისე მონდომებაც (სურ-
ვილი) თქვენ ხელთ არის, ამიტომაც უნდა ვიმედოვნოთ,
რომ ვერც თქვენგან ხსენებული შემოსავლის ერთი-

*) აქ მე სხვაში მყავს სხვა შენისთანა მშრომლებიც.

ორად გადიდებას შეუშლის რაიმე ხელსა მაშ, მიეზობა-
 ლებო, ვიშრომით, მაგრამ რანაირად? — ეხლა ჩვენს გან-
 კარგულებაშია ზემოხსენებული ხუდი: თვეც კრომელთ
 შორის ორი თვე ისეთივე გამოერევა (კარგი დარიანი),
 როცა გარეთაც შეიძლება მუშაობა და დანარჩენო სამი
 თვე კრ (ავი დარის გამო) მხოლოდ სახლშია მაგრამ ამა-
 ზედ შემდეგ იყოს.

დასრულდა... თვეც კრომელთ
 შორის ორი თვე ისეთივე გამოერევა (კარგი დარიანი),
 როცა გარეთაც შეიძლება მუშაობა და დანარჩენო სამი
 თვე კრ (ავი დარის გამო) მხოლოდ სახლშია მაგრამ ამა-
 ზედ შემდეგ იყოს.

ძანად თქვენი კეთილის მსურველი ტ. არხმელაძე.

დასრულდა... თვეც კრომელთ
 შორის ორი თვე ისეთივე გამოერევა (კარგი დარიანი),
 როცა გარეთაც შეიძლება მუშაობა და დანარჩენო სამი
 თვე კრ (ავი დარის გამო) მხოლოდ სახლშია მაგრამ ამა-
 ზედ შემდეგ იყოს.

დასრულდა... თვეც კრომელთ
 შორის ორი თვე ისეთივე გამოერევა (კარგი დარიანი),
 როცა გარეთაც შეიძლება მუშაობა და დანარჩენო სამი
 თვე კრ (ავი დარის გამო) მხოლოდ სახლშია მაგრამ ამა-
 ზედ შემდეგ იყოს.

დოებებს, რომელნიც კარგათ არიან ვაცნობილნი ადგი-
 ლობრივ ხასიათსა და მთვრალობის გავრცელებასთან, შეუ-
 ძლიათ შეკრიბონ ზომები მთვრალობის შესახებ და ად-
 გილის და ღროის მიხედვით იმდენათ ფაქიზათ იხმარონ
 მთვრალობის წინააღმდეგ საბრძოლველი იარაღები, რომ
 შეაკავონ, ან მოსპონ ამ ბოროტების ზედგავლენა ხალ-
 ხზე. საწამლავეს მოსახლობმა წამალმა რომ გააქარწყლოს
 პირველს გავლენა, ზაჭიროა ერთისა და მეორის შეთან-
 ხმებული ხმარება; ეს კი ყველაზე ადვილი მისაწდომია,
 როცა საწამლავე და მისი მომსპობი საშუალება ერთ და
 იმავე არგანის ხელშია, რომ სიფხიზლემ განსაძევოს
 მთვრალობა, საჭიროა ალკოგოლის სამაგიერო საქმის გა-
 ვრცელება და ბრძოლა ცხოვრების ცუდ პირობებთან,
 რომელნიც ალკოგოლიზმს ჰბადავენ, ვითარდებოდენ მხა-
 რი-მხარ, ერთიმეორის გვერდით, და სრულიათ შეთან-
 ხმებული იყოს ალკოგოლის ხმარების განწესოების და
 შემცირების საქმესთან. ეს კი შესაძლებელია მხოლოთ
 მაშინ, როცა ალკოგოლის გაყიდვა და ალკოგოლიზმთან
 ბრძოლის საქმე თავმოყრილია ერთი და იმავე ხელმძღვა-
 ნელების, — სიფხიზლის საზოგადოებათა ხელში. საქმის
 ამრიგათ მოწყობა იმდენათ ცხადია, რომ სპირტული
 სასმელების გაყიდვის გადაწყვეთა ხაზინისგან სიფხიზლის
 საზოგადოების ხელში, ჩვენთვის სადღესხეალოთ საქმეა
 და ჩვენს დღევანდელი მავალეობა მოგვუმზადდეს წაადგ-
 გი ამ მოსალოდნელ რეფორმას ამიტომ საჭიროა დატრ-
 ხდეს რაც შეიძლება მომეტებული სიფხიზლის
 საზოგადოებათა. მაგრამ თუ ჩვენ გვინდა, რომ ეს საზო-
 გადოებები არ ემსგავსებოდნენ იმ მკვდრთ დაბუდებულ

ბაჭყალი, როგორც უკვე აღვნიშნავთ, სიფხვილის მხრეზელი საზოგადოებებია, საქირია გამოვარკვით, რაგვარი უნდა იყოს ამიციანები, პროვრამა და ორგანიზაცია საზოგადოებათა რომ მათმა მოქმედებამ ნაყოფი გამოიღოს. მთავრობა, როგორც ჩვენ დავინახეთ არის მისწრაფება დაეინშოთ სასმელთ გრძნობა ცხოვრებით უკმაყოფილებისა, რასაც იწვევს მისი არა სუსტრეელი მოწყობილობა. ცხოვრების სინაკლოლის უმთავრეს წყაროს და სოციალურ წესწყობილების ბნელ მხარეებს შეადგენს ეგოისტური მარტოხელობა და უღამიანთა შორის განცალკევება. აღამიანი იმძღვერება როცა თვისს მსგაჭსთან არის დაკავშირებული არათფერი ისე არა აცხოველებს აღამიანს და მხნეობას არ ჰგვრის, არათფერი ისე ხალისიან გუნებაზე არ აყენებს, როგორც თვისს მსგავს აღამიანებთან ერთობა, და მეორე მხრით, არათფერი ისე არ სტანჯავს აღამიანის სულს, არათფერი არ ჰბადებს მასში ისეთ სევედიანებას, დაღონებას და გულგატეხილობას, აღკოვოლიზმის ამ ერთგულ მოსამსახურეებს, როგორც გრძნობა მარტოხელობის და განდევნობისა, მისვლა-მოსვლა, ერთობა, ურთიერთშორის დახმარება, აი ეს უნდა ეწეროს ამიტომ სიფხვილის საზოგადოების სამოქმედო დროშაზე. ჩვენ ვიციით, რომ აღამიანის ნება ემორჩილება მის გონებას, გრძნობას და გარეშე პირობებს. გონებრივი ინტერესების მხრივ ერთობა აღამიანთა შორის უნდა გამოიხატებოდეს განათლების საქმეში ერთი-მეორის დახმარებაში, წოდების მომეტებულ გამდაბეურებაში. საზოგადოებრივი გრძნობის აღზრდა უნდა შეადგენდეს ხელაგნებას ძიზვის და ამიანის; არსებობის პარაბების გაუმჯობესება უნდა სრულდებოდეს შრომის დანება ურთიერთდახმარებელ საზოგადოებების ორგანიზაციებით. ერთობის ამ სამი ფორმის მიხედვით, სიფხვილის საზოგადოებებს, გარდა თვისს პირდა-

პირი მოვალეობისა — უკვე გაგრძელებულ აღკოცაღიზრ
 მის წინააღმდეგ ბრძოლისა, — წინ უძევებოდა ამი დღიანი
 კულტურული ამიციანა, რომელთა მიზანია მოუსპოს აღი-
 კოვოლიზმის განვითარებას ნიაღვრი და აღმოფხვრას იგი.
 პირველი ამიციანა მდგომარეობს გაგრძელებს ცოდნისა
 ბიბლიოთეკა-სამკითხველთა, საგვიანო სკოლების,
 საკითხვების, ლექციების, ადგილგასაგებ სისტემატიურად
 კურსების კითხვა-ცოდნის სხვადასხვა დარგებიდან, გამა-
 რთვას სამკენიერო ხელსაწყოების საწყოებისა, გამოცე-
 მა ააფ-ფასიან მდაბიურის ენით დაწერილ წიგნაკების და
 სახელმძღვანელოებს და სხ. მისთ. მეორე ამიციანაა
 ხელაგების ჰოშულარიზაცია: იაფ-ფასიან თეატრების,
 კონცერტების, სამხატვრო გამოფენების, გამართვა,
 მუსიკალურ-დრამატულ წრეების დაარსება, იაფ-ფასიანი
 გამოცემა საუკეთესო ხელაგურ ნაწარმოებთა და გადა-
 ლება საუკეთესო მხატვრობის მიერ დახატულ სურათე-
 ბის და სხ. მისთ. მესამე ამიციანას შეადგენს დახმარება
 ყოველნაირ კოლპენატურ დაწეებულთა დაარსების და
 განვითარების საქმეში, რომლებსაც მიზნად ხაზსას ეკო-
 ნომიურათ წინწაწევა აქვს; ამათ ეკუთვნიან: არტელების,
 შემნახველ-გამსესხებელ ამხანაგობების, ურთიერთდამხმა-
 რებელ კასების, მხმარებელ საზოგადოებების, იაფ-ფასიან
 საზოგადო საჩიების და სპსადილოების და სხ. მისთ. და-
 არსება ვანჷ სწიროა კიდევ ლაპარაკი, რომ ყოველ სა-
 ზოგადოებრივ მოქმედების ამ-სამგვარ მიმართულებაში
 დასავლეთ-ევროპამ უზომოთ უკან ჩამოგვტოვა ჩვენ?...

კარგა ხანია, რაც ინგლისის უმაღლეს საზოგადოე-
 ბის კლასებსში დაიბადა მისწრაფება დაიხსნას დაბოლო ხა-
 ლნი უფიცობისა, გარყვნილობის და მთერალობისაგან და
 აღამაღლონ იგი კულტურულად და ზნეობრივად, ამ მი-
 მართულების შედეგია, რომ დღეს განსაკუთრებულა ინ-
 გლისში ვხედავთ მთელ ზეგს უზარმაზარ ფილოანტროპი-

ულ ორგანიზაციებისას, როგორცაა, მაგ.: „სახალხო სა-
სახლე“, „საუნივერსიტეტო ხალხნები“ ლონდონში,
„სახალხო უნივერსიტეტები ინგლისის მრავალ ქალაქე-
ბში, და ბოლოს, „ჯარი შველისა“ ღენერალ ბუტისა,
დაწერილებით ამ მეტათ საინტერესო დაწესებულებების
გასაცნობათ, მკითხველს მიუთითებთ პროფ. იანჟულის
წიგნზე და აქ კი შევნიშნავთ, რომ ინგლისში ფართო
საზოგადოებრივ-ფილანტროპიულ მოქმედების გვერდით,
ჩვენ ვხვდებით არა ნაკლებ ფართოთ განვითარებულ
მოქმედებას მუშა ხალხისას. ინგლისელ მუშების უმეტე-
სობა შეერთებულია ვეებერდელა ტრედ-უნიონებად“,
ანუ კავშირებად, რომელთაც ათი და ასიათასობით ჰყავთ
წევრები: მცირე შეტანილს ფულში კავშირის წევრი
ბევრნაირ დახმარებას ღებულობს იქიდგან. კავშირები
იცავენ თავიანთი წევრების უფლებებს, როცა მათ თან-
ხის პატრონ—აღებთან შეტაკება მოუხდებათ; ისინი უზ-
რუნველჰყოფენ წევრების ოჯახობას უბედურ შემთხვე-
ვების და უმუშავეობის დროს; ისინი ჰმართვენ კლუბებს,
რომლებიც გონივრულად და სასიამოვნოთ ატარებინებს
მუშაობისაგან თავისუფალ დროს; ისინი ჰმართვენ ყვე-
ლასათვის ხელმისაწვდომ ჰკურსებს ცოდნის სხვადასხვა
დარგებში, სადაც თითოეულ მუშას შეუძლია განავითა-
როს თავისი ცოდნა.

ინგლისზე უფრო ჩქარის ნაბიჯით მიდის ხალხის
განათლების საქმე გერმანიაში. მუშების უმაღლესი გან-
ვითაობის წყალობაა, რომ გერმანიაში ასე საუცხოვოთ
განვითარდა მრეწველობა ამ უკანასკნელ ხანებში. გერ-
მანიის საქონელმა გამოაძევა ინგლისის საქონელი თავის
ბაზრებიდანაც კი, მაგ. ინდოეთიდან. 1900 წლის გა-
მოფენამ მწუხარებით დაარწმუნა საფრინგეთი, რომ გერ-
მანელები ეღავებიან მათ პირველობას წარმოების იმგვარ
დარგებშიდაც კი, სადაც ისინი შეჩვეულნი იყვნენ უკო-

ნკურენციო მეფობას. მასთან ერთად ემიგრაცია (გადასახლება) გერმანიიდან მკვიდრის თანისთან მატების დროს, სულ უფრო და უფრო კლებულობს, რაც მაჩვენებელია ხალხის კეთილდღეობის ზრდისა და კმაყოფილების. ხალხის კეთილდღეობის და კულტურის ზრდასთან ერთად გერმანიაში, როგორც ინგლისშიაც, ძლიერდება კლებულობს მაგარი სასმელების ხმარება. რუსეთში კი იმ შორეული მომავლის ლოდინში, როცა ჩვენც გვედირსება განხორციელება ამგვარ ფართო რეფორმებისა, უნდა ვისარგებლოთ მთავრობის მთარველობით: სიფხიზლის საზოგადოებებისა, და შევუდგეთ იმ კულტურული მუშაობის შესრულებას, რაც ნებადართულია ამ საზოგადოებათა წესდებებით. ეჭვი არ არის, რომ ამ ვიწრო საზღვრებშიდაც ბევრის გაკეთება შეიძლება. მე არ ვკისრულობ მთლიანი სისტემატიური გეგმა დაგინატობა სიფხიზლის საზოგადოებათა და მიგითითებთ მხოლოდ იმათი მოწყობის ზოგიერთ პირობებზე, რომელნიც ჩემის აზრით არსებითად საჭირონი არიან ამ საზოგადოებათა წინსვლელლოპისათვის.

დავიწყებ წევრად მიღებიდან. ჩვეულებრივად ამ საზოგადოებაში წევრად ჩამწერს ალექსანდრე ბენინი, რომ იგი მაგარ სასმელებს არ დაჰკლევს. „მოითმინე თითონ და ნუ შეებატიყები სხვებს“, — ასე გამოსთქვამს ექიმი ალექსეი ეტი ამ მოვალეობებს. ალექსიტ მოთმინებაზე დამყარებული საზოგადოებანი მე სილაზე აშენებულ სახლად მიმაჩნია; მაგრამ ეს კიდევ ცოტაა, რომ ისინი მტკიცენი არ არიან, ისინი კეთილ გავლენის მაგიერ ადვილად იქონიებენ გამხრწნელ გავლენას საზოგადოებრივ ზნეობაზე. უპირველეს ყოვლისა უნდა გავიგოთ ვისთვის არსდება სიფხიზლის საზოგადოება? სუსტ. ღვინოს მიჩვეულ ადამიანებისათვის. საზოგადოებამ უნდა გაუაღწელოს მათ ცხოვრება, დაესმარონ მათ, გააძლიერონ მათი ხასიათი,

შეეწიონ მათ მაცხოვრობის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ვარ-
დაქმნა ისინი. ნამდვილათ კი რას აკეთებს საზოგადო-
ება? მას გვერდზე შეუვლია ამგვარ მოქმედებებისთვის, სა-
ქმე ბოლოდან დაუწყვია და თხოულობს ღოთისაგან,
რომ იგი ფხიზლად გადრქეს, სუსტისაგან ძალას ითხოვს.
ვისაც კოტათი მაინც ეჭვი აქვს თავის თავის და თვისს.
სიტყვას პატივს სცემს, არ მისცემს ასეთ აღთქმას ვინც
ამ აღთქმას შეასრულებს, მას დიდი ბრძოლა დასჭირდე-
ბა თავის თავთან, და თუ ვინმემ აღოქმე მისცა და ვერ
შეასრულა, შეიძლება სასიწარკვეთილებას მიეცეს, თა-
ვის თავი განდევნილად მიიჩნიოს და თავის ძალადონის
იმედ-დაკარგული წინანდელზე უფრო დაიწყებს ლოთო-
ბას. ნუ თუ წარმატებით შეასრულებს თავის მოვალეო-
ბას ისეთი საზოგადოება, რომელიც ზოგს ხელს ჰკრავს,
ზოგს გააუბედურებს და ზოგს სასიწარკვეთილებაში ჩა-
ავდებს? მხოლოდ სიყვარულით და აღამიანთა შორის
საქმიანი მუშაობით შეიძლება მოყვასმა დაიფიქროს თა-
ვისი პირადული ვნებანი და მხოლოდ ასეთ თავგანწირუ-
ლებას შეუძლია წვალებისა და ბრძოლის მაგიერ ბედნი-
ერება და კმაყოფილება მოუტანოს აღამიანს. ასე, თუ
ბოროტებას თვით ლოთობაში არ უძევს საფუძველი, თუ
იგი აღამიანის მიერ თვისი კეთილდღეობის უკოდინრო-
ბაა, თუ აღამიანმა არ იცის უპირატესობა ფხიზლის და
ქვიანური ცხოვრების და მისი უკეთ მოწყობისა, — მაშ
რა უნდა მისცეს ამგვარ საზოგადოების წევრს მოთმინე-
ბის აღთქმამ? რადგან ასეთი ბერული ცხოვრება დაძა-
ლება იქნება თავის თავისა, იგი აღკრძალული ხილის
მსგავსად დანაშაულობას ჩაადენინებს კაცს. და თუ ეს
არ მოხდა, თუ საზოგადოების წევრმა პირწმინდათ შეა-
სრულა აღთქმა, მაშინ მის მიერ ატანილი ბრძოლა დაღს
დააჩნევს მას, და როგორც ეს ხშირათ ხდება ფანატიკოს
ასკეტთა შორის, შექმნის მას უხეშ არსებად, რომელიც

ზიზლით დაუწყებს ყურებას უმცროს ძმებს, ან კიდე ფარისევლურ მოქცევიდ თავს მოაბეზრებენ ადამიანს. ამიტომ შექმნა სიფხიზლის საზოგადოებათა, რომელშიაც სარჩულათ ასკეტური ცხოვრება ექნებათ სიყვარულისა და ერთობის მაგიერ, ამგვარი საზოგადოებანი შეიტანენ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სექტანტურ განცალკევებას და ზიზლს. ვინც საზოგადოებაში ეწერება, ამით იგი ხმამაღლა აღიარებს ლოთობის მანებლობას და მზათაის წინააღმდეგ იბრძოდლოს. რამდენათაც იგი მოთმინების გზას დაადგება, ეს მხოლოდ მისი სინიღისის საქმეა, რაც ჩვენს მსჯავრს არ ექვემდებარება. მოთმინებას წვაილება და დახალეა არ უნდა სდევდეს თან; იგი უნდა უოს თავისუფალი და ბუნებრივი. ადამიანები უნდა ცდილობდნენ ისე გარდაქმნან ცხოვრება, რომ ლოთები აღარ იყვნენ საქარდნი და ამგვარათ ისინი თითონ მოისპობიან. ამისათვის უწინარეს ყოვლისა არავითარც ფიცი და აღთქმა არაა საჭირო.

როგორ საზოგადოებრივ ელემენტებისაგან უნდა შესდგებოდეს სიფხიზლის საზოგადოებანი და როგორი გარეგანი ფორმა უნდა მიიღონ იმათ? რადგან აღკოგოლი მთელი საზოგადოების მტერია, ამისათვის მის წინააღმდეგ მებრძოლი დაწესებულებაში ყველა წოდება უნდა იღებდეს მონაწილეობას, მისთვის არ უნდა არსებობდეს არც ელიტი, არც იუდაელი, არც თავადი, არც გლეხი: თითველმა წევრმა რომ მახლობელი მონაწილეობა მიიღოს შიგ, საზოგადოებამ რაც შეიძლება განსაზღვრდეს თვისი მტქმედების ასპარეზი. მაგ., რუსეთისათვის ერთი სოფლითუ თუ არა, ერთი სამრევლოთი მაინც უნდა განისაზღვრებოდეს მისი მოქმედება. წევრები, რომელნიც სიშორისა გამო ვერ ივლიან კრებებზე და მაშასადამე ვერც მის მოქმედებაში მიიღებენ ცოცხალ მონაწილეობას, — ასეთი წევრები მხოლოდ სახელს ვაუტყებენ

საზოგადოებას. ამგვარად ასეთ პატარა-პატარა საზოგადოებათა ჯგუფებს შეუძლიათ მოიყარონ თავი დიდრონი ჯგუფებად, რომელზედაც დაესწრებიან ცალკე საზოგადოებების წარმომადგენლები; თუმცა ასეთ წვრილმანი ჯგუფებს აღმასრულებელი ორგანოს უფლებები არ აქვთ, მაგრამ ადგილობრივ დიდრონ ორგანოებთან ხელიხელ ჩაკიდებულნი მუშაობენ და აქვთ ზნებრივი გავლენა თავიანთ უბნის მკვიდრზე, — სიტუხიზლის საზოგადოებებს შეუძლიათ იქონიონ ცოცხალი კეთილნი გავლენა ადგილობრივ საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. ჩვენ ვიცით რაწაირი უსამართლოებანი ხდება სასოფლო ყრილობებზე მიწების გაყოფის დროს და ქაფლის მსაჯულებისაგან საქმეების გარჩევის დროს; და ყოველივე აქ ხელის შემწყობი არაყია. ამიტომ სიტუხიზლის საზოგადოებებს სოფლებში შეეძლო ამგვარ უსამართლოების განდევნა; დაცვა მცხოვრებლების მთავრობის ძალმომრეობის და ბოროტმოქმედებისაგან, შებრძოლება ჩარჩობისა; მათვე შეეძლო მოსამართლის და ვექილის როლი დასრულებით და დაეცვათ სოფლის უძღურნი და დაბეჩავებულნი, აღეზარდათ ხალხი უფლების და სამართლიანობის შესაგნებლად. შემდეგ ხალხის კეთილდღეობაზე ზრუნვაში, რასაც მჭიდრო კავშირი აქვს ალკოგოლიზმის განვითარებასთან, — სიტუხიზლის საზოგადოების შეუძლოთ თავიანთ ხელში ჩაეგდრა სწავლა-განათლების საქმეც და აგრეთვე საქველმოქმედო. ამ ნაწილში ისინი იზრუნებდნენ თავდაპირველათ ცალკე პირების და ოჯახების საჭიროებებზე და შემდეგ გადვიდოდნენ შიმშილობის დროს სახალხის დახმარებაზე. ბოლოს ამასვე შეეძლოთ თავს ედევნათ სოფლების სანატარული ჰდგომარეობის მეთვალყურეობა და ექიმების დახმარება სხვადასხვა ქირის და სენის გავრცელების დროს.

ამდენხანს ჩვენ ვლაპარაკობდით საზოგადოების სა-

ზოგადო მოგზაობაზე, ახლა კი ორიოდუ სიტყვას მის შინაგან ორგანიზაციებზედაც ვიტყვით. თუმცა ამგვარ საზოგადოებების დაარსება და ხელმძღვანელობა ჭავდაპირველათ მაინც უნდა ეკუთვნოდეს ადგილობრივ ინტელიგენციას მღვდლებს, მასწავლებლებს და ექიმებს, მაგრამ ისინი არ უნდა ესწრაფოდენ გლეხებზე მზრუნველობის გამოჩენას; პირიქით, ესენი უნდა ცდილობდენ გამოაწვიონ მათში თვითმომქმედი ძალა და ამაში მონაწილეობა მიიღებინონ სოფლის ყველა ცხოველ ძალებს და განსაკუთრებით გლეხების ახალგაზრდობას, როგორც უფრო განვითარებულთ და საქმის მოყვარულებს. ამგვარ მომქმედო წევრების ამორჩევაში დიდი სამსახური შეუძლიათ გაუწიონ საზოგადოების მასწავლებლებს. ჩვენ ვიცით, რომ სოფლის სკოლებში ცოტანი არ ათავებენ ნიქით პლესიონი და განვითარებით დაწინაურებულნი ახალგაზრდები. რა ბედი მოეღისთ ცხოვრებაში გლეხების ამ საუკეთესო ძალებს? თავიანთ თავზე დამყარება, ზნეობრივ დახმარების დაკარგვა და თვითგანვითარების გზის მოსპობა; იმათი უმეტესი ნაწილი იღუპება, წვრილმანდება სოფლის ცხოვრების უღმობელ პირობებში. ზოგი მოხერხებული მათგანი კი ჩარჩობას ჰკიდებს ხელს და წუწნის სოფლის საწყალ ხალხს. ზოგიც კიდევ ქალაქების ცუდ პირობებში ირყვნებიან და ავსებენ ციხეებსა და კატორგებს. სიფხიზლის საზოგადოებათა დიადი მოვალეობაა — შეუნახოს სახალხო სკოლებს უნიჭიერესი მოწაფეები, დაეხმაროს იმათ შემდეგ განვითარებას და შექმნას თავიანთ ხელმძღვანელობის ქვეშ იმათგან საზოგადოებრივი სოფლის მუშაკნი, სიფხიზლის მებრძოლნი, ამგვარ წევრების თანამშრომლების დახმარება მით უფრო ძვირფასი არის, რომ პირდაპირი გავლენა სოფლის ინტელიგენციას საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე არ ეხერხება. ერთი იმიტომ, რომ ხალხი ექვის თვალით უყურებს „ბა-

ტონ ინტელიგენტს და მეორეს მხრივ ისინი არ იღებენ მონაწილეობას სოფლის თვითმართველობაში.

ჩამოვთვალოთ რამოდენიმე მახლობელი პრაქტიკული ამიკნები სიფხვლის საზოგადოებებსა რადგან სიფხვლის საზოგადოებებში ამჟღავნებულნი არიან იმუშაონ ხაზინის მონაპოვლის გვერდით, ამისათვის იმხთ ჯერჯერობით უნდა შეავსონ სასმელების ორგანიზაციის საქმის წესები. რაც მთავრობა არაყის საეპრო დუქნებს სწავლა და აწესებდა თავისას, მას შემთავრესათ სახეში ჰქონდა მოესპო საზოგადოებრივი ხასიათი მთვრალობისა, საჯარო მსჯეთურობა განედევნა. მაგრამ მოსალოდნელზე უარესი შედეგებზე მიიღეს. სადაც ვი სახაზინო მონაპოვლია შემოღებული, ყოველი მხრიდან საჩივრები იქმნის, რომ მთვრალობამ ქუჩური ხასიათი მიიღო, რადგან მსმელებს მოუსწეს დუქნებში ჩუმთა სმე: რმათ ნაყინდო არაყო ქუჩაში გამოაქვთ და სმენ დუქნების წინ, მაზრებზე და ბაღებში. მატდუქნებში იმატა, ჩხუბი და დავიდარაგებნი იქონდება. მაგრამ რაც უფრო უარესია—სახაზინო დუქნების გარშემო მსმელებმა გაიჩინეს ჩუმალი თავშესაფარები, რომლებს პატრონები ხალხით უზმობენ თავიანთ ბინებს საყოფნა ვაფთ (სასმელად). სტუმართ მოყვარე პატრონებში უმსპინძლდებიან მათ არაყით, რომელშიაც იგირავებენ მსმელებისგან ტანსაშორს და ნათებს. უმგვართ ასეთი ბინები ხდებიან არალეგალურ ღრმბუნდებად (ტანსამოსის და წიეთეის დასაგრავებელ დაწესებულებად). ბინის პატრონებზე ჰქურდავენ სტუმრებს და ჰყრიან იმათ ქუჩებში თავიანთ ბინების მომორებით, სამიკიტნოებს რომ სპობდენ, დაავიწყდათ, რომ რგი ხალხისათვის სასმელი ადვილი მართო როდი იყო, არამედ თავშესაფრშიც. რაც საზოგადოების წარჩინებულ კლასებს—თავდადონაურებს და ვაჭრებს ნება ჰქონდათ დაეარსებიათ კლუბები, რომ უფლებას მოკლებული, დამალნი ხალხის

კლუბი სამიკიტნო იყო, სამიკიტნოებსა და ტრაქტირებში მოსიარულეთა შორის, შეიძლება შევხვდეთ, იმდენს მთვრალებს როდი, რამდენსაც ზომიერათ მსმელებს, რომლებსათვისაც ერთი კიქა ლუდი ანუ არაყი იქ შესვლის მიზანი როდი იყო, არამედ დამატება მეგობრულ მუსაიფისათვის. გაუქმებულ სამიკიტნოს მაგიერ შექმნა ისეთი დაწესებულებები, სადაც შეიძლება თავის მოყრა მხიარულათ მუსაიფისა და საქმის გამო ნაცნობებს, სადაც შეიძლოდა დაახლოვება და გართობა თანაბრათ და ოჯახურ დავიდარაბისგან მოუსვენებიათ მეოჯახეებს, — ყოველივე ეს შეადგენს ერთ სამადლობელ საქმეს სიფხიზლის საზოგადოების მოქმედებაში. რადგან კლუბები არ მოიძებნება, ასეთ დაწესებულებად შეიძლებადა ყოფილიყო საჩაიები, სადაც იქნება უფასო ბიბლიოთეკა-სამკითხველოები. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ მთავრობა უარს არ ეტყვის ნივთიერად დაეხმაროს სიფხიზლის საზოგადოებებს საჩაიების ვაკეთებაში, რადგან ცხოვრების პრაქტიკამ ასე ნათლათ დაგვიმტკიცა სახაზინო დუქნების უქონლობა მთვრალობის წინააღმდეგ ბრძოლაში, თუ ამას არ დაუმატეთ საჩაიე და კლუბები.

მეორე პრაქტიკული საქმე სიფხიზლის საზოგადოებისა არის სახალხო თეატრის მოწყობა. თუ ქალაქების მახლობელ ადგილებში საზოგადოება ამ საქმისათვის დაიხმარებს ხელობით მსახიობებს, პროვინციებში იმათი მაგიერობა სცენის მოყვარებმა უნდა გასწიონ, ჩვენს დროში ერთი მაზრის ქალაქიც არ არის, რომ იქ არ არსებობდეს სცენის მოყვარეთა წრეები, რომელნიც ხანგამოშვებით არ მმართავდნენ სპექტაკლებს ანუ სალიტერატურო და სამუსიკო საღამოებს. პროვინციის სულის შემხუთავ პირობებში, სადაც ბანქოს თამაშის, სმის და ქორიკანობის მეტი თავის გასართობი არაფერია, თეატრით გატაცება უეჭველათ, სასურველი მოვლენაა. მა-

გრამ კიდე უფრო თანაგრძნობის ღირსი იქნებოდა თეატრით გატაცება, რომ ჩვენი სცენის მოყვარეთა ხელში ეს თეატრი გადაქცეულიყო ხალხის გასანათლებელ ძლიერ იარაღად. და მერე იცით რა აღვიღაო და უბრალოდ შეიძლება ამის განზორციელება? სცენის მოყვარეთა წრე დაისწავლის რამდენიმე გულსმოდგინეთ ამორჩეულ სახალხო სცენისათვის შესაფერ პიესებს, მორთავს მას საჭირო დეკორაციებით და სხ. წივთებით, და აღვიღობრივ სიფხიზლის საზოგადოების მიწვევით, შეუდგება მოგზაურობას მაზრაში და შეახვედრებს წარმოდგენებს უქმეებს, იანრუკის და ბაზრობის დღეებში. ძიფხიზლის საზოგადოება სპექტაკლებისათვის მოულობს სახლს და იღებს არტისტებს. სამგზავრო და სპექტაკლის გასამართავი ხარჯები გადახდება უფრო შემძლე მყურებლებს. ზაფხულით მინდორშიაც შეიძლება თამაში, ზამთრობით კი საქმე ბინის შესახებ უფრო ძნელდება. თუ მაგ. წარმოდგენა ტაბრიკასა და ქარხანაში არ ხდება, სალაც თამამათ შეიძლება სახელოსნოები თეატრათ აქციოთ, ემ შემთხვევაში კერძო ბინა უნდა იმოგონონ და ანუ-სკოლის შენობა ითხოვონ. თეატრი ბევრ რასმე მისცემს სოფელს, მაგრამ უხვათ აქნებიან დაჯილდოებულნი არტისტებიც თათიანთ შრომისათვის. გარდა მრავალნაირ შთაბეჭდილებებისა, რასაც მიიღებს დაღვრემილი სცენის მოყვარე პროვინციელი აქტიური მოგზაურობის დროს, თვით ხალხისათვის თამაშიც მისცემს მას უმაღლეს ზნეობრივ კმაყოფილებას; ეს იმიტომ, რომ თუ მსახიობის კმაყოფილება მისი წარჩინებულათ თამაშია, ძნელათ შეიძლება იშოვოთ უფრო კმაყოფილი მყურებელი, როგორცაა ჩვენი გლეხი, რომელიც ნაკლებათაა გარყვნილი და რომელსაც ქუჩის მსხარას მეტი არა უნახავს რა თავის სიცოცხლეში. სოფელიისათვის თეატრი მთელი ცხოვრებაა, ნამდვილი მოჩვენებაა, და განა შეიძლება იმაზედ უკე-

თესი კმაყოფილება, როცა აღვიძებ ადამიანს სულიერ ძალისგან და უკდაუშლო მას თვალწინ ახალ, მისმიერ უნილად ქვეყნიერების სიმშენიერეს, მისთვის უცნაბ იღებებს და გრძნობებს, ნახო მისი გაოცებული ალტყინებული თვალები, ყური დაუგლო მის ხმამალალ და გულუბრყვლო ალტყებებს! სადაც სახალხო თეატრის მოწყობა შეიძლება განხორციელდეს თვით საზოგადოების ძალებით, საქმრო აღარარის შორიდან ტრუბის მოწვევა; წარმოდგენებში მონაწილეობის მიღება შეუძლია განვითარებულ და ნიქიერ გლახების შეილებს. თუ მებობლათ ორდ საზოგადოება არის სიფხიზლის, შრომის შესამოკლებლად შეიძლება, სახალხო პიესების რეპერტუარის გაყოფა ცალკალკე ტრუბებად, ისე რომ იმათ ერთიმეორეს უნდა შეუკვალონ წარმოდგენები.

როცა სიფხიზლის საზოგადოებების საერთო მოქმედებაზეა ლაპარაკი, თავისთავათ აღიძვრის ეს საკითხი; გარდა იმ საერთო კრებებისა, რომლებზედაც ჩვენ ზევით გვექონდა ლაპარაკი, საქმრო კიდევ უხვადაწესებულება, რომელიც უნდა აერთებდეს ერთი რაიონის, ანუ მხარის საზოგადოებათა მოქმედებას? მე მგონია, რომ ასეთი დაწესებულება საქმრო არ არის, არადგან მის მაგიერობას თამამათ გასწევინ ერობები *). ეს მით უფრო აღვილია, რომ ურობათა და სიფხიზლის საზოგადოებების ამოცანა ძალიან დაახლოებულნი არიან ერთი მეორეზე და ამრიგათ ერობის მოღვაწენი ერთდაიმავე დროს სიფხიზლის საზოგადოების მოღვაწენიც იქნებიან. ამგვარი შეერთებისაგან ორთავე მხარე მთავებს. სიფხიზლის საზოგადო-

*) ჩვენში კი, რადგან ერობები არ არის, ამ საქმის მოსაწყობად, ავტონის აზრის თანახმად, ცალკე დაწესებულებები უნდა დასტავონ.

ებებს ერობათა დახმარებით გაუადვილდებათ ცხოვრებაში თავიანთი აზრების გაცარება. ერობაც თავის მხრივ სარწმუნო თანამშრომლებს შეიძენდა სიფხიზლის საზოგადოების სახით. ბოლოს, განა ხალხის მეურნეობის გამქარწყლებელ ალკოგოლიზმთან ბრძოლა არ შეადგენს ერობის პირდაპირ მოვალეობას? თუ თავიანთ მრავალმხრივ მოქმედებასთან ერობებს პირდაპირ არ შეეძლება ბრძოლა ალკოგოლიზმის წინააღმდეგ, მით უფრო უნდა ეცადნენ ისინი სიფხიზლის საზოგადოებების დაარსებას და განვითარებას.

როცა მოსკოვის გუბერნიის ერობის ერთერთ უკანასკნელ კრებაზე აღძრეს საკითხი ალკოგოლიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ, მაშინ გუბერნიის სამკურნალო რჩევამ, სადაც გადასცეს საკითხი. გასარჩევათ, იმ დასკვნაზე მივიდა, რომ ბრძოლის წარმატებისათვის საჭიროა წინდაწინ საფუძვლიანი შესწავლა იმით, თუ რამდენათაა გავრცელებული მოსკოვის გუბერნიაში ალკოგოლიზმი. მოსკოვის საერობო ფსიხიატრიულ საავადმყოფოს ვლ. ივ. იაკოვენკოს-მიერ შედგენილი პროგრამა ალკოგოლიზმის შესახებ ცნობების შესაკრებად მიღებულ იქმნა მოსკოვის ერობების ექიმების მე-14-ე თავყრილობაზე. ეს პროგრამა შეიცავს შემდეგ საკითხებს: 1) რაოდენობა გუბერნიაში გზარებულ მაგარ სასმელებისა და მათი განაწილება ცალკალკე კუთხეებად მკვიდრის, სიმჭიდროვის, ჭაბრიკების, ქარხნების და ხელოვნების მიხედვით; 2) სტატისტიკა იმ პირებისა, ვინც ხმარობს და არ ხმარობს მაგარ სასმელებს; 3) ალკოგოლიზმისათვის ხელის შემწყობი პირობები: საზოგადოებრივი ჩვეულებანი და ინდივიდუალური; 4) როგორის თვალთ უყურებს ხალხი მთვრალობას, რა ზომებს მართავს იმის მოსარჩენათ და სხ. მისთ; 5) შესწავლა იმ პირების და ოჯახების შემოსავალ-გასავლისა ა), სადაც

არავინ არ სვამს, ბ), სმენ ზომიერათ, გ), მთვრალობენ ყველანი ანუ ცალკე წევრები. რაც შეეხება პრაქტიკულათ ამ პროგრამის შესრულებას, როგორც მისი ავტორმა, ისე მოსკოვის გუბერნიის ყველა სამაზრო სასანიტარო რჩევებმა ერთხმათ აღიარეს, რომ მართო ერობის ექიმების ძალებით ამის შესრულება შეუძლებელი არისო, და რომ ამგვარი რთული შრომა შეიძლება შესრულდეს ყველა ადგილობრივ ინტელიგენტურ ძალების შეერთებით. ამაში მონაწილეობა უნდა მიიღონ: მღვდლებმა, მასწავლებლებმა, მემაშულებებმა, ერობის ექიმების ხელმძღვანელობით. ასეთი აღიარება შეერთებული შრომის საჭიროების შესახებ იმის საბუთია, რომ საჭიროა სიფხიზლის საზოგადოებების დაარსება, რომლებიც წარჩინებით შეასრულებენ ასეთ პროგრამას.

გამოკვლევის გეგმა ასეთი უნდა იქნეს: შემუშავდება საოჯახო დაწვრილებითი ბარათი (კარტოჩკა), რომელშიაც იქნება კითხვები იმის შესახებ, თუ ვინ, როგორ და რამდენს სვამს ოჯახში, რა არის ჭმანლობელის მიზნები მთვრალობისა, როგორი გავლენა აქვს ალკოგოლის ხმარებას ოჯახის ეკონომიურ და ზნეობრივ მხარეზე და სხ. მისთ. ამ ბარათების შევსების შემდეგ, ისინი გადაეცემათ შესამუშავებლად ერობის ექიმს, რომელიც ადარებს და თავს უყრის ერთგვარ ცნობებს და ავსებს იმათ იმ ოჯახის წევრების ავათმყოფობის ცნობებით, რისთვისაც ექიმმა უნდა იქონიოს სოფლის ავათმყოფთა შესახებ ცნობები. ამ ცნობების შემუშავება შეიძლებოდა დევევალეობათ საგუბერნიო სასანიტარო ბიუროსათვის, ანუ გუბერნიაში ალკოგოლიზმის შესასწავლად დაარსებულ ცალკე კომისიისათვის. კომისიის შრომები უნდა იძლეოდნენ სრულს და ცხად სურათს იმისას, თუ რა გავლენა აქვს ალკოგოლს სიღარიბესა, დანაშაუ-

ლოაბსა და ავთომყოფობაზე, როგორც პირადათ, ისე მე-
მკვიდრეობითზე.

ერობათა ხელში აღნიშნული ვხ: ალკოგოლიზმის
შესწავლისა, რა თქმა უნდა ერთაერთი არ არის. ალ-
კოგოლიზმის გამოკვლევა შეიძლება შეტანილ იქნას გლე-
ხების მეურნეობის შესასწავლ სასტატისტიკო პროგრამა-
ში, რასაც ახლა მრავალი ერობები აპირებენ. მაგრამ
მთვრალობის აღნიშვნა; გარდა სასმელების ხმარების რა-
ოდენობისა, შეუძლებელიცაა სტატისტიკურათ მოსუ-
ლების ვხათ გამკვლელთათვის. ასეთი პირების მიერ შე-
ვსებული ცნობები შემთხვევითი ხასიათისანი იქნებიან.
ამისათვის საჭიროა ადგილობრივ მცხოვრები კაცები, რომ-
ლებმაც იციან და შეუძლიათ თვალ-ყური ადევნონ ვინ
რამდენს და როგორ სვამს მაგარ სასმელებს.

ამდენხანს ჩვენ ვლაპარაკობდით, პროვინციის სიფ-
ხიზლის საზოგადოებების მოქმედებებზე. დიდრონ
ქალაქებში, სადაც აუარებელი ფაბრიკები და ქარხნებია
აუარებელის მუშა ხალხით, საზოგადოებამ იქ ცოტათი
უნდა შესცვალოს მოქმედების პროგრამა. რადგან ქალაქის
მუშების მომეტებული ნაწილი არ არის ერთ ალა-
გას მუდმივი მცხოვრები, იგი მუდმ მოძრავია, ამისათვის
საჭიროა, რომ საზოგადოებამ იმოქმედოს არა თითოეულ
პროვინციაზე, არამედ დააარსოს ისეთი დაწესებულებანი,
რომლის გავლენით და დახმარებით მოსულმა მუშა ხალ-
ხმა შეიძლოს ბრძოლა გაუწიოს მთვრალობის მაცთუ-
რობას და გარყვნილებას.

ალკოგოლის მოთხოვნის იზადება ფაბრიკის მუ-
შა ხალხში უმთავრესათ სამუშევრის სიმძიმის, იმის არა
თანაბარ განაწილების და ერთგვარობის, მუშაობის დროს
განცალკევების და ბოლოს იმით, რომ იმათ არა აქვთ
ადგილი და არ იციან საზოგადოთ თავისუფალ დღე-
ებში დროს გასატარებლად. ამ შემთხვევებში მომეტებულ

სარგებლობას მოუტანდა მათ შემდეგი დაწესებულებანი:

- 1) საკვირაო სკოლები, რომელთაც სულ ახალ ქვეყნიერებაში გადაჰყავთ მშრომელი ხალხი, ახალ შთაბეჭდილებებს ძენენ იმათ;
- 2) მუშების კლუბები, რომლების შემწეობით ყველა თბიზელი ელემენტი და განსაკუთრებით ვინც მარტოხელებია იკმაყოფილებენ სულიერ ერთობის მოთხოვნილებებს;
- 3) ბაბლიოთეკა-სამკითხველოები, თეატრები და სხვა ჭკვიანური გასართობები, რომლებიც აწვდიან მუშას და რომლებიც სხვადასხვა შთაბეჭდილებათა შეცვლა-შამოცვლით, საღ დასვენებას ანიჭებენ მათ;
- 4) საზოგადოებრივი კურორტები სხვადასხვა პრაქტიკულად გამოსადეგ ცოდნებისა, რომელნიც შეძლებას აძლევენ მუშას განავითაროს თავისი სპეციალური ხელობანი. ამ დაწესებულებების გასაკეთებელი და მოსაწყობი ხარჯები, გარდა საზოგადოებრივი საქველმოქმედო საზოგადოებებისა, უნდა მიიღონ თავიანთ თავზე ფაბრიკების პატრონებმა, რომლებიც პირდაპირ და ინტერესებულნი არიან, რომ მუშებში მთვრალობა შემცირდეს და მოიხსნოს. მართლაც, მთვრალობა თუ ანადგურებს მუშებს, არა ნაკლებ ზარალს აძლევს თვით მეფაბრიკეებს. გაცთენა, რომელიც არღვევს მწყობრ მუშაობას ფაბრიკაში და, რომელიც ხელს უშლის პირობის ნათლად შესრულებას, უბედური შემთხვევები მუშებში, რასაც, გარდა მუშისა, მექარხნეც ზარალობს, უმთავრესათ კი — ძვირფას სამუშაო მასალის წახდენა, როცა მუშის ხელი მძლავრი არაა და თავიც გარეტიანებულია, — ყოველივე ესენი დიდ ზარალს ადებენ წარმოებას. ქარხნის ადმინისტრაციას რომ მუშებში ალკოგოლიზმის წინააღმდეგ საბრძოლველიად გადაედო ფული, ეს ხარჯი ქველმოქმედებაში ჩასარიცხი როდი იქნებოდა, არამედ შეირიცხებოდა წარმოების გასაუმჯობესებელ ხარჯებში. ამრიგად იგი მომეტებულად სასარგებლო იქნებოდა მწა-

რმოებლისთვის. უმთავრესი მეცადინეობა პატრონისა, რომელმაც შეიგნო ყოველივე ზარალი, რაც მისთვის მუშების მთვრალობას მრავლეს, და რომელსაც ჰსურს ამ ბოროტების წინააღმდეგ გალაშქრება, ის იქნება, რომ იგი ეცადოს თავისი მუშების ცხოვრების პირობების გაუმჯობესობას. საუკეთესო საშუალებები ამისა არის: 1) შემოკლება სამუშაო დღისა, 2) აკება ათფ-ფასიან საცხორებელ ბინებისა და 3) გაუმჯობესება და მოწყობილობა მუშების სასმელ-საჭმელისა. სამუშაო დღის შემოკლება კანონით დაწესებულ 11½ საათიდან ათამდე და რვა-მდეც, როგორც ეს ზოგიერთ წარმოებებში მიღებულია დასავლეთ ევროპაში, — სრულად ან ამცირებს, როგორც ეს ევროპისავე მაგალითი კვიზგუნა, დღიური მუშაობის მაწანძიანობისა, რაოდენობისა, როგორც უკვე დღეს შეინიერულადაც დამტკიცებულა, მუშა გაორგვრებულის სახადისათ და მხნეობით მუშაობს, როცა მას მოძებტებულ დასასვენებელ და თავის განხვითარებელ დროს აძლევენ. კაპეიკი იხარჯება და მანათი კი ინახება მუშა, რომელიც თავისუფალ დროს ცუდად ატარებდა, დღეს შეგნებულათ ატარებს და აფასებს ამ თავისუფალ დროს. რაც შეეხება ბინების გაკეთებას ეს საქირია იმიტომ, რომ იგი ჰქმნის ოჯახურ, დამშვიდებულ ცხოვრებას და ააცდენს მუშას ტრაქტირებში ატაროს დრო და იქაურ მაცოთრობას მოაშოროს. მუშების სასმელ-საჭმელის გაუმჯობესება ყველაზე უკეთ იათ-ფასიან სასადილოების და საჩაიების მოწყობით შეიძლება. მხოლოდ ხორციან ცხელ საჭმელს შეუძლია აღკოვოლის მაგივრობა გაუწიოს მუშას მძიმე სავალი სამუშევრების დროს. უფრო სუსტი, მაგრამ უფრო ხელმისაწვდომი აღკოვოლის მაგიერ მუშისთვის არის ჭაი. გარდა აღმძვრელ ზედმოქმედებისა, გარდა ამ სასმელის ტემპერატურისა, რაც ჰმატებს ორგანიზმს სითბოს, მისი მომეტებული ხმა-

რება რეცხავს ზღმნიანის ორგანიზმში არა საქირო ელემენტებს, აცხოველებს მას და უმზადებს მას ჩიადას უკეთ იმუშაოს. ცხელი საქმელი და ჩაი დასვენების დროს უსათუოთ, ჰმატებს მუშას სამუშაო ძალას; როგორც თვისებით, ისე რაოდენობით. ამას ისიც უნდა მივუქმებოდეთ, რომ კლუბების უქონლობის გამო, ასეთი სასაღ.ლო.საჩაიები იქნებოდნენ მუშა ხალხის ტუხიელი ელემენტებისათვის შემაერთებელი ადგილები.

მეთაბრიკის კერძო ქველმოქმედება დამზრუნველობა მუშების საქიროებებზე, რა თქმა უნდა, არ ეწინააღმდეგება მუშების თვითმოქმედებას და თაოსნობას: პირიქით, პირველთა მოქმედებით მეორენი უნდა ხალისდებოდნენ. ასეთი თვითმოქმედების ბრწყინვალე და მისაბჭმ მაგალითს წარმოადგენს ინგლისის სამეზობლო კავშირები, რასაც გვაცნობს პროფ. ჰინჯული.

სიფხიზლის საზოგადოება მთვრალობის პირობების მოსპობასთან ერთად, განზე არ უნდა ვაუღვს უკვე განვითარებულ ბოროტებას. თუ ლოთ კაცს წაატყდება, მან უნდა იზრუნოს მოათავსოს იგი სპეციალურათ აღკოგოლიკებისათვის დანიშნულ საავათმყოფოში. გარდა იმისა, რომ საავათმყოფოში მოათავსება სარგებლობას მოუტანს მას, თავის დროზე იმის მოშორებით მთვრალების წრიდან წინასწარ ვსპობთ იმ ბოროტებას, რასაც მას მოუტანს იგი; ესენი არის: ცუდი პაგალითი მის გარშემო მყოფთათვის, ოჯახის ზწიოკება, ცოლ-შვილის ცემატყება, და ბოლოს, ყოველგვარი დანაშაულობანი. სანამ აღკოგოლიკებისათვის საავათმყოფოები გავრცელდებოდეს, სიფხიზლის საზოგადოებებს შეუძლიათ შექმნან პატარ-პატარა თავ-შესაფარები, სვდაც დროებით შენახვენ შეფუთიან ლოთებს და დამბლად დაცემულებს. რაც შეეხება სამკურნალო საშუალებას, სიფხიზლის საზოგადოებებმა არ უნდა დაივიწყონ, რომ დღეს საუკეთესო სა-

დასაწყისში მისი უკიდურესი პოზიციები იყვნენ
 სხვა სიტუაციებში. მისი პოლიტიკის მიზანმიმართული
 ნაბიჯები იყვნენ იმის მიზნით, რომელიც მისი პოლიტიკის
 მიზნებს უკმაყოფილებდა. მისი პოლიტიკის მიზანმიმართული
 ნაბიჯები იყვნენ იმის მიზნით, რომელიც მისი პოლიტიკის

ცხვრის ყვავილი.

ინ არ იცის რა სენი არის ყვავილი? მას
 იცნობენ ყველა სოფლისა და ქალაქის
 მცხოვრებნი. იცნობენ იმით, რომ ამ სენით ხდება
 ავად არა მარტო კაცი, არამედ საქონელიც, რომელიც
 მელთ შუა უფრო სძირათ ედება ცხვარს. მას
 კარგათ იცნობენ ყოველი მეცხვარე ჩვენის ქვე-
 ენისა, უფროვე შირაქის მინდვრისა, სადაც სძი-
 რათ ესტუმრება ხოლმე ისეც ყველაფრით დაჩა-
 გრულს მწეებს და გაუნადგურებს რაც კი სამ-
 თარს გადურჩა, ან ავირობდა გადარჩენას. არა
 ერთხელ აუტირებია ამ სენს შირაქში თუშ-ფშა-
 ქართველთა მეცხვარე, რომელთა შუაც ერია ხო-
 ლმე ამ სტრიქონების დამწერიც. საქმე იმაშია,
 რომ ამ სენით ავადყოფი ცხვარი და უცაბედათ
 გადარჩენილი აღარ გამოდგება საყოლათ, და თუ
 გადარჩა მას, მაინც მალევე სხვა სენი ერევა და

იგი ანადგურებს. მძიმე ევაჟილი არა მარტო ტყავს აფუჭებს, იგი ნაევაჟილარზე სულაც ჭკარგავს მატელს, რომელიც შეადგენს ჰირველ სარკებელს ცხვრისას. ამ ძისეების გამო ცხვრის ევაჟილი ითხოვს ყურის მიხურობას და საჭიროა გამოიჩინოს: რისგან წარმოსდგება ეს სენი და რა ზომები უნდა მიიღოს კაცმა მის ვნების (ზარალის) თავიდან ასაცდენად.

ჰირველათ უნდა მტკიცეთ გვჯეროდეს, რომ ევაჟილი ძრიელ გადაძვები სენია: ერთი ავანთყოფი ცხვრისგან შეიძლება მთელ ფარას გადაედოს. ავანთყოფობის დროს ევაჟილი არის მოდებული მთელ სხეულში: სისხლში, ხორცში და შიგნეულობაში, ასე რომ არც ერთი ასო სხეულისა არ არის, რომ ევაჟილის სენი არ ჭქონდეს მოდებული. ევაჟილის სენი არის უხილავი, მისი უბრალო თვალთ ნახვა არ შეიძლება. იგი იბუთება ცხვრის ორთქლიდან, ასე რომ ავანთყოფი ცხვრის ორთქლიდან ქარს მიაქვს აქეთ-იქით და მით სწამლავს ჭაერს. ეს სენი ძალე და მაგრათ ედება მატელს, კედელს, მიწის ნიდავს და კაცის ტანისამოსს. როდესაც მოწამლულ ორთქლითა ვსუნთქავთ, იგი ჩადის სხეულში და იწვევს ევაჟილის ავანთყოფობას. ამ გვარათ ძეგრიელ ევაჟილს უწოდებენ „ბუნებით“-ს, თვით

სენს კი „მფრინავს“, „მოარულს“. ეველასე სა-
შიში არის ამ გვარად გამხდარი. თუ სენი შევი-
და ტანში შემთხვევით კი არა, როგორც ჰირვე-
ლში, არამედ შეიტანენ ჭრილობიდან, მაშინ ეძახიან
„ხლოენურს“, რომელიც უფრო ადვილათ გაუფ-
ლის. მაშინ ყვავილის მუწუკება ამოსდის მხო-
ლოთ იმ ალაგას, სადაც იქნება აცრილი.

ამ გვარათ, ყვავილიან ცხვრის მატელში,
ხორცში და ტყეებში იმყოფება გადახდები სენი,
რომელიც შეიძლება გადაედოს სხვა სად ცხვარსაც;
ამისათვის აუათმოფი ცხვრისა არაფერი უნდა
ფინდომოთ და უოველივე მისგან მოტანილი აუ-
ცილებლივ მიწაში ჩაიფლას, რაც შეიძლება
ღრმად.

ცხვრის ყვავილი არის ორნაირი: „მსუბუქი“,
რომელიც ადვილად გაუფლის და არც ავნებს სა-
ქოელს, და „მძიმე“, რომელიც ძრეულა სტან-
ჯავს საქონელს და მოსლიდგანაც ბევრი ცხვარი
იღუპება, და თუ რჩებიან კიდევ როგორმე, იგე-
თილა სდება, რომ აღარა ღირან შენახად და
მოკლად.

მსუბუქი ყვავილის ნიძნები ეველა ცხვარს
უჩნდება ერთსა და იგივე რიგზე, მთელი აუათ-
მოფობა კი გრძელდება 16 – 21 დღემდისინ, შე-
ურის დღიდგან. როდესაც ყვავილი მიმდინარეობს

სადაც, მძინ მისი მსვლელობა იყოფა ოთხ რი-
გად (ხანად). ზირველ მეოთხედ ხანაში ავა-
დობა იჩენს თავს სიცხით. ავითმოფი ცხვარი
მოწეენილია, ძლივს მოძრაობს, სიარულში ლა-
სლასებს, როცა დადგება — თავს ჩაჭვილებს, მსუნ-
თქავს ჩქარ-ჩქარა, თვალემა დახუჭული აქვს; სა-
ჭმელს არ ეტანება და არც იცოხნება; გარდა ამი-
სა ეტეობა ხან ტანის თრთოლა (კანკალი), ხან
კიდევ სიცხე, რომელიც უფრო ეტეობა უურებსე,
ტუჩზე და იღლიებში. შემდეგ თავზე ტყავი უსი-
ვდება, მოძუტეულათ ქუთუთოები, ნესტოები და
უბებს. თვალემა ჯერ ეცრემლება, მერე ცრემ-
ლის მაგიერ უჩირქდება. ცხვირის ნესტოებიდან
ჩამოსდის ლორწო, ზირველათ თხელი და ანკარა,
შემდეგ ძვრიე და უვითელი ჩირქის მსგავსი. მე-
ორე მეოთხედში, მესუთე დღეს, ტანსე ეტეობა
მოწითალთ წინწკლები, რომლებიც თანდათან
დიდებიან და უფრო წითლდებიან და ეოველს
წინწკალის შუა ალაგას ამოსდის ძუწუკი ჯერ
ზატარა და მერე კი დიდდება ხოლმე. ძუწუკირა-
მდენიც იხრდება და განივრდება, თმდენი მის შუა
გულში ჩნდება რბილი და ანკარა, როგორც წვა-
ლი, ქანთილა. ქანთილას ვარძემო კიდენ რჩება
წითელი რგოლი, ციება კი თუძცა მეორე ხანაში
ისევ არის, მაგრამ სუსტილა. მესამე ხანაში, მე-

ცხრე დღეზე, ქანთილა უფრო და უფრო ანკარა ხდება, რბილდება, მუაში დაწეულია და შიგნით მთლათ იკსება ნათელი, როგორც ცრემლი, მხოლოდ სქელი და წებოიანი წვენი, რომელიც არის ნამდვილი ყვავილის სენი. ამ დროს ყვავილის მუწუკები მთლათ მწიფდებიან და მათი წვენი გამოხადდება ხოლმე ყვავილის ასაცრელოდ. ამ ხანაშივე ციება უფრო აკლდება, ცხვრებს ეტეობათ სიცხოვლე, საჭმელსაც ეტანებიან, თავის სიმსივნე უცხრება, თვალები და ცხვირიც თანდათან უსუფთავდებათ. მეოთხე ხანაში, 12—16 დღემდინ, მუწუკების წვენი ჯერ იმღვრევა, შემდეგ თანდათან უკითლდება, ჩირქდება და იწეებს ქვეშიდამ სმობას; ამ ხანის დაბოლოების დროს კი სულ მთლათ ხდება ქერქათ. როცა ყვავილის მუწუკის წვენი ჩირქდება, ციება ხელახლად ემატება, მხოლოდ როცა ნაყვავილარი სულ შეახებია, მამინ ციება ძრიელ ძალე უსუსტდება. ცხვარი იწეებს მოკეთებას, სურვილით ეკიდება საჭმელს, ფსიხლათ დადის და შემდეგ მთლათ რჩება. შემხმარი მუწუკები თვითონა სცვივათ, მხოლოდ ნაყვავილარებში სამუდამოდ ურჩებათ უმატელო გამავრებული ნამუწუკარი. მსუბუქ ყვავილის დროს მუწუკები ცოტაა ხოლმე და ამოდინ უფრო ტიტველა ალაგას; სახარდულებში, ბარძაყებში და

წინაფსების ქვეშ. რამდენიც ვვავილის მუწუკი ცოტაა, იმდენათ ციება მსუბუქათა აქვს და ადვილათ იხდის ვვავილს და არავითარ ცუდს გაულენას არ არჩენს შემდეგისათვის.

მძიმე ვვავილის დროსაც, ს. ტკივრის ეველა ნიშნები იმავე რიგით მოსდევენ, როგორც მსუბუქ ვვავილში: ჰირველათ ციება, მერე წინწკლები მუწუკებით, შემდეგ ვვავილის მუწუკები იკსებიან ჩირქით და, ბოლოს, ხმებიან მუწუკებით. განსწავება იმაშია, რომ მძიმე ვვავილისგან ცხვრები უფრო ძრიელ იტანჯებიან და არა იშვიათათ იღუპებიან ძისგან. ციება უფრო ძრიელია, მთელი ტვაჯი გაცხელებულია, ტუჩი ისე უსივდება, რომ მთლათ რგვალდება, წიმსივნისაგან თვალებს ვვლარ ახილებენ; თვალებიდან ჩამოსდის სქელი და ძღვრიე ლორწო, რომელიც უკრავს თვალების ქუთუთოებს; ცხვირიდან ჩამოსდის ჩირქიანი ლორწო, რომელიც ხმება და იგორე აკრავს ცხვირის ნესტოებს, რამე ცხვარი ძლივსღა ჰსუნთქავს; ცხვარი სდგას ძოკუსული და თავჩახრილი, წითელი წინწკლები, მუწუკები ამოსდისთ არა ძარტო ტიტველა ალაგებში, არამედ მთელი სხეულის კანი ხელში უჭირავს. წინწკლები და მუწუკები ისე ხშირად არის ამოსული, რომ მთელს ტანზე აღარ რჩება სადი ალაგი.

უვაჟილის სავსე მუწუკები ისე იზრდებიან, რომ მათ შუა არ არის ცარიელი ალაგი. განზრდილი მუწუკები გადაებმინ ერთმანერთს და გეგონებთან მთელი ტანი ერთ მუწუკს უჭერია. როდესაც მუწუკები შეასძება, მთელი ტეჟი დაფარულია ერთნაირის ქერქით და როდესაც ის ქერქი ჩამოვარდება, მასზე ტიტველა, მთლათ ნაწელურ ლუვი და უვარგისი, ცხვარი რჩება. ეს გადაბმული უვაჟილის მუწუკები უფრო ცუდათაც რჩებიან ხოლმე: იმის მაგივრათ, რომ მუწუკები შეასძებს, იგინი იარავდებიან (წელულდებიან). რომელიღვანაც სამოდის უვითელი-მომწვანო მურალი ჩირქი. ეს ჩირქი ძალევე ერთვის სისხლს და ცხვრები იღუპებიან.

არის კიდენ ერთგვარი უვაჟილი, რომლის დროსაც წვენი არ იმღვრევა მუწუკებში და არ იქცევა უვითელ ჩირქათ, იგი მოწითალო ჩირქად იქცევა. შემდეგ უვაჟილის მუწუკები უფრო შავდებიან, მუქდებიან და მთლათ შავათაც იქცევიან, ცვივიან, ღრმათ იარავდებიან, რომელიღვანაც მურალი ჩირქი გამოდის. ამ გვარ უვაჟილს უწოდებენ „შავს“.

უვაჟილს უვაჟილს, მსუბუქი იყოს იგი თუნდა მძიმე, უფრო ადვილათ ინდის ჯეილი, სადი და ღონიერი ცხვარი, მით უფრო, თუ იგი

კარგს ღროს გამოაჩნდათ, მაგალითად, გასაფხულის დამღვეს, გასაფხულსა და ადრე შემოდგომას (ძანისდგან დაწვებული ენკენისთვის გასვლამდინ). ბებერი, გამხდარი და სხვა და სხვა სატკივრით ავთმყოფი ცხვარი მნელათ იტანს ყვავილს, თუნდაც რომ იგი ძრეელ მსუბუქი იყოს.

ყვავილის წინააღმდეგ საბრძოლველათ არის ორი საშუალება: მკაცრი სიფრთხილე და ხელოვნური აცრა ყვავილისა. ამ სატკივრის გადაძებები სენი ისეთი ძრეელი და ცოცხალია, რომ ერთი ცხვარიც რომ გახდეს იმით ავათ, იგი აუცილებლივ გადასდებს ხენს მთელს ფარას. ამისათვის, თუკავარდა ხმა, რომ სადმე ახლო-მახლო მომამკლეებს (მეზობლებს), ან სადმე იმავე მაზრაში, გამოაჩნდათ ცხვარს ყვავილი, მაშინ ყოველი გულმოდგინე მეზატრონე ფიქრში უნდა იყოს, რომ ყვავილი მასაც ეწვევა. ვიდრე ღრო აქვს და უიღბლობამ უდროთ არ მოასწრო, უნდა ცხვარი იკეთ ალაგას დააბინაოს, სადაც სხვა კერძო კაცი არა ხვდება; უფრო იმ მხრიდამ, სადაც ყვავილი მძინვარებს. სამთარში ფარესში არ შეუძვას კარემე ზირი. როცა შეატყოს, რომ ერთი ცხვარი გახდა ავათ, იგი მაშინათვე უნდა გააცალკეოს. თუ მყოფსე დღესე ავთმყოფს ცხვარს აღმოაჩნდა ყვავილის ნიშნები, სჩანს ვერ გადარ-

ჩება სატკივარს და ძთლათ ფარს ავით გაუსდება. ამ შემთხვევაში მსოფლიოთ ისა ჩნება, რომ ეგელა ცხვარს ევაფილი აუცრას. ევაფილის აცრას არის ერთადერთი საიმედო საშუალება, ბუნებითი ევაფილის წინააღმდეგ. დამტკიცებულია, რომ თუ ცხვარს ევაფილი აუცრას, ან ისაღა მსუბუქი ბუნებითი ევაფილი, იგი დიდხანს აღარ ხდება ავით ევაფილით. ევაფილის აცრას კარგია არა მარტო განსაფრთხილებლად ბუნებითი ევაფილისაგან, არამედ სხვა მსრითაც. ბუნებითი ევაფილი ძოელ ფარს უცვებ არ ედებს, დღეს ერთი განსდება. ხვალ იარს, სეგ სამი, ასე რომ ეს ავადობა თვეობით გრძელდება, რაც ძრთელ მავნებელია უფრო, მ შეცხვარეთხოვის, ვისაც შორი გსა აქვთ განსაჯლელად სასამთრო, ან სასაფხულო ბანებში მინასკლელად. აცრით კი ძოელი ფარს ცხვარისა მოჩნება სამ კვირასე და ჰატრონიც მოჩნება დარადსა და ბოროტს. გარდა ამისა, ბუნებითი ევაფილის დროს ევაფილის მუწუკებს აერის ცხვარს სხვა და სხვა ადგილებში, იმისთანა ადგილებში, სადაც ეოველთვის აფუჭებენ მატელს. აცრის შემდეგ კი ევაფილის მუწუკები ამოსდის მსოფლიოთ იმ ადგილებში, სადაც აუცრიან და იმდენი მუწუკი ამოუვა, რამდენგანაც აუცრეს, დანარჩენს. ადგილებში კი მუწუკები სულაც არ არის ხოლმე.

გარდა ამისა, ბუნებითი უვავილის კეთილათ მსვლელობა დამოკიდებულია სოლმე დროსე და ამინდსედ: თუ უვავილი გამოაჩნდა ცხვარს ზამთარში, თოვლ-ჭყაპში, ან დოლის დასაწეისში, მაშინ იგი, თუ ზირველად მსუბუქი იყო, შეიძლება მძიმე მანებლიანათაც გარდაიქცეს და მაკე ცხვრები დაიწყებენ ბერწობას, რომლითაც დიდი ზარალი ეძლევა ჰატრონს. აცრილი უვავილი კი ყოველთვის მსუბუქად უვლის და თუ საჭიროება აიძულებს კაცს ზამთარში აუცრანს, მაშინ აცრილ უვავილს მაკე ცხვრებიც მშვიდათ იხდინან. აცრილი უვავილისაკან შეიძლება დაისოცოს მხოლოდ ბებერი, ლუბი და სუსტი ცხვრები. ცხვარს აუცრიან ან იმისთანა დროს, როდესაც გარშემო და თვით ცხვარში მშვიდობიანობაა, ან მაშინ, როდესაც უვავილი გამოაჩნდება ცხვარს. ზირველ შემთხვევით აცრანს უწოდებენ „გასაფრთხილებელ“-ს, მეორეს კი „ნაძალადე“-ს.

გასაფრთხილებელათ ცხვარს უვავილი უნდა აუცრან ყოველ წლობით იმ ადგილებში, სადაც ცხვარი მრავლათა ჭყავთ და სადაც ეველას მეზობლათა ჭყავთ ერთმანერთთან. გარდა ამისა, სადაც ბუნებითი უვავილი ხშირად მძიმე მსვლელობიანია იმიტომ, რომ ზოგ მეცხვარეს ცუდი, ვიწრო და ცივი ფარეხი აქვს, ზოგნი კიდევ უსა-

ჭმლობით ნასვერათ მძიერს ატარებენ, ან არა და რაიმე სატკივრით გაუსდება ავით და დაუღუბდება, მაგ., — ქეცისგან, უუთურისგან. უკეთესი დრო ევაგილის გასაფრთხილებლად ასაცრელათ არის მარიაშობისთვის. ამ დროისთვის ბატკნები ძიარის რდებიან, თბილა, მშრალობა და საჭმელიც საკმაოთა აქვსთ. აცრილ ცხვრისა და ბატკნის ყოლა უმჯობესია მინდვრათ: მინდვრათ თავისუფლობაა, ჭერი წმინდაა; და როცა ცხვარს მოჭრეკავს მინდვრიდამ, მაშინ ქარი, თვირთვილი, წვიმა და მხე კარგათ გასუფთავებს ადგილს სენისგან. იინა კი ევაგილის სენის შემდეგ უნდა კარგათ გასუფთავდეს, დიდხანს ნიაჟა უაროს, ცხვრის განაჟალი (წივა) გაიზიდოს და დაიწვას, რადგანაც ფარესში რჩება არა მარტო სენი, არამედ ევაგილის გამხმარი მუწუკებიც, გამხმარი ლორწოც და ჩირქი, და გაკებული კი არის, რომ ევაგილის სენი მშრალში თავის ძალას ინახავს ერთს წელზე მეტს.

აცრილს ცხვარსე შეკვიძლია ვიყენეთ დათმედებულნი, რომ რეი საბუდამოთ გადარჩა და ხელძეორეთ ევაგილისგან ავით აღარ განდება. ევაგილს უცრიან ერთგვარი ნემსით. სუფთა წვერი ასაცრელი ნემსისა უბდა ჩააწოს ასაცრელ ჩირქში და როდესაც ცოტაოდენი ჩირქი ჩადგება

ნემსის ღარში; მაშინ ნემსას ბოლო სიპტეესედ,
 ღარი სევით, უნდა ძიადოს უურის წვერს და ჩ-
 ურჭოს იგი; მხოლოთ კაჭანტელაში კი არა, ისე
 რომ მთელი ნემსის ღარი დაიძალოს კაჭანტელა-
 სსა და ტვაკს შუა; შემდეგ მსუბუქად დააჭიროს
 სვეილამ თითი იმ ძლაგას, სადაც გაეჭრა ტვაკი
 და გამოსწიოს ნემსს. ამის შემდეგ ნემსი უნდა
 სუფთად კანიშინდოს რბილზე ღრუბლით; ბამბით
 ან წმინდა მხვარით და მხოლოთ მაშინ ხელძეო-
 რეთ ამოიღოთ ღარით ჩირქი და აუცრათ მეორე
 ცხვარს. თუ ყოველს აცრის შემდეგ არ გასუფთა-
 ვდა ნემსი, მაშინ ნემსის ღარი დასრისხლიანდება
 და გაჭუჭყიანდება და მასში აღარ დარჩება აღ-
 გილი ევაკილის ჩირქისათვის და თვით ჩირქიც
 გაუსუფთავდება ჭუჭყიანო ნემსით.

ევაკილის აცრის შესწავლა მსგავსი არის
 რადგანაც ბაღლების აძჭრელი არის თითქმის
 ყოველ საბოქაულაში, ასეცრელი ნემსი კი ერთი
 და იგივეა, რაც კაცებისათვის, ის ცხვარისათვის;
 ევაკილის ასეცრელათ უყუთყს, ადგილზე არის ეუ-
 რის შიგნითა მხარე, წვერზედამ ნახევარ ვერძოვი
 ქვევით, ან კუდის ქვევითა უმატელო ნაწილით.
 თუ აცრის შემდეგ ამოვიდა ერთი კარგი ნოყიე-
 რი ევაკილის, მუწუკი, მაშინ ის საკმარისია, ამ
 გვარი აცრა შეიძლება გამარჯვებულათ. მ ჩრთვა-

ლოს და საიმედოთ ბუნებითი უვავილის სქნის ასაცდენათ. როცა ბევრს ცხვარს უცრიან, მაშინ შეიძლება ან სიჩქარით, ან ცხვარი დაიძრას, შეკრთეს, და კარგათ ვერ აიცრას, ე. ი. ასაცრელი უვავილის ჩირქი არ ჩავიდეს ტანში, ამის ასაცდენათ უძჯობესია თითო ცხვარს ორ-სამგან აუცრათ, ერთმანერთისგან ნახევარ ვერძოკსე.

წესები, რომლებიც უნდა დაიცვან უვავილის აცრაში არიან შემდეგნი: 1) ასაცრელათ უნდა ისძარონ აცრილი უვავილის მუწუკების ჩირქი და არას დროს იმ ცხვრის უვავილიდგან, რომლებიც გახდნენ ავათ, თუძცა მსუბუქი, ბუნებითი უვავილით; 2) ასაცრელათ ვარგა იმ აცრილი უვავილების მუწუკების ჩირქი, რომელიც ამოღებულია იმ დროს, როდესაც მუწუკი კარგათ მომწიფებულია, ჩირქი იყო წმინდა და ანკარა, როგორც ცრემლი, რაიც არის მეცხრე და მეათე დღესე აცრიდგან; 3) ჩირქი, მოუმწიფარი ან გადამწიფებული მუწუკისა, სასძარებლათ არ ვარგა; 4) უვავილის ჩირქი უნდა იყოს ახალი და არასოდეს გაუფუჭებული და ჩამხალი. ამ უკანასკნელი ჩირქით აცრილ ცხვრებს უვავილის მაგიერ დაძალი ციება უჩნდებათ, რომლიდგანაც ცხვარი უფრო ბევრი იღუპება, ვიდრე მძიმე (ავი) უვავილისგან.

ყვავილის ჩირქი შეიძლება მოგროვდეს ყვავილის ბუჩქებიდან და შეინახოს. თუძცა აცრის შესწავლა ადვილია, მაგრამ ჩირქის მოგროვება ძნელია და ამისათვის ვურჩევ ყველას რომ ჩირქი მოითხოვონ ქალბქების ბეითლებისგან. როდესაც იმთხოვონ ასაცრელათ ჩირქი, მაშინვე არ აუცრან ყველა ცხვარს, ჯერ სცადონ ხუთს-ათს ცხვარზე. საცდელათ უნდა ამოარჩიონ ჯეილი და ღონიერი ცხვარი, ან თოხლი, და ავადობის დროს ამოფონ ცალკე. აცრის შემდეგ გულდადებით თვალური ადევნონ ცხვრებს, — როგორ და აწეებინებს ციებას, როდის გამოაჩნდება წინწყლები ბუჩქებით და როგორ აივსებიან უკანასკნელები. უკეთუ ციება ძლივს შესამჩნევი იქმნება, წინწყლები და ბუჩქები ამოუვათ მხოლოთ იმ ადგილას, სადაც აუცერიტ და იმდენი, რამდენიც აუცრეს, სჩანს — აცრილი ჩირქი კარგი ყოფილა და მთელი ფარის ასაცრელათაც სავარგისია. როდესაც კასინჯული ცხვრების ყვავილის ბუჩქები აივსებიან, მაშინ მეცხრე ან მეათე დღეზე შეიძლება იმათი ჩირქის ამოღება და მითი აცრა დანარჩენი ცხვრისა. თუ ნაშინჯი აცრა არ გამოდგა და მისგან გამოვიდა მძიმე ყვავილი, სჩანს ჩირქი არ ვარკოდა და მისი ხმარება არ შეიძლება. საცადი

ცხვრები კი უმჯობესია, დახოსოთ და ძთლიანათ ჩაფლათ მიწაში.

რადგანაც ცხვრის ევაკილი არის ძრვიელ სარძიში სენი, ამისათვის ეოველი ღონისძიებით უნდა გრიდოს და უფროსილდეს მას ეოველი მეცხვარე. ავით რომ გაუხდეს ცხვარი, მაშინათვე გააცალკევოს, ძორს არ წაიფანოს და არც გაუვიდოს. ევაკილიანი ცხვრების სოცვა საჭმელათ არ შეიძლება, აგრეთვე არ შეიძლება მინდვრათ გადაურა მათი, ძაღლების შესაჭმელად. დასოცილების მიწაში მარხვა აუცილებელი საჭიროებაა. ფარესი, სადაც იყო ევაკილი, კარგათ უასუფთავდეს და ძოიწყას რძისთან წამლებით, რომლებიც ჰკლავენ ევაკილის სენს, ძაღლს, კარბოლის სიმქავე (მეცხვარეები უწოდებენ „კარბოლკას“), სულემა და სხვები. ერთ ვედრს წებლძე (თბილი უნდა იეოს) უნდა ჩაასხათ ერთი სტაქანი კარბოლის სიმქავე, დაურიოთ ცოცხით და მითი ძოიწყას ეოველი შენობა. ან ადგილი, სადაც ავითყოფი ცხვარი იდგა.

ს. ჩარქვეურელი.

ქვეყნიერების გასალა

ანუ

მატიკის ქიმიური რაობა *),

ხლა უკეთ რომ დაგუკვირდეთ ამ ატომებს, ვნახავთ, რომ თითოეთიოდ კი არ დაფრინავენ, არამედ წყვილ-წყვილად; მარტო ატომს არც ერთს არ შეენიშნავთ. რასაც მქავდანში ვნახავთ, იმასვე აღმოვაჩინთ წყალდანშიც (მეორე შუშაში), და არამც თუ ამ ორს ელემენტში, არამედ 80 ელემენტის უმეტეს ნაწილსაც იგივე წყვილობა სჭირს. ზოგში კი; მაგ., ვერცხლის წყალში და ცინკში, ატომები ყველანი მარტოდ არიან, თითოობით; ფოსფორსა და დარიშხანაში კი ოთხობითად შეკრულნი. ასე რომ შუშაში სხვადასხვა ელემენტი გაზად გარდაქცეული რომ შევეუშვათ, ხან ერთი და ხან მეორე, — ვნახავთ, რომ ზოგ ელემენტში ატომები თითოობით დაფრინავენ, ზოგში წყვილ-წყვილად, სამსამად და ზოგშიც — ოთხობითად; უმეტესობას კი წყვილ-წყვილობა სცოდნია. დაუბრუნდეთ ისევ ჩვენს ორ შუშას, რომლებშიაც მქავდანი და წყალდანი. ეს ორი შუშა შეტად და შეტად რომ გავაცივოთ რამე საშუალებით, ვნახავთ, რომ წყვილ-წყვილად მფრინავ ატომებს თანდათან ფრენის სისწრაფე აკლდებათ, ძალაუსუსტდებათ და ერთმანერთს უახლოვდებიან. შილოს, თუ შუშა ძლიერ გავაცივებთ, ფრენის ძალა მულად დაეკარ-

*) ახ. „მოგზაურნი“ № 3 და 4. 1903 წ.

გებათ, ძირს დასველებიან და ერთად აირევიან; მაგრამ მოსვენება მაინც არა აქვთ და ჭიებსავით ერთმანერთში ირევიან. როდესაც საგანი ამ ყოფაშია, მაშინ ვამბობთ, რომ ეს საგანი მადნარია (სითხეა). თუ მადნარი უფრო გაცივდა, მაშინ ატომები ერთმანერთში ველარ ირევიან, —ყოველი თავის ალაგასაა უცვლელად და მხოლოდ მოუსვენრად ტოკავს. ამ მესამე ყოფის საგანი მაგარია.

რისაგანაა, რომ მატერია ხან მაგარია, მადნარი და ხანაც გაზი? რა ძალაა, რომ მატერიას ყოფას უცვლის? სითბო-სიცხოვლეა ეს ძალა; როდესაც მატერია ძლიერ ცხელია, მაშინ გაზია, ე. ი. ატომები ერთმანერთზე დადორებულნი არიან და წყვილ-წყვილად, სამ-სამად თავისუფლად დაფრინავენ. სიცხოვლის დაკლებაზე ატომებს ფრენის ძალა აკლდებათ, ერთად გროვდებიან და ირევიან ერთმანერთში. შემდეგ, უფრო მეტ გაციებაზე, ატომები თანდათან წყნარდებიან და მხოლოდ ტოკვაში არიან. მაგრამ ძნელი არააა შეენიშნოთ, რომ ამ სამ ყოფაში სითბო-სიცხოვლის გარდა ერთი სხვა ძალაც მუშაობს. თუ სითბო-სიცხოვლე კლებულობს, ატომები ერთად გროვდებიან, ერთმანერთს უახლოვდებიან; —ცხადია, რომ აქ მიმზიდველობის ძალა მუშაობს. ავილოთ ერთი ნაჭერი ტყვია. ეს ნაჭერი მაგარია: მისი ატომები ერთმანერთს ძლიერ ახლოს უდგანან და ყველანი სუსტათ თრთიან. ცოტათ რომ გავაცხელოთ, ატომები უფრო ღონივრად დაიწყებენ თრთოლვას; ყველა ატომი განზე იწევს მაგრამ გვერდით მეზობელი ატომები თავისკენ იზიდვენ; მაგრამ განზე გაწევის ძალა თანდათან მატულობს სიცხოვლის გაძლიერებაზე; ბოლოს იქამდინ მივა, რომ ეს ძალა მიმზიდველობის ძალას გადააჭარბებს; მაშინ ატომები ჭიებსავით აირევიან; მაგრამ მიმზიდველობის ძალა მაინც ისე არაა მორყეული, რომ ატომები მთლად გაუშვას. ამ გვარ ყოფაში ტყვია დამ-

დნარია. ამ დამდნარსაც რომ კიდევ მოემატოთ სიცხოვ-
ლე, ატომები ისეთი სისწრაფით დაიწყებენ ერთმანერ-
თში ცურვას, რომ ზოგიერთი ძლიერ გაქანებული მალ-
ლა ამოვარდება ჰაერში და გაფრინდება; ამათ სხვებიც
მოჰყვებიან და ასე მთელი ტყვია გაზად გადავა. ყველა
საგანს იგივე მოსდის. საგნებისა ან მატერიის
სამ გვერი ყოფა ორ ძალაზეა დამოკიდებული: სითბო-
სიცხოვლეზე, რომელიც ატომ-მოლეკულებს ერთმანერთს
აშორებს, და მიმზიდველობაზე, რომელიც მათ ერთად
თავს უყრის და აერთებს.

ჩვენს ორ შუშაში ორი გაზია, — მჟავდანი და წყა-
ლდანი. შევუშვათ ერთი გაზი მეორეში, ერთად ავრი-
ოთ. ამ ორ არეულ გაზში ატომები ისევ წყვილ-წყვი-
ლად დაფრინავენ; მხოლოდ ზოგი წყვილი მჟავდნისაა
და ზოგიც წყალდნისა. ჩაეაგდოთ შიგ ერთი ნაპერწკა-
ლი ცეცხლისა, — მაშინვე ყველა წყვილი დაიშლება და
ყოველი თავისუფალი მჟავდნის ატომი წყალდნის ორს
დაიკავშირებს; გაჩნდება სამ-ატომიანი ჯგუფები; ყოველი
ჯგუფის ფორმულა ასეთი იქნება $H-O-H$ (ან მოკ-
ლეთ H_2O). მაშასადამე, წყლის მოლეკულები გაჩენი-
ლან. ამ გვარი მოლეკულები მილიონობით არის შუშა-
ში. ეს ახალი გაზი კოტად რომ გავაციოთ, მოლეკუ-
ლები მიმზიდველობის ძალით რამდენ-რამდენადმე შეგ-
როვდებიან და ასე გაჩნდება მოლეკულების ჯგუფები.
ახლა ეს შუშის გაზი გაზი კი არ იქნება, არამედ ორ-
თქლი. ეს ორთქლი რომ უფრო გავაციოთ, ე. ი. და-
მაშორებელი ძალა რომ უფრო შევასუსტოთ, ორთქლის
ჯგუფები მიმზიდველობის ძალით უფრო დიდათ შეერ-
თებიან და ძირს დაკვივდებიან, ან შუშის კედლებს და-
ჰნამავენ; ორთქლი მადნარად შეიცვლება — წყლად. წყა-
ლი რომ უფრო გავაციოთ, — გაიყინება, ე. ი. ყოველი
მოლეკულა თავის ალაგს დაიჭერს სხვებთან ერთად. და-

მეშორებელი ძალა—სითბოსიციხოვლე, რომელიც მიმ-
ზიდველობის ძალის მოწინააღმდეგეა, შესუსტდა, და მო-
ლეკულებს შეძლება მიეცათ ერთად შეყრილიყვნენ.

როგორც ვხედავთ ამ მჟავდან-წყალდნის შეერთებ-
ბაში ახალმა ძალამ იჩინა თავი. ამ შეერთებამდის მჟავ-
დანს და წყალდანს ორ ძალასთან ჰქონდა გაქმე: სიც-
ხეველესა და მიმზიდველობასთან და ახლა მესამე ძალაც
გაჩენილა, რომელმაც მჟავდან-წყალდნის ატომები მო-
ლეკულებად შეაერთა მჟავდნის ერთმა ატომმა წყალ-
დნის ორი დაიკავშირა— ეს მესამე ძალა რომ არ მეშაო-
ბდეს, ატომები ასე ერთ-გვარად არ შეერთებოდნენ, ყვე-
ლანი ერთის ფორმულის არ იქნებოდნენ. ამ ძალის მე-
ოხებით არის, რომ ყოველი მჟავდნის ატომი უთუოთ
ორ წყალდნისა და იკავშირებს, არც მეტს და არც ნაკ-
კლებს. ეს ძალა რომ არ იყოს, მაშინ მრავალი მილიონ-
ნი ატომი ერთგვარი ფორმულით ($H-O-H$) არ უნდა
დარიგებულიყო; ზოგი ჯგუფი ხუთ ატომიანი იქნებო-
და, ზოგი 10, 5, 3 და სხვ. ზოგში ან მჟავდანი იქნე-
ბოდა მეტი, ან წყალდანი. ამ მესამე ძალას **ქიმიური**
ძალა ჰქვია.

ზემოთ სადღაც ჩვენ ვსთქვით, რომ მეტალები ძლი-
ერ ძნელად უერთდებიან ერთმანერთს; იგივე ითქმის მე-
ტალოიდებზედაც; სავაგიეროთ მეტალები მეტალოიდებს
ადვილათ იკავშირებენ. ამასთანავე ეს მაერთებელი ძალა
ზოგ ელემენტში დიდია (მჟავდანი, ფტორი, ხლორი) და
ზოგშიც ძლიერ სუსტი (აზოტი და არგონი).

ამ გვარად, როდესაც რომელიმე ელემენტი სხვას
ერთებს, მაშინ ამბობენ, რომ ამ ელემენტებს **ქიმიური**
ძალა აქვთ, ან **ქიმიური ნათესაობა**. ამ ძალითაა, რომ

80 ელემენტის ატომები შეერთებულან და ათას-გვარი რთული საგანი გაუჩენიათ. ეს ძალა რომ არა ჰქონდეთ ატომებს, ქვეყნიერება მხოლოდ მარტივ საგნებისაგან იქნებოდა შემდგარი. ეს ქიმიური ძალა მუშაობას იწყებს მხოლოდ მაშინ, როდესაც სხვადასხვა მონათესავე ელემენტის ატომები ძლიერ ახლოს არიან ერთმანერთთან. ვიკითხოთ ახლა: რატოა, რომ მჟავდნის ერთი ატომი წყალდნის ორს იკავშირებს და არა მეტს ან ნაკლებს? წყალდანი მჟავდანს რომ უერთდება, — ეს ქიმიურ ძალას მუშაობას ნიშნავს, მაგრამ მჟავდანი რომ ორ წყალდანს იერთებს და არა მეტს ან ნაკლებს, — ეს სხვა რაღაც თვისებას უნდა ნიშნავდეს. შევუერთოთ წყალდანი სხვადასხვა ელემენტს, — ვნახავთ, რომ ზოგი იერთებს მას და ზოგი არ ეკარება, მაშასადამე, ზოგთან ქიმიური ნათესაობა აქვს და ზოგთან არა; გარდა ამისა ამ მონათესავე ელემენტებში ზოგიც რომ წყალდნის ატომს მხოლოდ ერთს იკავშირებს თითო ატომზე, ზოგი ორს, სამს და ზოგიც ოთხს, მაგ.:

- ხლორბან I ატომი ერთს წყალდნისას იერთებს,
- ბრუნ მჟავდნისა — ორს,
- აზოტისა — სამს,
- ნახშირბანისა — ოთხს.

ამის მიხედვით შეიძლება ითქვას, რომ ხლორის ატომს ერთი შემაერთებელი ძალა აქვს, მჟავდანს ორი, აზოტს სამი და ნახშირბანს ოთხი. მეცნიერები ძალიან ნაცვლად ატომიანობას ამბობენ, ასე რომ მათს ვნახე ზოგი ელემენტის ატომი ერთ ატომიანია, ზოგის ორი, სამი და ოთხ-ატომიანი. ეს ატომიანობა, ან შემაერთებელი ძალა შეიძლება ხაზებით ასე გამოვხატოთ:

ერთ-ატომიანები: ორ-ატომიანები: სამ-ატომიანები: ოთხ-ატომიანები:

წყალ. H—	მჟავ. —O—	აზო. —N—	ნახშირ. —C—
ხლორი Cl—	კალ. —Ca—	ფოსფ. —P—	ტალმ. —Si—
ფტორი F—	ვერცხლ. ვა. —Hg—	დაშ. —As—	კალა —Sn—
სოდი. Na—	ცინ. —Zn—	ოქრო —Au—	პლატ. —Pt—
ვერცხ. Ag—	გოგო. —S—		

რაკი ამგვარი ატომიანობა სკოდნიათ სხვადასხვა ელემენტის ატომებს, ამიტომ მათი შეერთებაც ამ ატომიანობის თანახმად უნდა ხდებოდეს და ხდება კიდევ. რადგან წყალდნის ატომს ერთი შემაერთებელი ძალა აქვს, მჟავდანს კი ორი, ამიტომ ერთი წყალდნისა რომ შეუერთდეს მჟავდნის ორ-ძალიან ატომს, მაშინ მჟავდანს ერთი ძალა მოკლილი დარჩება; ეს ასე გამოიხატება: H—O—, და თუ რომელიმე ელემენტის ერთ-ძალიან ატომმა ახლოს გაუარა, მას მაშინვე დაიკავშირებს თვისი მოკლილი ძალით და ამ გვარად, როგორც იტყვიან გაძლება ეს მჟავდნის ატომი. ამიტომაც, რომ წყალდნის გაჩენაში მჟავდნის ერთი ორ-ძალიანი ატომი ორ წყალდნისას იკავშირებს, ერთ-ძალიანებსა H—O—H. ავილოთ ახლა აზოტის სამ-ძალიანი ატომი—N—; ამას შეუძლიან დაიკავშიროს 3 წყალდნის ატომი, გაჩნდება

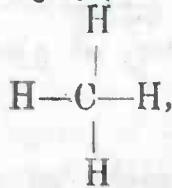
ერთი ოთხ-ატომიანი მოლეკულა $H-N-H$. შეუძლიან

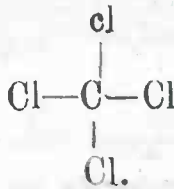
აგრეთვე თავისი ორი ძალა მჟავდნის ერთი ატომის და-
ქერაში გამოიყენოს, (რადგან მჟავდანს ორი ძალა აქვს),
მესამე ძალით კი რომელიმე მონათესავე ელემენტის
ერთ-ძალიანდ ატომზე დაიკავშიროს, თუ გინდ ხლოარი:

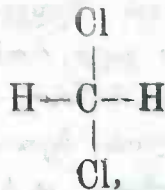
ახლა ოთხ-ძალიანი ატომის ნიმუში ავიღოთ, მაგ.,
ნახშირმანი; ამას შეუძლიან ოთხი ერთ-ძალიანი ატომი
დაიკავშიროს, მაგ., წყალდნისა

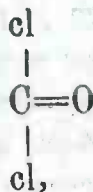
ან ხლოარი:

შეუძლიან აგრეთვე ორი ხლოარი და ორიც წყალ-
დანი შეიერთოს.

ან და ორი ხლოარი და ერთი ორძალიანი მჟავ-
დანი:

ან ორი მჟავდანი $O=O=O$. ამგვარადვე ერთდებთან სხვადასხვა ელემენტის ატომებიც, ქიმიური ნათესაობის და ატომიანობის თანახმად ასე გაჩენილია და ახლაც ჩნდება: ათას-გვარი სრული საგანი, რომლისგანაც შესდგება ბუნების მასალა. რომ მივიღოთ სათვალავში ეს ორი თვისება—ქიმიური ნათესაობა და ატომიანობა, მაშინ შეუძლებელია ითქვას, რომ ატომები იშვით ერთდებთან, რომ მათაც სჭირთ მატერიის საერთო თვისება—მიმზიდველობა, რადგან ქიმიური ნათესაობა გვეუბნება, რომ ყველა ატომს ერთგვარად არა სჭირს მიმზიდველობის ძალა, —ზოგი ელემენტის ატომები ერთდებთან და ზოგის კი ახლოსაც არ ეკარებიან. იგივე ითქმის ატომიანობაზედაც.

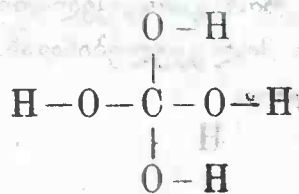
VIII. რადიკალები და იზომერია.

იღათ საკვირველი რამაა ეს ორი თვისება—ქიმიური ნათესაობა და ატომიანობა, მაგრამ შეტად საინტერესოა კი რადიკალი და იზომერია, რომლებიც ამ ორ თვისებას შედეგათ მოაწყვებიან. ვის არ უნახავს ხელ-მოჭრილი კაცი, რომელსაც ერთი ხელია აქვს. ამ კაცს ორ-ხელიანი რომ დაეჭიდოს და ერთი ხელით ხელში რომ წააგლოს, მეორე თავისუფალი დარჩება. ვსთქვათ რომ ორ-ხელა კაცს ორი ხელ-მოჭრილი დაეჭიდა; მაშინ ორი ხელით ორ კაცს დაუჭერს ხელს, ამიტომ ამ სამ შეჭიდებულ კაცში არც ერთი ხელი არ იქნება მოკლილი. სწორეთ იგივე ხდება წყლის გაჩენაში: ორ-ძალიანი (ან ორ-ატომიანი) მჟავდანი ორ ერთ-ძალიან წყალდანს იკავშირებს $H-O-H$, ამიტომ ამ სამ შეჭიდებულ ატომში მოკლილი ძალა აღარაა. ვსთქვათ

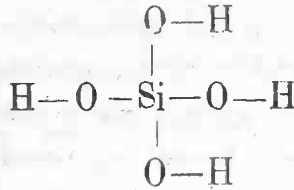
ახლა, რომ შევადანს მხოლოდ ერთი წყალდანი აქვს შეკავშირებული — O — H; ასე რომ მქვედნის ერთი ძალა მოკლბლიაჲ შეიძლება ამიტომ ითქვას, რომ ამ ორ-ატომიან ჯგუფს ერთი შემაერთებელი ძალა აქვს, ერთ-ატომიანია. საქმე აქ ისე გამოდის თითქოს ეს ორ-ატომიანი ჯგუფი ერთი ატომი იყოს, ერთ-ძალიანი ატომი. ავიღოთ ორი ამისთანა ჯგუფი და ვიკითხოთ, რა მოხდება ერთმანერთს რომ ახლოს გაუარონ? რაღა თქმა უნდა—მაშინვე შეერთდებიან, რადგან ერთსაც და მეორესაც ერთ-ერთი ძალა აქვთ მოკლილი; ვაჩნდებთ ახალი ჯგუფი $H-O+O-H$. ეს მოლეკულა წყლის მოლეკულისაგან ($H-O-H$) მით განირჩევა, რომ ერთი მყავდნის ატომი მეტი აქვს. წყლის მოლეკულას დამყავებული წყალდანი ჰქვია, ამ ახალ მოლეკულას კი—გადამყავებული წყალდანი ($H-O+O-H$, ან მოკლეთ H_2O_2). ავიღოთ იგივე ერთ-ძალიანი ჯგუფი $H-O-$, რომელსაც ჰიდროქსილი ჰქვია; ოთხ-ძალიან

ნახშირმანის ატომს — C — ოთხი ჰიდროქსილის დაკავშირება შეუძლიან, თითქოს ოდხი ერთ-ძალიანი ატომი დაიკავშირაო:

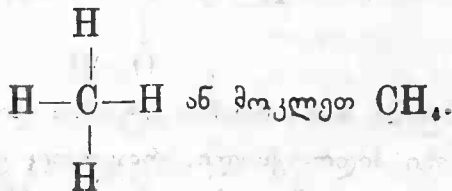

შუაში ნახშირმანის ატომია და ზედ აკრავს გარშემო ოთხი ჰიდროქსილი. როგორც ვხედავთ ეს ერთ-ძალიანი ჰიდროქსილის ჯგუფი $H-O-$ გადამყავებულ წყალდანშია და იზოგება $H-O+O-H$. სხვა რთულ საგნებშიც ბევრგან მოიძებნება ეს ჰიდროქსილი და ყველგანჲ რა თქმა უნდა, ერთი ძალა აქვს, თითქოს ერთ-

ძალიანი ატომიაო. მეცნიერს შეუძლიან სხვადასხვა ხერხით ეს ჰიდროქსილის ჯგუფი ერთ საგანს მოაშოროს და სხვას შეუერთოს' მაგ., ნახშირმანს წაართვას და ოთხ-ძალიან ტალმანს (Si) შეუკავშიროს:

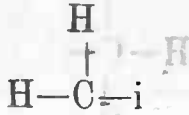

როგორც ვხედავთ ეს ჰიდროქსილის ჯგუფი ერთი საგნიდან მეორეში შეუცვლელად გადადის, ე. ი. ისე, რომ ჯგუფს არა-რა მოსდის, არც რომელიმე ატომი ემატება თუ აკლდება და არც არა ეცვლება. ამ გვარ ერთ-ძალიან ჯგუფს, რომელიც შეუცვლელად და დაუშლელად ერთ მოლეკულას ერთმევა და სხვას ერთვის, სხვა რამ მოლეკულას, **სადიკალი** ჰქვიათ. გარდა ამ რადიკალისა, რომელშიც მჟავადანი და წყალდანი, ზოგიერთიცაა, რომ სხვა ატომებისაგანაა შემდგარი. ბევრს შენიშნული ექნება, რომ დამბალ ქაობის წყალს ძირიდან, ჯობით რომ მოვურიოთ, ზოგჯერ რალაცა გაზი ამოსდის, გეგონება თეთრი შუშის პატარა ბურთებიაო. ამ გაზს **მეტანი** ჰქვიათ. რომ გამოვიკვლიოთ ეს გაზი, ვნახავთ, რომ ერთ-გვარ მოლეკულებისაგან შესდგება, რომელთ ფორმულა ასეთია:

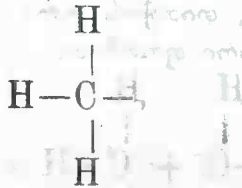

ლაბორატორიაში მეცნიერს შეუძლიან ამ მეტანის მოლეკულას ერთი წყალდნის ატომი მოაშოროს და მის ნაცვლად იოდის (I) ერთი ატომი შეუერთოს; მაშინ მო-

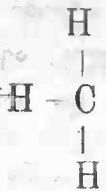
ლეკულა ამ ფორმულის იქნება:

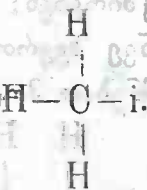
მაშასადამე, როდესაც ეს ხდება, შეტანს ერთი წყალდანი ერთმევა და რჩება

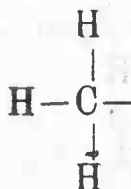
ე. ი. ერთ-ძალიანი ჯგუფი და ამიტომ მაშინვე ერთ-ძალიან იოდის ატომს ეკავშირებს და აჭ გვარად ძდება. მაშასადამე,

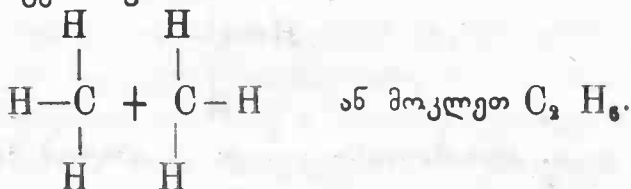
რადიკალია, რადგან ერთი მოცლილი ძალა აქვს და თვისს შეუცვლელად იოდს ეკავშირება. ამ რადიკალს მუთაღი ჰქვია და იოდს რომ ერთვის მას—ჩნდება იოდისანი მეტილი

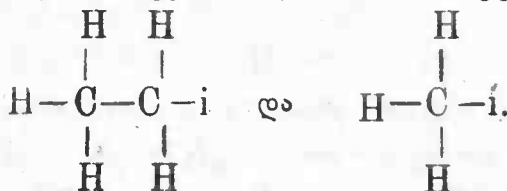
აქედით ახლა საგანი, რომელიც ამგვარ მოლტკულებისაგანაა შემდგარი და სოდიუმთან ერთად ავადულოთ. ამ დუდილით სოდიუმის ატომი იოდისანი მეტილის იოდს ეკავშირებს, ასე რომ რადიკალი მეტილი

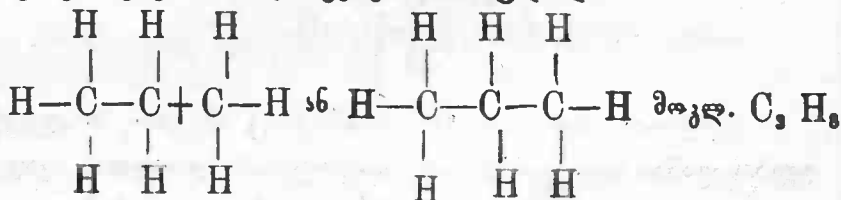
ისევ თავისუფალი ხდება. ამ გვარი რადიკალები, რაღა თქმა უნდა, მილიონობითაა ქვაბში, და ერთად რომ არიან, ერთმანერთს წყვილ-წყვილად იკავშირებენ ეს ერთ-ძალიანი ჯგუფები, თითქოს ორი ერთ-ძალიანი ატომი ერთდებაო, ამ გვარი ფორმით:

შეიძლება ამასაც ერთი წყალდანი წავართვათ და მის ნაცვლად ისევ იოდის ატომი შევუერთოთ, — გაჩნდება ახალ იოდისანი მოლეკულა. ავადულოთ ახლა ისევ სოდიუმთან ეს მოლეკულა და იოდისანი მეტილი, ე. ი.:

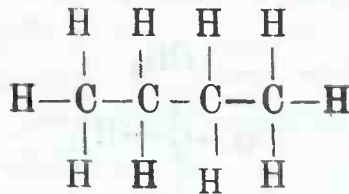

დუღილის დროს სოდიუმის ატომები ორთავ მოლეკულის იოტს შეიკავშირებენ; დარჩება ორი რადიკალი, რომლებიც მაშინვე შეერთდებიან, რადგან თითო შემაერთებელი ძალა ექნებათ მოკლილი:

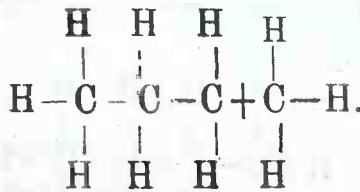

შემდეგ შეიძლება. ეს მოლეკულა უფრო გავადიდოთ და გავაჩინოთ: $\text{C}_4 \text{H}_{10}$, $\text{C}_5 \text{H}_{12}$, და სხვ.; ეს ოთხ-ნახშირ-

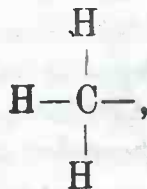
მანიანი მოლეკულა ($C_4 H_{10}$) გაშლით დაწეროთ:

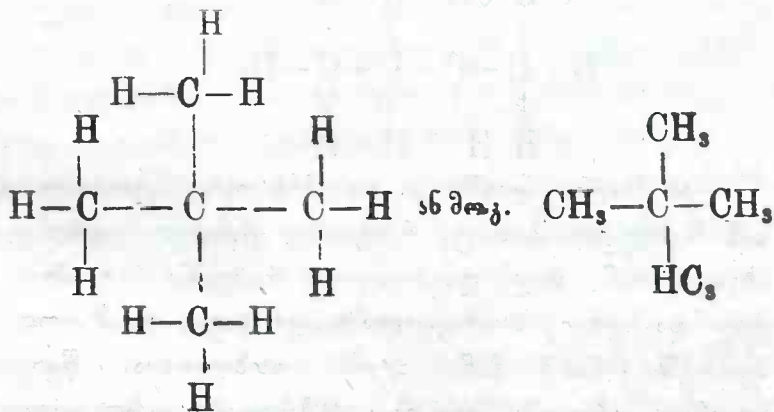
ეს მოლეკულა, როგორც ვიცით, ორი რადიკალის შეერთებითაა გაჩენილი:

ახლა ვნახოთ შემდეგი რამ: ჯგუფი

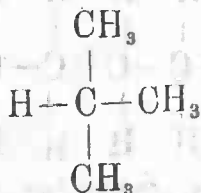

რომელიც რადიკალია, შეიძლება ოთხ-ძალიან ნახშირმანს შევეუერთოთ. ნახშირმანი ამ გვარ რადიკალს ოთხს შეიკავშირებს, — გაჩნდება:

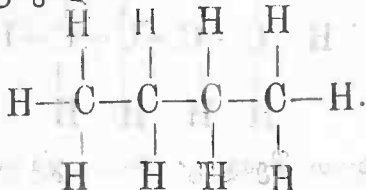

შეიძლება ერთ-გვარი ხერხით ამ რთულ მოლეკულას ერთი რადიკალი წავართვათ და სამაგიეროდ ისევ

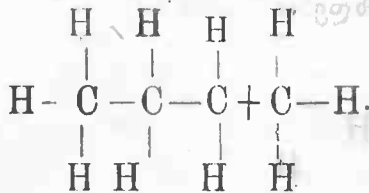
ერთ-ძალიანი წყალდანი შევუერთოთ, ფორმულაც ასე შეიცვლება:

შევადაროთ ახლა ეს მოლეკულა იმ ჩვენ ოთხ-ნახშირმანიან მოლეკულას, რომელიც ზემოთ გაშლით დავწერეთ და აქაც ვშლით:

როგორც ვხედავთ შენობით და პლანით ერთმანერთს არა ჰგვანან. პირველში სამი რადიკალი და ერთი H ახვევია შუა გულ ნახშირმანს; გამოდის ისე, თითქოს ნახშირმანს ოთხი ერთ ძალიანი ატომი შეუკავშირებია თავისთანაო; თითქოს ხუთი ატომისაგან არის შემდგარი ეს მოლეკულა. მეორე მოლეკულა კი ორი რადიკალის შეერთებითაა წარმოდგარი:

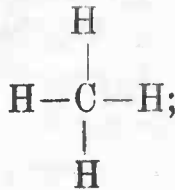

ამ მოლეკულაში კი თითქოს ორი ატომიაო. ვარაუდგან შეხედულობითაც, როგორც ვხედავთ, დიდათ განსხვავდებიან. ახლა დავთვალოთ რამდენი ატომია პირველ და მეორე მოლეკულაში; ვნახავთ, არამ ეოთში და მეორეშიც ნახშირმანის ატომი ოთხ-ოთხია; წყალდნის ატომიც ორივეში ათ-ათია. მაშასადამე, ორთავისივე ფორმულა იქნება C₄ H₁₀. როგორც ვხედავთ ერთი და იგივე ელემენტის ატომებს შეუძლიანთ ერთმანეთს და იცავენ

რიცხვით შეერთება, მაგრამ სხვადასხვა პლანით, რომ ავიღოთ ორი საგანი, რომლებიც ერთი პირველი მოლეკულებისაგანაა შემდგარი და მეორე მეორებისაგან, და რომ შევადაროთ ერთი მეორეს, გვეგონება სულ სხვადასხვა რთული საგნებია, სხვა. რამ ელემენტებისაგან შემდგარი. ერთ-გვარ აგურისაგან შეიძლება აშენდეს ისეთი ორი შენობა, რომ ერთმანერთს არაფრით არ ეგვანებიან, მაგ., სახლი და ეკლესია. ამგვარ რთულ საგნებს, რომლებშიაც ერთ-გვარი და ერთი რიცხვის ატომებია, მაგრამ სხვადასხვა პლანზე შეერთებულები, **ალომერული** საგნები ჰქვიანთ მეცნიერებაში, და ამ ქიმიურ მოვლენას **ალომერის** უწოდებენ. ბევრ იზომერულ საგანს იცნობს მეცნიერება, მეტადრე ნახშირმანიან საგნებში, ე. ი. იმისთანებში, რომლებიც გაჩენილან ნახშირმანის და სხვა ორიოდ ელემენტის შეერთებით. ავიღოთ სამი რთული საგანი: ხმელი ხე, ბამბა და სუბამეგელი; სამთავესივე ფორმულა ასეთია $C_6 H_{10} O_5$; სამივე იზომერული საგანია. ავიღოთ ახლა სხვა ფორმულა $C_9 H_{10} O_3$; ვგონებ ნან სხვა და სხვა გვარი საგანი იშოვება, რომ ამ ფორმულისაა, — იზომერული საგნები.

შევდგეთ ახლა და ისევ ვიკითხოთ დიდათ საკითხი: რამე რითი აიხსნება, რომ ატომებს ქიმიური შეერთება სცოდნიათ და ასე გაუჩენიათ ბუნების ათას-გვარი რთული საგანი? რომ ვსთქვათ, რომ ამისე მიზეზი ის საერთო თვისებაა, რომელიც მატერიას ყველგანაც სჭირს, ე. ი. მიმზიდველობა, — ამ გვარი ახსნა ჰქვასთან; ახლო არ იქნება, რადგან ქიმიური ნათესაობა და ატომდანიობა ამ გვარ ახსნას ძლიერ ეღობება წინ; და ხომ ვიცით, რომ ქიმიური ნათესაობა, ან ქიმიური არჩევანი და ატომიანობა ორი თავი თვისებაა, რომელთაც ექვემდებარება ყოველ-გვარე ქიმიური ცვლილება: პირველი თვისება — სხვადასხვა ელემენტის ატომთა ნათესაობა, თუ არჩევად

ნი, გვიჩვენებს, რომ ყოველ ელემენტს თავისი აჩენილი ელემენტები ჰყავს, რომელთაც ერთვის ზოგს მჭიდროთ და ღონიერად, ზოგს სუსტად, სხვებს კი სრულიადაც არ ეკარება. მეორე თვისება ატომიანობაა: სხვადასხვა ელემენტის ატომებს მეტი ან ნაკლები მაერთებელი ძალა აქვთ: ზოგს ერთი, ორი, სამი და ზოგსაც ოთხი. რა გინდ ბევრიც ვეცადოთ, ამ ორს თვისებას—ნათესაობას და ატომიანობას, მიმზიდველობით მაინც ვერ ავხსნით. ავილოთ, მაგ., მეტანი

არ შეიძლება ითქვას, რომ აქ ნახშირმანის ატომი ოთხს წყალდნისას თავისკენ იზიდავს ისე, როგორც მზე რვა ქვეყანას, ე. ი. მიმზიდველობის ძალით. არ შეიძლება ამისი თქმა იმიტომ, რომ მაშინ შეგვეძლება 'ვიკითხოთ: რათაა, რომ უთუოდ 4 ატომი ახვევია მას, და არა 5 ან 7? რათაა, რომ 4 ძალა აქვს ამ ნახშირმანის ატომს, რომლის ნადარი წონა 12, მთავდანს კი (ნადარი წონა 16) 2 ძალა? ან რათაა, რომ ატომებს ნათესაობაც სცოდნიათ? ცხადია, რომ აქ რაღაცა სხვა მიზეზია და არა მიმზიდველობის თვისება. მარტივ საგნებში ატომები და რთულებში მოლეკულები ერთმანერთს იზიდავენ, თუ სიცხოველე არ უშლის ამას. ამ შემთხვევაში მიმზიდველობის ძალაა რომ მუშაობს და აქედამ წარმოსდგება მატერიის სამ-გვარი ყოფა—მაგარი, მადნარი და გაზი. მაგრამ მიმზიდველობის გარდა ატომებს სხვა გვარი მაერთებელი ძალაც სჭირთ—ქიმიური ძალა, რომლის მეოხებით ატომები ქიმიურად ერთდებიან და მრავალ გვარ ფორმულის მოლეკულებს აჩენენ. მიმზიდველობის თვისება ყოველ მატერიას სჭირს, ქიმიური ძალა კი ზოგს

აქვს და ზოგს არა, ზოგი ერთ-ძალიანია, ზოგი კი ორი, სამი და ოთხიანი. ასეთია ეს ქიმიური მანერთბელი ძალა.

სამყაროს მატერიის შეჯგუფვა ქვეყნებად და ქვეყნების სისტემებად შეერთება ჰენიოსმა ნიუტონმა ახსნა მიმზიდველობის თვისებით. ატომების მოლექულებად შეერთებასაც ბევრი მძლავრი მეცნიერი დაჰკვირებია—ბერტლო, ეერარი, ლოტარ მეიერი, კეკულემენდელევი და რამდენიმე სხვაც,—მაგრამ ატომების ნიუტონი ჯერ არაინ გამოჩენილა და ქიმიური ძალა ჯერ რაღაც ამოცანაა მეცნიერებაში. თქმა არ უნდა, რომ ეს იმას არ ნიშნავს, ვითომც ამისი ახსნა ყოვლად შეუძლებელი იყოს. ბევრჯელ გამოსჩენია მეცნიერებას ასეთი ძნელი და თითქოს მიუწდომელი კითხვა და ბევრსაც უთქვამს მაშინ, რომ ამას ვერა გზით ვერ ახსნის მეცნიერება, მაგრამ შემდეგში ყველასათვის ცხადათ და ექვ-მიუკარებლად გამოუცვნია მისი მიზეზი თუ რაობა. ამ ატომების შეერთების მიზეზსაც, რაღა თქმა უნდა, ადრე თუ გვიან ახსნის მეცნიერება. ამ გვარი ძნელი კითხვების გადასაჭრელად პირველი საქმეა მეცნიერებისათვის მიუხედეს რა გზას დაადგეს ამის გამოსაცნობად, და თუ გზა სწორი და ნამდვილია, მაშინ კვლევა-ძიება თითონ მიიყვანს ამ ამოცანასთან. მეცნიერება მიუხვდა რა გზას უნდა დაადგეს ატომების ქიმიურ შეერთების გამოსაცნობად, ე. ი. გაიგო, რო ქიმიური თვისება უნდა ახსნას ატომების წონამ და ატომების ძირეულმა ბუნებამ.

ა. კვერკველაძე.

(დასასრულა იქნება)

მეორე მესამეს და ასე მთლათ საქართველო, ჩამალული იყო მოლ-ყვავილებსა და ბალ-ტყეებში.

იქ, სადაც ტლანქი მტკვარი უერთდება გიჟმაყარაგვსა, ქალაქ მცხეთაში, ქართველთ ახალგაზრდა მეფის ვახტანგის სასახლე იყო აშენებული. სასახლეს წინ მინდორი ჰქონდა გადაშლილი, სულ მთლათ ქვის მაღლის გალანით შემოზღუდული; სამეფო სახლებს უკან, ცოტა მოშორებით, იდგა რამდენიმე სადგომი მეფის ნაზირვეზირთა და მოსამსახურეთათვის.

შემოდგომა იყო. ზაფხულობით გამოცოცხლებულ ტყე-ველს ნელ-ნელა ეძარცვებოდა ძვირფასი სამოსი; ზამთრის მომასწავებელი სისინი რაღაც საიღუმლოებით ჩაუთქავდა გაყვითლებულს ფოთლებს და ზოგს მათგანს, რასაკვირველია, უფრო სუსტებს, ძირში სწყვეტდა. და და ნელ-ნელა აცილებდა ტოტებს... ფოთლები კი, უკანასკნელად საიღუმლოებით შეჰშიშინებდნენ ხეებს, ვითომ სამუდამოდ ემშვიდობებინათ მათ, და კენესა-ოხვრით ქვევითკენ მიემგზავრებოდნენ...

მეფის სასახლეში სრული სიჩუმეა... მხოლოდ მის ერთ-ერთს ოთახში შეკრებილან რამდენიმე სახლის კაცი და რაღაცაზედ გულმოდგინედ ბაასობენ.

— არა, ელიზბარ... მეფე კარგად შერებუა... აბა როგორ შეიძლება მაგიერის გარდაუხდელობა... ჩვენ აგვიკლეს, ბევრი ჩვენი თანამოძმენი ტყვეებადაც წაიყვანეს... ჩვენთან ერთად გაზრდილნი, ჩვენივე სამშობლოს შვილნი, „ნიროს ღმერთის“ აღმსარებელნი... ეს კიდევ არაფერი; თვით სანატრელის მეფის მირდატის ასული, პატარა მირანდუხტი, დაი მეფისა, ისიც მათ ხელშია... არა! ოსების მაგიერის გარდაუხდელობა შეუძლებელია!..

— ამტკიცებდა ახალგაზრდა 26—28 წლის ვაჟაკი ლევანი და თან სახე უწითლდებოდა, უფითრდებოდა სიბრაზისაგან. იგი იყო მეფის ახალგაზრდა მხედარი, ახლად

ნაკურთხი მეფის ვახტანგისაგან დიდად მიღებული თავის ერთგულის სამსახურისათვის... მოკლე ხალათი მუხლებამდინ, ტყავის მოქარგული ფეხსაცმელები და თავზედ ტყავისავე ქული, — მეტისმეტად ამშვენებდნენ უმისოდაც მშვენიერს ვაჟკაცს... მისი განიერი მხარ-ბეჭი, ტყესავით ხშირად გადართხმულ წარბებში შემალული ჭკვიანი თვალების კაკლები ნება-უნებლიეთ იხიბლავდნენ ლევანის ყოველს შემხედავს და აფიქრებინებდნენ, რომ იგი არა ჩვეულებრივის ჭკვის პატრონი და უებრო მეომარი უნდა იყოს... ეს ასეც იყო... თუმცა ლევანს ჯერ არ მისცემია შემთხვევა თავისი იშვიათი ვაჟკაცობა, ომში უებრობა და სამშობლო ქვეყნისათვის თავდადება დამეტკიცებინა მეფისათვის, მაგრამ ის სიმხვი, რომელიც მან მეფის ცხენებით ჯირითის დროს გამოიჩინა, საკმაო იყო მეფეს მისთვის ყურადღება მიექცია და სასახლეში მოხუც ელიზბარის შემდეგ პირველი ადგილი მიეცა...

ელიზბარი იყო მეფესთან ყველაზედ უფრო დაახლოვებული ძველი მხედარი. ვახტანგის მამის მირდატის დროს მას არა ერთხელ მაჟღერა მონაწილეობა საქართველოს მძვინვარე მტრებთან ომებში...

— ჩემო ლევან... შენ ჯერ კიდევ არ იცი, რას ჭკვიან მტრები ან მოყვარეები... არ იცი — თუ რამდენი განსაცდელი გამოგვიცდია უსჯულოებთან ბრძოლაში... მე არა ერთხელ ვყოფილვარ ბედნიერი, რომ მეფისათვის ჩემი ერთგულება დამემტკიცებია... ეს იყო აწ განსვენებულის ნეტარის მეფის მირდატის დროს... უსჯულოების ისრების ტკრციალი ჰაერში, მოძმეების კვნესა-ტირილი და უდროვოდ მზის დაბნელება, — ბევრი მიწახავს ყველაფერი ეს... ახლანდელი შემთხვევა კი სულ სხვანაირია... რამდენი ტყვეები წაიყვანეს ოსებმა!... მეფის პატარა და მირანტუხტი და სხვათა შორის იესეც! — საბრალო იესე, რა მშვენიერი მესაზანდრე იყო; რამდენი

შაირები იცოდა! ღმერთო, რაგვარად სძულდა ურწმუნო ცეცხლის თაყვანის-მცემელი სპარსელები... — აქ ელიზბარი ცოტა შეჩერდა, ავადმყოფსავით ერთი დაახველა, გადააფურთხა, ბოლოს თავი მალლა ასწია და განაგრძო: — ჩვენი პატარა გმირი დიდი ხანი არ არის რაც მეფედ ეკურთხა. იგი შორს გამჭვრეტია, ჭკვიანი... მას საკუთარი ძაღლ-ლონეც შესწევს გარეშე მტერთ პასუხი უგოს, როცა ამას შემთხვევა-გარემოება მოითხოვს... არცოსებს დასტოვებს უიმისოთ, რომ მაგიერი არ გარდაუხადოს, მე ეს კარგად ვიცი... მაგრამ ჯერ კიდევ ცოტა მოითმინება გვმართებს...

— ჩვენი მეფე ჯუანშერის და საურმაგი მოწაფეა, — ამბობდა ლევანი. მათ შთაუნერგეს ვახტანგს თავგანწირულება ომში, ღრმა სიყვარული თავის ერისა და მამული-სადმი და თან სიძულილი ურწმუნოებისადმი...

— უკანასკნელის მიზეზი სულ სხვა იყო... ჩვენს სამფლობელოში ბევრია მოწინავე პირებთაგანნი ურწმუნონი, ცეცხლის-აღმსარებელნი და ადვილად შეიძლება და ახალგაზრდა მეფის უკილი მათს მხარეს გარდასულიყო, ურწმუნონი შეეყვარა, მაგრამ თუ ეს ასე არ მოხდა, ამის მიზეზი სულ მისი აღმზრდელი, ახლაც ცოცხალი შოძღვარი მთავარ-ეპისკოპოსი მიხეილია... მან შთააგონა პატარა ბატონიშვილს ჭეშმარიტის სარწმუნოების პატივისცემა და ამათ უკანასკნელად გამოიხსნა ქართველი ხალხი მაცთურთაგან და განამტკიცა ჭეშმარიტ გზაზედ.

— ვისზედ ამბობ? — შეეკითხა ლევანი ელიზბარს, — რადგან მისთვის ყური აღარ უგდია. იგი ამ ჟამად იხედებოდა მეფის მოსამსახურისაკენ, რომელიც მათკენ მოდიოდა...

— მიხეილ მთავარ-ეპისკოპოსზედ.

— ოჰ, ვიცი... მეც მახსოვს... მართო მისი სახის

გამომეტყველება და საუბარი კმაროდა, რომ ვინც უნდა უსჯულო ყოფილიყო. ქეშმარიტი სარწმუნოება მიეღო... ახლაც ისეთი კეთილი და გონიერი, თუმცა უღროვოდ მოხუცდა.

ჯერ სიტყვა არ დაესრულებინა ლევანს, რომ შემოალო კარები მეფისგან წარმოგზავნილმა მხედარმა, თავმდაბლად მიესალმა ორივეს და მოახსენა:

მეფე გიბარებთ, მობრძანდითო... მხედარი გავიდა. ელიზბარ და ლევანი წამსვე ზეზედ წამოდგნენ... ესენი წინდაწინვე მიხვდნენ, თუ რისთვისაც იბარებდა მათ მეფე.

— ჯოსებთან საბრძოლველად უნდა წავიდეთ, ოსებთან! — იმეორებდა თავის გულში ახალგაზდა ლევანი და მომავლის მოლოდინში სახე ათასნაირად უნათლდებოდა. მას სწყუროდა ბრძოლა, სწყუროდა მტრებთან ომში, სადაც თავისი ქაბუკური მჩქეფარე სისხლისათვის შეიძლებდა საზრდოს მიცემას. შემთხვევაც ახლა იქ, ბრძოლის ველზედ იწვევდა ლევანს...

ელიზბარი ლევანთან ერთად მეფის სახლისაკენ ხანტად მიაბიჯებდა. წელში ოდნავ მოხრილი ძველი მხედარი, თეთრ წვერ-ულვაშიანი, ქაღარა შერეულს წარბების ქვეშ შემალული თვალებით, გაშლილი პირისახით, მაშინც მშვენებრად მოჩანდა, როცა ბრძოლის ველზედ აღარ იყო... იქ კი, ბრძოლის ველზედ, ელიზბარის სიმშვენებრე ერთი-ათად დიდდებოდა... იყო დრო, როცა იგი თავგანწირული იბრძოდა მტრებთან, თვალთაგან სიბრაზით ცვეცხლად ნაკვერცხლებს ჰყრიდა...

ბევრჯერ დაუმარცხებიათ ქართველებს მტრები ელიზბარის სარდლობით და არც უყურადღებოდ დარჩენილა მეფისათვის მისი ასეთი თავგანწირულება და ერთგულება. დღეს კი, თუმცა დიდი ხანია იგი აღარავინ უნახავს ბრძოლის ველზედ, მაგრამ ბრწყინვალე იმედ-

ბით გამსჭვალული მოხუცი მინც მზათ არის კიდევ ერთხელ აჩვენოს მტრებს თავისი მარჯვენის სიმტკიცე, იგი კვლავ მზათ არის კიდევ ერთხელ გადაუხადოს სამშობლოს წმინდა ზეალი, და, თუ ეს ვალი თვით ელიზბარს მოითხოვს მსხვერპლად, — ეგ სულ ერთია: ელიზბარი ამას ვრ შეუდრკება, მხოლოდ სამშობლოს ხედავდეს თავისუფალს გარეშე მტრებისაგან...

— აქეთ, — შესჩურჩულა მის უკან მომაფოს ლევანს მოხუცმა ელიზბარმა, — აქეთკენ სჯობია მეფესთან შესვლა. შეადგეს კარები... ჩვეულებრივი მისალმების შემდეგ, მეფემ გაახსენა მათ თავისი სურვილი, რომელიც ორრევსთავის უწინაც ჰქონდა ნათქვამი.

— დროა, ჩემო საყვარელო, ელიზბარ და ლევან, საქმეს შევუდგეთ... მე ჩემს აღმზრდელ მოხუც ჯუანშერთან აუკვე მქონდა რჩევა, თუ როგორ გშველება საქმეს, რომ ოსების თავ-გასულობას და უდაერობას ბოლო მოეღოს... მან რძი მიჩიია... მეც ასე გადავწყვიტე... უნდა შევებრძოლოთ და ჯარი ახლავ დავამზადოთ... გთხოვთ დაუყოვნებლივ აფრინოთ კაცები ეგრისში, იმერეთში, აჭხაზეთში და ყველას, უნც ოსების წინააღმდეგ მოინდომებს წასვლას, ერთად მოუყაროთ თავი... ჩემო ელიზბარ, შენ ყველაფერში გამოცდილი ხარ... შენ უნდა წარუძღვე წინ ჯარს, მეც, რასაკვირველია, შენთან ვიქნები... ვეცადოთ, რაც შეიძლება ჩქარა შევაწყოთ საქმე...

ახალგაზრდა გვირგვინოსანს საქართველოს ტახტისას სჯნე გაუნათლდა. ახოვანთ შეხედულება, მშვენიერი სამეფო ტანსაცმელი და მორთულობა, ახლად ამოსული კოკობი წვერ-ულვაში, რკალებ ვადართხმული, ტყესავრთ ხშირი წარბები, მათ ქვევით შემხლული კკვიანი აყალიბებ, გაშლილი შუბლი, განიერი გულ-მკერდი, ყველანი ეს ერთად მარტო იმას ამტკიცებდნენ, რომ ვახტა-

ნგში დიდი სამხედრო ძალა, პოლიტიკური შორს-გამ-
ჭვრეტელობა და სარწმუნოებრივი სიმშვენიერე-სილიადე
იმალებაა...

— თქვენის ბრძანების აღმასრულებელი ვარ, მეფეო,
თქვენი ფერხთა მტვერი, — უპასუხა მეფეს მოხუცმა
ელიზბარმა და ჯანაგრძო: — ამდენი ხანი მეფისა და მა-
მულისათვის მიმსახურნია, სამშობლო ქვეყნის და სარ-
წმუნოების მტრებ. ბევრჯელ დამიმარცხნია, — მაგრამ ამ
დღეს კი აღარ შევსწრებივარ... მე... უწინ სული აღ-
მომხდენოდა მერჩივნა, ვინემ მირანდუხტის ოსებისგან
წყევანას მოვესწრობოდი... დღეს მირანდუხტი უსჯულო
ოსების ხელშია... — ნაღვლიანად კენესავდა ელიზბარ და
თვალები ოღნავ შესამჩნევ ცრემლებით ევსებოდა...

— თქვენ იცით, — განაგრძო მეფემ, — უბრძანეთ კა-
ცებს — გარდავიდნენ იმერეთს, მოუთხრან ყველას, რომ
მე ოსების მაგიერის გარდახდა განვიზრახე და ამ მოკლე
ხანში კიდევ სისრულეში მოვიყვან განზრახვას... გეფი-
ცებით მამიჩემის აჩრდილს, ოსების და ჩვენის ქვეყნის
ყველა მტრების თავგასულობას ბოლო უნდა მოვუღო...
ახლა თქვენ იცით, როგორც მოიქცევით, სამშობლოსა-
თვის თავდადება თქვენი ვალია...

— გიცით, მეფეო, ელიზბარმა იცის...

— ლევან, შენც ამასვე გთხოვ... ახლა მაინც დრო
გაქვს საქმით დამიმტკიცო ის, რაზედაც აქამომდე მხო-
ლოდ იმედი მქონდა...

— მეც ელიზბართან ვარ, მეფეო... მეც მასთან ერ-
თად უნდა ვეომო მტერთ... — უპასუხა მეფეს ლევანმა
და სათაფისო მომავლის მომლოდინე გმირს სახე გაუ-
ნათლდა...

— ბუნებაც ხელს გვიწყობს... ახლა შემოდგომაა...
მერე ზამთარი მოგვისწრობს... უკეთესია ახლავ შევუღ-
ვეთ საქმეს... — წარმოსთქვა მეფემ და განაგრძო: — დე-

ლოფალი საგლუხტ ავად არის... მაგრამ ღმერთია შემწე... იმედია უკეთ შეიქმნება, როცა მირანდუხტს დაფუბრუნებთ ტყვეობიდან... დედოფალს გაეხარდება თავის ამდენი ხნის უნახავი შვილის დანახვა და მოარჩება...

— მშვიდობით, მეფეო; ჩვენ დღესვე გავგზავნებთ მხედრებს, სადაც ნაბრძანები გვაქვს...

ელიზბარი და ლევანი გამოემშვიდობნენ მეფეს. ელიზბარს პირისახე გაბრწყინებული ჰქონდა, თვალეზში მხიარულების ღიმილი უკრთოდა. ლევანი კი ღრმად ფიქრში იყო გართული. იგი ოცნებობდა მამავალზედ, რომელსაც მისი მეფისადმი ერთგულება უნდოდა დაემტკიცებინა.

— დედოფალი ავად არის... ღმერთმა ნუ უსმინოს ურწმუნო მოგვებს... იგინი პატრის აღარ სცემენ ქრისტიან დედოფალს და მარადღე იმას ევედრებიან თავიანთ ღმერთებს, რომ დედოფალმა ადრე დასტოვოს წუთისათფელი, — ამბობდა მოხუცი ელიზბარი. ამასობაში ორივენი თავიანთ სახლში შევიდნენ და დაუყოვნებლივ აფრინეს კაცები იმერეთისკენ და ქართლ-ჰერეთისაკენ ჯარების შესაკრებად...

II.

რდილოეთის ტრიალს მინდორზედ უთვალავი ჯარი იძვრის. ქართველნი, ეგრისელები, აფხაზნი და სხვანი, პირველსავე გაგონებაზე, რომ საქართველოს ახალგაზრდა მეფე ოსების მაგიერის გადასახდელათ გვიწვევსო, ყველას თარალი შეუსხამს ოსებთან საბრძოლველად. ჯარს წინ მიუძღვის თვით ახალგაზრდა მეფე ვახტანგი, გარს შემორტყმული ძველი და ახალი არწივებით. იგი ზი

თავის საყვარელ ცხენზედ, რომელიც მშველის ნუკრით ცახცახებს და მრისხანე ზვალებს აქეთ-იქით ატრიალებს; თითქოს ვიღაცას ემუქრება ან რაღაც ელანდება წინაო; მზე საკმაოდ მაღლა წდვას; ვახტანგის სახე მრავალნაირად ბრწყინავს. მას ფიქრში წინ უდგება ათასნაირი სანახავები: ვითომ კიდევ სძლია ოსებს; თავის და მირანდუხტ მრავალ სხვა ქართველ ტყვეებთან ერთად განთავისუფლა ოსებისგან და ოსებისთვის წანართმევ ავლა-დიდებით აი კიდევ ბრუნდება მცხეთაში. დედოფალს-დედას ესიამოვნა შეიღების ნახვა და უკეთ შეიქმნა... აი-ღევან და ელიზბარი ქარსავით მოჰქრიან და მეფეს გამარჯვებას ულოცავენ... მეფეს გაეხარდება და ორივეს აჯილდოვებს...

მეფე რომ ამ ფიქრში იყო, ჯარი ტრიალს მინდორს უკვებ გასცილდა. მინდორს იქით კიდევ მინდორი იღვა, მხოლოდ მათ შუა დაბურული ტყე იყო... ვახტანგი გამოერკო ფიქრებს.

— „ფიქრიც კარგია, — წაიხურჩულა მეფემ — და პირისახეზედ ოდნავ შესანიშნვა ღიმილმა გადაურბინა... ბოლოს ერთიც წამოჰკრა მათრახი ცხენს და უკან მოიხედა... ელიზბარ და ლევანი წინ მოუძღვოდნენ ჯარს და გზას უჩვენებდნენ...

— აქ ტყე არის! — მეფემ წელი გადიხარა და ელიზბარი მიისმო.

— ტყე არის, მეფეო, — მიუგო ელიზბარმა, — ოსები ამის იქით უნდა იყვნენ დაბნაკებულნი... კარგი იქნება ამბის შესატყობად კაცებს გავგზავნიდეთ... საჭიროა ვიცოდეთ მტრის ბანაკი, რომ უკეთ შევსძლოთ მიტანება და დამარცხება...

— გაგზავნეთ, — ბრძანა მეფემ. ელიზბარმა მოიხმო ზაალ და ფარსმან ფარუქ მხედრები, შესანიშნავი მხნე და გულადი ვაჟკაცნი.

სხვაზედ არა ნაკლებ ემსახურებოდნ ღვარსმან—ფარუქ თავის სამშობლოს. იგი რანელი იყო და ამ ქაშად რანი-
დგან გამოგზავნილ ჯარში ერია.

— ჩქარა! — შესძახა ელიზბარმა ტყეში შემავლის
ორს მხედარს.

რამოდენიმე წუთის შემდეგ ორივენი, ზაალ და ფა-
რსმან—ფარუქ, დაბრუნდნენ და შეატყობინეს მეფეს,
რამ ოსები ტყის იქით მინდორზედ არიან დაბანაკე-
ბულნი...

— ვარგი, ნუ შეგეშინდებათ, მხედ იყავით, — შე-
მოსძახა მეფემ ჯარს და საჩქაროდ ტყეში შესერიალდა.

მეფეს თან გაჰყვნენ ელიზბარ, ლევან, ფარსმან-
ფარუქ, ზაალ და სხვა მხედრები — ცხენოსნები.

რამდენიმე წუთის შემდეგ ყველანი მინდორს
გამოვიდნენ და თვალწინ წარმოუდგათ აურაც-
ხელი ოსთა და ხაზართ ჯარი. ჯარის წინ რამდენიმე
ახალგაზდა მხედრებს მოეყარათ თავი და უკუდიდნენ,
სანამდი ვახტანგის ჯარი მოვიდოდა.

ტყვიდან გამოკრებილ ქართველთ ჯარს ვახტანგმა
ანიშნა ერთ ადგილას შემოკრება... მეფემ მათ წინ გაა-
ჩერა ელიზბარ და სხვები... ამითონ კი ცხენით მინ-
დურისაკენ შეტრიალდა. მოპირდავირქ ბანაკში ყველას
სული მიენაბა ვახტანგის შენედეაზედ. ყველას მოუთ-
მენლობის ნერწყვი აეღინა პირში და სურდა საჩქაროდ
გარდაწყვეტილიყო ორივე მოპირდაპირე ხალხის ბედი.

ათიქის მსურს დავსწროს ამ სანახავს, დიდრ მნა-
თობი ის არის გამოცურებულოყო. ღრუბელთა ზღვიდგან
და ცის სივრცეში შეჩერებულოყო... აღარც ნიავის სისინი
ისმოდა უწინდელვებ და აღარც შაშვთ და სხვა ფრინ-
ველთ ჟივილ-ხივილი... ყველას სული გაენაბა და ყველა
სმენად და მხერად გარდაქცეულიყო. სიჩუმეს მარტო
ახლო მომდინარე არაგვი არღვევდა და კიდევ ეს ანმა-

ურებდა ბუნებას. მთებზედ და კლდეებზედ მომდინარე იგი გამოურკვეველი გუგუნით და კენესა-სტონვით ლოკავდა თავის მაღალს კიდეებს, გადადიოდა კიდე-ღრეებზედ და სადღაც გაათრებული მიიკლაკნებოდა და მიღრიალებდა... არაგვის ღრიალს და ხმაურობას ერთადერთი ელიზბარი უერთებდა თავის ოდნავ შესამჩნევ ჩურჩხლის ხმას... მოხუცი ლოკულობდა, ევედრებოდა ღმერთს მეფის გამარჯვებას და უსჯულოდ დამარცხებას...

მცირე ღუმილის შემდეგ, გამოვიდა თარხან-ხაზარი და გოლიათებრ მოითხოვა ქართველთ რაზმიდგან ერთი რომელიმე მხედარი საბრძოლველად.

გამოვიდა ფარსმან-ფარუქი, მაგრამ ქართველთ გულის დასაწყვეტად, იგი გამოსვლისათანავე მოკლულ იქმნა მტრის მიერ... ვახტანგი გაათრდა, გამოვარდა ქართველთ რაზმიდგან, დაეცა თარხანს და წუთის სიმაღვეში ხმლით აკუნა... ქართველთ სიხატულის საზღვარი არ ჰქონდა... მოწინააღმდეგე რაზმში კი შეიქმნა ჩოჩქალი... გამოვიდა ბაყათარ ოსი... სახე ერთიანად გასწითლებოდა... ცხენი მისი საგულისხმოდ უფოთავდა და წინ გაჰრიალების მაგივრად უკან იხევდა...

— ჩვენმა წინაპრებმა სხვაფერ იცოდნენ, ბაყათარ!...
— შესძახა ვახტანგმა მისს პირდაპირ რამოდენიმე საყენის სიშორეზე მდგომარე ოსთ წინაშე...
— რა?.. როგორ იცოდნენ?

უკანასკნელმა პასუხის მაგივრად ერთი გაღიხარხარა, მაგრამ როცა მიხვდა, რომ ტყუილად იცინის, რადგანაც არ გაეგო ვახტანგის ნათქვამი, შეეკიფხა:

— წინაპრებმა სხვაფერ იცოდნენ, — გაიმეორა ვახტანგმა, მაგრამ სიტყვა ვეღარ დაასრულა, რადგანაც მერანი მისი ისე შეხტა ზევით, თითქოს ზურგში ღურსმანი ჩაურქესო...

— წინაპრების აჩრდილადაც, აღარ ღირხართ... გთხოვთ მათ სამარის სიმშვიდე არ დაურღვიოთ... — შესძახა ბაყათარმა ვახტანგს, ერთიც გადაჰხედა თავის ჯარს, ტყავის ქუდი განზედ გადიხურა და სმენად გარდაიქცა... ის მოელოდა ვახტანგისაგან სიტყვის დამთავრებას, ამან კი მის მაგივრად ცხენით ქართველთ რაზმისაკენ შეითამაშა, შეიძალა ცოტა ხნით ჯარში, გაუარა გვერდით ელიზბარს და ლევანს, ერთი შეჰღიმა მათ და წუთში ისევ ბაყათარის წინ გაჩერდა...

ვახტანგის ღიმილის მნიშვნელობა კარგად გაიგეს ელიზბარმა და ლევანმა. მათ კარგად იცოდნენ, რომ ეს ღიმილი უკანასკნელი თხოვნა იყო მეფის მხრით ჯარისადმი მიმართული, არ ელალოტნათ მეფისა და სამშობლოსათვის... — უკანასკნელ აღმოკვნივსამდე ვიბრძვი... ვიომებ... — ფიქრობდა ელიზბარი და მალ-მალ შეჰყურებდა დღის მნათობს და ცის სივრცეს რომელთაც თვალს არ აშორებდა. ელიზბარის აზრით, თუ მზე უხვად ჰყრიდა ცეცხლის დორბლებს და ისრებს დედა-მიწისაკენ, ეს იმას ნიშნავდა, რომ მეფე გაიმარჯვებდა. მაგრამ ის კი აღარ მოსწონდა, რომ დილას ორმა ღრუბელთ გროვამ მზემ წინ გაუარა და დედამიწა სულ დაჩრდალა... ერთს ღრუბელს კუზი აქლემივით ამოვარდნოდა ზევით, ხოლო მეორეს კი ხვრელები ვეშაპივით თვალებად დაებრიცა... ეს ალონებდა ელიზბარს...

— ღმერთო! ნინოს ღმერთო! შენს მოსავეს მეფეს შეეწიე... — ჩაიხურჩულა ელიზბარმა და საჩქაროდ იქითკენ გაიხედა, საითაც მეფე ცხენს ათამაშებდა... ბაყათარი ამ დროს თავის ჯარს ამხნევებდა.

— ჰირველაღ... ეს მკერდი, — ჩურჩულებდა მარჯვენა ხელის გულზედ დარტყმით ელიზბარი, — ეს მკერდი, ღმერთო... ეს გამიპე მტრისაგან გამოსროლილი ისრით, სანამდინ მეფის სიკვდილს მოვესწრობოდე, — და თან

ლევანს გადახედა. უკანასკნელს მთელი თავისი ყურადღება ვახტანგისთვის მიეპყრა... მას სახე ვეფხვისას უგავდა... მსხვილ-მსხვილი თვალები ტყესავით ხშირ წარბებს ქვეშ ვაშლებივით უტრიალებდნენ... სახე მრავალნაირად ელმიცებოდა, მალ-მალ ენაოჭებოდა და ტუჩების ცმაცუნით და ზეცისაკენ გაპყრობილი ზვალებით შეატყობდით, რომ ეს ახალგაზდა სამშობლოსათვის თავდადებული გმირიც, ელიზბარზედ არა ნაკლებ ავედრებდა ღმერთს მეფისა და სამშობლოს ხსნას და გამარჯვებას...

— როგორ? არ გირჩევენიათ? — შეეკითხა ცოტას ხნის შემდეგ ვახტანგი ბაყათარს და ცხენით მის წინ გატრიალდა...

— მე არ მესმის თქვენს, — შესძახა ბაყათარმა...

— მე გეუბნები — რად დავხოცოთ ამდენი ხალხი, უკეთესია ჩვენ ორივემ გამოვშინჯოთ ერთმანერთი!..

— ჰმ... — ჩაიციხა ბაყათარმა და თავის სარდლებს გადაჰხედა, რომელთაც თავიანთ წინამძღოლს ღიმილითვე მისცეს ზასუხი...

— გამოდი! — შესძახა უკანასკნელად ვახტანგმა და დაუპირდაპირდა ბაყათარს...

— მეფევე, მეფეო!.. — შესძახეს ამის შემხედავე ქართველებმა ვახტანგს, რომელიც ისარივით გაექანა ბაყათარისკენ.

— ნუ გეშინიან, ბაყათარ, წუნკალისა!.. — შესძახეს სარდლებმა ბაყათარს, რომელმაც გავარდნილის ცხენის მოკავება ველარ შესძლო და ვახტანგს გვერდით გაუბრუნებინა...

ქართველნი და ოსნი სრულ სმენად და მზერად აღდაიქნენ... ყველას თვალნი და ყური ქართველთ მეფეს და ბაყათარისკენ იყო მიქცეული. ელიზბარი კი ხანდისხან ცის უფსკრულისაკენ გაიხედავდა ლოცვა-ჩურჩულით და დღის მნათობის მდგომარეობას აკვირდებოდა...

ბაყათარმა შემოატრიალა ცხენი, იძრო ხანჯალი და უნდოდა შიგ გულში ჩაერქო მოპირდაპირესთვის. მაგრამ იმედები და წადილი სულ გაუცრუვდა... გმირმა მეფემ დაასწრო და თავისი ბასრი ხანჯალი ზედ ტარამდინ ჩასხა მეტოქეს. . ბაყათარმა იქავ სული დალია... მისი უკანასკნელი აღმოკვნესა და შიშით თავზარდაცემულ ოსთა დამფრთხალი ჯარის გაქცევა ერთი იყო... ვახტანგი ცხენიდან ჩამოხტა, თავისივე ხრმლით მოსჭრა თავი ბაყათარს და იქავ მახლობლად მოღრიალე არავც მისცა, — მცხეთას მიმირთვია... უკანასკნელ, გამარჯვე ბულმა მეფემ ქართველებისაკენ იბრუნა პირი... ყველას უნდოდა მეფისთვის ხელ-ფეხი დაეკოცნა, მაგრამ მეფემ ჯარის ყურადღება გაქცეულ ოსებს მიაქცია. ქართველები ელიზბარ-ლევანის და სხვების წინამძღოლობით დაედევნენ მტერს და სულ მიწასთან გაასწორეს...

აქამომდე გამწყრალი ბუნება, ახლა სასიხარულოდ იღმიცებოდა... მზე გამოცურებულიყო ღრუბელთა ზღვიდგან... არავი კი ძველებურად ღრიალებდა და ოღნავ შესამჩნევად შიოქანებდა ბაყათარის თავს ..

ერთი ნაწილი თავის ჯარისა ვახტანგმა ავლადიდებიანად მცხეთს გამოჰგზავნა მათვე გამოატანა ტყვეები და თავის და მირანდუხტ მესაზანდრე იესეთი... დაბრუნებულთ წინ უძლოდა ლევანი... თვითონ ვახტანგმა კი დანარჩენი ჯარით, ელიზბართან ერთად, გადალახა კავკასია, დაამარცხა ჩერქეზნი, ჰაქანიკნი... და რამდენიმე ხნის შემდეგ მძიმე ნადავლით აფხაზეთით მცხეთას დაბრუნდა.

შვილის გამარჯვება და ქალის დაბრუნება, ისე ესამოვნა ავადმყოფ დედოფალს, რომ მალე უმკურნალოდ განიკურნა.

მესაზანდრე იესე თავისი გამამხიარულებელი ლექსე-

ბით კიდევ უფრო მეტს ფერს და ლაზათს სდებდა საერთო მხიარულებას.

ოსებთან ომიღვან დაბრუნების შემდეგ, იმ გრძობაშია, რომელიმაც დიდი ხანი არ იყო, რაც ლევანის გულში დაიბუდა, მისვე გრძობაში უფრო ფართო ადგილი იპოვნა... ჩვენ ვამბობთ ლევანის უმანკო სიყვარულზედ ერთ ახალგაზდა, მთვარესავით ბადრ, ედემის ვარდის დასამსგავს არსებაზედ, რომელსაც ბურღუხან ეწოდებოდა სახელად და რომელიც დედოფალ საგდუხტასთან სცხოვრებდა მეფის სასახლეში...

ბურღუხანის სილამაზე მთელს სამეფოში იყო გაფარდნილი... ბევრს უნდოდა მასთან შეკავშირება-შეუღლება... მაგრამ, ჯერჯერობით ბურთი და მოედანი ლევანს უნდა დარჩენოდა, რადგან იგი ყველაზედ მეტად დაახლოვებული იყო მეფესთან და მასთან ბუნებითი, ვაჟკაცური სილამაზითაც უხვად იყო დაჯილდოვებული. ლევანს უყვარდა ბურღუხანი, უყვარდა სრულის გრძობით... უყვარდა წრფელის გულით და დიდის ხნის მალვის შემდეგ მზად იყო საჯაროდაც გამოეცხადებინა თავისი უმანკო გრძობა, ბურღუხანისადმი თავისი უზომო სიყვარული... არა ნაკლების გრძობით აჯილდოვებდა ლევანს ბურღუხანი—და საქმე იქამდე იყო გაჩარხული, რომ მათს შეკავშირებას წინ არაფერი ედგა, მაგრამ აი რამ დაუშალა საქმეს: ბურღუხან სარწმუნოებით ცეცხლის თაყვანისმცემელი იყო. მის დიდად შეძლებულ მშობლებს ბურღუხანის მეტი არავინ გააჩნდათ. მათი წინაპრები დიდის ხნიდამ იყვნენ საქართველოში, გადმოსახლებულნი ოსეთიდან და ამ ქამად მცხეთის მახლობლად სცხოვრობდნენ.

ბურღუხანის და ლევანის ერთმანერთთან დამოკიდებულება შეუმჩნევლად არ დაურჩათ მეფეს და დედოფალს. მათ დიდათ სწყინდათ, რომ ლევანს, მათს საუ-

კეთესო მხედარს, მეფის სასახლეში ურჯულო ბურღუხანის შეუყვარდა და ნებას არ აძლევდნენ ლევანს ბურღუხანის ცოლად შერთვისა, თუ უკანასკნელი ქრისტეს აღმსარებელი არ შეიქმნებოდა... ბურღუხანსაც ბარემ უნდოდა ქრისტიანობის მიღება, მაგრამ შემთხვევა ჯერ არ მისცემოდა, რომ საჯაროდ აღეარა თავისი თავი ქრისტიანად... ეს შემთხვევაც შალე გამოჩნდა.

ერთხელ, როდესაც ბურღუხანმა შეიტყო ლევანისაგან, რომ მეფე-დედოფალი არ სთანხმდებიან მათს შეკავშირებაზე ცოლქმრულის კავშირით, სანამ ბურღუხანი ქრისტიანობას არ მიიღებდა, ქალმა გადასწყვიტა დედოფალს წარსდგომოდა და თავისი თავი ქრისტიანად აღეარა. ასეც მოიქცა...

— მე ქრისტიანი ვარ! — შესძახა ბურღუხანმა საგდუხტს, რომელიც მისის ლევანთან შეკავშირების შეუძლებლობის მიზეზად, მისგან სხვა სჯულის აღსარებას ასახელებდა. — მე ქრისტიანი ვარ! — განიმეორა ბურღუხანმა და თავი რომ ვეღარ შეიკავა, ცრემლები ღაბაღაბით გადმოუშვა... დედოფალი გახარებული შეჰყურებდა. ჩაიკონა და კოცნა დაუწყო...

— ახლა ლევანი შენია, ბურღუხან... ვახტანგი რომ შეიტყობს ამას, დიდად იამება და გაეხარდება... ლევანი შენია... — იმეორებდა დედოფალი და ღაბაღაბით მომდინარე ცრემლებს უხოცდა ბურღუხანს... ამ დღიდან ბურღუხანი მეფის სასახლეში სცხოვრობდა განუშორებლივ და კიდევ უფრო დაუახლოვდა ლევანს.

საქმე იქამდე მივიდა, რომ მათს შეუღლებას წინ აღარათფერი ედგა...

იასონი.

(დასასრული იქნება).

ელი სასულიერო წოდების სახელი დარჩენილათ, სახრავი და საქმე კვ არა-რა სრულიად. მით ჩვენს ეროვნებაში წმინდა კარგი ქრისტიანობის სახელი დარჩენილიყო; ჩვენს მადლმანს სარწმუნოებას აღარაფერში ჰქონდა გავლენა, აღარავინ აქცევდა ყურადღებას სჯულ-კანონსა-წესიერებასა; წარმართულს ურიგ-მარიგობას, უსინდისობას და რყენილებას ყოველმხრით საზღვარი აღარ ჰქონდა, იქამდის ვიდრე უმრავლესნი სასულიერო პირნი, მცირედთ გარდა, ფრის კაცებისაგან აღარაფრით ირჩეოდნენ, და სადღა დარჩებოდა ღვთის მადლი, კაცთ მოყვარეობა, ერთობა და სანატრელი მშვიდობა სულ-გულისა, რითაც ღვთისაგან კურთხეულ არიან ქრისტიანნი!..

მონგოლების, მეტის-მეტ ძალმომრეობასა, უწყალობასა და ცარცვა-გლეჯას, დავმატა არღუნის უწყალობაცა, მეტად შეაჭირვა თავად-აზნაურობა, ვისაც ცოტა რამ კიდევ შეძლება. ჰქონდა და პირში სული ედგა სიცოცხლისა აღარ ასვენებდა, სიცოცხლეს უმწარებდა, სულის ამორთმევას უღამდა. სხვათა შორის, 1261 წელს აწამა ტანჯვით ხაჩენის ბატონი ჯალალი, დისწული იოანე ათაბაგისა; აგრეთვე მოჰკლა ზაქარია მხარგრძელი, იმ მიზეზით, ვითომც თუ ის აღელვებდეს ქართველობას თათართა წინააღმდეგ! ასეთ მხეცურ უწყალობასთან ერთად ფრთხილი იყო, მედიდური, მეთავსე და ზოგჯერ კაცთმოყვრობასაც იჩენდა ხოლმე. ამათ ყოველწლივ დღეობა იცოდნენ, მკათათვეში, რომელსაც დიდის დიდებით და ლხინ-სიხარულით ასრულებდნენ ასე, 1264 წელს მიიწვია თურმე დავით მეფე ქართველთა თავის თავად-აზნაურებით და მის სამფლობელოს სასულიერო მაღალი პირებითურთ ქართველთა, ბერძენთა, სომეხთა და ასორთა, აკურთხებინა მათ ღვინო, მიიღო მათი ხელიდგან და ისე სვა ნაკურთხი ღვინო, რა გაა-

წყეს სუფრა და გაიმართა ნადიმი-მხიარულება, ლხინში აგალობა ჯერ ქართველნი, ბერძნები, სომეხები და მერმე ასორები; ქრისტიანებმა რომ მუხლი მოუყარეს არღუნს თათრების ჩვეულებისაებრ, არ მიიღო, ააყენა ფეხზედ, ადექითო უთხრა: ქრისტიანები მართო ღმერთს თაყვანს სცემენ და სხვას კი არავისაო! ლხინის შემდგომ გაიხმო სასულიერო პირნი და უთხრა ტკბილათ: მე ქრისტიანები მეტათ მიყვარსო, მათაც მადლობა მოახსენეს და გული მოუგეს, რაც მის სიტკბო-სიამეს პასუხათ ეკადრებოდა და წამოვიდნენ.

მის დროს დაწინაურდა სომეხი სუმბათ ორბელიანი ნარინ დავითის წყალობითა; რადგან ბაჩუ და ბათუ ხანები ერთიმეორის დაცილებით თხოულობდნენ რუსუდან დედოფალს და არც ერთს მისდევდა რუსუდანი; ბაჩუს წყალობით, რომ გამეფდა ლაშა გიორგის ძე დავითი და ნარინ დავთს კი ჰმტრობდა, ბათომაც ბაჩუს ჯავრზედ მერმე გაამეფა ნარინ დავითი მისთვის, რომ ეგებ რუსუდან დედოფალი მომყვეს მე ცოლათაო. ასეთ მოცილებს ხომ თავის მოწამვლით მოარჩინა თავი რუსუდანმან, 1248 წელსა. წინათ ბაჩუმ დააქერინა ნარინ დავითი, კაპანს დეყნული, და დაატყვევებინა. ნარინ დავითმა ხელთ იგდო მარჯვე დრო და გაიპარა ტყვეობიდან სამი კაციით, შეხვდა ამას გულდენის სოფელთან სომეხი სუმბათ ორბელიანის მოურავი, სომეხი თანგრეული, ამან რა მოინდომა დაქერა ნარინ დავითისაჲ, ამოიღო ნარინ დავითმან ერთი წითელი ძვირფასი იაგუნდის თვალი და ჯვრის ნაწილი, მისცა მას და უთხრა: აგერ ესენი მხარეთვი ჩემს მაგიერ შენს ბატონს სუმბატს, რომ შემინახოს, მთელ ჩემ სამეფო სამფლობელოთ ღირან, თუ მოვბრუნდი მშვიობლით, მევე უკან დამიბრუნოს, თუ არა და ღმერთმან მას მოახმაროსო... ეს თვალი სუმბათ ორბელიანმა მხარეთვა ძღვნად ბაჩუს, მანაც ახალ მანგუ ხან-

თან გააგზავნა და მისგან მრავალი წყალობა მიიღო ორბელიანი. მისგან დაემეგობრა სხვათა შორის დიდად არღუნსაც.

1254 წელს, გასწერა მანგუ ხანმა საქართველო სასიამოვნოდ 10 წლის ზეით სულზედ 60 დრაჰკანი, ამ გარდასახადიდან თავისუფალნი იყვნენ მხოლოდ დედაკაცი, მოხუცებულნი და სასულიერონი. ასეთი მძიმე გარდასახადით მრავალი უბედურება, ტანჯვა, აკლება და აწიოკება მოხდა. ხარკის მკრეფელი არღუნი მეტათ აწუხებდა თავად-აზნაურთა და ისინიც მოქალაქეთა, ხელოსანთა და სოფლის ერობას დიდათ აჭირვებდნენ. იქამდის, რომ აღარავის შერჩა საცხოვრებელ-საბადებელი. გულიდგან პერანგს იძრობდნენ, პირიდგან ლუკმას და მაინც კიდევ ვერ ათავებდნენ გაჩენილ გარდასახადსა. ასეთს უსამართლოებაზედ ჩააბეზლეს მანგუ ხანს არღუნი თუ არა, მან მაშინვე დასაჯა-დაატყვევა (1255 წ.), რითაც ცოტა რამ მოისვენა ქვეყანამ. თათრებმა არ მოასვენეს სუმბათ ორბელიანი, დაუწყეს შეწუხება, მის გამო წავიდა მანგუ ხანთან, არა მარტო თავის საქმეები გაირიგა და დაიმართა სამართალი, ისევე უმაშვალა ფაფის ერთ სულ-გულს არღუნსა და გაანთავისუფლებინა დასჯისა და ტყვეობისაგან, მით დადგინდა ისევე თავის თანამდებობაზედა და უფრო უარესად დაწვა-დახრკა ქვეყანა თავის უწყალობით. ამისთვის ემდუროდნენ თავად-აზნაურნი მეტად სუმბათ ორბელიანსა, რომ ქვეყნისა არა ენადღებოდა რა, თავის სარგებლობას უყურებდა და სხვა კი არაფრისა არ ჩაჰქროდა გულში! სწორეთ ასეთს მონგოლების მიჩნეულ მიღებულ კარგ კაცზედ დაურჩა ჩვენს დავით მეფეს უფლის წულების აღზრდის საქმე, მას მიანდო სხვათა შორის დიმიტრის აღზრდაცა და აღზარდა კიდევაც.

1265 წელს რა მოკვდა სუმბათ ორბელიანი, უმ-

ვილძირო უქმეკვიდრეოდ. გაამთავრა მეფე დავითმა ძმა მისი ტარსაიკ ორბელიანი; თავიდგანვე გულ-უბრყვილო მეფეს ისე შეუწყო ხელოვნურად ხელი, რომ დიდათ შეაყვარა თავი, მეტის მიჩნევა-მიღებულობისაგან არ იცოდა თუ რით გარდაეხადა ისეთი მისი მოკეთობა. ერთ დღეს წინადადება მისცა მეფე დავითმა ტარსაიკ ორბელიანს: მთხოვე, რაც გინდოდეს გაბედვით, კადნიერათ, ყოველიფერს აგისრულებო (როგორც სწერს ეპისკოპოსი სტეფან ორბელიანი). და ტარსაიკმაც სთხოვა, რათა მოესპო ის სახელ გატეხილობა ორბელიანებისა, რომ უღალატეს ღამარ დედოფლის მამას გიორგი მეფესა, რისთვისაც ამოწყდნენ უმრავლესნი ორბელიანებისაგანნი. და მეფემაც მოსპო ისეთი მათი დანაშაულობის სახსენებელი! ახლა ამ ტარსაიკ ორბელიანმა უწყო ზრდავარჯიში დიმიტრის უფლის წულსა, ყოველ-რიგად ამზადებდა ღირსეულ შემკვიდრეთ მეფობისა და სურვილიც აუსრულდა.

რა მოკვდა ლაშა გიორგის ძე დავით მეფე, სხვანი ცდილობდნენ სხვათა გამეფებას. გარნა ტარსაიკ ორბელიანმა იხმარა ჯეროვანი ყოველი ღონე-საშვალეობა და 1271 წ. დავით მეფის ძე დიმიტრი გაამეფა, მით მიიღო მისგან ჯილდოთ ათაბეგობა ტარსაიკმა. მაშინ შეირთო მან ცოლათ ვილაცა სიენის ამირის ქალი სახელათ არუხხათუნი და გააქრისტიანა სომხათ, მისგან შეეძინა სამი შვილი—ილიკო, სტეფანე და ფარხახადოლა. დიმიტრი მეფე გულკეთილი კაცი იყო და კარგი ქრისტიანი, გარეგანათ ყველას სტკეეთეს უშერებოდა, მწყალობელი იყო სასულიეროთა, ეკლესია-მონასტრების მაშენებელ-მოკეთე იქამდის, ვიდრე ტარსაიკ ორბელიანის თხოვნით 150 სომხების მონასტერი გაანთავისუფლა გარდასახადისაგან და შრავალი ეკლესიანიც შეაკეთებინა. შემდგომ კი, რა გაერთო მონგოლების დიდ-კაცობას, მიპ-

ბაძე მათს ყოფა-ქცევას წელსწელა და გაირყვნა შინაგანათ, ისე როგორც გარყენილ იყვნენ დიდკაცობა ქართველთა თუ სომხებთა მონგოლების გვაჯითა, როგორც იყო სადუნ არწრუნი სამ კოლოსანი, რომლისგანაც თქმულა ეს სახალხო ლექსი: მე ვარ და ჩემი ნაბადი გამთენებელი ღამისა, მოეჭკვდები ჯავრი ჩამყვება სამი ღამაზის ქალისა-აო და სხ. დიმიტრი მეფემაც ასეთს უწყსოებას მიჰმართა: პირველი კოლი ბერძნის მეფის ქალი იყო, რომლისგანაც შეეძინა დავით, ვახტანგ, ლაშა გიორგი და მანოელი. მეორე კოლი შვირთო მინა ხაჩენის ბატონის ასული ჯალალ წამებულისა, რომლისგანაც შეეძინა ერთი ასული, რომელიც კოლათ შვირთო დიმიტრი მეფის სიკვდილის შემდგომ ძმამ მანოელმან (როგორც სწერს ორბელიანი). მესამე თათრის კოლისგან ორი ძენი — ბაადურ და იადიგარი, ერთიც კლსული ჯიგდა-ხათუნ; მეოთხე კოლის ბექას ასული ნათელასგან მარტო ერთი ძე გიორგი ბრწყინვალე ეს ნათელა სტუმრათ ყოფილა თბილისს დედა მისის დეიდასთან და მისგან ძალათ მოუტაციათ და მოუყვანიათ სადედოფლო სასახლეში და შეუმოსია მას უნებურათ კოლათ. მეფე დიმიტრისა, რის გამოც აუტეხია საჩივრები ბექას ნიკოლოზ კათალიკოსთან და მონასტრებში, მაგრამ არა გაუხდა რა!

1280 წელს ტარსაიკ ორბელიანმა აკურთხებინა მღვდლათ თავისი შვილი სტეფანე; ამ დროს განუდგა აბლა ხანს თავის ძმისწული თაქუდარი (ნიხოდარი), შეჰკრიბა 40,000 თათრის ლაშქარი და უწყო ოხრება ტყვე-დავლითა სომხეთსა. გაუჭირდა რა მისი დამდაბლება აბლახანს, მოიშველია თავის შემწედ დიმიტრი მეფე ქართველთ თავად-აზნაურებითა, შეება ძლიერათ, დაამარცხა სრულიათ, დაიჭირა თაქუდარი და შეამწყვდევინა თავრიზის მახლობლად ურმის ტბის კუნძულზედ (ორ-

ბელიანი, მალაქია, ბარებრეო და სხ.). როცა მოკვდა აბალა ხანი, გამოიქცა სატყვეოდგან თავუდარი, შეიცვაჲ ლა სჯული, დაიჩქვა სახელად აჰმედ-ხანი და გამეფდა თავრეზში! მაშინ აბალა ხანის შვილი, ხსენებული არღუნი ხორასანში მთავრობდა. ეს მოვიდა მის უგრძნობლათ, დაესხა თავს, დაამარცხა, დაიჭირა აჰმედ-ხანი და დაატყვევა. თათრის მთავრებს რომ სძულდნენ, მოჰკლეს აჰმედ-ხანი და გაამეფეს არღუნი 1284 წელსა, რაზედაც დიდი შემწეობა მისცა დიმიტრი მეფემ ქართველთა, რის გამოც მისცა მას ხელთა მთელი სასომხეთიც საქართველოსთან ერთათ და მით მიენდო სამმართველოთ არაბატის მხარე ტარსაიქ ყორბელიანსა. მაგრამ დიდ ხანს ვერ დაეიმშვენა ესრეთი უფლება დიმიტრი მეფემან, არ იცოდა, რომ სიკეთისთვის სიავე მოელოდა არღუნისთანა დაუნდობელი ბარბაროსისაგან.

რამდენიმე წლის შემდგომ შენიშნა არღუნმა განდგომა თავის ქვეყნებს მმართველ ნოინთა და მათ შორის დიმიტრის ერთგულ ნოინს ბულასაცა. ამათი შორშოფი მოხვდა ქართლ-სომხეთის მმართველთაცა, ესენი წააყვახინა არღუნმა თითო-თითოდ და ამოწყვიტა. ბოლოს რიგი მოდგა დიმიტრი მეფეზედაც, რომ მას ჭგონებდა მეთაურათ მმართველთა; ისე საშინლათ ჩასმენილ-ჩაბეზღებული იყო მტრებისაგან, რომ აღარ ინება ნახვა მისი, რომ გამოეკითხა ყოფილი ავკარგი, შეეტყო სიმატლე და იმის დაგვარ მოჰპყრობოდა. აღარ მოიგონა მისი ერთგული თავგანწირულობა, რომ რამდენ ომბრძოლაში შესწეოდა და რამდენს შემთხვევაში პირთერთათ და გამარჯვებულათ გამოეყვანა და აემალლებინა თავის ღირსეულობისა და ზომის გარეთ ეგრეთი დაუნდობელი მუხთალი ვინმე კაცის არა მსგავსი ნამდვილი მხეცის ზუნებისა!... მიიწვია ფიცხლავ, რომ მისულიყო, საშუროთ წამდგარიყო არღუნთან და გაემართლებინა

თავი მის წინაშე თავის სამეფოს სასარგებლოთ, რომ არ აწყვეტილიყო უბრალოთ უდანაშაულო მთელი ქრისტიანობა მისი მიზეზითა!

რა მიიღო ესრეთი ფიცხი ბრძანება დიმიტრი მეფემ, ქვეყნის უნებლათ დაცვისათვის აწყვეტა-აოხრებისაგან, მეტი ღონე-საშვალება არა ჰქონდა რა, უეჭველათ უნდა წასულიყო თავ-განწირვით, ან უნდა გამართლებულიყო მეფობრივ დიდებულად და ან უნდა მოკლულიყო მსხვერპლათ თავის სამეფოსთვის, რომ ქვეყანა უნებლათ დარჩენილიყო ერთიან მართლათ. ბევრი რჩევისა და სჯის შემდგომ თავის სასულიერო და დიდებულ პირებთან, უკეთესად არჩია თავის დადება და განწირვა ქვეყნისთვის თავის ცოდვების შესანდობლათ, იცოდა უეჭველათ, რომ მოიკვლოდა!.. მაშინ რაც შეიძლებოდა ხელათ მიაფარ-მოაფარა აქეთ-იქით სიმაგრეებში ცოლ-შვილნი: ნათელა და მისი ძე გიორგი ბრწყინვალე 10—12 წლისა გაუგზავნა სამცხეს ბექასა, რომ მან იმხანს შეაფაროს დედაშვილი ფრთხილათ. ამ თავის ბოლო უკანასკნელ დღეს, რა გარდაელო თვალი თავის სიცოცხლესა დიმიტრი მეფემან, დაჰნანდა დიდათ თავის უწმინდური გარყვნილობა, დედათა უწეს-რიგო მოყვარულობა, სჯულ-კანონის შეურაცხყოფა, და მთელი ქრისტიანების დამაბრკოლებელი მიცემული მიზეზები, იცოდა ნამდვილათ ქრისტიანული კეთილი ცხოვრების გზა-კვალი, მხარე საქმე ყოფაზედ მიწვევით, რაზედაც ყმაწვილობიდანვე მიჩვეულ-მითვისებული იყო დიდის მისწრაფებდ დიდ ხანსა და შერბე კი წარმართ მონგოლეთის მიყოლიდ გზა და კვალი შეეშალა, ელაღატნა თავის სულის ცხოვრებისათვის და სხვა მრავალთ სისხლშიც შესულიყო და დაემცირებინა ქრისტეს წმიდა სარწმუნოება. ნანობდა, სწუხდა დიდათ ღვთის შეწყენისათვის, სტიროდა მწარედ და იცემდა მკერდში ხელსა და აქბობდა მოგანულ მებ-

ვერესავიზი: «ღმერთო, შილხინე მე ცოდვილსაოა!.. აგონდებოდა კათალიკოზების სწავლა-დარიგება, ვედრება, ხვეწნა, მუდარა, რომ განშორებოდა უსჯერო ქორწინებასა, ქრისტიანულათ ეცოცხლა, მაგრამ არ გაუგონა აზავის სიტყვა-ვედრებას. მერმე რომ მოვიდა მთაწმინდით მამა ბასილი ყოვლად წმიდა ღვთისმშობლის სახელით, წარსდგა მასთან უშიშრათ და ამხილს ყველა შეცთომილებანი მისნი, უთხრა: „დიდებულო მეფევი დიმიტრო! ცხებული ხარ ღვთისა გამორჩეული მისგან წინამძღვრათ და მცველ-შუარველად შენს ყოველ ქვემრდომთა, ტადარი უნდა იყო ღვთისა შენისა ერობის კეთილ სამაგალითო მისაბაძავად და ეგრე არის, რომ უწმიდურ-მეძაობის საბუნავოდ გიყვია შენი სულ-გული დამაბრკოლებლად მთელი ქვეყნისა? გირჩევ, გამიგონე, გაშორდი, განეყენე, მაგ უწესო ქორწინებათა. ერთი მეუღლე დედოფალი მოუტია ღმერთს შენთვის მისი წაყოფი შეილებითა, დაქაყოფილდი შით, ნუ ჰღალატობ ღვთიურ კურთხევასა, „რომელნიც ღმერთმა შეაუღლნა, კაცი ნუ განაშორებსო“, გვეუბნება თვით იესოქრისტემაცხოვარი ჩვენი. როცა მას ერთს ჰღალატობ, მისგან განშორება არის დამერწმუნე, იცოდე, თუ არ მოიქცევი და არ შეინანებ შენს უკუღმართობას, დაისჯები ღვთისაგან, მოიკვლი მძლიავრთაგან, ოხრად დაგრჩება ცოლშვილნი და აიკლება ყოველი შენი საბადებელი მტრისაგან... ამათ და ამათთანებს იხსენიებდა და მწარედ სტიროდა! ანეთ მონანულმან სთქვა აღსარება, ეზიარა და ევრედ გაუდგა თავის გზას მეფე დიმიტრი ღმერთხედ შინდობილი. გზაში მიმავალობისა აღარ აცალეს მისვლა-მიწევნა არლუნამდის. დახვდნენ მოვაკნის შინდორში მტარვალნი, შეჩპყრეს კადნიერად, იმდენი აცალეს რომ გამოესაღმა თავის ხლებულთ თავად-დიდებულთა, დალოცა თავის სამეფო, ილოცა ცოტა რამ და მოჰკვეთეს თავი დიმიტ-

რჩ მეფესა მტკვრის პირსა, 1289 წელსა. და ასე ასრულდა მამაზ ბასილის წინად-თქმულება!..

1287 წელს, რა მოკვდა მთავარ-ეპისკოპოსი სიფნისა სომეხი, გააგზავნა ტარსაიჭ ორბელიანმა თავისი შვილი მღ. სტეფანე კილიკის სომხის მეფე ლეონთან და სთხოვა ეკურთხებინა სიფნის ეპისკოპოსათ. მიიღო ლეონმ მეფემ მისი თხოვნა და მართლა აღდგომა დღეს აკურთხა კილიკის კონსტანტინ კათალიკოსმა მღ. სტეფანე სიფნის მთავარ-ეპისკოპოსათ და გამოაგზავნა თავის სამრევლოში, ამან დიდო არეგ-დარეულობა და ანდერგულობა შიახდინა მართლმადიდებელ სომეხების სასულიეროებაში, თავის რიგ გარე შედიდურობით და სიამაყით არაფის არ სთვლიდა არაფრათ, სდევნიდა მეტად ქალკედონის მსოფლიო წმ. კრების მოსავეთა, რისგამოც მრავალთ უწყეს წინააღმდეგობა და ურჩობა; მით სტეფანე ეპისკოპოსი წარვიდა არღუნთან, დამტკიცა მთავარ-ეპისკოპოსობა, მოვიდა თავის ადგილსა და უარეს უწყალო ბარბაროსულათ მოეპყრა სასულიეროთა. თავის ენა-პიროვნობით მრავალ სომეხებს გული აუღმდერია ქალკედონის წმ. კრებაზედ, არა მარტო უსწავლელ უგუნური პირთა, ისევე მრავალი თავად-ახნაურობაც შეაცდინა. ამ სტეფანე ეპისკოპოსმან შეთხზა-წიგნი წინააღმდეგ მართლმადიდებლობისა, რომელსაც ჰქვიან ხელყოფა თუ სახელდახელო სტეფანე სწინელისა, რომელიც დაბეჭდილია ქ. კონსტანტინეპოლს სომეხებისაგან, ეს სხვა არა რა არის, თუ არ გიჟური ბოდვა-ყმედობა და უგუნური თავის აგდება. აგერ ამ სტეფანე ეპისკოპოსმან ჩიგდო ხელში მიხითარ ანელის ზღაპრული სომხის ისტორიის ზოგიერთი ნაწყვეტ-ნაკუწი ნაწილების წყაროები, ჩაურთო. მიაკერ-მოაკერა ჩვენს ქართულს ისტორიაში ისეთს ჩვენ გაჭირვებულს დროებში და გარდმოსცა ჩვენს ქართველობას ძვირფას დიდ საუნჯეთ, რაც დიდის მისწრაფე-

ბით გადიწერ-გადმოიწერა მრავალნი, ისევ სომხის მწერ-
ლებისაგან, რომლებიც ჰმსახურებდნენ ქართველთ სამე-
ფოში და თავად-აზნაურებთან ხშირათ!

1299 წელს, რაკი მოკვდა ტარსაიჭ ორბელიანი,
დაეცილნენ ურთიერთ მისი შვილები მთავრობაზედ, არ-
ღუნმა ილიკო გაამთავრა, მისცა რამენაწილიც ჯალალს,
მის ძმას, მეორე ცოლისგან შექმნილსა და მათ ბიძაშვი-
ლთა. 1304 წ. რა მოკვდა სტეფან ეპისკოპოსი ორბე-
ლიანი, ეკურთხა ეპისკოპოსათ იოანე მისი მონათესავე,
რომ აღარავინ იყო მათი მოდგმისა საერთონი, მას დარ-
ჩა ბატონობა სიენისა ერთ ხანს. რა ესეც მოკვდა, მოი-
სპო ყოველი მათი სახსენებელიო, ასე ათავეებს მათ ცხო-
ვრებასა მ. მიხაელ ჩამჩიანი თავის შედგენილ სომხების
ისტორიაში...

ვინმე შესხი.

ბიბლიოგრაფია.

И. Заозерскій и А. Хахановъ. Номиканонъ
Іоанна Постника въ его редакціяхъ: грузинской,
греческой и славянской съ предисловіемъ изда-
телей. Изд. Император. Общества Исторіи древно-
стей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ.
Москва 1902 г. цѣна 2 рубля, 192 გვ. ჩვენ წინ
სდევს ახალი წიგნი ქართული საეკლესიო უფლების
შესახებ, გამოცემული ჩვენის დაუღალავის ისტორიკო-
სის ხახანაშვილის მიერ. გაკვირვებას მიცემიხარ — რას
შვრება ეს კაცი, თითქოს მას უნდა თვისი ენერგიით და
შრომის-მოყვარეობით დაჰფაროს ჩვენი ქართველების სი-
ზარმაცე და უსაქმობა. ყველამ იცის, თუ რა დეაწლი
მიუძღვის ამ მეცნიერს ჩვენ წინ, — ამაზედ ლაპარაკი აქ
მეტია. გამოცემული წიგნაკი ეხება მეტად საინტერესო
და ჯერ კიდევ გამოუკვლევებელ რუსულ საეკლესიო უფ-
ლების კითხვას (ქართული საეკლესიო უფლება — რო-
გორი ირონია გაისმის ამ სიტყვებში) — საეკლესიო დი-
სციპლინის. ე. ი. სასჯელის სხვადასხვა დანაშაულზედ
ზნეობრივი ხასიათის; ეს არის ეპიტომების ნომოკანონი,
სხვადასხვა ეპიტომიური სასჯელის კრებული და სხვადა-
სხვა გვარი ზნეობრივი დანაშაულის წინააღმდეგ. ეს ნა-

მოკანონი გადმოვიდა ჩვენში და რუსეთშიც ბიზანტიიდან.

იოანე მმარხველის ნომოკანონის თარგმანი ეკუთვნის ათონის ივერიის მონასტრის ბერ-მონაზონ ევთიმე მთაწმინდელს მე-IX საუკუნის დასაწყისში. ამისი სლავიანური თარგმანი უფრო ადრე პერიოდს არ უნდა ეკუთვნოდეს. პროფესორმა ზაოზერსკიმ წიგნის წინასიტყვაობაში განიხილა უძველესი რედაქციები იოანე მმარხველის ნომოკანონისა და იგი მისი რედაქციების ხრონოლოგიის მოძებნაში ხშირათ ჩვენს ქართულს თარგმანსაც იხმარიებს. ბ. ხახანაშვილი სარგებლობდა ოთხი მანუსკრიპტით თვისა ნომოკანონის გამოსაცემათ ეს წიგნაკი—ძლიერ საინტერესო და საყურადღებოა, რომელიც ფარდას მხდის ჩვენის წარსულისა საინტერესო კუთხეს და მეორე მხრით გვეუბნება ჩვენს კულტურულს დამოკიდებულებას ჩვენს მეზობლებთან—ბიზანტიელებთან—ძლიერ ცუდ აზრსა მხედებს ჩემში. თავი დავანებოთ დღეს იმას, რომ საქართველოს ისტორიის „მეცნიერულათ“ (დიახ: მეცნიერულათ და ანა: მდამრუდათ) შესწავლა კუს ნაბიჯით მიდის ეს ხომ უაქტიოა? ჩვენ მეორე მხარეს მივაქციოთ ყურადღება ჩვენს ისტორიული ნაშთების მდგომარეობას, ესინი რომ უპატრონოთ ილუპებიან; ჩვენი საქართველოს კუთხეები უვისე უძველესი ნაშთებით, ჩვენი გრწყინვალე თავად-აზნაურების ოჯახები სავსეა ძვირფასი ისტორიული მასალით და იგონი ზოგი პატრონების უმეცრებით და ცრუ თავმოყვარეობით, ზოგი ჩვენი დაუდევრობით—ილუპებიან და იკარგებიან. ჩვენი უბიგრაფიკა, ქართული ეპიგრაფიკა, ე. ი. წარწერების შეკრება?! ღმერთო ჩემო, ეს ხომ სანა საცილოა, რომ არის, ქართული ეპიგრაფიკა ხომ ჯერაც არ დაბადებულა! ჩვენ არ გვაქვს საზოგადო მოსაზრება დავაარსოთ საზოგადოება, რომელმაც იკისროს ასეთი

ნაშთების კრება-ძიება, მაგრამ ნუ თუ თითოეული ჩვენგანი ვერ მიხვდება ამის საჭიროებას—ნუ თუ თითოეული მოსწავლე-სტუდენტი და არა-სტუდენტი კანიკულების დროს ვერ მოსძებნის ასეთს დოკუმენტს და ვერ წარავლენს სადაც ჯერ არს... ნუ თუ ჩვენი სოფლის მასწავლებელნი და მღვდლები ამას ვერ იზავენ, მგონი საძნელო არა არის რა, საჭიროა სურვილი და ჩაგონება. ამას გარდა ეს ნაშთი და მათი შეკრება არა მარტო ჩვენს ისტორიას წასწევს წ.წ, არამედ დიდს სარგებლობას მოუტანს საერთოთ მეცნიერებასაც და კერძოთ რუსულ მეცნიერებასაც. აი, მაგალითიც: რამდენიმე ხნის წინ პატივცემულმა მ. ჯანაშვილმა აღმოაჩინა ახალი მანუსკრიპტი, რომელიც ეხება სკვიტების კონსტანტინეპოლში შესევას 626 წ. ამ მანუსკრიპტის კოპია დაგვიტმო ჩვენ პატივცემულმა მოღვაწემ, რისთვისაც ჩვენ გულისითად მადლობას ვუძღვნით. ამ მანუსკრიპტის შემწეობით და ჩვენი მასწავლებელი პროფესორის დახმარებით მოვაძიადე და მალე გამოქვეყნებული იქნება წრომა, რომელიც შეიტანს ახალს შუქს რუსების და ბიზანტიის უძველეს დამოკიდებულებაში. ეს ერთი, და ასეთი მაგალითები ბევრი არის. ოღონდ დროა თავი ავიღოთ და ყოველი დონისძიება ვიხმაროთ გამოვტაცოთ ჩვენს უცხოურებას და ბუნებრივი კანონების მოქმედებას ძვირფას მაჩვენებელნი ჩვენის წარსულისა. ამას გარდა მგონი ურიგო არ იქნება ჩვენი ბრწყინვალე თავად-ახნაურობა თვის კრებებზედ აღძრავდეს ამ კითხვას და ორასიოდე მანეთს გადასდებდეს ამ დიდი და საშვილიშვილო სამეცნიერო საგნისთვის. ვისაც სმენა აქვს ისმინოს, უნდა მალე ვუშველოთ ჩვენის წარსულის მაჩვენებელ ბოდებს, თორემ ისინი გაქრება და ჩვენი წარსულის ფერფლი-და დაგვრჩება.

თბილისი... ს. ავალიანი.

სახარება იოაკიმ და ანანასი *).

გაბა ედ წმინდის მარტირისა. თავისი მშობელნი იყვნენ და შეიღწიეს არა ჰყვანდათ. ერთსა დღესა ტაზარის დღეობა მოუვიდათ და აიყვანა იოაკიმმა საღმრთო ცხვარი და წავიდა თაყვანის საცემათ. და როცა მიდიოდა, სხვანიც ბევრი მიდიოდნენ და იოაკიმის ცხვარი წინ მიდიოდა ხტომითა და ეს ეწყინათ სხვათა და უთხრეს, შენ უშვილო ხარ, შენი საღმრთოს შეწირვება ღირსიც არ იქნება. შენ რათ გამოერიგო. შენი პურიც არ იქმება. წაიყვანე შენი ცხვარიო და გაგვეცალგო. როცა რომ მოაბა საბელი თავის საღმრთოს და გამოიყვანა და დაბრუნდა შინისაკენ, დაღონებული ტირილითა ვაის იყრიდა და ილოცდა ტიროდა მუდამ გულში. მეორეთ კიდევ მიბრუნდა და ც...ეთ დაკლდა (?) დაიხოქა და ელადა ტირილითა. შენ უფალო ღმერთო გამჩენო ყოვლისაო სულდგმულის. მიგიცია ყოვლისა სულდგმულისათვის შეილით გამრავლება.. შობა, რომ

*) ხელნაწერის № 448. ტფილისის საეკლესიო მუზეუმისა.

მუდამ უხარიან თავის მუცლის ნაყოფზედა და აწ მარტო მე გავხდი დაღონებული და საძაგელი. ყოველი სულდგმული სულდგმულში გვედრები შენ მეუფეო ჩემს ხეწნას და ვედრებას ყური მოუგდეო. და თუ უღირსი ვარო და მაგ ღირსი გამხადეო მეც შევიღისაო და ისევ შენ შეგიწირაო ნაყოფი მუფლისაო. ამისთანა სიტყვებს ბევრს ანბობდა. ლოცვა ღია და ადგა და წავიდა შინისკენ და ნახა, რომ თავის მეუღლე ნაღვლიანი იყო, და კითხა იოაკიმმა ანანას რათ ხარ დაღონებულიო. უთხრა, როგორ არ ვიყო დაღონებულიო. ქვეყანას უხარიან თავიანთ მუცლის ნაყოფზედაო და მე მარტო გავხდი საძაგელი და ქვეყანაში უშვილო ვარ მეო. მერმე ქმარმან უთხრა: თუ ჩემი საღმრთო არ გამარევენესო სხვათა კაცებთა თავიანთ საღმრთოშიო და გამადესო და შემარცხენესო. და ტიროდნენო მრავლისაო ცრემლითა დიდხანს. და უთხრა იოაკიმმა ანანას აცა ამტოლი საქონელი სულ შენთვინ მომიცია და მე წავალო მთაშიო და ვილოცამო. წავიდა და უთხრა უდაბურს ადგილსაო. და ილოცა ორმოცსა დღესა და ღამისა მშობარი და მწყურვალი. და ანანაც შინ ლოცულობდა. ინახავდა მარხვასა ორმოცსა დღესა და ღამესა. ერთსა დღესა ანანა შევიდა ბაღშია. დაჯდა ხის ძირში და ტიროდა. რომელიც შინ დაღონებულაო ანანავ რომ აქამდინ შვილი არ მყვანდა. ახლაც კიდევაც დავქვრივდი ქალ ანანავ კაცთაგან საძაგელო დედაკაცთაგან დაჩაგრულო. ვაი შენ, ანანავ, ყოველი ხილნარი და ბალახი ყველანი ნაყოფს გამოიღებენ და შენ კი არა. ყველა ფრინველს ბარტყი ჰყავს და შენ კი არა. ვაი შენ ანანავ, რომ თევზნიც წყალში თავიანთ ნაყოფზე ხარობენ და შენ კი არა. ასე ვაის იყრიდა. ტიროდა და ზევით შეხედა. ნახა ჩიტებმან ბარტყი გააფრინეს და უხაროდათ. და როცა ნახა ანანამ, ამოუჯდა გული, შექნა ბღაეილი და შეს-

ტირა ღმერთსა და იტყოდა: უფალო მპყრობელო ცისა და ქვეყნისაო, გამამხიარულე მეცაო, რომ როცა ეს ჩიტები ხარობენო, იმავ ჟამსვე მოუვლინა. ანგელოზი და უფხრაჲ ანანავ, გაიგონა ღმერთმა შენი ლოცვა და აგისრულა ქალი და სახელჲ მისი მარიამ, რომ არის განაჲ თლებული და ყოველნი გვარნი და ნათესავნი იმაჲ შეუდგებიან. როცა გაიგონა ეს სიტყვა ანანამ, დიახ გაიხარა და დიდები (?) მისცა ღმერთსა და წავიდა თავის ქმარის სახარებლად, იოაკიმ წამოსული იყო და შუა გზაჲედ შემოეყარა და უთხრა ანანამ: ნეტავი შენ იოაკიმ, რომ შენი ლოცვა გაიგონა ღმერთმა და გიტება (გიტევა?) და უნდა მოგცეს ერთი ასეთი ქალი, რომ ქვეყანა მას უნდა ნატროდეს. და უთხრა იოაკიმმა ანანას: როკორც შენ გახარა ანგელოზმა, მეც ისე მახარა და სიხარულით წავიდნენ შინა და ღმერთმა მისცა შვილი დაორსულდა ანანა. შვიდის თვის ორსული იყო, რომ დაიბადა. ეს იმისთვის, რომ დედმამანი ნატრულნი იყვნენ, იმისთვის მალე შობა. იმ ღამეს იოაკიმმა სიხმარში ნახა, რომ თავისი ყავარჯენი აყვავდა. ხილი მოიხსნა. დიდი მაღალი გაიზარდა და ყველა სულდგმული იმის ხილისაგან ცხოვრობდნენ და არ აკლდებოდა კიდევ უფრო ბევრს ისჯამდა. გაიღვიძა და ღმერთს მადლობა მისცა და შეუთქვა: მარიამს ტაძარსა ყოველთვინ წლის თავზე წაიყვანდნენ ტაძარში საღმრთოს იქმოდნენ. და როცა გაიზარდა მარიამ ოთხის წლისა, მოსხლიტეს ძუძუსა და წაიყვანეს ტაძარში სალოცავათ და ერთი თეთრი დეკეულიც საღმრთოთ წაიყვანეს. როცა რომ დაკლა ხუცესმა დეკეული, ნახა რომ მეორე ძალრეკებიდამ რძე გამოსდიოდა სისქლის ჯაგურათ. ნახეს ხუცებმან და საბრელომი (საბრალონი?) გაჰკვირდნენ. იმ წამსვე მღვდელთა უფროსასა წინასწარ მეტყველი და თქვა: თქვენ ყოველნი სავალ უნდა რომ ერთი ქალწულისაგან უნდა

დაიბადოს მხსნელი ისრაილისა. და იოაკიმმჟ უთხრა აღსარება ანგელოზისაგან ხარება თავის სიზმარი და მიაბარა მარტომ ხუცესთა და წავიდჳ შინა და ცოტა ხანს მოკუდნენ მარტომის დედ-მამანი და გახდა მარტომ თოთხმეტის წლისა ტაძარშია სხვა ქალწულებთან და ის ქალწულნი როცა გამოვიდოდნენ კარშია და მარტო მარტომ დარჩებოდა და სხვანიც გაიგონებდნენ ანგელოზის ხმას. ელაპარაკებოდნენ მარტომს და როცა რომ შევიდოდნენ და იკითხავდნენ, ის ხმას არ გასცემდა ამათ და იყო ჩუმათ. კიდევ ნახავდნენ სხვანი ქალწულნი როცა მარტომ ლოცვაზედ დადგებოდა პირი გაუნათლებოდა. ისინი ხუცებს ეტყოდნენ და ხუცები მივიდოდნენ და უყურებდნენ მარტომს ლოცვაზედ და ვერას ნახავდნენ დარ (=და არ) დაიჯერებდნენ. ერთს ლამეს უთხრა ანგელოზმა სიზმარში ხუცებს, მაგ ქალწულებში რომელიც თოთხმეტი წლისა იყოს დანიშნეო წილის ყრითაო, ვინც დილაზედ ლოცვაზედ მოვიდნენ, დილით ლოცა რომ გათავდა, უთხრა ხუცებმა სამრევლოსა: ყველამ თითო ნიშანი გაუშვიო, და ზოგმან ბედი გაუშვა და ზოგმან ჯაყვა. ზოგმან კრიელოსანი და მამა იოსებ იქ იყო. სარტყელში ხელეჩო ერქო. ამოიღო და მანაც ის გაუშო. არ იცოდა თუ რა ამბავი იყო. როცა კაცები არში (?) გამოვიდნენ, ხუცებმან უთხრეს ქალწულებს ყველამ თითო რამ აიღეთო და ყველამ აიღეს და მარტომსაც ხელეჩო შეხვდა. იმანაც აიღო მეორეთ კიდევ დაუძახა სამრევლოსა და უთხრა ანგელოზის ჩვენებათ თუ ვინც ნიშანი გაგიშვიათ ეს ქალწულები თქვენ უნდა შეირთოთ ცოლათა რომელიცა ხელში თქვენი ნიშანი იპოვოთ. უთხრა ოსებსმა ხუცებსა. მე ბერი კაცი ვარ. მყარ (?) ვაჟიშვილები და შვილნი ქალები. ჩემი რა მართებულია ქორწილისაო. უთხრეს ხუცებმა იოსებს ართუ ჩემი ბრძანება იყოს, არამედ ღვთის ბრძანება არის დარა (და არ)

არას მართებული ღვთის ბრძანების გატყუება. ყველამ თქვენი დანიშნულები წაიყვანეთო შინაო და სიწმინდით შეინახეთო და ქორწილის სამზადისი მოიმზადეთო, რომ ქორწილი ვქნათო. წაიყვანა იოსებმა მარიამ და ერთს ცალკე ოთახში შეინახა და ნარიგი (?) რომ კარში არ გამოვიდესო და ურიგოთ არსად დატარო (?) და თავის დიდ ქალს მიაბარა. **Курсивомъ напечатанное письмо весьма темно и оставляемъ безъ перевода.** იოსების მეოხებით და დაღდგმულეთ (?) პატრონი. მარიამ ქანწული წმიდა მარიამ რომ იყო ტაძარშია ანგელოზისაგან შენახული თოთხმეტის წლისაო. ხუცებსა უთხრა: მისი და ნიშანი ძილშიო. ყველამ ნიშნები გაუშვეს. და იოსებს ერგო ძილშიაო. სახიერებით გათქმულო ჩემზედ იქმენ სახიერი ცოდვის სიმატლეს უქვერეტ შენც იცი. ვარ მიწიერი. შენ გვიმოწმე. კაცი ხორცითა ბოროტზედა არას. თვინიერ მწყალობდე შენ მოწყალეო ფიქრი მოგვეც გუნიერი (?). ხარება მარიამისა გაბრეჟისაგან. თავით როცა იოაკიმ (?) წავიდა სხვაგან. მარიამ იყო ცალკე ოთახშია და საქმობდა თავის ხელის საქმესა და ერთსა დღესა. წავიდა დილაზე წყლისთვინა წყაროზედა მარტოკა. ნახა, რომ გაბრიელ მთავარ ანგელოზი იდგა წყაროს პირსა და ეროი თეთრი ყვავილი ეჭირა ხელში და მხარტვა მარიამსა და უთხრა: გიხაროდენ მარიამ. უფალი შენთან. კურთხეულ ხარ შენ დედათა შორის და კურთხეულ არს ნაყოფი მუცლისა შენისა. შეხედა მარიამმა ანგელოზსა და აღარც აკოცა. აესო (?) დაბრუნდა შინისკენა და წამოვიდა სირბილითა. შევიდა და მოკეტა კარები. დაჯდა. და ფიქრობდა. გულშია. თუ ეს რა კაცი იყო, რომ მახარა. ან ის მე რას მიცნიებდა. ან ჩემი სახი რა იცოდა და ან ეს ხარება რა უნდა იყოს. ამას ფიქრობდა. გაკვირდებოდა. დამ (=და ამ) ფიქრშია იყო. ერთიც ნახა. რომ. თვალთა წინ დახედა. გაბრი-

ელ ქალწულს მარიამსა უთხრა. გიპოვა მადლი: ღვთისა. მას ღმერთმან ტახტი ღვთისა, რომ საუკუნოთ იხმწიფოს და იმის ხემწიფობას. ბოლო არ მელოს (?). უთხრა მარიამმა ანგელოზსა. ეგ როგორ იქნება. მე ქალწული ვარ და ჯერ კაცისაგან არა ვიცირაო და უკაცოთ ხომ შვილი არ იქნება. გინდა რომ მამატყუილო და მაცდინო. გადი კარშიო. მაგას მე ვერ დამაჯერებო. შენ რომ ტყუილებს მეუბნები, გინდა მაგ ტყუილებით მაცდინო. არ შემძლიან მაგისთანა ტყუილების დაჯერება. გადი გარეთა. არავენ შეგიტყოს შენი მოსვლა და წასვლა—აქ. თორემ მოგეკიდებიან შვილნი იოსებისანი. თუ შეგიტყენ. უთხრა ანგელოზმა. ვიცი რომ ქალწული და უბიწო ხარ. არ შეიძლება ღვთისაგან რომელიც ცა და ქვეყანასა ზედა ხმელეთი გაჩინა. ის ღმერთი მოვა შენშია, რომელიც ანგელოზი და კაცი გააჩინა. რომ ცხრა დასნი ანგელოზნი აქებენ და აღიდებენ. მაგრამ ერთს წამს იმის დიდებას ვერ შეხედვენ. მარიამ უთხრა. შენ კაცო. გეშინიან ფიქრისაგან. სთქვი თუ ცისა და ქვეყნის გამჩენი შენს მუცელში დეტევი (?) და კიდევ სთქვი, თუ ყველა იმისი გაჩენილნია იმისაგან ი..ან და ანგელოზნი. არ შეუძლიან იმის დიდების ხილვა. მაშ ის ჩემს სტომაქში როგორ ჩავა და ჩემს გვარშიაო. რომ მწამს მე. მაშარ (=მაშ არ) ვერ დავიჯერებო რომ ერის სიტყვას ანობო. მეორეს ქვეყანიდამ. აბა შენის სიტყვირა გწადიან რომ გინდა მაცდინო. ეგები შენ ის იყო რომ დედა ჩვენი ება (=ევა) აცდინა სამოთხეშია და გაცარცვა დიდებისაგანა. უთხრა თუ შერთამ (?) ნაყოფსა ღმერთი გახდები. გამოვიდა სამოთხიდან და ჩვენც გამოგვიყარა. თუ ამას ეფიქრებინა და მალე არ დაეჯერებინა, დღეს ჩვენც ისევ სამოთხეში ვიქნებოდითო. საცა ხუთი ათასი და ორი წელიწადია რომ იმისი ნაშენი სული ჯოჯოხეთში იტანჯებიან. ერთის სიტყვის გუ-

ლოსტვინი. სავა იმისთვის. რქარა (?) და ერთს დაგიჯე-
 რეთო (?) მეშინიან ეგ დიდი სიტყვები სთქვი. ეგ სიტ-
 ყვები სულ მიწერია. კაცის ფიქრი ვერ აიღობს. ვინ
 დაიჯერებს თუ უნივთოთ და უხორცოთ აღმერთისა გუ-
 ნება ერთსა დედაკაცისა სტომაქში. რომ ზეცა ჩემი სკა-
 მი და ქვეყანა. ჩემი ფეხის ადგილიაო. როგორი სახლი
 იქნებაო. რომ შიგადავეტივოვო. აბა ის ჩემის გვამში
 მოთავსებდით. სოფელ ყველას გამჩენი არი. შეუძლავთ
 იმისი თავიანთში დალაგება. თუ ვარ ანგელოზი. ნუ გე-
 შინიან. მარიაჲ. მე არა ვარ მაცდური. მე ვარ გაბრიელ
 მთავარ-ანგელოზი და უფროსი ანგელოზებისა. რომ ვდე-
 ვარ (ვღვევარ?) მუდამ წმინდის სამების წინა. იმან გამა-
 მაგზავნა. რომ არ შეგეშინდეს. და თუ დიდება შენ გა-
 ჩვენო ერთს წამს ვერ გასძლებ. მე ვიყავ რომ ვახარე
 ზაქარიას ტაძარშია. იოანეს შობა. იმისთვის შეეკრა ენა
 რომ არ დაუჯერა და აბა ეს გაქვს მთვარესა. რომ ორ-
 სულათ არი შენი ნათესავი ელისაბედ. გეხსნება (?) ენა
 ზაქარიას. ჭანამ არ იშობის ყმაწვილი. აბა ეს იმიტომ
 უყავ. რომ არ დაგიჯერა. მაგრამ შენ დამიჯერე და უა-
 რისი ნუ გინდა. არა ვარ ეშმაკი. არამედ თუ ყველასა-
 გან ნაყოფი წყყული, და შენგან ნაყოფი კურთხეულ.
 ევასაგან სამოთხე დაკეტილი და შენგან იღების. ევასა-
 გან დაბნელდნენ კაცნი და შენგან ჩარდი ქრისტესი.
 ელდისაგან წყველა ღვთისა და შენგან ჯოცვა. ევასაგან
 ჭირი და სტკივილი და შენგან სიმთელე კურთხეულობა.
 ევასაგან სიმწუხარე და დაღონება. და შენგან სიამოვნე.
 ევასაგან სიკვდილი და შენგან სიცოცხლე. ევასაგან წა-
 წყმენდილი და შენგან ცხონება. გიხაროდენ მიმადლე-
 ბულო რძალო. მღთისაო. გიხაროდენ ტაძაროსულისაო.
 გიხაროდენ კილობანო მოსესისაო. გიხაროდენ ჭურჭელო
 მანანისაო. გიხაროდენ შამდანო. (=შანდალო) ნათლი-
 საო. გიხაროდენ გოდორო (?). დავითისაო. გიხაროდენ

მარგალიტო ზღვისაო. გიხაროდენ თვალო ზურმუხტი-
საო. გ.. სიხარულო ანგელოზისაო. გ.. საკვეხურო ქა-
ნწულებისაო. გ.. დედოფალო ზეცისაო. გ.. მშობელო
ღვთისაო. გ.. აძღვანელო (?) გამჩენო. გ.. გამოზდელი
მყრებელისაო (?) გ.. ძუძუ მიმცემო შემოქმედისაო.
გ.. მშობელო უშოვნელისაო. გ.. მხილველო უხილვე-
ლისაო. გ.. მშობელო უშობელისაო. გ.. მკოცნელო
უკოცნელისაო. დაიტეი სძალო ზეცისაო და მღვთისაო.
ამასუკან შენ გაქებენ სემან (?) დაქერ (?). უკუნო (?)
შენ გივალობენ გაბრიელნი, მიქებენ ყველანი სულნი.
სულდგმული შენგან გაიხარებს. ყველა კაცის ნაშენი შე
შემოგნატრიან. ყველა მორწმუნენი შენ გვედრებთან.
თუ არ დამიჯერეფ: რისხვას მიიღებ (?)—ზაქარიას. რო-
ცა მარბამს სიტყვა გაიგონა შეშინდა ანგელოზისაგან
დამორჩილდა და უთხრა: არა მაქვს ადგილო ემმაკური
თუ ანგელოზის ხარება დამამტკიცეს ჩემშია: იყო შენი
სიტყვანსაებრივად. ვარ მოსვლა. უფლისა. იმან თითონ
იცის. რომ ჩემი გამჩენი არის როგორც უნდა ისრე ქნას.
ნება იმისი არს ასრულდესო. აბა ანგელოზმა თაყვანი
სცა მარბამს და უთხრა. მალე წადი შენს დედიდას ქა-
ლთან ელისაბედთან. იქ ნახამ შენის საკვირველებას.
და ნურავის ეტყვი ამ საქმეს სანამღის თითონ გაცხად-
დებოდეს. და წავიდან ანგელოზი.

წასვლა მარბამისა ელისაბედთან. აღვა მარბამ და წა-
ვიდა ელისაბედთან სოფელში. და როცა შევიდა მარბამ
შინა სალამდინ მისცა ელისაბედსა. როცა ელისაბედმა
მარბამის ხმა გაიგონა. ყური ამაგ წამსვე მუცელში ყმა-
წვილო გადაბრუნდა. ყველა წმინდას მუცელს თავი და-
უკრა. რომ ქრისტე ვასახული იყო. დაიძახა დიდის
ხმით და უთხრა მარბამსა. კურთხეულ ხარ შენ დედათა
შორის. და კურთხეულ არს ნაყოფი მუცლისა შენისაო.
მერბე თავის თავს უთხრა ელისაბედმა. შენი ხმა რომეფა-

იგონა ყურით მუცელში ჩემი ყმაწვილმა გახარა და ნეტაი იმასა, ვინც დაიჯერობს უფლის სიტყვასა. რომ შენ გითხრა ანგელოზმან სინამდინ შესრულდეს ეგ საქმეო. მერმე მარიამ დაიწყო ეს ქება. და თქვა სიხარულით. გამომდიდროს სულმან ჩემმან. უფალი მსხნელნი ჩემნი. უფალი მსხნელნი ჩემი. რომ მოხედა თავის მოახლესა თავდაბლობასა. საცა ამის უკან ყველანი ნათესავნი. და კიდევ ბევრნი სიტყვანი თქვა. რომ ბოლოს სწერია. დადგა მარიამ სამსა თვესა ელისაბედთან და როცა მოუახლოვდა ელისაბედსა დაწოლა, უთხრა მარიამსა წადი იოსების სახლშია არ არის მართებული. რომ შენ ფეხზედ იდგე და გაშრეს (?) ბატონი ემსახურებოდეს. წადი და წაიყვანე რომ გიზის გვამშია მზე სიმართლისა. წადი წაიყვანე ხემწიფე ანგელოზებისა. წადი და წაიყვანე გაძენი ადამისა. წადი და აიყვანე უფალი წინასწარმეტყველი. წადი და წაიყვანე ღმერთი აბრამისა. არ არის მართებული. შენ მამხედვე ჩემს მშობიარებაშია. ადგა და წავიდა მარიამი შინა. ცოტარა ხანს უკან ეყოლა ყმაწვილი ელისაბედს. გამოაცხადა მარიამის ხუცებისაგან. ექუს თვეს უკან მივიდა იოსების შინა და შევიდა შინა. როცა ეს გაიგონეს ხუცებმან თუ იოსებ შინ მოსულა, გაუგზავნეს დიაკვანი რომ შეატყობინოსო და მამზადესო საქარწილოდ. იმ დროს შინ შევიდა. დაჯდა. გამოვიდა მარიამ ფეხის დასაბანათ და დაბანა ფეხი იოსებს. და დაუდგა წინ პური საქმელად. შეხედა იოსებმა მარიამს, რომ მუცელი გასდიდებოდა. დაღონდა ძრიელ. და მოვიდა იქილამ სოფელშია და დაუძახა თავის ქალს სალომესა. შეხედვე და დიდი ჰქონდა. აბა წადი შეიტყეო. თუ ვისგან არის ან თუ მართალი ორსული არიო. იმისი ამბავი შეიტყეო. წავიდა სალომე მარიამთან. და ნახა რომ ორსულათ იყო და რამდონსაც ხკითხა (?). თუ ვინ დაგაორსულაო. მარიამ სტიროდა

და პას-უხს არ აძლევდა. მოვიდა სალომე. თუ მართალი ორსულია. მაგრამ რაზდენსაც კითხამდა სტიროდა. ხმას არა სცემდა. უთხრა იოსებმან. მე შენ მოგაბარე რომ თვალი დაიჭირეო. ახლა კარგი არის რომ ქვეყანაში ჩასაქოლავი გავხდით და საძრახავი ყველა კაცისაო. ადგა თითონ დაღონებული და წავიდა მარიამთან და უთხრა ეგ რა გიქნია შენ რომ ქვეყანაში ყველამ სიწმინდით შეინახეს თავი ქორწილამდინ და შენ კი გაიცვარცე ქანწულობისაგან. ახლა მე კარში თავი როგორღა უნდა გავიყვანო კაცებშია და როგორღა დაგვდებო შენ რომ ეგ მიყავი და შემარცხვინეო. და ამისთანა სიმარხავის (?) სიტყვას ბევრს ეუბნებოდა. რახან აშინებდა თუ მართალი მითხარიო თუ ვინ გიყო შენ ეგ საქმეო. და მარიამ სტიროდა და ცრემლსა ჰღვრიდა. არას ეუბნებოდა და იოსებ აჭირებდა, რატომ არ მეუბნებოდა ჩუმათაო. თორემ ამკაბათ (ამბავათ?) ქვეყანაში ჩაგაგდებო და ძალად გათქმევენებო და ქვეყანაში შეგვარცხვინო თუ არ მეტყვიო. ყველამ იცის მე მაგ საქმეში არ ურევივარ. იმ დღესა რომ შენ წავედი დღეს ეს არის რომ ორსული თუ შენთვის კარგი გინდა მართალს მეტყვიო. თუ არ არი. არის თუ მართალი მითხარი. გითხრა ვაი თუ არ დამიჯეროვო. უთხრა. იოსებმან. თუ მართალის მეტყვი. დაგიჯერებო. უთხრა მარიამ. ჩემიო მოწამე ღქერთიაო. რომ მე უბრალოს კაცთან არა ვიცირაო. ამდღეს შენ რომ მე წყლისათვის წყაროზედა. და უეცრათ ერთი კაცი მოვიდა და მითხრა. გიხაროდენ მიმადლებულო მარიამ. უფალი შენთანა და მე გავოვიქეც და მოვედი შინა და კარი დაკეტე და ართიც ვნახო. რომ ერთი საათი გავიდა. კიდევ უეცრათ დაკეტილი სახლში მამეჩვენა და კიდევაც ის სიტყვა მითხრა. მე უთხარ ეგ უკაცოთ როგორ იქნებო და მან მითხრა თუ სული წმიდა მოვა შენშია და იმის მოქმედობით იქმედიო (?) ვკი-

თხე თუ შენ ვინა ხარ. ამან მითხრა. თუ კაბრიელ მთავარ-ანგელოზი ვარო. რომ ლუთის წინ ვდგევარ. რაც ანგელოზს ეთქვა ყველა უთხრა. კრდევ იოსებ უთხრა. მაშ შენ გასმევ წყალსა საცდურსაო და თუ მართალი ხარო შეგეტყობაო. მარიამ სტიროდა, და უთხრა იოსებს. რაც რომ მართალი ვიყოღო. გითხარიო. არ დამიჯერეო და შენ იცი. რაც გინდა ის მიყადო. ჩემი მოწამე ღმერთიაო. რომ შე მაგებს (?) შეტი არა ვიცირა ამა აბში (?). იოსებ ფიქრობდა. თუ როგორ ვქნა. რა უყო ამას. სად წაფიყვანო. ამის ფიქრში ლული მუყვიდა (?) და თავდ შიღვა ბალიშზედა და დაეძინა. და ნახა ძილში კაბრიელ მთავარ-ანგელოზი ცეცხლის ხლმითა და საშინელის სანახავითა. შეაშინა იოსებ და უთხრა: არ გეშინიან ჩემგანაო. რათ აწუხებ შენ ჩემს ხემწიფის დედასაო. რამეთუ მაგისაგან რომ ნაშობი სული წმინდის ზრისო და ღმერთ. შვილი დარქმევიო და შენც ზრთხილათღა მღაბლობით ემსახურე მაგას და ნუ შეაწუხებო. იოსებმან თაყვანი სცა მარიამსა და უთხრა: ნუღარ ინაღვლი მარიამო ამას იქით შე შენი მოსამსახურე ვიქნებო (შემდგე დედანში ოთხი ფურცელი ამოხუულია).

ეს აპოკრიფი გადმოწერილია მოწესი ჯანაშვილის ხელით და უკვე მოქცეულია რუსულს ენაზედ ჩემს წიგნში „Очеркъ по исторіи груз. словесности, вып. III. რადგანაც ქართულად აპოკრიფები (საშტო წერილებდ დამყარებული, მაგრამ ერისაგან გარდაქმნილი მოთხრობანი) ნაკლებად არიან ცნობილნი, ჩვენ განვიზრახეთ მათი ნაწილ-ნაწილ აღბეჭდვა. სახანაშვილი.

ნორთი დაუფრებელმა პირობებში აღმართულია ქრთმობის
 ბრძოლაში იმ პირობაში, რომელ დროს მდებარე ქრთმობის
 ბათუმის ქრთმობა-კათოლიკთა ეკლესია.

კათოლიკეთა ეპისკოპოსის მოგზაურობა საქართველოში

დ 5

ბათუმის ეპისკოპოსის კურთხევა.

ქართველ კათოლიკეთ ეპისკოპოსთ ისტორია მეტად საინტერესოა. საინტერესოა აგრეთვე იმ მღვდელ-მთავართ ვითარება, რომელნიც კი საქართველოში სცხოვრობდნენ და განაგებდნენ. მათი სასულიერო მოქმედება მჭიდროთ არის გადაბმული საერო საქმეების მართვასთან. პირველად, საქართველოში, კათოლიკეთ ეპისკოპოსის კათედრა განწესდა XIV საუკუნეს, ანუ 1327 წ. 21 ნოემბერს. პირველ ეპისკოპოსად განწესებულ იქმნა ეპისკოპოსი იოანე ფლიორენციელი, დომინიკიანელების რიგისაგან. ამ დროს, რომში განაგებდა პაპი იოანე XXII-რე. საქართველოში ეპისკოპოსის კათედრის განწესების შესახებ პაპმა ბულაც გამოცა. ეს ბულაც საყურადღებოა ჩვენთვის. მოხსენებულია, რომ საქართველოს სამეფო დედა ქალაქ თბილისში მწესდება

ქაროველ გვარის კათოლიკეთათვის საეპისკოპოსო კათედრაო“. ამიტომ საჭიროდ ვრაცხთ, რომ აქ მოვიყვანოთ თვით ეს „ბულაჲ“. აი:

— აპაპი იოანე XXII თავის საყვარელ შვილს იოანე ფლორენციელს, აღმორჩეულს ეპისკოპოსს თბილისისას. როგორც წარსულში გავრცელებული ქრისტეს სარწმუნოება, ისე ახლად ღვთიური წმიდა სახელის პატრივისციემის მოსამატებლად, გამოძიებით სხვა და სხვა ჯეროვანის მიზნების, ძმებისაგან შეგულიანებულთა, ბოლოს გარდავსწყვიტეთ ჩვენის სამოციქულოს შეძლებით, რომ დაწესებულყო ჩინებულს თბილისის ქალაქის საეპისკოპოსო კათედრის ადგილი, რომელიც იმყოფება საქართველოს სამეფოში. ვინებეთ, რომ ეს თბილისი მომავალში მუდამ საეპისკოპოსო ქალაქად დარჩეს ჩვენის სრულის შეძლებით და ჩვენის შეკითხვითა, როგორც ზემოთ ვსთქვიტ დამტკიცებით განვსაზღვრეთ, რომ დაარსდეს თბილისის ქალაქში საეპისკოპოსო ეკკლესია და მიეცეს მას ღირსეული ტიტული თბილისის ეპისკოპოსისა.

კვლავ ჩვენ თვალთ თქვენკენ მოვაქცევთ, რომელიც განწესებულ ხართ მასწავლებლად, მოქადაგედ ძმათა რიგისაგან, მეცნიერთ წმინდა წერილებით, რომელთაც იცნობთ თქვენ პიროვნულად, მაგ ადგილების გარემოებათა და საჭიროებათა რომ მრავალნი მოაქციეთ ღვთიური სიტყვის ქადაგებით და შესძინეთ იესო ქრისტესა, გაქვს კეთილი გული წმინდა სარწმუნოებისა, წმინდა ცხოვრება, კეთილი ყოფა-ქცევა და სიბრძნით სავსე მრავალნიკ-სათნოებითა, როგორც შეტყობილი გვაქვს სარწმუნო მოწმისაგან, რომელნიც გრაცხვენ შემძლე ღირსეულ პირად, მით სრულის სამოციქულო შეძლებითა ჩვენითა და შეკითხვითა ჩვენი ძმებისა გადგენთ ზემოხსენებულს

ად. ბულაჲ, ქაიანდ ანობე ქრისტეს-კათოლიკეთა

თბილისის აეკლესიასა ზედა ეპისკოპოსისაგან გამლაშობისა და ეპისკოპოსის ფრის განხელვის შემდგომად

პაპი იოანე XXII-ის „საქართველთაგან“

„მეფე ავინონის 1329 წ. IXIV ნოემბერს“

„თუ ასეთი ბულები“ შემდეგ მიდროის ეპისკოპოსისაგან
ქსელთადათ უველვან ეს ეპისკოპოსნი მოიხსენებთანძრის
გორც ქართველ გვარის კათალიკეთა ეპისკოპოსნი რომ
მელნიც იწოდებოდნენ ყოველთვის თბილისის ეპისკო-
პოსად. თულები იგი განგახდნენ კანტეგინი ს. მდგომარ
კანტეგინი მღვდელთა მთავრობა განწესება საქართველოს
იქმნა კათოლიკეთა საქართველოს სამეფო იდეა ქალაქში.
აქვე აღმუნდა მოქმედებდა საუბისკოპოსო ტაძარი სწორედ
ეპისკოპოსნი გარდაცვალებამ შემდეგ ყოველთვის მერვე
ეპისკოპოსი ინიშნებოდან ასქ და ამგვარად საქართვე-
ლოში ქართველთა კათოლიკეთა მღვდელთა მთავრობის
შუალო საუკუნოებდამ ინიშნებოდნენ და დღემდე რომის
არქივებშიც თამბარაშვილის საშუალებით ბოლოდრო
მნა სხვა და სხვა მგირთასო მხსალებო, რომელთა მხსალების
საშუალებით ჯერჯერობით მხოლოდ შემდეგ მღვდელთ-
მთავართა სხვალები უიციოთ, რომელთაც საქართველოში
უცხოვრებთ თბილისის ქართველ-კათოლიკეთა კათედრაზე
ზედ მსხდარან და მით უმწესით საქართველოს ქართ-
ველთა გვარის კათალიკენი.

ეს მღვდელთ-მთავარნი არიან შემდეგნი პირნი:

პაპის იოანე XXII-ის დროს, „განწესებულ იქმნა“

თბილისის ქართველთა კათალიკეთათვის მღვდელთ-მთავარად

იოანე ეპისკოპოსი, „ფლორენციელი“ ამისთვის

პაპმა „ბულაცა“ გამოაცა 1329 წ. 31 ნოემბერს, 1348 წ.

გარდაიცვალა ეს ეპისკოპოსი, ანტონი 1349 წ. პაპის

კლემენტ VI-ის ბრძანებით განწესებულ იქმნა მღვდელთ-

მთავარად ბერთნარდო კოლეთა დომინიკიანელების რი-

გისაგან. ამ მღვდელთ-მთავარსაც ებოძა პაპის „ბულა“ ეს

მღვდელთ-მთავარს საქართველოში 7 წელს დაშთა შენ
 მღვდ. იგი პაპის ინოკენციუს ბრძანებით გარდაყვანილ იქ-
 მნა გერმანიაში ეპისკოპოსად, ამის მოადგილედ განწუ-
 სებულ იქმნა ეპისკოპოსათ ბერთრამო, დომინიკიანელე-
 ბის რიგისაგან. ამ ეპისკოპოსმა განაგო ქარგა ხანი, გა-
 რდაიკვალა 1391 წ. ამიტომ ამის აღაგას პაპმა ბონი-
 ფაციო IX-ემ თბილისის კათედრად აღნიშნა ეპისკო-
 პოსთ ლეონარდო ვილაკოელი. ამის შემდეგ პაპმა მარ-
 ტინ V-ემ 1425 წ. ეპისკოპოსად განაწესა ივანე სან-
 კტემიქსელი. იხნფე ეპისკოპოსის შემდეგ, პაპის ალექს-
 სანდრე VI-სის დროს, თბილისის ეპისკოპოსათ განწესე-
 ბულ იქმნა ეპისკოპოსთ ალბერტო ენჯელი, ფრანკისკი-
 ანელების რიგისაგან. პაპის ნიკოლოზ V-ის დროს,
 1450 წ. განწესებულ იქმნა ეპისკოპოსი ალექსანდრე,
 დომინიკიანელების რიგისაგან. ამის შემდეგ განაწესეს
 ეპისკოპოსი ენრიკო, ეს მღვდელთ-მთავარი მიცვლილა
 1961 წ. ამის შემდეგ დაუნიშნავთ მღვდელთ-მთავრათ
 ენრიკო ელნსტი, ეს გარდაიკვალა 1469 წ. 1470 წ.
 დანიშნულ იქმნა ეპისკოპოსი ივანე იმაქი, ავგუსტიანე-
 ლების რიგისაგან. მი-მეტყველ იუფანინ იხათ
 1577 წ. ამ ეპისკოპოსებთ გარდა სხვებმც უთფილან, მაკრამ
 მათი ცნობა ივენ არ გვაქვს. რადგანაც საქართველო
 რომილამ შორს იყო, ამიტომ თბილისეს ქართველ კა-
 თოლიკეთა ეპისკოპოსის კათედრად დამოუკიდებულ იქ-
 მნა სპარსეთში არსებულის ერთის კათოლიკის არხიების-
 კოპოსის გავლენის ქვეშ, რადგანაც იქ კათოლიკობა გა-
 ძლიერებულდ იყო და შესანიშნავი გავლენა იქონიებო-
 ბდა. XVI საუკუნის შემდეგ, თბილისის ეპისკოპოსის
 კათედრად აღადგინეს დანიშნა, მიხეზე სამეფოს არე-
 დარევა იყო, მუსულმანთ მომები და მოშინობა. მის შე-
 მდეგ ინიშნებოდნენ სხვა და სხვა რიგის მონაზნები.
 მართალია ამ უდრულამ საქართველოში კათოლიკის

მღვდელთ-მთავართ რიცხვი არ სჩანს, მაგრამ რაც შეეხება თბილისის კათოლიკეთა ეპისკოპოსის კათედრას, ეს კი ხელშეუხებლათ დაშენილად მის გამგედ ყოველთვის მსხდარან მცოდნე სასულიერო პირნი. ცნობები არ გვაქვს და ვერც იმას ვიტყვით გარდაწყვეტით, რომ XVI საუკუნის დამდეგიდან საქართველოში კათოლიკის ეპისკოპოსნი აღარ ინიშნებოდნენ, ხან მგზავრობით მაინც არ მოდიოდნენ, ამ საგანს მამა მრ. თამარაშვილიც ეჭვით უმზერისა და თამარაშვილი საქართველოში ყოფილთ კათოლიკეთა მღვდელთ-მთავრებს სულ ცხრა პირს ასახელებს, ამანში ყველაზედ უდიდესად იოანე ეპისკოპოსი ბრწყინავს, სხვა მღვდელთ-მთავართა სახელები კი არ სჩანს, თუმცა ეჭვი არის, რომ საქართველოში, ამ ცხრა ეპისკოპოსთ გარდა სხვანაც ყოფილან შემდეგ საუკუნეებში, მაგრამ მათი ცხოვრების ცნობა ემთხვევა ვითარების მეოხებით იკარგებოდნენ, იკარგებოდნენ ეს მით უფრო რადგანაც ხშირად ეს მღვდელთ-მთავრნი თავიანთ სამწყსოდამ სხვა და სხვა კუთხეებშიაც მოგზაურობდნენ, თვით იოანე ეპისკოპოსიც კი, საქართველოლოდამ რომში მიმავალი კონსტანტინეპოლს გარდაცვლილა 1348 წ. საქართველოში ამანაც ცხადია 30 წელი და 18 წელიწადი მღვდელთმთავრად იყოფ ვგონებთ: საკმარისი უნდა იყოს მის საფუძვლათ თუ თბილისში კათოლიკეთ ეპისკოპოსნი არა ტომის ერისთვის იჯდნენ და იჯდნებდნენ უკვე იმის ბრძანებით იმის მიხედვით, რომ ეს რომ მართლაც საფიქრებელია ამას ცხადათ ასაბუთებს შემდეგი უცხო გარემოებაც. XVIII საუკუნის 1745 წლებში, საქართველოში, სამგზავროდ რომილამ მოსულან ორი ეპისკოპოსი, ანსენი მცირე ხანს გორში აც დაშენილან, უსადგურნათ იმ დროის გორის მცხოვრებ ქართველთ-კათოლიკე ზუბალაშვილების ოჯახში და გორის კათოლიკეთათვის მირონიც უცხიათ ეპის-

კოპოსნი, რასაკვირველია, ყოფილან ლათინის წესრიგისა.

ამ მღვდელთ მთავართა შესახებ პატრი დონ გაბრიელ ასლანიშვილი აი რა ცნობას იძლევა:

«1745 წ. 11 მაისს, რომელიც იყო დღე კვირიაკე, გორის კათოლიკეთა ახალ აღშენებულ ეკლესიაში წმ. სადმასტრასი და წმ. გიორგისა, მე ფილიპე ეპისკოპოსმა მარონა ესცხე კატირინეს შვილს გიორგისა მარაბოს, ანასს, თინათინს, თამაზს და სხვ.»

ახსენებულ პირთ ფარდა მღვდელთ-მთავარს სხვა და სხვა შირებისთვისაც უცხია მირონი ცხადე ქუაქტია, რომ კათოლიკეთ ეპისკოპოსნი საქართველოს კათოლიკობას თვით საეპისკოპოსო კათედრის გაუქმების შემდეგაც არ მოსპობიან, თუმცა ხშირად კი არა, მაგრამ მაინც იშვიათად მაინც სწვევიან.

მეორე ეპისკოპოსის ცნობა და სახელი არი სჩანს, ეს ცნობები პატრს დონ გაბრიელ ასლანიშვილს გორის კათოლიკეთა ეკლესიის ერთს ძველს „ტიბოკონში“ მოუპოვნია ცნობა ლათინურათ ნაწერი.

გორიდან საით გაემგზავრნენ ეს ეპისკოპოსებუ ამისი შევენ ვრაფერდ ვიციით, ცხადია, რომ სპარსეთში წავიდოდნენ და ასე და ამ გვარად, სპარსეთში მიმავალ კათოლიკის ეპისკოპოსებს არა შემთხვევაში არ ასცდებოდათ საქართველო და მის მკვიდრთ კათოლიკეთ ნახვა და მათი ცნობების შეტყობა, სხვათა შორის ზოგი რამ ძველის ცნობებიდგან სჩანს. რომ თბილისში კათოლიკეთ მღვდელთ-მთავრებთაგანნი მგზავრობის დროს ყოფილან შემდეგი პირნი: მთავარ-ეპისკოპოსი ლუკა, მთავარ-ეპისკოპოსი სილიბისტრო, ქალდეველთა ეპისკოპოსი მარტიროს დორმალელი, ისაია ეპისკოპოსი სალმასტული და ბევრიც სხვანი, რომელნიც მსგავსად გაიფლიდნენ საქართველოზედ ნამეტურ ხშირად მოსულან ბოლმე

ქალღმერთისა მღვდელთმთავრები ბევრს ისე გაუვლია, რომ მათი ცნობა არავის გაუგია. რაც შეეხება საქართველოში ცნობით და რომილამ მოწერილობით რომელიმე ეპისკოპოსის მოსვლას, ეს ვერ არ მომხდარა. უარგებანია თითქმის 157 წელიწადია, რაც საქართველოს კათოლიკობას თავის მღვდელთმთავარი აღარ უნახავთ.

ვიტყვი, რომ რუს-ოსმალის ომის შემდეგ, დღესაც დასავლეთ-სამხრეთ-ოსმალეთის საქართველო კრესტის იმპერიის საქართველოს შემოუჭრათ, მაშინ თბილისში ჩამოვიდა ართვინის კათოლიკეთა ეპისკოპოსი, საქარინი, რომელიც სომხის ტიბიკუნის მღვდელთმთავრათ ირიცხებოდა. და ავითან კი შთამთავრობით ქართველი გახლდათ. ეს თვითვე აღიარებდათ ქალაქებში, რომელთაც შან წარმოსთქვა თბილისის კათოლიკეთა ეკლესიაში, როცა იგი მწირველი იყო და წირვაც სოფი ხუჩს ენახედ შეასრულა. ეს ეპისკოპოსი რბილისიდან 1879 წ. დაბრუნდა ართვინს, იგი ლივანას გარდაიცვალა. ნაფესავი გახლდათ ბათუმში მცხოვრებ ქართველი კათოლიკეთა მკედლიშვილებისა.

დღეს საქართველოს კათოლიკობა მიწერილია სარატოვის კათოლიკეთა ეპისკოპოსის კათედრაზედ. აწინდელი ეპისკოპოსი საქართველოში მოიწვია ჩვენის ქვეყნის მამულის შვილმა სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილმა. როგორც შევიტყვით, მღვდელთმთავარს უკვე გადუწყვეტია მგზავრობა. მისი საქართველოში მოსვლა მთელი საუკუნის განმავლობაში არის პირველი მაგალითი. მანვე უნდა აკურთხოს ბათუმის ქართველთა კათოლიკეთა მღვთის-მშობლის ეკლესია, რომელთაც აღგებულ იქმნა სტეფანე, იაკობ და პეტრე ზუბალაშვილების ფულით, მათ სამარადისოდ დაუვიწყარ დედის, აწ გარდაცვალებულის, ბარბარეს სამახსოვროდ. რომელსაც შეტად დიდი ნატურა ჰქონია ოსმალეთის საქართველოს რომელიც

მე კუთხეში ქრისტიანობის ტაძრის აღგების. ეს ნატვრა მისმა შვილებმა უკვე შეასრულეს და ამ საქმის შესრულებამ შემთხვევა მისცა, რომ საქართველოში მოსულიყო აწინდელი კათოლიკეთა ეპისკოპოსი და ხსენებული ეკლესია ეკურთხა. ამ ეკლესიის ისტორიაში ეს შემთხვევა სამახსოვროთ დაშთება და ამ სამახსოვრო საქმის უმთავრეს მიზეზათ კი კვალად სტეფანე და მის ძმების საქციელი ჩაითვლება, რომელთაც მისცეს მიზეზი მღვდელთ-მთავარს, რომ მას საქართველოში ემგზავრნა და მით გაეცნო თვისი უშორესი სამწყსო.

აწ ახლად განწესებული კათოლიკეთა ეპისკოპოსი ბერონი ედუარდ როპი, ტომით გერმანიელია და თავის კვალად განვითარებული. მისი მოგზაურობა და ადგილობრივ მცხოვრებთ გვაროვნობის მხრით გაცნობა და ნახვა უეჭველია თავის შესაფერს ნაყოფს გამოიღებს და ქეშმარიტება იქმნება აღორძინებული.

ეპისკოპოსი ბარონ ედუარდ როპი, როგორც ვიცით, უმაღლესად განათლებული პირია, მას ხალხთა ცხოვრების შესახებ შესაფერი წარმოდგენა ექმნება. იგი ბათუმს გარდა ახალციხესა და თბილისშიაც აპირებს მოგზაურობას. სრული იმედი გვაქვს, რომ ყოვლად სამღვდელო ამ უძველეს საქრისტიანო საქართველოს კათოლიკობას ქეშმარიტის ისტორიულის ვითარებით გაიცნავს, მათში გამოიკითხავს ბევრს რამე საყურადღებო ცნობებს და მისი შეტყობით აღბეჭდავს თვის მღვდელთ-მთავრობითი სასარგებლო ნავალსაც, ამის საშუალებით ყოვლად სამღვდელო მომავალის მეისტორიესთვის საყურადღებო მასალას დასტოვებს.

მაშ ვინატრებთ სულით და გულით, რომ ყოვლად სამღვდელოს მობრძანება როგორც სასარგებლო და მშვიდობიანი იყოს, ისევე იგი თავის მრევლისაგან მშვიდობით მრევლის სიყვარულის პატივისცემით დაბრუნდეს თავის სამწყსოში.

დავით აღმაშენებლის ძეგლი — მთავარი ეკლესია № 3.

საქართველოს იმერეთის
სამთავროს მდივანის

საქართველოს იმერეთის
სამთავროს მდივანის

ხალხური ლექსები.

ს. ზემო-ნიქოზში გაგონილი და ჩაწერილი გ. ფრანსისკი-
ლისკან.

ვისაც კარგი ქმარი ხედება,
სანატრელი რამ იქნება,
ვისაც ცუდი ქმარი ხედება,
ის ქალი მალე მოკვდება,
დედ-მამას ბევრსა დასწყევლის,
არა ცხონდი, ჩემო დედა,
გამზარდე და გამათხოვე
უბედურად რიყეზედა,
მზითევი ბევრი მომეცი,
ოხრად რჩეზა ჩემ თავზედა,
ჩემი ქმარის მაყურებელს
რა დამაყენებს ჯანზედა;
გული ბოროტით ამევსო,
სული ამოდის ხვალ-ზეგა...
ახლანდელი ქალები,
განთქმული ქვეყანაზედა,
ოჯახს როდი დაეძებენ,
ვაჟს უყურებენ ტანზედა;
თუ კი ვაჟი მოეწონა,
ქალი დადგება ჯანზედა,
ფეხებში წაეტანება,
განა თუ წავა განზედა!..

როს ვაჟი ვიყავ ვვაჟობდი, იაც მე ვიყავ, ვარდიცა,
ლაშქრის ხმა რომ გავიგონე, ქორულებ შევქენ ნავარდი,
დარაზმებულსა ლაშქარსა, თავს ვეცი, ბოლოს გავევარდი,
დახედეთ მუხთაღ სოფელსა, ბოლო დროს ასე დავევარდი.

გაგანილი ს. ავნეჟი და ჩაწერილი კ. ფრანისპირელისაგან.

ამაღამდელი ღამეო
ნურც გათენდები მალეო,
გათენებამდის ღვინო ვსვათ,
გათენდეს—დაიმაღეო.

შემოდგომამ მოატანა,
ქორწილები დაიწყო,
ბევრმა კობტა ქალებმა
ჩიხტი-კობი გაიწყო.

წისქვილი სჯობს ვენახსა
რაც გინდ ძლიერ როხავდეს.
წუწკი ცოლის პატრონი
უნდა იჯდეს, ოხრავდეს.

როგორ გავაპრცალოთ ქართული წიგნები ჩვენს ხალხში და ოჯახებში?

დღეს მრავლად იბეჭდება ქართული წიგნები, მაგრამ წიგნები იმისთვის ხომ არ გვინდა, რომ თაროებზედ ეწყოს მტკრისაგან შესაქმელად! წიგნები ხალხში უნდა მოიფინოს, ოჯახებში უნდა შევიდეს, თუ გვინდა, რომ ქართულმა წიგნმა თავისს დანიშნულებას მიაღწიოს, ხალხში ცოდნა გაავრცელოს, ხალხს ცხოვრება გაუადვილოს... მართალია, იაფ-ფასიანი წიგნები ისედაც საკმაოდ ისყიდება, მაგრამ ეს მხოლოდ უფრო დიდი ქალაქებისათვის არის ხელ-მისაწდომი, სადაც ადვილია შოვნა და სყიდვა ყოველი ახლად დაბეჭდილის წიგნისა. საქმე იმაშია, რომ ასევე ადვილათ შეეძლოს ქართული წიგნის შოვნა სოფლებსაც და პატარა ქალაქების მცხოვრებლებსაც!.. ეს როგორღა მოვახერხოთ? ამ აზრის შესასრულებლად ჩვენ ვაძლევთ ქართველ საზოგადოებას წინადადებას:

სადაც კი ორნი, სამნი და ათნი ნაცნობნი შეიყრებით, მოაგროვეთ თავიანთ შორის თითო-ორი შაურობით ფული და გამოუგზავნეთ იგი წიგნების გამომცემლებს ანუ მაღაზიებს წერილით, რომ ესა და ეს წიგნები გამოგვიგზავნეთ. გამომცემელი, რასაკვირველია, დაუყოვნებლად გამოგიგზავნით დაბარებულს წიგნებს და თქვენც გნებავთ თქვენს შორის გაინაწილეთ, გნებავთ და დაარიგებთ ხალხში და ოჯახებში მუქთად. დღეს რომ ასე უძნელდება სოფლებს ამა თუ იმ შაურიანი წიგნის გამოწერა ქალაქებიდან, ამ გზით ძალიან გაადვილდება მისი გამოწერა და, მაშასადამე, წიგნებიც მეტი გავრცელება ჩვენს ხალხში. ეს საშუალება გვიკარნახა ჩვენ ზევით ცხოვრებამ და ამიტომ იმედი გვაქვს, რომ იგი ფართო ასპარეზს მოიპოვებს ჩვენში.

ამ გვარად სხვათა შორის შეგიძლიანთ დაიბაროთ ქვემოთ-მოყვანილი წიგნები თვით „მოგზაურის“, რედაქციიდან:

2802
1903

- 1) წერილი სოფლელ მუშას, ფ. 5 კაბ.
- 2) დიფტერიტი, ფ. 5 კაბ.
- 3) მეცნიერების დედა-აზრი, ფ. 5 კაბ.
- 4) ძველი რწმენა-წარმოდგენები და მეცნიერება, ფ. 5 კაბ.
- 5) რა არის გონებითი გახსნა-განვითარება, ფ. 5 კ.
- 6) პურის ბოსტანი, ანუ პურის მოყვანა ჩინურ-იაპონურის წესით, ფ. 7 კაბ. პურის ბოსტანი შემოდებულ უნდა იქმნას ყოველი ქართველის ოჯახის კარზედ, მისი მოვლა ვალდებულად უნდა შეისწავლოს ჩვენი ოჯახების ყოველმა წევრმა — ქალმა და ვაჟმა, დიდმა და პატარამ და ამიტომ სასურველია რომ ეს წიგნი მრავლად გავრცელდეს ჩვენს ხალხში.
- 7) ბავშვების გონიერი მოვლა, ანუ რისგან სწეულდებიან და იხოცებიან უდროვოდ ჩვენი ბავშვები, ფასი 5 კაბ.
- 8) დანაშაულობა და დამნაშავენი, ფ. 5 კაბ.
- 9) პეურნეობა და ახალი სკოლა, ფ. 5 კაბ.
- 10) შინაური ფრინველების მოვლა-მოშენება, სურათებით, ფ. 15 კაბ. ეს საქმე საუკეთესო საშუალებაა ქალთათვის დამოუკიდებელი თანხის შესადგენად.
- 11) როგორ არჩენენ აქიმები ადამიანებს დანიით? ფასი 5 კაბ.
- 12) „მურია“, საყმაწვილო წიგნი სურათებით, ფასი 5 კაბ.
- 13) თვით-მასწავლებელი რუსულის ენისა ქართულის ენის შემწეობით სურათებით, ივ. როსტომაშვილისა, ფ. 20 კ.
- 14) სულით ავადმყოფი მოსწავლენი, ივ. როსტომაშვილისა, ფ. 5 კაბ.
- 15) ხეხილის გამრავლება და მოვლა, სურათებით, არჩ. დარეჯანაშვილისა და ი. რ-ლისა, ფ. 7 კ.

ვიხტ ერთის მანეთისა ან მეტიასა: გაიწერს, გაგზავნის ხარჯს ჩვენ გვისრულობთ.